

ՀՀ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՌԱՖԻԿ ԴԱԶԱՐՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ

Մատենագիտական ժողովածու

- ❖ *Տարեգրություն*
- ❖ *Կոմիտասն է ասում*
- ❖ *Գնահատանքի խոսք*
- ❖ *Հուշեր*
- ❖ *Կոմիտասը բանաստեղծություններում*
- ❖ *Մատենագիտություն*

ԵՐԵՎԱՆ 2009

ՀՏԴ 01:78(479.25)
ԳՄԴ 91.9+85.313(2Հ)
Ղ 158

Խմբագիր՝ Դ.Մ.ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Ղ 158 Ղազարյան Ռաֆիկ
Կոմիտաս: Մատենագիտական ժողովածու.- Եր.: Գիրք, 2009.-
224 էջ:

Կոմիտասի ծննդյան 140-ամյակին նվիրված սույն գիրքը մի յուրատեսակ հանրագիտարան է, որ կարող է օգտակար լինել Կոմիտասի կյանքով և գործունեությամբ հետաքրքրվողներին:

Ժողովածուի տարբեր գլուխները և առաջարկվող գրականությունը ըստ ամենայնի են ներկայացնում հանճարեղ Կոմիտասին:

ԳՄԴ 91.9+85.313(2Հ)

ISBN 978-99930-65-63-0

© Ղազարյան Ռ., 2009
© Հայաստանի Ազգային գրադարան, 2009

Նորից երգում - մորմոքում է
աստվածային Կոմիտասը,
Կախարդում է ու մոգում է
աստվածային Կոմիտասը...
Պ.ՍԵՎԱԿ

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Հանճարեղ Արամ Խաչատրյանը հանճարեղ իր նախորդի մասին գրել է. «Կոմիտասը մեր ազգային երաժշտական դպրոցի հիմքն է: ...Կոմիտասի երաժշտությունը մի այնպիսի անաղարտություն է, մի այնպիսի վսեմաշուք լեզու, որ դժվար է այս կամ այն կերպ նրան չառնչվելը, նրա ազդեցությունը չկրելը: ...Ամեն մի հայ կոմպոզիտոր պետք է իմանա Կոմիտասի ստեղծագործությունները, պետք է խորհի դրանց մասին»:

Ստեղծագործական կյանքի երկար ճանապարհի անցած, համաշխարհային հռչակ ունեցող Ա.Խաչատրյանը իր հայրենակից կոմպոզիտորներին խորհմաստ դաս էր տալիս:

Մեր ժամանակներում այս հորդորն ավելի խորը և մեծ հնչեղություն ունի:

140-ամյա Կոմիտասը, որի շնորհիվ մեր ազգային երաժշտությունը ընկալելի և մատչելի դարձավ միջազգային հանրությանը, այսօր էլ այն ակունքն է, որից սկիզբ է առնում և տարածվում հայ երաժշտությունը:

Կոմիտասի ստեղծագործությունները, ինչպես մեծանուն Դմիտրի Շոստակովիչն է ասում, «դարձան համաշխարհային երաժշտական մշակույթի հպարտությունը»:

Կոմիտասը իր գործունեությունը ծավալեց մի ժամանակա-

շրջանում, երբ Հայաստանը բաժանված էր արևելյան և արևմտյան հատվածների: Հայտնագործելով հայ երգը, նա մի յուրահատուկ կամուրջ դարձավ մեր ժողովրդի երկու հատվածների համար:

Նրա անունը կենդանության օրոք իսկ լեգենդ էր, գործը՝ խորհրդանիշ:

Ներկայումս, երբ ունենք անկախ պետականություն, Կոմիտասի գործունեության արժևորումն ավելի է մեծանում, քանզի, ինչպես Պարույր Սևակը կասեր. «Մայր Հայրենիքի շուրջ համախմբվելու, արտասահմաններում հայ համագզային ոգին կենդանի պահելու խնդրում, Կոմիտասի գործը իր հետևանքներով ավելին է անում...», քան այն բոլոր ձեռնարկումներն, որոնք առկա են:

Սակայն այս ամենի հետ միասին, լինում են պահեր, փոքրիկ ժամանակահատվածներ, երբ ինչ-ինչ ազդեցությունների տակ կարծես «մոռացվում» են Կոմիտասը և նրա ուղենշած սկզբունքները: Բարեբախտաբար, դա կարճ է տևում, քանի որ առաջ գնալու համար հարկավոր է ետ նայել: Իսկ ետ նայելու պարագայում ամբողջ վեհությամբ և ուժով կանգնած է Կոմիտասը, ով ուղղորդում է առաջ և հիշեցնում՝ առանց ինքնուրույն երաժշտության համաշխարհային դռները գոցված կմնան:

Յուրաքանչյուր սերնդի համար Կոմիտասը իր յուրահատուկ խորհուրդն ունի: Նրա ստեղծագործական ժառանգությունն անսահմանափակ է: Նրան դիմում են երաժշտական տարբեր սերունդների գրեթե բոլոր ներկայացուցիչները, քանի որ նա սկիզբ է երաժշտական մշակույթի սկիզբ, որից սկսվում է բոլոր զարգացումները:

Կոմիտասի գործի նկատմամբ միշտ էլ հետաքրքրությունը մեծ է եղել: Նրա մասին հիացումներով են արտահայտվել իրեն ժամանակակից և հետագա շրջանի տարբեր ազգերի բազմաթիվ ներկայացուցիչներ՝ երաժիշտներից, երաժշտական գործիչներից, կոմպոզիտորներից մինչև մշակույթի, գիտության, գրականության գործիչ-

ները և տարբեր մասնագիտությունների մարդիկ: Հիրավի, երաժշտական եզակի մեծություն է Կոմիտասը:

* * *

Կոմիտասի գործունեության գնահատման կարևոր հանգրվան է եղել նրա ծննդյան 100-ամյակի նշումը՝ 1969 թվականին: Համաժողովրդական այդ տոնախմբությունն առիթ դարձավ, որպեսզի Կոմիտասի մասին գրվեն բազմաթիվ գրքեր, հոդվածներ, հուշագրություններ, գեղարվեստական գործեր մայր հայրենիքում և Սփյուռքում: Լույս տեսան նրա ներդաշնակ երգերի գիտական հրատարակությունները, աշխարհի մեծագույն կոմպոզիտորները և երաժիշտները իրենց գնահատանքի խոսքն ասացին հանճարեղ երգահանի, ազգագրագետի, երաժշտական գործչի, մանկավարժի և մարդու մասին:

1984թ.-ին Ալ. Մյանիկյանի անվան ժողովուրդների բարեկամության շքանշանակիր ՀՍՍՀ պետական գրադարանը (ներկայումս Հայաստանի Ազգային գրադարան) հրատարակել է «Կոմիտաս» մեթոդամատենագիտական նյութերի ժողովածուն, որի կազմող-հեղինակը տողերիս գրողն է: Այն լույս էր տեսել 500 օրինակ՝ գրադարանային հատկացվածությամբ:

2009-ին նշում ենք Կոմիտասի ծննդյան 140-ամյակը: Ուստի ձեռնամուխ լինելով այդ դժվարին աշխատանքին՝ նոր նյութերով հարստացրել ենք ներկա հրատարակությունը, որը նախորդից տարբերվում է նյութի ծավալով, մոտեցումներով, հրատարակչական ձևավորմամբ*, ինչպես նաև մատենագիտական ճշգրտումներով:

Ներկա հրատարակությունում Կոմիտասից մեջբերումներ կա-

* Նախկին հրատարակությունը ռոտապրինտային եղանակով էր:

տարելիս հավատարիմ ենք մնացել նրա լեզվամտածողությանը և ուղղագրությանը, մի խոսքով բնագրին:

Պարբերական մամուլում տպագրված հոդվածներից, նյութերից սույն ժողովածուում զետեղել ենք միայն 1969թ.-ից մինչև մեր օրերը տպագրվածները՝ ընտրությամբ՝ նկատի ունենալով թեմատիկայի բազմազանությունը:

Կոմիտասի գրի առած և ներդաշնակ երգերի, կազմած և խմբագրած, ինչպես նաև իր մասին լույս տեսած առանձին գրքերի մատենագիտական ցանկը ներկայացրել ենք առավել ընդգրկունով: Բացի «Կոմիտասի գրի առած և ներդաշնակ երգերի հրատարակությունները» խորագրի տակ սկզբում տրված «Երկերի ժողովածու»-ի 14 հատորներից, մնացած դեպքերում Կոմիտասի և նրա մասին եղած գրականությունը ներկայացված է ժամանակագրական կարգով: Յուրաքանչյուր տարեթվի ներսում պահպանված է հեղինակների և վերնագրերի այբբենական կարգը:

Ռ.Ղ.

* * *

Մահվան արժանի է այն ժողովուրդը, որ զուրկ է գեղարվեստե, որովհետև ժողովուրդ մը՝ որ գեղարվեստ չունի, կնշանակե թե զգալու կարողություն չունի: Եվ ի՞նչ է ժողովուրդ մը՝ որ չի զգար:

* * *

Հայ ժողովրդի զավակներ, դուք կարդացեք Մովսես Խորենացի, Եղիշե, Նարեկացի, Խաչատուր Աբովյան, Րաֆֆի, Ալիշան, Պեշկեպաշյան և տեսեք, թե ով ենք մենք:

* * *

Ինձ համար չկա ուրիշ երկինք, քան իմ ժողովրդի հարազատ հոգին:

* * *

Ժողովուրդն է ամենամեծ ստեղծագործողը, գնացե՛ք և սովորեցե՛ք նրանից:

* * *

Սիրեցե՛ք զիրար, շատ սիրեցե՛ք, որպեսզի ապրեք:

ԿՈՍԻՏԱՍ

Հայրենի երգ մեր վսեմ,
Հազարամյա՝ մեր հանճար, -
Լոկ ժողովուրդն է հյուսել
Քո դաշնությունը պայծառ...

Ե.Չարենց

ԿՈՄԻՏԱՍ

ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՑ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1869

Սեպտեմբերի 26 - Փոքր Ասիայի Կուտինա (Քյոթահիա) քաղաքում՝ կոչկակար Գևորգ Սողոմոնյանի ընտանիքում, ծնվում է մի արու գավակ:

Սեպտեմբերի 29 - Կուտինայի ս.Թեոդորոս եկեղեցում մկրտում են նորածնին և անունը դնում Սողոմոն:

Հայրը՝ Գևորգ Սողոմոնյանը, կուտինացի էր, մայրը՝ Թագուհի Հովհաննիսյանը, բրուսացի:

«Հօրս եւ մօրս ազգատոհմն ի բնէ ձայնել է: ...Մօրս եւ հօրս տաճիկ լեզուով եւ եղանակներով յօրինած երգերը, որոնցից մի քանիսն արդէն գրել են 1893 թուին հայրենիքումս, դեռ երգում են մեծ հիացմունքով մեր քաղաքի ծերերը», - գրում է Կոմիտասը 1908 թվականին:

1870

Մարտի 15 - Վախճանվում է Սողոմոնի մայրը՝ Թագուհի Հովհաննիսյանը: Մինուճար երեխայի խնամքը և դաստիարակությունը իր վրա է վերցնում հորեմական տատը՝ Մարիամը:

1876

Սեպտեմբեր - Սկսում է սովորել Կուտինայի չորս բաժանմունք ունեցող վարժարանում:

1880

Յունվար - Ավարտում է Կուտինայի ազգային վարժարանը:

Յունվար, երկրորդ կես - Գևորգ Սողոմոնյանը փոքրիկ որդուն ուղարկում է Բրուսա (մոր ծննդավայրը) ուսումը շարունակելու:

Մայիսի 17 - Վախճանվում է Սողոմոնի հայրը՝ կոշկակար Գևորգը:

Նոյեմբեր - դեկտեմբեր - Յոր մահվան պատճառով Սողոմոնը կիսատ է թողնում Բրուսայի վարժարանը և վերադառնում Կուտինա:

Դեկտեմբեր - Որբացած Սողոմոնը դպրություն է անում իրենց թաղի ս. Թեոդորոս եկեղեցում:

1881

Սեպտեմբեր - Եպիսկոպոս ձեռնադրվելու նպատակով Էջմիածին մեկնող Կուտինայի փոխառաջնորդ Գևորգ վարդապետ Դերձակյանը պետք է Գևորգ Դ կաթողիկոսի կոնդակի համաձայն իր հետ տաներ լավ ձայն ունեցող և միջոցներից զուրկ երեխա՝ ճեմարանում սովորելու համար: Քսան աշակերտներից Էջմիածին մեկնելու բախտը վիճակվում է Սողոմոնին:

Յուկտեմբերի 1 - Սողոմոնը Գևորգ Դերձակյանի հետ ներկայանում է Գևորգ Դ կաթողիկոսին: «Բազմած է հայոց հայրապետը, - գրում է հետագայում Կոմիտասը, - պատկառելի մի ծերունի: Սկսավ ինձ հարցուփորձ անել: Ես ապուշ էի կտրել մնացել, չէի հասկանում, թե ինչ է ասում, որովհետև խոսում էր հայերեն, իսկ ես, որպես և մեր քաղաքացիք, տաճկախոս էի, թեև հայերեն գրելկարդալ գիտեի, բայց բոլոր առարկաները անցել էի տաճիկ լեզվով, ուստի և չէի հասկանում կարդացածս ու գրածս հայերենը:

վեհը տեսավ, որ ես հայերեն չեմ իմանում, ասաց տաճկերեն լեզվով. «Դու զուր ես եկել այստեղ, որովհետև մեր ճեմարանում ամեն բան հայերեն են անցնում». ես էլ առանց քաշվելու մանկական միանտությամբ, համարձակություն եկավ վրաս և ասացի, թե «Ես էլ եկել եմ հայերեն սովորելու»: - Էհ, լավ, ծայր ունե՞ս և երգել գիտե՞ս, -(հարցնում է կաթողիկոսը): - Այո, ունեմ և գիտեմ: - Ի՞նչ երգեր գիտես: - Ինչ ասես գիտեմ, հայերեն, տաճկերեն, եկեղեցական, աշխարհական: - Շատ լավ, «Լույս զվարթը» գիտե՞ս: - Գիտեմ: «Լույս զվարթը» երգելիս նկատեցի, թե ինչպես նրա աչքից արցունքները գլորվում էին և թավալվելով երկար ճերմակ մորուսի վրայով գլորվում էին վերակուի ծալքերի մեջ: - Ասոր ճեմարան տարեք, - հրամայեց վեհը Մանկունի Վահրամ Եպիսկոպոսին՝ իր դիվանապետին»:

Յուկտեմբեր - դեկտեմբեր - Գևորգ Դ կաթողիկոսը հանձնարարում է, որ ժամերգության ընթացքում Սողոմոն Սողոմոնյանին հայրապետական աթոռի մոտ կանգնեցնեն, որպեսզի ավելի մոտիկից լսի նրա երգած, հատկապես, «Լույս զվարթը»:

1882

Սեպտեմբեր - Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում սկսվում են 1882-83 ուսումնական տարվա դասերը: Սողոմոն Սողոմոնյանը կրկին սովորում է ճեմարանի Ա դասարանում՝ հայերեն խոսելուն վարժվելու համար:

1883

Մայիսի 23 – Սողոմոնն ավարտում է ճեմարանի Ա դասարանը և փոխադրվում Բ դասարան:

1884

Յուլիտեմբեր - Գևորգյան ճեմարանում սկսվում են 1884-85 ուսումնական տարվա դասերը: Սողոմոնը նորից սովորում է Բ դասարանում, քանի որ չէր հանձնել ռուսաց լեզվի վերաքննությունը:

1885

Յունվարի 26-փետրվարի 5 - Սողոմոնը հյուրընկալվում է իր դասընկերներից մեկի տանը՝ Քյորփալու գյուղում: Այստեղ՝ շինականի տանն, առաջին անգամ, լսում է ժողովրդական երգ և ձայնագրում այն:

Մայիս - ճեմարանում ավարտվում է 1884-85 ուսումնական տարին: Սողոմոնը փոխադրվում է Գ դասարան:

1886

Մայիս - Սողոմոնն ավարտում է ճեմարանի Գ դասարանը և փոխադրվում Դ դասարան:

1887

Սեպտեմբեր - Գևորգյան ճեմարանում սկսվում են 1887-88 ուսումնական տարվա դասերը: Սողոմոնը սովորում է Ե դասարանում:

Յունիս-դեկտեմբեր - Սողոմոնը հայկական ձայնախազերով 2 էջի վրա ձայնագրում է Յովակիմ վարդապետ Ղամեքյան Վաղարշապատցու երգած «Օրհնութիւն հրեշտակապետացն Միքայելի և Գաբրիելի և ամենայն երկնային զորացն» վերնագրով շարականը:

1888

Սեպտեմբեր - ճեմարանում սկսվում են 1888-89 ուսումնական տարվա դասերը: Սողոմոնը կրկին սովորում է Ե դասարանում:

1889

Մայիս - Գևորգյան ճեմարանում ավարտվում են 1888-89 ուսումնական տարվա դասերը: Սողոմոն Սողոմոնյանը Ե դասարանից փոխադրվում է **Ձ** դասարան:

1890

Մայիս - Սողոմոնն ավարտում է Գևորգյան ճեմարանի **Ձ** դասարանը:
Յունիսի 9 - Սարգիս Եպիսկոպոս Գասպարյանը սարկավագ է ձեռնադրում Սողոմոն Սողոմոնյանին:
Դեկտեմբեր - Վաղարշապատում, իբրև «Արարատ» ամսագրի հավելված, տպագրվում է Գևորգյան ճեմարանի **Ա** լսարանի ուսանող Սողոմոն Սողոմոնյանի «Ազգային օրհներգ» խմբերգը՝ քառածայն խառը խմբի համար հայկական նոտագրությամբ:

1891

Ապրիլ - Իր հավաքած ու ձայնագրած ժողովրդական երգերը (թվով 37) «Ձայնագրած ազգային գյուղական երգերի, պարերի հավաքածու» ընդհանուր խորագրով Սողոմոնը ամփոփում է մի տետրի մեջ:
Սեպտեմբեր - Գևորգյան ճեմարանում սկսվում են 1891-92 ուսումնական տարվա դասերը: Սողոմոնը սովորում է Բ լսարանում:
Յոկտեմբերի 13 - Էջմիածնում Սողոմոնը Գևորգյան ճեմարանի ծառա Մուշեղից (մշեցի) ձայնագրում է «Մշեցոց բինգյուրը» վերնագրով երգը:

1892

Մայիսի սկիզբ - Սողոմոն Սողոմոնյանը դիմում է ճեմարանի վարչությանը՝ ծննդավայր գնալու թույլատվություն ստանալու և այդ

առիթով առաջիկա քննություններից ազատվելու համար:

Մայիսի 7 - Գևորգյան ճեմարանի քննաբանություն Ս. գրոց և եկեղեցական պատմության ուսուցիչ Սարգիս Տեր-Գաբրիելյանը, ֆրանսերենի ուսուցիչ Աստվածատուր Պիտանյանը, հոգեբանության ուսուցիչ Սեդրակ Մանդինյանը, ռուսաց գրականության ուսուցիչ Հովհաննես Սաղաթելյանը, ընդհանուր գրականության ուսուցիչ Լևոն Մանվելյանը գրավոր պատասխանում են տեսուչ Արիստակես Սեդրակյանին, որ իրենք համաձայն են Սողոմոնին առաջիկա քննություններից ազատելու և առանց քննության Գլխարան փոխադրելու ու ծննդավայր՝ Կուտինա, մեկնելու համար:

Մայիսի 8-15 - Սողոմոնը Էջմիածին-Թիֆլիս-Կ.Պոլիս ուղեգծով մեկնում է Կուտինա:

Մայիսի վերջ - Կուտինայում Սողոմոնն այցելում է տեղի «Ազգային վարժարանը», ուր սովորել էր 1876 թվականից մինչև 1880թ.:

Օգոստոս - Ծննդավայրում Սողոմոնը հավաքում և գրի է առնում տեղի հոգևոր 15 երգեր:

Մայիս-հոկտեմբեր - Չայնագրում է ինչպես ծնողների, այնպես էլ ուրիշների հորինած շուրջ վեց տասնյակի հասնող թուրքերեն երգեր, որոնք նրա համար կատարում են իր ազգականները և համազյուղացիները:

Հոկտեմբեր - Կ.Պոլսում Սողոմոն Սողոմոնյանը նոտագրությամբ գրի է առնում Ակնա 8-10 երգ, որը նրա համար կատարում է Հ.Կ.Ճանիկյանը՝ «Հնությունք Ակնա» գրքի հեղինակը:

Հոկտեմբերի վերջ - Կ.Պոլսում Ս.Սողոմոնյանը հյուրընկալվում է «Հայրենիք» թերթի խմբագիր Արփիար Արփիարյանի մոտ:

Նոյեմբերի 21 - «Հայրենիք» օրաթերթի 309-րդ համարում տպագրվում է Ա.Արփիարյանի «Սողոմոն սարկավագ» խորագրով հոդվածը՝ «Հրազդան» ստորագրությամբ: Ա.Արփիարյանը գրում է «Հին երգերու հետքերը գտնել, նախնիքներու բանաստեղծությունները հավաքել ոչ թե միայն խոսքերովն, այլ եղանակներովը, նորերն ալ անոնց մեջ խառնել ու տոհմային ժողովրդական երգերու հա-

վաքածո մը մեզ տալ: Ահա ինչ որ այս երիտասարդը իրեն կեն
նպատակի դրած էր»:

Դեկտեմբերի 15, Էջմիածին - Իր ազգականներից ու համադրուղացի-
ներից հավաքած ու ձայնագրած երգերը Սողոմոնը մաքրագրում
և ամփոփում է մի տետրի մեջ՝ «Արևելյան եղանակներ» ընդհա-
նուր խորագրի ներքո:

1893

Մարտի 24 – Ժամանակի ընթացքում ճեմարանի աշակերտներից լսած
ու ձայնագրած 15 երգերը՝ «Հոգևոր եղանակներ» ընդհանուր
խորագրով, ամփոփում է մեկ տետրի մեջ:

Մայիսի վերջ – Սողոմոն Սողոմոնյանն ավարտում է Էջմիածնի Գևոր-
գյան ճեմարանի լսարանական բաժնի եռամյա դասընթացը:

Հոկտեմբերի 5 – Կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանի հրամանով ճեմարա-
նի երգեցողության ուսուցիչ Կարա-Մուրզայի փոխարեն մշա-
նակվում է Սողոմոն սարկավագ Սողոմոնյանը:

Նոյեմբերի 21 - Էջմիածնի մայր տաճարում Սողոմոն Սողոմոնյանի ղե-
կավարած քառաձայն երգչախումբն, առաջին անգամ, կատա-
րում է «Հայր մեր» շարականը:

1894

Հուլիս-օգոստոս - «Արարատ» ամսագրի 7 և 8-րդ համարներում
տպագրվում է Սողոմոն Սողոմոնյանի «Հայոց եկեղեցական
եղանակները» վերնագրով հոդվածը:

Սեպտեմբերի 11 - Կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանի ցանկությամբ ավագ
սարկավագ Սողոմոն Սողոմոնյանը ձեռնադրվում է արեղա և
ստանում Կոմիտաս անունը:

1895

Փետրվարի 26 - Մկրտիչ Խրիմյանի հրամանով Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Սմբատյանը Ս.Աստվածածին եկեղեցուն Կոմիտասին և չորս արքեղաների շնորհուն է վարդապետական աստիճան և գավազան:

Յունիսի 4 - Վեհարանում տրված ճաշկերույթի ժամանակ Կոմիտասի գլխավորած երգչախումբը կատարում է «Է՛ջ Միածին ի հորե» շարականը և «Տեր, պահյա» ու «Տեր, կեցո» երգերը:

Յուլտեմբերի սկիզբ - երաժշտական կրթություն ստանալու համար Կոմիտասը Էջմիածնից մեկնում է Թիֆլիս: Թիֆլիսում հանդիպում է Մակար Եկմալյանին և խորհրդակցում նրա հետ երաժշտական դպրոցում կամ կոնսերվատորիայում սովորելու մասին: Եկմալյանը խորհուրդ չի տալիս Կոմիտասին ընդունվել կոնսերվատորիա և հանձն է առնում հետը երաժշտության տեսություն պարապել:

Դեկտեմբեր - Թիֆլիսում լույս է տեսնում Յովսեփ ճանիկյանի «Յնությունք Ակնա» գիրքը, որի վերջում գետեղված էր Կոմիտասի ձայնագրած և Էջմիածնում տպագրված «Շար Ակնա ժողովրդական երգերի» վերնագրով հավելվածը:

1896

Ապրիլ - «Արարատ» ամսագրի 4-րդ համարում տպագրվում է հետևյալ հաղորդագրությունը. «Կոմիտաս վարդապետը, որ երգեցողության ուսուցիչ էր ճեմարանում, անցյալ տարի (1895) և այս տարի (1896) Թիֆլիսում պ. Եկմալյանին էր աշակերտում, իրավունք ստացավ Նորին Վեհափառությունից՝ արտասահման գնալու և երաժշտական արվեստում կատարելագործվելու: Յայր Կոմիտաս Վարդապետի ուսման ծախքն հոգալ խոստացել է հայտնի բարեգործ պ. Ալեքսանդր Մանթաշյանը, որին այդ առթիվ ազգիս Վեհափառ կաթողիկոսն յուր առաքելական օրհնությունն հաճեցավ տալ հատուկ կոնդակով»:

Յունիսի սկիզբ - Կոմիտասը հասնում է Բեռլին:

Յունիս - Բեռլինում Կոմիտասը ներկայանում է Արքունի կոնսերվատորիայի տեսուչ, հռչակավոր ջութակահար, մանկավարժ Յոզեֆ Իոախիմին, որը խոստանում է նրան տեղավորել Արքունի կոնսերվատորիայում, իբրև իսկական ուսանող:

Յուլիս - Կոմիտասը հրաժարվում է Արքունի կոնսերվատորիայում սովորելու մտքից և Յոզեֆ Իոախիմի խորհրդով ընդունվում պրոֆեսոր Ռիխարդ Շմիդտի մասնավոր երաժշտանոցը:

Աշուն - Բեռլինում Կոմիտասին է այցելում Փարիզից եկած Մանուկ Աբեղյանը:

Յուլետեմբերի 22 - Կոմիտասը ընդունվում է նաև Բեռլինի Ֆրեդերիկ փլիհելն Արքունի համալսարանի փիլիսոփայության բաժինը:

Նոյեմբերի վերջ - դեկտեմբերի սկիզբ - Կոմիտասը Բեռլինից նամակ է գրում Գևորգյան ճեմարանի տեսուչ Կարապետ Կոստանյանին, որտեղ պատմում է ուսման ընթացքի և իր գործերի մասին: Նամակի հետ միասին նրան է ուղարկում «Սիրո քո հուր» վերնագրով եկեղեցական եղանակը՝ մշակված երկձայն և քառաձայն խմբերի համար:

1897

Յունվար - Բեռլինից Կարապետ Կոստանյանին գրում է. «Ուսուցչապետս (խոսքը Ռիխարդ Շմիդտի մասին է - Ռ.Ղ.) միշտ կրկնում է. Դուք ստեղծել էք երաժշտական ազնիւ եւ ինքնուրոյն ոճ, որ կարմիր գծի պէս ձեր ամբողջ գրութեանքների եւ շարադրութեանց մէջ պայծառ անց է կենում. այդ ոճը ես անուանում եմ հայկական ոճ, ասում է, որովհետեւ, մեր երաժշտական ծանօթ աշխարհի համար նորութիւն է»:

Փետրվար - «Արարատ» ամսագրի երկրորդ համարում տպագրվում է Կոմիտասի «Տասն և վեց ձայն երգեցողություն պատարագի» խորագրով տեղեկատվությունը՝ Գրելլի համանուն ստեղծագործությունը Բեռլինում կատարելու մասին:

Մայիս - «Արարատ» ամսագրի 5-րդ համարում տպագրվում է Կոմիտասի «Հայոց եկեղեցական երաժշտությունը ժԹ դարում: Ա շրջան 1839-1874» խորագրով հողվածի սկիզբը:

Յունիսի 21 - Կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանի կարգադրության համաձայն Ճենարանի տեսուչ Կ.Կոստանյանը Բեռլին՝ Կոմիտասին է ուղարկում չորս հարյուր ռուբլի:

Յուլիտեմբերի վերջ - Կ.Կոստանյանին ուղղված նամակում Կոմիտասը գրում է. «Չափազանց զոհ եմ ես իմ ուսուցչապետիցս, որ այս մի տարուան ընթացքում ինձ այնքան յառաջ տարաւ երաժշտութեան մէջ առհասարակ, որքան 6 տարում չեն անցնում այստեղի պետական երաժշտանոցումն անգամ»:

Յուլիտեմբեր-դեկտեմբեր - Բեռլինի Ֆրեդերիկ Վիլիելմ համալսարանում Կոմիտասը լսում է հետևյալ դասախոսությունները.

1. Երաժշտական արվեստի գեղագիտություն.- պրոֆ. Օ.Ֆլայշեր
2. Հին հունական երաժշտություն.- պրոֆ. Բելերման
3. Երաժշտության ընդհանուր պատմություն.- Ֆրիդլանդեր
4. Երաժշտական գործիքավորություն .- պրոֆ. Օ.Ֆլայշեր
5. Երաժշտություն.- պրոֆ. Օ.Ֆլայշեր:

Նոյն շրջանում, Բեռլին - Կոմիտասը ուսուցչապետ Ռիխարդ Շմիդտի մասնավոր երաժշտանոցում լսում է հետևյալ դասախոսությունները.

1. Ձևաբանություն
2. Երգահանություն
3. Դաշնամուր
4. Բազմաձայնություն:

1898

Փետրվար - Կոմիտասը նոտագրում է «Ծիծեռնակ» երգը (խոսքը՝ Գ.Դողոխյանի):

Մարտ-ապրիլ - «Արարատ» ամսագրի 3-4-րդ համարներում տպագրվում է Կոմիտասի Բեռլինից ուղարկված գրախոսականը «Երգե-

ցողութունք ս. պատարագի: Փոխադրյալ ի խազս եվրոպական և ներդաշնակյալ ի ձեռն Մ. Եկնայան տպագրյալ Պ.ԳՐ. Մեղուհնյան: Լայպցիգ-Բրետյոկոպֆ և Յերտել, Վիեննա, Մխիթարյան տպարան, 1896» վերնագրով:

Սեպտեմբերի 9 - Կոմիտասը գնում է Բերլինոզի «Գործիքագիտություն» վերնագրով գիրքը (գերմաներեն):

Յուլյան օրացույցի 1899թ. հունվար-մարտ - Ֆրեդերիկ Վիլհելմը համալսարանում և Ռիխարդ Շմիդտի մասնավոր երաժշտանոցում Կոմիտասը լսում է երաժշտական դասընթացներ և ծանոթանում մի շարք գործիքների հետ:

1899

Ապրիլ - Ռիխարդ Շմիդտը փորձում է Կոմիտասի ծայրը և հայտնում, որ նա «բարիտոն է» ու «ամբողջովին ամփոփում է բարձր տենորի և ստորին բարիտոնի ամբողջ տարածությունը 2-3/4 ութնյակ 20 աստիճան»: Շմիդտը հայտնում է նաև, որ Կոմիտասի «ձայնի մեջ ձուլված է հանրագումարը թե՛ տենորի ճկունության, և թե՛ բարիտոնի փափկության»:

Ապրիլ - Ֆրեդերիկ Վիլհելմը համալսարանի փիլիսոփայության բաժնի երաժշտագիտական գիտությունների պրոֆեսոր Օսկար Ֆլայշերի նախաձեռնությամբ Բեռլինում ստեղծվում է «Երաժշտական միջազգային ընկերության» Բեռլինի մասնաճյուղը: Իբրև հայկական երաժշտության ներկայացուցիչ ընկերության անդամ է ընտրվում Կոմիտասը:

Մայիսի 10 - Տեղի է ունենում «Երաժշտական միջազգային ընկերության» երկրորդ նիստը: Նախագահող Օ.Ֆլայշերի բացման խոսքից հետո Կոմիտասը գերմաներեն կարդում է «Յայոց եկեղեցական և աշխարհիկ երաժշտությունը» թեմայով դասախոսությունը: «...Կոմիտասի կարդացած դասախոսությունը հայ հոգևոր և ժողովրդական երաժշտության մասին պիտի մնա անմոռանալի: Առաջին անգամն է, որ Բեռլինում այդպիսի մի դասախոս-

սություն է կարդացվում և գուցե մինչև այժմ Փարիզի աշխարհանդետում անգամ այսպիսի դասախոսություն չի կարդացվել (Օսկար Ֆլայշեր)»: Օ.Ֆլայշերը Կոմիտասից վերցնում է զեկուցման տեքստը՝ երաժշտական ընկերության հրատարակվելիք «եռամսյա հավաքածուի» մեջ զետեղելու համար:

Յուլիսի 14 - Օ.Ֆլայշերի նախաձեռնությամբ և ջանքերով Բեռլինի Շարվենկայի երաժշտանոցի դահլիճում տեղի է ունենում Կոմիտասի երկրորդ դասախոսությունը և համերգը՝ նվիրված հայկական ժողովրդական և եկեղեցական երաժշտությանը: Անհրաժեշտ բացատրությունից հետո Կոմիտասը ցույց է տալիս հայկական ժողովրդական ու եկեղեցական եղանակների կազմության տարբերությունները: Կատարվում են քրդական, պարսկական և տաճկական երգեր, որոնցով Կոմիտասը ցույց է տալիս դրանց և հայկական եղանակների միջև եղած տարբերությունները:

Յուլիսի 16 - Միջազգային երաժշտական ընկերության նախագահ Օ.Ֆլայշերը Կոմիտասին ուղղված նամակում գրում է. «Ձեր հմտալից և խորիմաստ դասախոսության միջոցով խորունկ մի հայացք ձգել տվիք դեպի այն երաժշտությունը, որ մեզ համար ցարդ գրեթե փակ էր, և որ մեզ՝ արևմտականներիս, շատ բան ուսուցանել կարող է: ...Դուք կարող եք արդի գիտությանը անգնահատելի ծառայություններ մատուցել, եթե հրատարակեք Ձեր աշխատությունները»:

Օգոստոս - Կոմիտասն ավարտում է Բեռլինի Ֆրեդերիկ Վիլհելմ արքայական համալսարանի երաժշտա-փիլիսոփայության պատմության բաժինը:

Սեպտեմբերի սկիզբ - Կոմիտասի անունով լրացվում է արքունի համալսարանի երաժշտա-փիլիսոփայության պատմության բաժինն ավարտած լինելու մասին դիպլոմ և Ռիխարդ Շմիդտի մասնավոր կոնսերվատորիան ավարտած լինելու վերաբերյալ համապատասխան վկայական:

Սեպտեմբերի առաջին կես - Կոմիտասը Բեռլինից վերադառնում է Էջմիածին և նշանակվում Գևորգյան ճեմարանում երաժշտու-

թյան ուսուցիչ և երգեցիկ խմբի ղեկավար:

Յոկտեմբեր-դեկտեմբեր, Լայպցիգ - Միջազգային երաժշտական ընկերության “Sammelbande der internationalen Musikgesellschaft” եռամսյա հանդեսի առաջին համարում գերմաներեն տպագրվում է Կոմիտասի “De Armenische Kirchenmusik” (Հայ եկեղեցական երաժշտություն) խորագրով հոդվածը:

1900

Մայիս, Էջմիածին - Կոմիտասը և Մ.Աբեղյանը որոշում են միասին մի երգարան հրատարակել՝ սկսելով ժողովրդական երգերից:

Մայիս-հունիս - Կոմիտասը և Աբեղյանն արձակուրդներին իրենց ծննդավայրը գնացող ճեմարանական աշակերտներին հատուկ թերթիկներ են տալիս և պատվիրում գրի առնել իրենց գյուղերում տարածված ժողովրդական երգերը:

Նոյեմբեր-դեկտեմբեր - Կոմիտասը և Աբեղյանը սկսում են բաղդատել իրենց ունեցած ժողովրդական երգերը:

1901

Մարտի 18 - Կոմիտասի ղեկավարած քառածայն երգչախումբը Գևորգյան ճեմարանում երաժշտական երեկույթի ժամանակ կատարում է 26 երգ: Այսուհետև «Հայոց եկեղեցական եղանակները» թեմայով զեկուցում է կարդում Կոմիտասը:

Մարտի վերջ, ապրիլի սկիզբ - Հայկական երաժշտությանը ծանոթանալու նպատակով Էջմիածին ժամանած ֆրանսիացի երաժշտագետ Պիեր Օբրին հյուընկալվում է Կոմիտասի մոտ և ճեմարանում ունկնդրում է Կոմիտասի վարած դասերը, ծանոթանում նրա կիրառած ուսումնական մեթոդին:

Մայիս - «Արարատ» ամսագրի 5-6 միացյալ համարում տպագրվում է հաղորդագրություն Կոմիտասի Գերմանիա մեկնելու և այնտեղից Ֆրանսիա գնալու առիթով:

Յուզիս-հուլիս - Կոմիտասը մասնակցում է Միջազգային երաժշտական ընկերության Բեռլինում կայացած հերթական նիստին:

Յուլիս, երկրորդ կես - Կոմիտասն այցելում է Արշակ Չոպանյանին և ծանոթանում նրա հետ: «Անահիտ» հանդեսի 6-7 միացյալ համարում հրապարակվում է Արշակ Չոպանյանի «Կոմիտաս վարդապետը» խորագրով հոդվածը:

Սեպտեմբերի 29 - Էջմիածնի ճեմարանում տեղի է ունենում գիտական-գրական երեկույթ: «Չայոց եկեղեցիական ութ ձայնի մասին» թեմայով զեկուցում է Կոմիտասը:

Նոյեմբերի 1 - Կոմիտասը Սողոմոն Փանոսյանի միջոցով հայկական նոտագրությամբ գրի է առնում «Կարոս խաչ» խորագրով ստեղծագործության երաժշտությունը և խոսքը:

Նոյեմբերի 12 - Կոմիտասը ներդաշնակում է «Ծովակ» ռոմանսը Ռաֆֆու «Ձայն տուր, ով ծովակ» բանաստեղծության խոսքերով:

1902

Յունվարի 14 - Նկատի ունենալով Կոմիտասի բազմամյա գործունեությունը, նրա վաստակը մանկավարժական ասպարեզում և անձնվեր աշխատանքը քառաձայն երգչախումբ կազմելու գործում՝ կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանը «Չայրապետական կոնդակով» «ծաղկեայ կերպասեա» փիլոն է շնորհում Կոմիտաս վարդապետին:

Մարտի 30 - Լուսավորչի տոնի առթիվ ճեմարանի հանդիսասրահում Կոմիտասի ղեկավարած քառաձայն երգչախմբի ուժերով տրվում է մեծ համերգ: Երեք մասից բաղկացած համերգի ընթացքում կատարվում է 31 երգ:

Յունվար-ապրիլ - Կոմիտասը ձայնագրում է 34 ժողովրդական և 50 ազգային ու կրոնական երգ:

Դեկտեմբեր - Կարճ ժամանակամիջոցում Կոմիտասը քառաձայնի է վերածում Ռ.Պատկանյանի «Յիմի» էլ լռենք» երգը և ուսուցանում ճեմարանի երգչախմբին:

1903

- Մարտի 26** - Կոմիտասի նախածեռնությամբ Գևորգյան Ճեմարանի հանդիսասարահուն տեղի է ունենում երկու բաժնից բաղկացած երաժշտական երեկույթ: Կոմիտասի դասախոսությունից հետո քառածայն երգչախումբը կատարում է նրա ներդաշնակած շուրջ 20 ժողովրդական երգ:
- Ապրիլ** - «Տարազ» շաբաթաթերթի 14-րդ և «Մշակ» լրագրի 90-րդ համարներում տպագրվում է Կոմիտասի գործունեությանը նվիրված դրվատական հոդվածներ:
- Յունիսի 25** - Թիֆլիսում լույս տեսնող «Նոր դար» լրագրի 110-րդ համարում տպագրվում է Կոմիտասի դեմ ուղղված Ալ-ս-ի «Յեղիմակավոր կարծիքի պահանջ» խորագրով հոդվածը:
- Յունիսի 28** - «Նոր դար» լրագրի 113-րդ համարում տպագրվում է Կոմիտասի դեմ ուղղված «Յեռու ծայրահեղությունից» վերնագրով առաջնորդողը:
- Յուլիս** - «Նոր դար» լրագրի երեք համարներում (119,120,121) տպագրվում է Մանուկ Աբեղյանի «Կոմիտաս վարդապետը և յուր գործը» խորագրով հոդվածը:
- Օգոստոս** - Լույս է տեսնում Կոմիտասի և Մ. Աբեղյանի կազմած «Հազար ու մի խաղ» խորագրով ժողովրդական երգերի առաջին հիսնյակը:
- Պեկտեմբերի 22, Սոսկվա** - Գրաքննիչը թույլատրում է Կոմիտաս վարդապետի ձայնագրած «Քրդական եղանակներ» խորագրով հավելվածի տպագրությունը (այն տպագրվում է «Էմինյան ազգագրական ժողովածու»-ի Ե հատորում 1904 թվականին):

1904

- Յունվարի 22, Էջմիածին** - Կոմիտասը նամակ է գրում իշխանուհի Մարիամ Թումանյանին «Անուշը» երաժշտության վերածելու՝ նրա «փափագն իրագործելու» պատրաստականության մասին: Նաև

իր կողմից Հովհ. Թումանյանին՝ Մարիամ Թումանյանի միջոցով առաջարկում է «Անուշ»-ի որոշ հատվածներ վերափոխել՝ երաժշտության վերածելու համար: Միաժամանակ հայտնում է իր զբաղվածության մասին. «... ես մենակ եմ, եւ բոլոր գործերն ինձ վերայ են ծանրացած. Գ<էորգեան> ճենարանում դաս ունեմ, Մայր Աթոռի խումբն եմ վարում, Միջազգային երաժշտական ընկերութեան գիտական ժողովածուին ուսումնասիրութիւններ եմ տալիս, վերջերս աւելացաւ եւ պ. Տ.Նազարեանցը: Կ.Պոլսից Վահրամ արքեպիսկոպոս Մանկունու յանձարարութեամբ դասագրքեր եմ պատրաստում, պ. Մ.Աբեղեանի հետ ժողովրդական երգերի բառերն ենք խմբագրում, պատրաստում եմ եղանակները տպագրել տալու, աւելացրէք եւ իմ մասնաւոր զբաղմունքներս, կտեսնէք, որ բացի ամառային հանգստի ժամերից ուրիշ ազատ ժամանակ չունեմ, բայց եւ այնպէս ուրախ եմ Ձեր իղձն իրագործելու համար»:

Փետրվար - «Տարագ» շաբաթաթերթի 8-րդ համարում տպագրվում է Կոմիտասի «Վազներ» խորագրով հոդվածը:

Մայիսի սկիզբ - Էջմիածնում Կոմիտասը և Թումանյանը հանդիպում են միմյանց և զրուցում «Անուշ»-ը օպերայի վերածելու մասին:

Հուլիս - Հոգևոր և ժողովրդական երգեր ձայնագրելու նպատակով Կոմիտասը մեկնում է Հայաստանի գյուղերը:

Սեպտեմբերի 24 - Տոնվում է Գևորգյան ճենարանի հիմնադրման երեսնամյակը, ելույթ է ունենում Կոմիտասի ղեկավարած քառաձայն երգչախումբը:

Սեպտեմբեր-նոյեմբեր - Կոմիտասը գերմաներենից հայերեն է թարգմանում Ֆրից Արլբիրգի «Ձայնամարզություն» խորագրով ձեռնարկը:

1905

Մարտի վերջ - Կոմիտասը 60 հոգուց բաղկացած ճենարանի երգչախմբի սաների հետ դուրս է գալիս Էջմիածնից և մեկնում Թիֆլիս՝ համերգներ տալու:

Ապրիլի 1, Թիֆլիս - Արտիստական ընկերության դահլիճում տեղի է ունենում Կոմիտասի ղեկավարած ճեմարանական սաների քառածայն երգչախմբի համերգը:

Ապրիլի 3 - Արտիստական ընկերության դահլիճում տեղի է ունենում Կոմիտասի ղեկավարած երգչախմբի երկրորդ համերգը:

Ապրիլի 6 - Հովնանյան օրիորդաց դպրոցի դահլիճում Կոմիտասը կարդում է դասախոսություն հայ ժողովրդական ու եկեղեցական երաժշտության մասին՝ մերթ ընդ մերթ իբրև բացատրություն երգելով առանձին կտորներ:

Ապրիլ - «Մշակ» լրագրի 62-րդ համարում տպագրվում է «Կոմիտաս վարդապետի հոգևոր-ժողովրդական համերգը» վերնագրով դրվատական հոդվածը՝ նվիրված ապրիլի 1-ին և ապրիլի 3-ին Արտիստական ընկերության դահլիճում Կոմիտասի երգչախմբի ունեցած ելույթին:

Հունիս - Տեմդով հիվանդ Կոմիտասը որոշում է գնալ Հառիճ և ամբողջ ամառը մնալ այնտեղ:

Հուլիսի 23 - Կոմիտասը երվանդ Տեր-Մինասյանի հետ միասին դուրս գալով Ալեքսանդրապոլից՝ կեսօրին հասնում են Հառիճ:

Հուլիսի 25 - Հառիճում Կոմիտասը գրի է առնում 34 նոր երգ, որոնց թվում նաև «Աման Թելո, Թելո ջան» երգը:

Օգոստոսի 15 - Ալեքսանդրապոլից Կոմիտասը Մկրտիչ Խրիմյանի հետ միասին գնացքով մեկնում է Էջմիածին:

Սեպտեմբեր - Էջմիածնում լույս է տեսնում Կոմիտասի և Մանուկ Աբեղյանի «Հազար ու մի խաղ» խորագրով ժողովրդական երգարանի երկրորդ հիսնյակը:

Հոկտեմբեր-նոյեմբեր - Բուժման նպատակով Թիֆլիսում գտնվող Կոմիտասը հաճախ այցելում է աշուղ Ջիվանու ընտանիքին:

Դեկտեմբեր - Կոմիտասը Թիֆլիսից վերադառնում է Էջմիածին:

Փետրվար-մարտ - Կոմիտասը և Գարեգին Լևոնյանը մտադրվում են էջմիածնում «Գեղարվեստ» անունով մի գրական-գեղարվեստական հանդես հրատարակել և այդ իրավունքը ձեռք բերելու համար մի խնդրանքով դիմում են Երևանի նահանգապետին:

Մարտի վերջ - Մեկնում է Գերմանիա՝ իր աշխատությունները տպել տալու համար:

Օգոստոսի 17 - Բեռլինից Կոմիտասը նամակ է գրում Արշակ Չոպանյանին՝ միաժամանակ նրան ուղարկելով «Յայ գեղջուկ երաժշտություն» վերնագրով ուսումնասիրության տետրը և խնդրում մաս առ մաս թարգմանել ֆրանսերեն, մինչև ինքը հնարավորություն կունենա ուղարկելու մյուս տետրերը:

«Աշխատութեան վերնագիրը դիտմամբ «Յայ գեղջուկ երաժշտութիւն» դրի, որովհետեւ քաղաքացիք ոչ մի ժողովրդական երգ չեն ստեղծել, իսկ **ժողովրդական** բառը շատ ընդհանուր է եւ ընդգրկում է բոլորին, այնինչ այս երգերը յատկապէս գեղջուկի ստեղծագործութիւններն են, իսկ աշխատութեան մէջ ժողովրդական բառը գործածել են, որովհետեւ գրագէտներն ու կրթուած դասակարգը սովորել է այդ անունը տալ, մանաւանդ, երբ երգի հետն միացած գիւղական ժողովուրդին: Աշխատութիւնս էլ նուիրեցի պ. Ա. Մանթաշեանին, որովհետեւ նորան են պարտական արդի ուսման պաշարովս՝ եւրոպական մտքով»:

Սեպտեմբեր-հոկտեմբեր - Երևանի նահանգապետը մերժում է Կոմիտասի և Գ.Լևոնյանի «Գեղարվեստ» անունով հանդես հրատարակելու համար ներկայացրած խնդրագիրը՝ պատրվակ բռնելով, որ Կոմիտասը օտարահպատակ է և Վաղարշապատն էլ քաղաք չէ:

Յոկտեմբերի 2 - Կոմիտասը նամակ է գրում Մարգարիտ Բաբայանին և տեղյակ պահում Փարիզ ժամանելու մասին:

Նոյեմբեր - Փարիզում Կոմիտասը, իր շուրջը համախմբելով հայ և ֆրանսիացի երգիչներին, կազմում է մի երգչախումբ ու սկսում

նախապատրաստվել առաջիկայում կայանալիք հայկական նվազահանդեսին: Երգչախմբի մեջ էին Արմենակ Շահ-Մուրադյանը, Մարգարիտ և Շուշանիկ Բաբայան քույրերը, Փարիզի կոնսերվատորիայի ուսանողներ, օպերային երգիչներ:

Ղեկտեմբերի 1, Փարիզ - Տեղի է ունենում Կոմիտասի 30 հոգուց բաղկացած երգեցիկ խմբի համերգը: Կատարվում է բացառապես Կոմիտասի մշակած և ձայնագրած խմբերգերը և մեներգերը («Անձրև եկավ շաղալեն», «Մեր դռանը խնկի ծառ», «Թուլ արա եզո ջան», «Ծիրանի ծառ», «Կռունկ», «Գարուն ա», «Չաբրբան» և այլն):

Համերգի մասին գովեստով են արտահայտվում երաժշտական տեսաբաններ Լուի Լալուան, Պոլ Կիոն և ուրիշներ:

Ղեկտեմբերի 22 - Կոմիտասը լուսավորչական ծեսով Փարիզի Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցում պսակադրում է Մարգարիտ Բաբայանի քրոջը՝ Շուշանիկին և երաժշտագետ Լուի Լալուային:

1907

Հունվար-ապրիլ - «Անահիտ», «Արարատ», «Հուշարար», «Հովիվ» հանդեսներում տպագրվում են հաղորդագրություններ և դրվատական հոդվածներ՝ նվիրված Կոմիտասի երգեցիկ խմբի 1906թ. ղեկտեմբերի 1-ի տրված համերգին:

Մայիս - Հայ ուսանողությունը Կոմիտասին հրավիրում է Ժնև, որպեսզի տեղական ուժերից երգեցիկ խումբ կազմի և համերգ տա Վանա սովյալների օգտին:

Հունիսի 1 - Ժնևի կոնսերվատորիայի մեծ դահլիճում տեղի է ունենում Կոմիտասի զխավորած հայ և ռուս ուսանողուհիներից կազմված (57 հոգուց բաղկացած) երգչախմբի համերգը՝ ի նպաստ Վանի սովյալների: Համերգին մասնակցում էր նաև Արմենակ Շահ-Մուրադյանը: Հայ երաժշտության և բանաստեղծության մասին բանախոսում է Արշակ Չոպանյանը: Համերգից գոյացած 2000 ֆրանկ գումարը ուղարկվում է Վան:

Յունիսի 7, Լոզան - Կոմիտասը նամակ է գրում Մ.Բաբայանին. «ժր-
նելի համերգն սքանչելի անցաւ. դասախօսութիւն արի ժընել,
Լոզան եւ Բերն: Այսօր կրկին Լոզան եկանք: Արշակը (խոսքն Ար-
շակ Չոպանյանի մասին է - Ռ.Ղ.) պետք է կարողայ հայ բա-
նաստեղծութեան եւ երաժշտութեան մասին, եւ ես պետք է եր-
գեն»:

Յունիսի 14, Բեռլին - Նամակ է գրում Մ.Բաբայանին. «Ես այժմ երգերի
տպագրութեամբ եմ զբաղուած եւ շարունակ նորանոր դիտողու-
թիւններ եմ անում, այնպէս որ, երբ գործը վերջանայ շատ հետա-
քրքրական է լինելու, թէ ինչպէս մեր ժողովրդի ամբողջ սիրտն ու
հոգին, ներքին ու արտաքին կեանքը խորապէս դրոշմուած է
ձայների եւ տաղաչափութեան մէջ...»:

Յունիս, երրորդ տասնօրյակ - Փարիզից Կոմիտասն Արշակ Չոպան-
յանի հետ մեկնում է Իտալիա՝ Վենետիկ: Կոմիտասը նպատակ
ունէր վենետիկյան ձեռագրերի մեջ մասնագիտական ուսումնա-
սիրություններ կատարել:

Յունիսի վերջ, Վենետիկ, ս.Ղազար - Միաբանության դահլիճում և
Մուրադ-Ռաֆայելյան վարժարանում Կոմիտասը բանախոսում է
հայ ժողովրդական և եկեղեցական երաժշտության մասին, միա-
ժամանակ երգում է՝ ավելի կոնկրետացնելով և հաստատելով իր
մտքերը:

Օգոստոս, երկրորդ տասնօրյակ - Կոմիտասը Վենետիկից վերադառ-
նում է Շվեյցարիա՝ ժնն:

Օգոստոսի 17 - Լոզանից Կարապետ Կոստանյանին ուղղված նամա-
կում գրում է. «Իտալիան շատ գեղեցիկ է, բայց մեր դժբաղդ հայ-
րենիքն աւելի գեղեցիկ է: Վենետիկի վանքում 3 շաբաթ աշխա-
տեցայ, բայց վանքում չէի հիւրասիրուած, ապրում էի քաղա-
քում, Ս.Մարկոսի հրապարակի հիւրանոցներից մէկում՝ պ. Չօ-
պանեանի հետ մէկ տեղ: Գրադարանից բաւական օգտուեցայ:
Այս քանի օրն արդէն պատրաստում եմ ես էլ կամաց-կամաց, որ
մի ամսից երթամ Կովկաս»:

Սեպտեմբերի 23/10, Բեռլին - Մշակութային գործիչ, Վահրամ Եպիսկո-

պոս Մանկունուն Կոմիտասը գրում է. «Եթէ մենք պարծենալիք ունենք մեր եղանակներով, ունենք միայն շարականի հին, պարզ, հասարակ (ո՛չ տօնական, որ խիստ աղաւաղուած է) երգերով: Սոցա մէջ յստակ, միամիտ, ջերմեռանդ, հաւատացեալ ոգի կայ. ոգի, որի մէջ պայծառ փայլում է մեր նախնեաց անման, զգայուն, կենդանի եւ վեհ, սիրտը, որ ջինջ է առաւօտեան օդի պէս:

Մեր երաժշտութեան երկրորդ, բայց հիմնական ու մշտաբուխ աղբիւրն է հայ շինականի խորունկ, անպաճոյճ ու վսեմ, խնդացող եւ լացող երաժշտութիւնը, որի մէջ պայծառանում է հայ անմեղուկ գեղջուկն իր ամբողջ ներքին եւ արտաքին կեանքի բոլոր երեւոյթներով»:

Սեպտեմբերի 30 - Մեկ ու կես տարվա ընդմիջումից հետո Կոմիտասը վերադառնում է Էջմիածին:

Յուլիտեմբեր - «Արարատ» ամսագրի 10-րդ համարում տպագրվում է Գարեգին վրդ. Յովսէփյանի «Կոմիտաս վարդապետի երաժշտական ճանապարհորդությունը Եվրոպայում» վերնագրով հոդվածը:

Դեկտեմբերի 16 - Գևորգյան ճեմարանում տեղի է ունենում գրական-գեղարվեստական երեկույթ նվիրված Մ.Խրիմյանի և Պերճ Պռոշյանի հիշատակներին: Երեկույթի ընթացքում մեջընդմեջ երգում է Կոմիտասի գլխավորած երգչախումբը: Այնուհետև դաշնամուրի նվագակցությամբ Կոմիտասը կատարում է «Անտունի» երգը:

1908

Հունվարի սկիզբ, Իգդիր - Կոմիտասը իր աշակերտ, ճեմարանի դաստիարակ և երգիչ Վահան Տեր-Առաքելյանի հետ լինում է Իգդիրում, դասախոսություն կարդում ժողովրդական ու եկեղեցական երաժշտության մասին և տալիս համերգ:

Փետրվարի սկիզբ - Երգերի տպագրության գործի առթիվ Կոմիտասը մեկնում է Թիֆլիս:

Փետրվարի 20, Էջմիածին - Կոմիտասի ղեկավարությամբ տեղի է ունենում 80 հոգուց բաղկացած երգչախմբի համերգը: Երեք բաժնից բաղկացած համերգի ընթացքում կատարվում են Կոմիտասի շուրջ 30 ստեղծագործություններ:

Փետրվարի 22 - Երևանի Կլուբի թատրոնի դահլիճում Կոմիտասի ղեկավարությամբ տեղի է ունենում 80 հոգուց բաղկացած երգչախմբի համերգը: Նույնությամբ կատարվում է Էջմիածնում տրված համերգի ծրագիրը:

Մարտ, Երրորդ տասնօրյակ - Կոմիտասը մեկնում է Բաքու՝ տեղական ուժերով համերգ տալու և դասախոսություն կարդալու նպատակով:

Ապրիլի 1, Բաքու - Ժողովարանի դահլիճում տեղի է ունենում Կոմիտասի ղեկավարած երգչախմբի համերգը: Կատարվում է 24 երգ ու նվագ Կոմիտասի ստեղծագործություններից: Մինչ այդ տեղական երաժշտասերների համար Կոմիտասը կարդում է հրապարակային դասախոսություն նվիրված հայկական երաժշտությանը:

Մայիսի 24, Էջմիածին - Կոմիտասը նամակ է գրում Յուլիա Թումանյանին. «...Աղբեր, վաղուց է սկսել եմ եւ բաւական բան գրել քո «Անուշ»-ից, բայց դեռ պակասաւոր բաներ շատ կան, որպեսզի մի ամբողջութիւն դառնայ: Այս գիրս առնելուն պէս գրիչդ կառնես եւ ինձ մի դրական բան կգրես: Այս ամառուան արծակուրդին պէտք է զբաղուեմ առաւելապէս «Անուշ»-ով: Գրիր, թէ ե՞րբ կարող ես մի քանի օրով ինձ մօտ հիւր գալ, եւ այստեղ միասին վերջացնենք, եւ ես հանգիստ շարունակեմ. ամեն անգամ, երբ տրանադրութիւնս տեղն է, ձեռքերս թուլանում են, որովհետեւ երգի յարմարեցրած չեն դեռ բաներ, եւ պակասներ էլ կան»:

Յունիսի 5, Էջմիածին - Կոմիտասը գրում է ինքնակենսագրության առաջին տարբերակը՝ «Ինքնակենսագրութիւն» վերնագրով:

Յունիսի 24 - Կոմիտասը գրում է ինքնակենսագրության երկրորդ տարբերակը՝ մաքրագիրը, «Կոմիտաս վարդապետ Կուտինացի, ինքնակենսագրութիւն, 1908, հունիս 24, Սուրբ Էջմիածին» խորագրով:

Յոկտեմբերի վերջ - Կաթողիկոսական ընտրության առիթով էջմիածին եկած Չոպանյանը հյուրընկալվում է Կոմիտասի մոտ: Յետագայում Չոպանյանը գրում է. «Ավելի որոշ զգացի հոն ինչքան նեղ էր իրեն համար, անթիվ ընելիք ուներ, միջավայր չկար, հարկ եղած օգնություն չկար: Տարօրինակ բան է, որ Մայր Աթոռը... որևէ գումար չէ տրամադրած այդ մեծարժեք արվեստագետին, որ իր երաժշտական գործերը հրատարակե, գեթ իր դաշնակած պատարագը տպագրե»:

Դեկտեմբերի սկիզբ, Թիֆլիս - Կոմիտասը, Թումանյանը, Իսահակյանը, Աղայանը, Չոպանյանը, Փափագյանը և Բաշինջաղյանը նկարվում են վերջինիս արվեստանոցում:

1909

<Յունվար, Ս. էջմիածին> - Կոմիտասը նամակ է գրում բանասեր, խմբագիր, եկեղեցական գործիչ Բաբկեն Վարդապետին (Բաբկեն Կյուլեսերյան), որպեսզի վերջինս Պոլսո պատրիարք Մատթեոս Իզմիրլյանի միջոցով խնդրի Կեսարիո առաջնորդ Գերապատիվ Տ. Տրդատ եպիսկոպոս Պալյանին, Ս. Դանիել վանքի ձեռագրերի մեջ գտնված հայ երաժշտության վերաբերյալ ձեռագիրը «ուղարկե, կամ արտագրել տայ, կամ լուսանկարել տայ էջերը եւ այնպես ուղարկել..., որ իբր երաժիշտ, օգտուեն եւ մեր Ս. հայրերի հոգեշունչ մրմունջները լոյս հանեն՝ համեմատելով այլ ազգաց երաժշտական խազաբանական օրենքների հետ», քանի որ չի կարող 300 ռուբլով գնել ձեռագիրը: «...Իմ ստացած տարեկան 300 ռուբլի ռոճիկովս եւ ես եմ ապրում, եւ իմ թշուառ հորաքրոջս բազմանդամ ընտանիքը» - գրում է Կոմիտասը:

Փետրվարի 1, էջմիածին - Կոմիտասը նամակ է գրում դերասանուհի Սիրանուշին՝ ջերմորեն շնորհավորելով նրան բեմական գործունեության 35-ամյակի առթիվ. «...Դուք ժրաջան մեղուի պես 35 տարի շարունակ թռաք մէկ բեմից միւսը եւ գեղարուեստի մարգերից, բազմապիսի ծաղիկներից հաւաքեցիք առատ հիւթ, որպես-

զի հայ բենի փեթակը լցնելու օժանդակէք...: Սրտանց շնորհաւորում են Ձեր փառքը եւ ցանկանում է՛լ աւելի փառաւորութիւն ու կանաչ, պայծառ արեւ»:

Փետրվարի 18 - Գևորգյան ճենարանի մանկավարժական խորհրդի ԺՁ նիստում Կոմիտասը հրաժարվում է իր պաշտոնից խմբավարական ռոճիկը կրճատելու համար՝ դրա մեջ տեսնելով անպատվություն իր անձի նկատմամբ:

Փետրվարի վերջ - Ներսիսյան դպրոցի հրավերով Կոմիտասը էջմիածնից Թիֆլիս է գնում՝ ղեկավարելու Ներսիսյան դպրոցի երգչախմբի մարտի 3-ին տալիք հոգևոր համերգը:

Մարտի 3, Թիֆլիս - Արքունական թատրոնի դահլիճում տեղի է ունենում Սկոբելեկյան կոմիտեի (բարեգործական նպատակով) կազմակերպված՝ տարբեր դավանանքի պատկանող երգչախմբի համերգը: Ելույթ են ունենում ռուսական, վրացական, կաթոլիկական և հայկական երգեցիկ խմբերը:

«Հոգևոր համերգի մէջ բոլորին գերազանցեցինք հայերս», - գրում է այդ համերգի մասին Կոմիտասը Ա.Չոպանյանին:

Մարտի 4 - Ներսիսյան դպրոցի դահլիճում, աշակերտների համար Կոմիտասը կարդում է «Հայ ժողովրդական երգն ու հոգևոր երաժշտությունը, նրանց միջև եղած կապը» թեմայով դասախոսություն:

Ապրիլի 15, Էջմիածին - Կոմիտասը նամակ է գրում Ա.Չոպանյանին, որտեղ նկարագրում է վանքում տիրող ներքին հակամարտությունները և ներկայացնում իր աշխատանքի արդյունքները. «Այս ձմեռուան աշխատանքներս խիստ արդիւնաւէտ եղան. գտայ հայոց հին խազերի բանալին եւ սկսայ կարդալ պարզ եղանակները: Այս ամառն ուզում եմ մի քանի շաբաթով նախքան հայրենիք գնալս անցնել Երուսաղէմ, մի քանի կարելոր ձեռագիր եւս ուսումնասիրեմ, որ գործն շտապով առաջ տանեմ: Յետոյ մանրամասնաբար քեզ կհաղորդեմ»:

Սեպտեմբերի 5, Էջմիածին - Կոմիտասը դիմում է Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Սատթեսու Բ-ին. «...Եթէ հաճոյ է Վեհիդ ինձ չկորցնել,

այլ գտնել, արտասուելով աղերսուն եմ՝ արձակեցեք ինձ Ս.Էջմի-
ածնայ Միաբանութեան Ուխտից եւ նշանակեցեք Սելանայ Մե-
նաստանի մենակեաց: Քսան տարին կորցրի, գոնէ մնացած տա-
րիներս շահեցնեմ եւ անդորրութեամբ գրի առնեմ ուսումնասի-
րութիւններիս պտուղները՝ իբրև առաւել կարելոր ծառայութիւն
հայ տառապեալ սուրբ եկեղեցւոյ եւ գիտութեան»:

Սեպտեմբերի 12, 13, Էջմիածին - Երկու օրվա ընթացքում Կոմիտասը
ծայնագրում է Վասպուրականի 47 երգ, որ նրա համար կատա-
րում է Տիգրան Չիթունին:

Սեպտեմբեր, Էջմիածին - Կոմիտասը նամակ է գրում Մարգարիտ Բա-
բայանին. «Մարդ չկայ, որին բանաս սիրտդ, մարդ չկայ, որից մի
բան լսես. նստում եմ առաւօտից մինչեւ իրիկուն բուբուին պէս իմ
սեղանի առաջ, գրում ու գրում... գալիս է հանգստի թոպէ, մարդ
ես որոնում, որ գրածդ երգես, նուագես ու կարծիք լսես,- չես
գտնում: Դուրս եմ գալիս ու վագրի պէս այս ու այն կողմ եմ շուռ
գալիս մէն-մինակ, իմ պարտիզում եւ տանիքի վրայ: Ես զարմա-
նում եմ, թէ ինչու մինչեւ այժմ դեռ չեմ խելագարուել այս
մթնոլորտի խարդախ վայրերում: Մէկ ուզում եմ թռչեմ հեռու
միայնակ, մէկ ուզում եմ փակուեմ մէնակ ու ճգնեմ, բայց ի՞նչ եմ
անում որ չեմ ճգնում... այո՛, բայց ո՛չ այսպիսի, այլ մուսայիս
հետն եմ ուզում միայնակ ապրել, որ սիրտս չպղտորուի, միտքս
չխարդախուի, հոգիս չխռովի եւ խիղճս չմեռնի... բայց եւ այնպէս
չեմ յուսահատուել. աշխատում եմ, շատ բան եմ գրել, շատ բան
եմ արել»:

Յոկտեմբերի վերջ - Ալեքսանդր Մյասնիկյանը Մոսկվայից նամակ է
գրում Կոմիտասին և հայ ուսանողական միության անունից
խնդրում նրան գալ Մոսկվա, ուսանողներից կազմել մի երգեցիկ
խումբ և համերգներ տալ հայ ուսանողական միության օգտին:

Նոյեմբերի 5 - Կոմիտասը պատասխանում է Ա.Մյասնիկյանի նամա-
կին: Նա գրում է, որ աշխատանքներով շատ ծանրաբեռնված է և
խորհուրդ է տալիս դիմել Վեհափառին, եթե նա թույլատրի,
«...այն ժամանակ կգամ. ես պատրաստ եմ ծառայելու: Եթէ այդ

չի յաջողուի, կթողնենք եկող տարուան, երբ ես այլեւ ուսուցչութիւնը թողնելու եմ, ազատ եմ եւ կարող եմ»:

1910

Յունվարի 12, Ս.Էջմիածին - Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Մատթեոս Բ-ին հոգևոր երաժշտության մասին Կոմիտասը գրում է. «...Բուն ազգային եղանակները՝ հոգեշունչ, պարզ ու վսեմ շարականի երաժշտութիւնը, որ մեր նախնեաց նախանձեղի հոգու պատկերներն ու հայելիներն են, որոնք մշտամրմունջ էին, այժմ դատապարտուել են արհամարհանքի, կորստի եւ նախատինքի, աւելին կասեմ՝ տանում են մեր սիրտն ու հոգին դէպի խեղդող, օտարական ճանապարհները: Եթէ վերջին նշոյլն էլ, որ մնացել է, մենք փչենք ու հանգցնենք, այն ժամանակ մեր աչքով կտեսնենք մեր սրտի թաղումը, ապա ուրեմն եւ մեր կեանքի գոյութեան վառարանի հանգչելը...»:

Մարտի 15, Ս.Էջմիածին - Կ.Պոլսի «Տաճար» հանդեսի խմբագիր Գարեգին Խաչատրյանին Կոմիտասը գրում է. «...Իրաւ է, ես գտել եմ հայ խազերի բանալին եւ նոյնիսկ կարդում եմ պարզ գրուածքները, բայց դեռ վերջակէտին չեմ հասել. զի իւրաքանչիւր խազի խորհրդաւոր իմաստին թափանցելու համար, նոյնիսկ տասնեակ ձեռագիրներ պրպտելով, երբեմն ամիսներ են սահում, իսկ ձեռքիս տակն եղած խազերը, այն էլ անուն ունեցողները, 198 հատ են առ այժմ, մի կողմ թողնենք դեռ անանուն խազերը, որոնք խիստ շատ են»:

Ապրիլի վերջ, Բաքու - «Թատրոն և երաժշտություն» ամսագրի մարտապրիլ միացյալ համարում լույս է տեսնում Կոմիտասի «Հայ գեղջուկ պար» խորագրով աշխատության սկիզբը:

Մայիսի սկիզբ, Կ.Պոլիս - «Տաճար» կիսամյա հանդեսի 10-րդ համարում տպագրվում է Կոմիտասի «Շարական խազերու նշանակությունը» խորագրով նամակ-բացատրականը:

Մայիսի 20 - Մեկնում է ծննդավայր՝ Կուտինա, հանգստանալու և բուժ-

վելու համար: Մի քանի օր անց գնացքով հասնում է Բաթուն և հյուրընկալվում ավագ քահանա Մեսրոպ Տեր-Մելյանի տանը:

Մայիսի 27, Բաթուն - Կոմիտասը մասնակցում է Համբարձման տոնի հանդիսավոր պատարագին և իր գեղեցիկ ձայնով զմայլեցնում ժամավորներին:

Հունիսի 3 - Կոմիտասի ղեկավարությամբ Բաթունի քաղաքային ժողովարանի դահլիճում տեղի է ունենում ուսուցիչներից և բարձր դասարանի աշակերտներից կազմված երգչախմբի համերգը:

Հունիսի 4 - Բաթունից գերմանական «Դոյչլանդ» նավով մեկնում է Կ.Պոլիս:

Հունիսի 10 - Հասնում է Կ.Պոլիս: Մի քանի օր մնում է Պոլսում, մասնակցում Ղալաթիո եկեղեցում տեղի ունեցող պատարագին՝ իր սքանչելի ձայնով գերելով ներկաներին:

Հունիս, երկրորդ կես - Իր ծննդավայրում՝ Կուտինայում, ս.Թեոդորոս եկեղեցում Կոմիտասը մատուցում է պատարագ:

Հունիսի վերջ - Բաքվում լույս է տեսնում Կոմիտասի «Հայ գեղջուկ պար» գրքույկը:

Հուլիս, Կուտինա - Տեղի է ունենում Կոմիտասի կազմած և ղեկավարած երգչախմբի երկու բաժնից բաղկացած համերգը քաղաքի տղամարդկանց համար: Նույն ծրագրով համերգը հաջորդ օրը Կոմիտասը կրկնում է համաքաղաքացի կանանց համար:

Օգոստոսի 20 - Շուրջ 2 ամիս իր ծննդավայրում մնալուց հետո Կոմիտասը մեկնում է Աֆիոն-Գարահիսար: Հինգ օր մնում է այստեղ:

Օգոստոսի 29, Էսկիշեհիր - Տեղի ազգաբնակչության համար Կոմիտասը մատուցում է հանդիսավոր պատարագ:

Սեպտեմբերի սկիզբ - Էսկիշեհիրից Կոմիտասը հասնում է Բրուսա:

Սեպտեմբերի երկրորդ տասնօրյակ - Բրուսայում տեղի է ունենում Կոմիտասի ղեկավարած 90 հոգանոց երգչախմբի համերգը:

Սեպտեմբերի 25, 26 - Բրուսայից Կոմիտասը ժամանում է Պոլիս: Նա այցելում է Ղալաթիո եկեղեցին, երգչախումբ կազմելու առիթով խորհրդակցում բարեկամների հետ:

Հոկտեմբերի սկիզբ, Կ.Պոլիս - Կոմիտասը հատուկ քննության ենթար-

կելով երգչախմբին մասնակցել ցանկացող աշակերտ-աշակերտուհիների ձայնային տվյալները՝ քննությունից անցած սաների հետ անց է կացնում ձայնավարժության առաջին պարապմունքը:

Յուլետների 24, Կ.Պոլիս - Բերայի Արհեստավորաց սրահում Կոմիտասը կարդում է հրապարակային դասախոսություն՝ նվիրված հայ գեղջկական երաժշտությանը:

Նոյեմբերի սկիզբ - Նախնական պայմանավորվածության համաձայն, Կոմիտասը նոյեմբերի 7-ին Ղալաթի խորհրդարանի սրահի մեջ պետք է հրապարակային դասախոսություն կարդար՝ նվիրված հայ եկեղեցական երաժշտությանը, սակայն ատենապետ Արիստակես Գասպարյանը մերժում է սրահը տրամադրել՝ պատրվակ բռնելով պատրիարքական արտոնագիր չունենալու հանգամանքը: Կ.Պոլսի թերթերում տպագրված հոդվածներում և հաղորդագրություններում ցասունով է խոսվում Ա.Գասպարյանի դեմ՝ դատապարտելով նրա վարմունքը:

Նոյեմբերի 21, Կ.Պոլիս - Պըտի Շանի ձմեռային թատրոնում հանդիսավոր պայմաններում տեղի է ունենում Կոմիտասի գլխավորած 300 հոգուց բաղկացած երկսեռ երգչախմբի անդրանիկ համերգը:

Հայ մամուլի էջերում մեծ գովեստով է խոսվում այդ համերգի մասին, միաժամանակ դատապարտվում է համերգը խափանելու համար խռովարարների նյութած դավերը և պատրիարքարանի կողմից հարուցված արգելքները:

1911

Յուլվարի 28, Ջնյունիա - Մեսրոպյան վարժարանի սրահում Կոմիտասը հրապարակային դասախոսություն է կարդում հայկական ժողովրդական և եկեղեցական երաժշտության ծագման և զարգացման մասին:

Յունվարի 30, Ջնունիա - Սբորթինկ սրահում Կոմիտասի գլխավորությամբ տեղի է ունենում 135 հոգուց բաղկացած երգչախմբի

համերգը, որն ավարտվում է փայլուն հաջողությամբ:

Փետրվարի սկիզբ - Ձմյուռնիայից Կոմիտասը վերադառնում է Կ.Պոլիս:

Փետրվարի 20, Կ.Պոլիս - Բերայի Յունյոն Ֆրանսեզ սրահի մեջ Կոմիտասի ղեկավարությամբ տեղի է ունենում 200 հոգուց բաղկացած երկսեռ երգչախմբի համերգը: Երկու բաժնից կազմված համերգը տևում է շուրջ չորս ու կես ժամ և ունենում բացառիկ հաջողություն:

Մարտ, Կ.Պոլիս - Կոմիտասը հանդես է գալիս համերգներով և դասախոսություններով: Համերգներից և դասախոսություններից ստացված գումարները հավաքվում են հայ երաժշտանոց ստեղծելու օգտին: Հայ մանուկ ջերմորեն է արձագանքում երաժշտանոց ստեղծելու Կոմիտասի ջանքերին:

Մարտի վերջ - Կ.Պոլսից Կոմիտասը մեկնում է Իզմիր՝ այնտեղ համերգ տալու նպատակով:

Ապրիլի 6 - Իզմիրից մեկնում է Եգիպտոս:

Ապրիլ-մայիս - Լիմոն է Ալեքսանդրիայում, ապա՝ Կահիրեում: Հանդես է գալիս համերգներով և դասախոսություններով՝ հիացմունք պատճառելով ներկաներին:

Ալեքսանդրիայում այցելում է ղպտիների մայր եկեղեցին: Խոսակցության ընթացքում հայտնում է, որ ինքը հանգամանորեն զբաղվել է ղպտիների խազերով և որ դրանք ամենից հինն են: Ղպտիները մեծ հարգանքով են լցվում Կոմիտասի հանդեպ և զարմանում նրա արտակարգ երաժշտական գիտելիքների վրա:

Հունիսի 16 - Կոմիտասը համերգով հանդես է գալիս Ալեքսանդրիայի Ալիամպրա թատրոնում: Այս առթիվ հայտնի գրող Տիգրան Կամսարականը գրում է. «...Անցյալ գիշեր... երգելով ու բարբառելով, զվարճաբանելով, երբեմն ալ միշտ հանկուցանելով՝ Հայաստան ուխտագնացության տարիք զմեզ. կամ լավ ևս է ըսել քիչ մը Հայաստան բերիք Եգիպտոսի հայերուս. մենք կկարծեինք, թե հայ կրոնավորը, որ Էջմիածնեն կուզա՝ մյուռոն միայն կբերե, դուք Մասիսն ու Արագածը փոխադրեցիք հոս պահ մը, ո՞վ ըսավ,

թե լեռները չեն քալեր...»:

Յունիսի վերջ - Ալեքսանդրիայից Կոմիտասը մեկնում է Փարիզ:

Յուլիս-օգոստոս - Մարգարիտ Բաբայանի հետ Կոմիտասը հանգստանում է Անգլիայի Ուայտ կղզում: Շուրջ երկու շաբաթ այստեղ հանգստանալով, նա գրի է առնում մի շարք երգեր:

Օգոստոսի երկրորդ կես-սեպտեմբեր - Լինում է Փարիզում, Բեռլինում, Դրեզդենում:

Նոյեմբերի երկրորդ կես - Կոմիտասը վերադառնում է Կ.Պոլիս:

Նոյեմբերի վերջ, Կ.Պոլիս - Կոմիտասը դիմում է Թուրքիայի ռուսական դեսպանատանը և խնդրում է Զմիածին գնալու համար վավերացնել իր անցագիրը: Դեսպանատան ներկայացուցիչները Կոմիտասին համապատասխան արտոնագիր տալու համար դիմում են Պետերբուրգ՝ բարձրագույն իշխանությանը:

Դեկտեմբերի 26, Կ.Պոլիս - Կոմիտասը կաթողիկոսական տեղապահ Գևորգ արքեպիսկոպոս Սուրայանին ուղղված դիմումում գրում է, որ ինքը մնալու է Կ.Պոլսում. «...Կուզեի անձամբ գալ ու հրաժեշտ տալ, բայց ռուս կառավարութեան ներկայացուցչութիւնները՝ դեսպանատունն ու հիւպատոսարանը ըստ պահանջման օրինաց, իբր տաճկահպատակ հոգեւորական, անցագիրս չվավերացրին (ուղիղ 4 շաբաթ է անցել, որ դիմել եմ Պետերբուրգ եւ ցարդ պատասխան չկայ բարձրագոյն իշխանութիւնից), ես էլ, ժամանակս ի զուր չանցնելու համար, սկսեցի գործովս զբաղուել»:

1912

Յունվար - Կոմիտասը կատարում է «Գուսան» երգչախմբի երգիչների ու երգչուհիների ձայնաքննություն ու ընդունելություն և երգչախմբի կազմը հասցնում 200-ի:

Փետրվարի 24, Կ.Պոլիս - Գրող, մշակութային գործիչ Վահան Մալեգյանին Կոմիտասը գրում է. «... Այժմ եգիպտահայերու պատուական հիւրն է ընտիր երգիչ Շահ-Մուրադեանը, որու ունեցած ան-

նախընթաց յաջողութիւններն ինձ անչափ ուրախացուցին, եւ կը պարծօն իրաւամբ, երբ օտարները մեր մասին գիտութեան եւ գեղարուեստի միջոցաւ է, որ լաւ գաղափար կը կազմեն, եւ այսպիսի գործնութիւնն անջինջ ու քաղաքակրթիչ դեր ունի»:

Մարտի 28/15, Կ. Պոլիս - Մարգարիտ Բաբայանին՝ այլ հարցերի հետ միասին, գրում է. «Երկու հատ էլ տաճկերէն երգ են գրել, մէկը Սուլթանի, միւսը սահմանադրութեան նուիրուած, որպէսզի գործերնիս յաջողուին, եւ բաւական ընդարձակ շրջան անեն պալատի մէջ: Երեկ Սուլթանի արարողապետն էր եկել այցելութեան, չես իմանում, թէ որքան են պոպիկ երաժշտութիւնից, թէեւ սա բաւականին հասկանում է, մեծ կրթութիւն եւ ուժ ունի»:

Ապրիլի 1, Կ. Պոլիս - Պըտի Շանի ձմեռային թատրոնում տեղի է ունենում երաժշտանոց հիմնադրելու օգտին կազմակերպւած Կոմիտասի «Գուսան» երգչախմբի համերգը: Կատարվում են Կոմիտասի գրած խմբերգերն ու մեներգերը:

Ապրիլ-մայիս - Կոմիտասը իր ղեկավարած «Գուսան» երգչախմբի հետ մի քանի համերգներ է տալիս Կ.Պոլսում, որից գոյացած գումարները հատկացնում է Ազգային հիվանդանոցին և հիմնվելիք հայկական երաժշտանոցին:

Կոմիտասը դասախոսութիւններով և համերգներով հանդես է գալիս նաև Ատաբազարում և Իզմիրում:

Յունիսի սկիզբ - Կ.Պոլսից Կոմիտասը մեկնում է Եվրոպա՝ Լայպցիգում տպագրվող «Յայ գեղջուկ երգեր» խորագրով գրքույկի հրատարակության հետ կապված աշխատանքները կարգավորելու համար:

Յունիս-հուլիս - Լինում է Փարիզում, հայ երաժշտության մասին դասախոսութիւն կարդալու հրավերով մեկնում է Անգլիա, վերադառնում է Գերմանիա, լինում է Բեռլինում, Լայպցիգում և հուլիսի վերջին վերադառնում է Կ.Պոլիս:

Օգոստոսի սկիզբ - Կոմիտասը նկարիչ Փանոս Թերլեմեզյանի հետ մեկնում է իր ծննդավայր՝ Կուտինա, հանգստանալու:

Կուտինայում հանգստանալու ժամանակ Փ.Թերլեմեզյանը նկա-

րում է ծառի տակ նստած Կոմիտասին՝ ընթերցելիս:

Սեպտեմբեր, երկրորդ տասնօրյակ - Կոմիտասը վերադառնում է Կ.Պոլիս և ձեռնամուխ լինում «Գուսան» երգչախմբի պարապմունքների վերսկսմանը:

Էսայան վարժարանի սրահի մեջ հարյուրավոր երաժիշտ մասնավարժների ու մասնագետների համար Կոմիտասը կարդում է դասախոսություն «Պարն ու մանուկը» թեմայով:

«..Եթե մանուկը չի հասկնար ձեր դասավանդութիւնը, հանցանքն ձերն է, որովհետև չեք կրցած հասկնալ անոր հոգին, պետք է, որ իջնել մինչև անոր հոգեկան աստիճանը և զայն առնելով ձեզի հետ բարձրանալ: Միալ դաստիարակութեան արդյունքն է, որ շատերը, որոնք հանճարներ պիտի ըլլային, եղած են գողեր...: Դաստիարակելու կոչված եք սերունդ մը, որ ապագա ազգն է: Միալ ուղղութեամբ՝ ազգ մը կ'սորտակեք վերջը...»:

Սեպտեմբերի վերջ - Չերնոգորիան, Հունաստանը, Սերբիան ու Բուլղարիան պատերազմ են հայտարարում Թուրքիային: Սկսվում է Բալկանյան առաջին պատերազմը: Կոմիտասը դադարեցնում է երգչախմբի դասերը՝ պատերազմից հետո այն նորից վերսկսելու մտադրությամբ:

Հոկտեմբեր-դեկտեմբեր - Կոմիտասը հիմնականում զբաղվում է գիտական և ստեղծագործական աշխատանքներով և Ղալաթիո կեդրոնական վարժարանում իր ստանձնած երգեցողության դասերով:

Դեկտեմբերի 15, Կ.Պոլիս - «...Կեանքս լաւ է, բնակարանս յարմար, աշակերտներս ուշադիր, մարդիկ են պատրաստում զաւառներուն ուսուցչութեան եւ խմբեր կազմելու համար: Բայց գիտես, որ ժամերս չեմ վատնում: Օրուան մէջ մինչեւ կէսօր ինձ համար է, աշխատում եմ անձնական գործերովս, իսկ կէսօրէն յետոյ էլ, երբեմն ինձ եւ երբեմն էլ աշակերտներիս համար եմ յատկացրել» - գրում է Մարգարիտ Բաբայանին:

Փետրվարի 9, Կ.Պոլիս - Կոմիտասը նամակ է գրում Փարիզ՝ Մարգարիտ Բաբայանին և խնդրում իր համար նվագարան (Flugel) գնել, պատմում է նաև իր անձնական գործերի մասին:

Ապրիլի 13, Կ.Պոլիս - Կոմիտասը և նկարիչ Փանոս Թերլեմեզյանը միացյալ հեռագիր են ուղարկում բանաստեղծ Հովհաննես Հովհաննիսյանին՝ նրա գրական գործունեության 30-ամյակի առթիվ:

Մայիսի 12, Կ.Պոլիս - Էսայան վարժարանում տեղի է ունենում Կոմիտասի գլխավորած «Գուսան» երգչախմբի փորձը, որին ներկա է լինում Ֆրանսիայի դեսպան Ս.Պոբը իր տիկնոջ հետ, Մեհմեդ Էմին Պեյը, կոմս Օսդորոկը և հռչակավոր դաշնակահար Ֆուռլանը:

Երեկոյան Պըտի Շանի ծնեռային թատրոնում կայանում է «Գուսան» երգչախմբի համերգը:

Մայիսի 28, Ատաբազար - Արամյան վարժարանի սրահում Կոմիտասը դասախոսություն է կարդում «Հայ ժողովրդական ու աշուղական երաժշտությունը» թեմայով: Ձեկուցման ընթացքում երգում է և բացատրում:

Մարտ-մայիս, Կ.Պոլիս - Կոմիտասը մասնակցում է Էսայան Սանուց Միության «Գրական ասուլիս» կոչվող հավաքույթի նիստերին, որոնք նվիրված էին Լևոն Շանթի «Հին աստվածներ» դրամային, Դանիել Վարուժանի «Հեթանոս երգեր» և Ռուբեն Ջարդարյանի «Ցայգալույս» ժողովածուներին: «Գրական ասուլիսին» մասնակցում էին արևմտահայ նշանավոր գրողներ և քննադատներ:

Հունիսի 25, Թիֆլիս - Կ.Պոլսից Էջմիածին ուղևորվող Կոմիտասը Բաթումից հասնում է Թիֆլիս:

Հուլիսի սկիզբ - Թիֆլիսից Էջմիածին մեկնող Կոմիտասը Ղարաքիլիսայում հյուընկալվում է Սպիրիդոն Մելիքյանի տանը:

Հուլիսի 19, Ս.Էջմիածին - Նամակ է գրում Հովհ.Թումանյանին. «Սիրելի՛ Հովհաննես: Հակառակ բոլոր փափագիս, չկարողացայ քեզ տեսնել Տփլիսում:

Ես եկել եմ, սիրելիս, միայն շատ կարճ ժամանակով, այստեղ: Ձեռագիրներ եմ նայում եւ գեղջուկ երգեր հաւաքում: Իսկ սեպտեմբերին պիտի գտնուեն անպատճառ Պոլիս, ուր արդէն հաստատուել եմ եւ գործ եմ սկսել: Ունեմ ինձ համար անձնական դպրոց, ուր պատրաստում եմ խմբապետներ եւ երգիչներ. ունեմ 300 հոգուց բաղկացած երկսեռ խումբ, որի անունն է «Գուսան»:

Յուլիս-օգոստոսի սկիզբ - Կոմիտասը շրջագայում է Երևանի նահանգը, Իգդիրի, Կոտայքի, Շիրակի, Գառնիքասարի, Ապարանի, Աշտարակի գավառները և հավաքում ժողովրդական երգեր:

Օգոստոսի 9-11 - Կոմիտասը ներկայանում է Բյուրականում հանգստացող Գևորգ Դ կաթողիկոսին. «Յա, բարով, բարով, Կոմիտաս հայր սուրբ, ասում եմ Պոլսում մեծ պատիվ ունես, գործը շատ աջող է գնում, շատ ոսկի եմ տալիս, երբ ես գնում, իհարկե քեզ համար այդ լավ է»: «Վիրավորանքից ու զգվանքից քիչ մնաց խելքս թոցնեի: Ջղայնացած, կարճ ու կտրուկ պատասխանեցի. - Այսօր եկա, վաղը կգնամ»:

Օգոստոսի 12, Թիֆլիս - Էջմիածնից Կոմիտասը ժամանում է Թիֆլիս:

Օգոստոսի 21 - Շուրջ երկամսյա բացակայությունից հետո Կոմիտասը վերադառնում է Կ.Պոլիս:

Սեպտեմբերի 18, Կ.Պոլիս - «Ազատամարտ» լրագրում տպագրվում է Կոմիտասի «Յայը ունի ինքնուրույն երաժշտություն» խորագրով հոդվածը:

Յոկտեմբերի 12, Կ.Պոլիս - Յայ գրերի գյուտի 1500 և հայ տպագրության 400-ամյակին նվիրված հանդեսում Ելույթ է ունենում «Գուսան» երգչախումբը: Կատարում է Կոմիտասի մշակած «Նմանյալ Մովսեսի», «Ով մեծասքանչ» և այլ շարականներ ու երգեր:

1914

Յունվար, Կ.Պոլիս - Կոմիտասին այցելության է գալիս ռուս հայտնի կոմպոզիտոր Միխայիլ Գնեսինը, որը հրեական հին ձայնանիշերի համբավավոր հետազոտող Մագգիտի կողմից հանձնարա-

րություն ուներ լուսաբանություններ խնդրել Կոմիտասից հրեական և հայկական եղանակների հավանական փոխառնչության մասին: «Զրուցելով Կոմիտասի հետ, ես զգում էի և գիտական կենտրոնացման լրջությունը, և մարդկային հմայքի բարյացկամությունը: Միայն ավելի ուշ ծանոթանալով Կոմիտասի ստեղծագործություններին՝ ես համոզվեցի, թե որքան մեծ է նրա տաղանդը, ինչ նշանավոր կոմպոզիտոր է նա, ինչ հետաքրքիր և ինքնատիպ վարպետ...»:

Յուզիսի 1-15, Փարիզ - Կոմիտասը մասնակցում է միջազգային երաժշտական ընկերության համագումարին: Երկու հիմնական դասախոսություններից («Հայկական խազագիտությունը», «Հայ գեղջուկ երաժշտությունը») բացի երաժշտական ընտրանիի թախանձանքին ընդառաջելով, նա կարդում է երրորդը՝ Հայ երաժշտության ամանակի, կշռի, շեշտավորության և տաղաչափության մասին:

Յուզիսի 9 - Բլուսնեթալ եղբայրները հայ թերթերում ծանուցում են հասարակությանը ձայնապնակների վաճառքը: Դրանք Արմենակ Շահ-Մուրադյանի կատարմամբ և Կոմիտասի նվագակցությամբ մի քանի եկեղեցական երգեր էին: Պոլսահայ մի քանի հետադեմ հոգևորականներ ձայնապնակների վրա այն դրոշմելը սրբապղծություն են համարում և բողոքում կրոնական ժողովին:

Յուզիսի 18 - Կրոնական ժողովը որոշում է. «Նկատելով, որ տ. Կոմիտաս վարդապետը Հայաստանյաց ս. եկեղեցվոյ սեփական և Աստծո տաճարին հատկացյալ սրբազան երգերն իր երգեցողությամբ ի վաճառս հանած է, որոնք կրամոֆոնի միջոցով կերգվեն ամենուրեք, մանավանդ կրոնական զգացումները վիրավորող անպատշաճ վայրերու մեջ, որոշեց ս. պատրիարք հոր հանձնել պարտ ու պատշաճը տնօրինելու և խնդրել ս. կաթողիկոսեն նկատողություն ընել տ. Կոմիտաս վարդապետին հայ եկեղեցականի բոլորովին անվայել ընթացքը»:

Յունիսի երկրորդ կես, Փարիզ - Կոմիտասը հրավեր է ստանում Լոնդոնում, Մարսելում դասախոսություններ կարդալու, բայց շտապում է Կ.Պոլիս: Ճանապարհին նա այցելում է Վիեննա և Ֆիլիպե ու այս քաղաքներում կարդում մի-մի դասախոսություն՝ այն ուղեկցելով երգով:

Յունիսի 7 և 8, Կ.Պոլիս - «Բյուզանդիոնի» այս օրվա համարներում տպագրվում է Արշակ Չոպանյանի «Անկրոն որոշում մը» հոդվածը: Ա.Չոպանյանը գրում է. «Կոմիտաս վարդապետի մասին կրոնական ժողովի որոշումը ամենեն անկրոնն է որոշումներուն:

«Կրոնք»-ը, եթե զայն ըմբռնենք ոչ թե տերտերական, տիրացուական, խանութպանական իմաստով, այլ իր իմաստասիրական բարձր ու բուն առումով, ուրիշ բան չէ, բայց եթե հավատք գերագույն արդարության և գերագույն գեղեցկության: Կրոնական ժողովին որոշումը հայհոյանք մըն է գեղեցկության դեմ, և զուրկ է արդարության հետին նշույլեն... »:

Յունիսի 9-22, Կ.Պոլիս - «Ազատամարտ» լրագրում տպագրվում է տեղեկատվություն. «Մոտ երկուսուկես ամսվան բացակայությունե մը ետք Եվրոպայեն Պոլիս վերադարձավ երեկ Կոմիտաս վարդ.: Տաղանդավոր երաժշտագետը Փարիզի երաժշտական աշխարհին մեջ հայ հոգևոր ու ժողովրդական երաժշտութեան հանդես մեծ հետաքրքրութիւն արթնացնելե ետք անցած էր Վիեննա: ...Կոմիտաս վրդ. Սիրքեճիի կայարանին մեջ ընդունեցավ համակիրներու բազմութեան մը և իր երգչախմբի անդամներուն կողմէ:

Մեր խմբագիրը երեկ իսկ հարգելի երաժշտագետին հետ տեսակցութիւն մը ունեցավ, զոր, իր շահեկանութեանը պատճառով պիտի հրատարակենք մեր վաղվան թվով»:

«Ազատամարտ» լրագրի համար 1557-ում տպագրվում է «Յայ երաժշտության հաղթանակը» վերնագրով «Տեսակցություն մը Կոմիտաս վարդապետի հետ» հարցազրույցը:

Ամռան վերջ - Կոմիտասը մեկնում է Գերմանիա:

Սեպտեմբերի 10 - Չոպանյանին գրում է. «Ամեն իրիկուն օպերա են գնում: Վագների երկերի շարքն են տալիս այս և եկող շաբաթ. շատ ուրախ են որ սկզբից հասա»:

Յուլի 13/26, Կ.Պոլիս - Երվանդ Յակոբյանին գրում է. «Ժամանակիս վայրագութիւններէն ըստ կարելոյն հեռու պահելով՝ միտքս ու զգացումներս՝ անդադար կ'աշխատիմ կարելուր ուսումնասիրութիւններով:

Խմբիս և համերգներու չը կրցայ տակաւին սկսել՝ աշակերտներուս զինուորագրութեան պատճառաւ, սակայն եւ այնպէս՝ շաբթուս նոր խումբ կազմակերպելու նախապատրաստութեան սկսայ: Յոյս ունիմ Ջատկական տօներին հասցնել մեր հնագոյն եղանակներով ներշնչուած Սուրբ Պատարագի Արարողութիւնները՝ զորս պիտի ուսուցանեմ նոր խմբիս:

Քաղաքապետութիւնը հիմը դնելու վերայ է երաժշտարանի մը, որի պաշտօնեաներէն մէկն այլ զիս կարգեցին. չը մերժեցի, բայց միայն ներդաշնակութեան դասերն ստանձնեցի, որ ձայնս խնայեմ ու խնամեմ»:

1915

Մարտի 23, Կ.Պոլիս - Բերայի Բյուրոնիս սրահում տեղի է ունենում գեղարվեստական ցերեկույթ՝ «մասնակցությամբ Կոմիտաս վարդապետի»:

Ապրիլի 11-24, Կ.Պոլիս - Յայ մտավորականների՝ Սիամանթոյի, Դանիել Վարուժանի և մյուսների հետ միասին Կոմիտասը սուլթանական կառավարության կողմից արքայազնի և Անատոլիայի խորքերը: Աքսորում կրած անհուն տառապանքները, ահն ու սարսափը, հայկական կոտորածները հոգեպես ցնցում են մեծ արվեստագետի ողջ էությունը:

Ամառ - Միջնորդությամբ հաջողվում է Կոմիտասին վերադարձնել արքայազնի:

Սեպտեմբեր - «Ուսման առաջին օրն էր, հավաքվել էինք դպրոց պարապուներն սկսելու... Որքան մեծ ուրախություն և անակնկալ բան էր, երբ դպրոց ոտք կոխելով իմացանք Կոմիտասի գալը և նորից երգի ու երաժշտության դասատու նշանակվելը ազգային

Կենտրոնական վարժարանում: Կոմիտասին տեսնելու միտքը հուզում էր մեզ անուշ երազով, թերևս և մյուսներին տեսնելու հույսով: Ահա Կոմիտասը գալիս է, մեր աչքերը բևեռվում են նրա վրա.. Կոմիտաս^օ, թե^օ Կոմիտասի ուրվական... ժպտուն, թովռուն, կատակող, սիրով, ծաղրով, «տո լաճ», «տո ծուռ» ասող, աշակերտներով հրճվող Կոմիտասը տխուր, «խռով», կմախքացած դեմքով, ատամներից մի քանիսը փշրված,- ո՛վ գիտե ո՛ր գազան թուրքի բռունցքից,- գլուխը կախեց, բարևեց և առանց ժպիտի մտավ դպրոց» (Վարդան Պետոյանի հուշերից):

1916

Սկզբներ - Կոմիտասի հիվանդության սկզբնական շրջանի մասին նրանից գրեթե անբաժան, Աստվածատուր Չարենցը պատմում է հետևյալը. «Արդեն հիվանդության նշանները ծայր տված էին և դոկտ. Թորգոմյան, ընկերակցությամբ դոկտ. Գոնոսի հսկեցին ու զանազան դարմաններ ըրին»:

Գարնան վերջեր - «Բուրոբովին լավ էր»:

Ամռան սկիզբ - «Առաջարկեցի զինքը հյուրընկալել մեր կղզիի տունը: Մեզ բարեկամ երկու հիշյալ բժիշկները շատ հարմար ու օգտակար գտան առաջարկս: 1916-ի ամառը 3 ամսի չափ մեր մոտ անցուց Վարդապետը և այնքան լավ վիճակ մը ուներ, որ հոն վերստին գրի առավ և դաշնակցեց հայկական պարերը»:

Աշնան սկիզբ - «...Մենք Գատըգյուղ վերադարձած էինք և ինքը Բերայեն կուգար շաբթվան 2-3 օրը միասին անցնելու: Ուրբաթները հատկացուցած էինք երկար պտույտներու ուր մանկունակ զվարթություն մը ուներ հարածուն և անվերջ. կերգեհինք ընդհանրապես երկծայն»:

Յուկտեմբեր - «...Իր վիճակին մեջ փոփոխություն երևցավ, ամեն շաբաթ իր զվարթությունը կը պակասեր հետզհետե. կը հիշեմ մանավանդ թե վերջին շաբաթուն մեջ այցելելուն՝ դժգոհություն և գայրույթ ուներ արևին դեմ, ինքը որ կղզի եղած պահուն արևա-

ծագը կը վայելեր երանությամբ:

Մեզ մոտ եղած այդ վերջին **Ուրբաթը**՝ երեկոյան ճաշի ժամը հնչելուն՝ երբ կսպասեինք իր սենյակեն իջնելուն, հանկարծ գահավեժ քայլերով վար վազեց, ուղղակի դուրս, փողոց խոյացավ և դեպի նավամատույց ուղղվեցավ, բնականաբար ես ալ ընկերացա իրեն: Երբ հասանք եկեղեցու առջև, մտավ ներս և տաճարին դուռը բանալ տալով առաջացավ և ծնրադրելով սկսավ արտասովախառն աղոթել»:

Շաբաթ - «Ձինքն առաջնորդեցի Բերա, իր տունը, ուր դոկտ. Թորգոմյան և դոկտ. Գոնոս, անմիջապես խորհրդակցությունն մը հետո, զինքը փոխադրեցին Շիշլի»:

1919

Ապրիլ - Կ.Պոլսի հոգեբուժարանից Կոմիտասին տեղափոխում են Փարիզի Վիլ-Էվրար արվարձանի հիվանդանոցը:

1921

Կոմիտասին տեղափոխում են Վիլ-ժուիֆի հիվանդանոցը:

Մարտ - Նկարիչ Փանոս Թերլենեզյանն այցելում է հիվանդ Կոմիտասին: «...խոսեցի իր աշակերտների մասին, - գրում է իր հուշերում Թերլենեզյանը, - ուրախացավ, որ եկել են Փարիզ սովորելու:

Չարցրի՝ հա՞յ երաժշտությունն է լավ, թե եվրոպականը. «Եղբայր (բարկացած), դուն ուզում ես ծիրանից դեղձի հա՞մ առնել, նա իր տեղն ունի մյուսը՝ իր»:

Չարցրի. «Կերգե՞ս»: «Այո», - ասաց: «Դե Կոմիտաս ջան, մի բան երգիր ինձ համար»: «Չէ, հիմա ես ինձ համար եմ երգում և այն էլ շատ կամաց»:

Մի կես ժամ էլ դեսից-դենից խոսելուց հետո հանկարծ խռովեց, դուռը բաց արավ և գնաց երեսը կպցրեց պատուհանի ապակունու և էլ չխոսեց»:

1930 – 1931

Մեծ հանդիսավորությամբ Սովետական Հայաստանում և սփյուռքում տոնվում է Կոմիտասի ծննդյան 60-ամյակը:

1935

Կոմիտասի կյանքի վերջին շրջանի մասին Սրբուհի Պյուլպյուլյան-Քերեստեջյանը պատմում է. «...Չէր ուզեր բնավ, որ իրեն հետ երաժշտության մասին խոսվի: Անգամ մը, երբ փորձեցի դաշնամուրին կից մը տվի, «Լմնցավ այլևս ինձ համար», եղավ իր պատասխանը:

Չափեն ավելի կզայրանար նաև, երբ իրեն կզգացնեին իր հիվանդ ըլլալը: Այդպես անգամ մը խիստ ցավալի դեպքի մը ներկա եղա: Իրեն հայրենակից մտերիմ անձ մը հաջողեցա մոտեցնել իրեն, սակայն հազիվ թե ներս մտած և անխոհեմաբար «Անցյալ ըլլա հայր սուրբ, իմացա, որ հիվանդ եք եղեր» բառերը արտասանած էր, վարպետը կատաղի զայրույթով մը անկողնին մոտեն հողաթափը վերցնելով՝ «Դո՛ւրս կորսվի, խայտառակ հիվանդը դու ես» պոռալով վանեց զինքը:

Ուրիշ հատկանշական գիծ մը իր հոգեկան անբնականոն վիճակին մեջ կարծես թե արժանապատվության զգացումն էր. չէր ուզեր, որ զգացնեն իր անկեալ վիճակը: Իր հիվանդության ամբողջ տևողության, բաղդը ունեցա նաև տարին մեկ կամ երկու անգամ իրեն համար կրոնական զգեստ մը կարել ու նաև կոշիկները հայթայթել. սակայն կուզեր անպայման գիտնալ նախ, թե ով կվճարե այդ բոլորը: «Ես պետք չունիմ ուրիշներու», կսեր և հաճախ նաև օրերով չէր ուզեր հագնիլ զայն:

Վարպետին հիվանդության վերջին շրջանին էր, երբ օր մը նշմարեցի, որ իր շապիկին կոճակներեն մին փրթած էր և զայն տեղվույն վրա կարեցի: Չպիտի մոռնամ երեխայական անկեղծ իր ժպիտը, որով շնորհալիորեն ըսավ. «Ապրիս, շնորհակալ եմ»: Դեմքին վրա այդ պահուն տառապողի ծամածռություն մը նշմարելով, հարցուցի թե ինչ կզգա, «սրունքիս վրա վերք մըն է գոյացած», ըսավ. ըսի «վարպետ, թողեք որ տեսնիմ». «Ո՛չ, չլլար, ամոթ է», պատասխանեց:

...Վերջին այցելություններու պահուն վարպետը արդեն այլևս անկողինը չէր թողուր: Միշտ ավելի ու ավելի դժգույն, սպառնան նշաններ ցույց կուտար: Այդ օրերուն էր, որ անգամ մը դուրսը, պարտեզին մեջ ման եկող մյուս մտային հիվանդները ինձ ցույց տալով, խիստ տկար ձայնով մը ըսավ. «Դեռ քիչ մը գործեր ունիմ կարգադրելիք ասոնց հետ, բայց մոտ օրեն արդեն ամեն ինչ կը վերջանա»:

«...Իրապես ալ մի քանի շաբաթ վերջը ոչ ևս էր հայ երգին զմայլելի Մելոսը, Կոմիտաս»:

Յուկտեմբերի 21 - Առավոտյան ժամը 6-ին Փարիզի հոգեբուժարանում վախճանվում է Կոմիտասը:

Յուկտեմբերի 27 - Կատարվում է թաղման հանդեսը: Դամբանախոսում են՝ միջազգային երաժշտական ընկերության անունից պրոֆ. Կուրտ Սաքսը, ֆրանսիական երաժշտական ընկերության կողմից Ամեդե Գաստուեն, հայ երաժշտագետների և կոմպոզիտորների անունից Արա Պարթևյանը, Կոմիտասի սաների անունից Հայկ Սենեբրջյանը և ուրիշներ:

Ժամը 13³⁰-ին ավարտվում է դամբանականները և նրա դագաղը իջեցվում է եկեղեցու նկուղը՝ փոքր մի մատուռ՝ հարմար առիթով Հայաստան փոխադրելու նպատակով:

1936

Մայիս - Հայտնի հոգեբույժ Հ.Յազմաչյանի գլխավորությամբ Ֆրանսիայից ներգաղթող հայերի հետ Կոմիտասի զննված աճյունը փոխադրվում է Երևան:

Մայիսի 28 - Կոմիտասին հանդիսավորությամբ թաղում են հայկական պանթեոնում:

«Սիրելի Կոմիտաս, այսօր և միշտ դու մեզ հետ ես քո շքեղ երգերով, որ բարձր արվեստով, պատմական սիրալի գործով: Դու անմահ ես. ինչքան ժամանակ, որ հայ ժողովուրդը կապրի, կապրի և քո երգը: Բայց դու հոգնել ես շատ, սիրելի Կոմիտաս, տառապել ես շատ, զարհուրանքներ ես կրել, վայրագ թշնամու սուրն ես տեսել, հանգստացիր

հիմա, մայրենի հարազատ հողի գրկումն ես հիմա: Քո սիրած Արարա-
յան դաշտի բուրուննալից երգը ծավալվում է քո շուրջը, քո երգերը
ծփում են քո վրա, քո երգերի հետ ծփում են աշխատանքի և ազատու-
թյան նոր, հաղթական կորովի երգեր...

Հանգչիր խաղաղ, սիրելի՛, նվիրական Կոմիտաս...»:

ԱՎ. ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ

Կոմիտասը Գևորգյան ճեմարանի սաների հետ
1890-1891

ԿՈՄԻՏԱՍՆ Է ԱՍՈՒՄ

Հայ երաժշտության մասին

* * *

Ամբողջ արեւելեան երաժշտութեան մէջ թէ իւր հիմքին նայելով, թէ տաղաչափութեամբ, ծայների դասաւորութեամբ, ոճով, իւրեանց կազմութեամբ, ձեւով, երգեցողութեան եղանակով, արտայայտութեան գեղեցկութեամբ եւ չափի բազմազանութեամբ առաջին տեղն է բռնում **հայկական երաժշտութիւնը - Հայոց երաժշտութիւնը:**

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Երկու գրքով, Գիրք Ա. - Ե., 2005, էջ 156

... Հայ երաժշտութիւնը ո՛չ միայն մեղկ ու տխուր չէ, այլ համակ ուժ է եւ կենդանութիւն, ու իր մէջ կը սնուցանէ փիլիսոփայութիւնն իսկ, ոգին իսկ իր ցեղին,- որովհետեւ երաժշտութիւնը ամենէն մաքուր հայելին է ցեղին, ամենէն հարազատն ու կենդանին անոր բոլոր արտայայտութեանց մէջ, կենդանի՝ որքան կենդանի է այդ ցեղը, ուժեղ՝ որքան ուժեղ է իրեն ծնունդ տուող ժողովուրդը:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Երկու գրքով, Գիրք Բ. - Ե., 2007, էջ 195

...Հայկական խազերով կարելի պիտի ըլլայ ոչ միայն հայկական հին երաժշտութիւնը ուսումնասիրել, այլ նաեւ ուսումնասիրել ուրիշ ազգերու հին երաժշտութիւնները, ինչպէս յունականը, որոնց մասին դժբախտաբար որեւէ ուսումնասիրութեան աղբիւր գոյութիւն չունի այժմ...

Սույն տեղում, էջ 196-197

* * *

... Հայ ժողովրդական երգերը դաշնակելուց առաջ պետք է քաջ հմուտ լինել հայ ժողովրդի պատմական, բնական եւ ազգային պայմաններից, եղանակի կազմութեան, ոգուն, ոճին, բառերի իմաստին, մեր ժողովրդական տաղաչափութեան, ժողովրդի երգեցողութեան եւ արտասանութեան հանգամանքներին եւ էլի մի շարք այլ բաներին, ապա ձեռնարկել դաշնակելու եւ հրատարակելու. հակառակ դէպքում միշտ թերի կողմ կմնայ:

Այս կերպ չենք կարող գաղափար տալ մեր ժողովրդական եղանակների մասին առհասարակ օտարներին եւ մանաւանդ եւրոպացի երաժիշտներին. պետք է մեծ զգուշութեամբ եւ սրբութեամբ հաւաքենք մեր ժողովրդական երգերն ու պարերգերը, որոնք բոլորովին այլ եռանդ, այլ զգացմունք եւ այլ միտք են պարունակում, քան միւս արեւելյան ազգերինը:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Գիրք Ա. - Ե., 2005, էջ 136

* * *

Ժողովրդական է միայն այն երգը, որ բնագղմամբ եւ անմիջապէս է ստեղծում մի ժողովուրդ: Մի ազգի ժողովրդական երգերն այնքան բնորոշիչ են, որ չէ կարելի օտար եւ ցեղակից ազգերինի հետ խառնել:

Նույն տեղում, էջ 133

Ի՞նչ է ազգային երաժշտութիւնը, ի՞նչն է նիւթ տալիս ազգային ժողովրդական երգերին: Արդեօք նրա հպարտ լեռները, խոր ձորերը, դաշտերը, բազմազան կլիման, պատմական հազար ու մի դէպքերը եւ անցքերը, ժողովրդի ներքին եւ արտաքին կեանքը - այո՛, այս բոլորը, բոլորը նիւթ են կազմում ազգային երաժշտութեան, մի խօսքով այն ամենը, ինչ ազդում է այդ ազգի զգայարանքների եւ մտքի վրայ:

Նույն տեղում, էջ 324-325

Ինչպես գեղարուեստի ամեն ճիւղ, նոյնպես երաժշտութիւնը ունեցել է իր մանկութեան, հասունութեան եւ լրիւ զարգացման շրջանը:

Նույն տեղում, էջ 325

Մեր նախնական երաժշտութիւնը եղել է պարզ, անպաճոյճ եւ հազիւ մի քանի ձայներից միայն բաղկացած: Յետոյ երաժշտական եղանակները հետզհետէ նրբացել, բազմացել, ընդարձակուել եւ խորացել են:

Նույն տեղում, էջ 325

Մեր երաժշտութիւնը երկու գլխաւոր խմբի է բաժանուում.

1) Եկեղեցական

2) Աշխարհական կամ աւելի ուղիղն ասած՝ ժողովրդական:

Այս երկու խմբի եղանակները այն յատկանշական երեւոյթն են ներկայացնում, որ ե՛ւ ձայնը, ե՛ւ խօսքը, կամ ուրիշ բառերով եւ երաժշտութիւնը եւ բանաստեղծութիւնը **միաժամանակ** եւ մի եւ նոյն **անձի** ստեղծագործութեան կնիքն են կրում:

Նույն տեղում, էջ 325

Երաժշտութիւնը մի տեսակ շարժողութիւն է, ինչպէս լոյսը, ինչպէս ջերմութիւնը, էլէկտրականութիւնը եւ այլն: Եւ սա շատ պարզ է, որովհետեւ երաժշտութիւնը կազմուած է ձայներից, որոնք ուրիշ բան չեն, բայց եթէ օդում առաջ եկած շարժումներ:

Նույն տեղում, էջ 326

... Երաժշտութեան արտայայտութեան եղանակը, ոգին կախումն ունի բնութիւնից: Իսկ ինչ վերաբերում է նրա բովանդակութեան, դա կախուած է ժողովրդի կեանքի պայմաններից:

Նույն տեղում, էջ 326

Մեր ժողովրդական եւ եկեղեցական եղանակները հաւասար չափով չեն զարգացած: Առաջիկաները արտաքին քաղաքական պայմանների ազդեցութեան տակ ճնշուել, սեղմուել, ամփոփուել են, առանց

կորցնելու իրանց խորութիւնը եւ արտայայտիչ ոյժը: Իսկ երկրորդները, եկեղեցու անձեռնմխելի հովանու տակ աճել, ընդլայնուել եւ զարգացել են:

Նույն տեղում, էջ 329

Հայ ժողովրդական երաժշտութիւնն ունի երկու գլխաւոր ճիւղ՝ արեւմտեան եւ արեւելեան: Առաջնի եղանակները լայն են եւ բարդ, ճոխ են եւ լուրջ, պայծառ են եւ եռանդուն. երկրորդի՝ սեղմ են եւ պարզ, աղքատ են եւ թեթեւ, դալուկ են եւ խաղաղ:

Նույն տեղում, էջ 330

Հայ գուսաններն ունին, ժողովրդականից անկախ, ինքնուրոյն դպրոց: Գուսանական դպրոցները երկու տեսակ են: Առաջնին պատկանում են կրթուածները, երկրորդին՝ անուսումները: Վերջինները մի կանուրջ են կապում բուն ժողովրդականի եւ կրթուած գուսանական դպրոցի մէջ:

Նույն տեղում, էջ 343

Ազգային երաժշտութիւնը ազգի մը մեծութեան չափանիշն է, երաժշտութիւնը որքան մեծ է՝ ազգն էլ նույնքան մեծ է: Հայ գեղջուկն ալ ունէր իր երգը և ան կերգեր իր տան մեջ: Մարդ իր տան մեջ ինզինքը ազատ կզգա, և ազատութիւնը կստեղծագործէ:

Գեղջուկը կարդալ չգիտէ, բայց երգել գիտէ: Ան կերգէ իր գյուղը, հողը, իր տունն ու հայրենիքը: Ան այս բոլորը դարձյալ պիտի ունենա: Եթէ այժմ փոքր է, վաղը պիտի մեծանա, ինչպէս մի երեխա մեծանալէ վերջ իր տունը կկազմէ:

- Սովետ. Հայաստան, 1982, N 6, էջ 21

Տուէք ժողովրդին իրա ոգով ստեղծելու զարգացած օրինակ եւ նա կը տայ ձեզ բնական ընդարձակ ստեղծագործութիւն. ոչ մի բան նորազգայարանքներից խուսափել չէ կարող, դորա համար էլ խիստ բազմա-

պիսի են ժողովրդի ստեղծագործութեան արդիւնքները:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐՈՎՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Գիրք Բ, էջ 273

...Միտքն ստանում է մի առանձին գոյն, երբ նորա մէջ ոգի կայ. այս է պատճառը, որ մէկի երգածն իր տպաւորութիւնը թողնում է, իսկ միւսինը ոչ...

Նույն տեղում, էջ 306

ՊԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

* * *

Մարդկային կեանքի աչքի զարնող երեւոյթներից մէկն էլ պարն է: Պարն արտայայտում է իւրաքանչիւր մի ազգի բնորոշ գծերը, մանաւանդ, բարքն ու քաղաքակրթութեան աստիճանը:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐՈՎՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Գիրք Ա, էջ 284

Պարի ներքին բովանդակութիւնն անփոփոխ այս երեք տարրը՝ շէշտ, յանգ եւ եղանակ, բոլոր ազգերն էլ ունին, բայց արտայայտութեան աստիճանը կախումն ունի ազգային խառնուածքից եւ քաղաքակրթութիւնից. իսկ այդ երկուսը՝ ժողովրդի ամբողջ ներքին եւ արտաքին վիճակից:

Նույն տեղում, էջ 284-285

Չայ գեղջուկ պարը կիրք զարթեցնող շարժումներ չունի եւ զգացումներն արտայայտում են մարմնի ոչ թէ մեղկ, մոլի, կատաղի, հրապուրիչ եւ այլն շարժումներով, այլ պարերգերի միջոցաւ:

Նույն տեղում, էջ 285

Հայոց ազգային պարերը խմբական են: Խմբապարը շատ խորունկ արմատ է ձգել հայ գեղջուկի մէջ, որ հինը պահում է եւ նորը յօրինում: ...Պարողները մէկին ընտրում են պարագլուխ, որ, սովորաբար, իրանց շրջանի անուանի ձայնեղն ու պարողն է լինում:

Նույն տեղում, էջ 289

* * *

Պարն ամենահիմնական նշանակութիւնն ունեցող երեւոյթ մըն է. ամէն գեղարուեստ պարի մէջ կը պարփակուի: Իբրեւ շարժում՝ պարը շատ կարեւոր դեր ունի ապագայ դպրոցական կեանքի գեղարուեստական շարժումին մէջ...

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Գիրք Բ, էջ 75

* * *

...Ամէն կեանքի մէջ պար կայ. արդէն ամբողջ տիեզերքի կեանքը պար չէ՞: Մարդկային կեանքի մէջ երկու տեսակ պար կայ. մին՝ ուրախական, միւսը՝ տխրական: Թէեւ մարդիկ ներկայիս առաջինը կ'ընեն, բայց հին ժամանակներուն՝ տխրականն ալ տեղի կ'ունենար, ինչպէս մեր մէջ մեռելական պարեր...

Նույն տեղում, էջ 75

* * *

Պարն ալ, ծայնական երգին նման որ առաջանալով ողբերգութեան հասած է, իր զարգացումն ունեցած է օպերային մէջ՝ քաղաքակիրթ ազգերու մօտ:

Նույն տեղում, էջ 76

* * *

Պարին ամենահասարակ ձեւն է ընտանեկան պարը, որուն մէջ միտք, զգացում առաջ կը բերենք:

Նույն տեղում, էջ 76

* * *

Մարդ մը, ազգ մը որքան զարգանայ, նոյն չափով զարգացած երեւան կու գան պարն ալ, նուազն ալ, ինչպէս նախնական թմբուկը օպերայի մէջ դարձած է ամէն ձայն զգացնող գործիքը:

Նույն տեղում, էջ 76

* * *

Մտաւոր զարգացումի աստիճանին վրայ կը գտնուի պարին շարժումն ալ: Ուրեմն ազգի մը քաղաքակրթութեանն է կապուած իր պարին շարժումներու զարգացումը:

Նույն տեղում, էջ 77

* * *

Հայ ժողովրդական երգերի չափերն սկզբից մինչեւ վերջ պահում են նոյն արագութիւնը [իսկ] բայց պարերը մի հաստատուն չափ մինչեւ վերջը չունին, այլ պարի շարժումներն ալիքաւոր զօրանում եւ թուլանում են կամ արագանում եւ դանդաղում...

Նույն տեղում, էջ 305

* * *

Երգը ներքին՝ հոգեկան զգացումին արտահայտության մեկ ձևն է, ուրեմն շարժումըն է. և պարն էլ ինքնին շարժում մը ըլլալով, երգը կզուգորդվի պարին հետ: Զուգորդումներն ինչ ուղղությամբ որ ընթանան, երգն ու պարն այլ արտահայտությամբ երևան կուգան:

Բաղիկյան Խ.Գ.

Կոմիտասը՝ ինչպիսին եղել է.-

Ե., 2002, էջ 421

ԼԵԶՎԻ ԵՎ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

* * *

Ազգի մը լեզուն ու գրականութիւնը կարող են ձեւափոխուիլ ու զարգանալ՝ օրինակ ամենելով ուրիշ ազգերէն, բայց երբ ան ինքնա-
յատուկ լեզու եւ գրականութիւն ունի, ունի ե՛ւ ինքնուրոյն երաժշտու-
թիւն: Ամբողջ արեւմտեան ազգերը զարգացան՝ սնունդ ամենելով հին
յունական քաղաքակրթութեան բեկորներէն՝ լատինականի միջոցաւ...

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Գիրք Բ, էջ 87

* * *

...Իւրաքանչիւր ազգի երաժշտութիւնն իր ազգի հնչական ելեւեջ-
ներէն կը ծնի ու կը ծաւալի: Հայ լեզուն ունի իր յատուկ հնչաւորու-
թիւնը, ուրեմն ե՛ւ համապատասխանող երաժշտութիւնը:

Նույն տեղում, էջ 87-88

* * *

Հայ երգն ունի ճիշտ այն առանձնահատկութիւնը, ինչ հատուկ է
հայոց լեզվին:

* * *

Երաժշտութիւնն էլ լեզվի պէս ունի իր քերականական օրենքներն
ու ոլորմանց տարբեր ոճերը, որոնք միշտ զանազան են տարբեր ազ-
գերի համար:

Բաղիկյան Խ.Գ.

Կոմիտասը՝ ինչպիսին եղել է.-

Ե., 2002, էջ 417

* * *

Երաժշտութիւնն էլ ինչպէս բանաստեղծութիւնն ունի տաղաչափա-
կան օրենքներ. այսինքն՝ իւրաքանչիւր երգ շեշտերի դրութեան համա-

ծայն պէտք է բաժանել հատածների:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:
Գիրք Ա, էջ 267

* * *

Երաժշտութեան եւ լեզուի շեշտադրութեան օրէնքները սերդ կապ ունին. երկուսի շեշտերն անբաժան ընթանալով մի անքակտելի ներդաշնակութիւն պէտք է ներկայացնեն:

Նույն տեղում, էջ 268-269

* * *

Երգն այն է, որ լեզուն եւ եղանակը զուգընթացաբար են գնում. երբ բառերը ասում եւ երգում ենք կոչւում է **եղանակել**...: Առանց լեզուի (բառեր) եւ եղանակի երգ չի լինիլ:

Նույն տեղում, էջ 138

* * *

Երգն ու լեզուն թէւ իրարուց բոլորովին տարբեր են արտայայտութեան ձեւով, այո, բայց երկուսն էլ պատկանում են միեւնոյն դասակարգին, թէպէտեւ զանազան երեւոյթներին են պատկանում...

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:
Գիրք Բ, էջ 306

* * *

Մեր երգի կշիռն ու չափը բխում է նոյն երգի բառերի շեշտերի կշռից եւ չափից:

Նույն տեղում, էջ 307

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

* * *

Ուսուցիչ պարոններ ու քոյրեր, զգուշութեամբ ու երկիւղածութեամբ մօտեցէ՛ք դաստիարակութեան գործին. խիստ փափուկ պաշտօն մըն է ձերը. դաստիարակելու կոչված էք սերունդ մը, որ ապագայ ազգն է. սխալ ուղղութեամբ ազգը մը կը խորտակէք վերջը:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Գիրք Բ, էջ 79

* * *

...Եթէ մանուկը չի հասկնար ձեր դասաւանդութիւնը, յանցանքը ձերն է, որովհետեւ չէք կրցած հասկանալ անոր հոգին. պէտք է վար իջնել մինչեւ անոր հոգեկան աստիճանը, եւ զայն առնելով ձեզի հետ բարձրացնել:

Նույն տեղում, էջ 78

* * *

...Ընտանիքը որքան զարգացած ըլլայ, մանուկն ալ այնքան միտքի առավելութիւններով երեւան կու գայ:

Նույն տեղում, էջ 78

* * *

Սխալ դաստիարակութեան արդիւնքն է որ շատեր որոնք հանճարներ պիտի ըլլային, եղած են գողեր...

Նույն տեղում, էջ 78

Բեռլին, 1896-1899

Գևորգյան ճեմարան
(Էջմիածին)

Քեթրահիա (Թուրքիա) - Կոմիտասի ծննդավայրը

ԻՐ ՄԱՍԻՆ

Ամբողջ մտատանջությունս է հասցնել աշակերտներ, որոնք դպրոցներու մեջ տեղ գրավեն, նվիրվեն ազգային երաժշտության ուսումնասիրության, տարածեն ժողովրդին մեջ հայ երաժշտության ոգին, որպեսզի ժողովրդի մեջ ազգային երաժշտության խոսքը մարմնանա և անոր ազդեցության տակ ժողովուրդը թոթափելով իր թույլ պատյանը, մտնե վերակենդանացման շավղին մեջ: Ինչքան բաղձալի է ունենալ այս նպատակով առանձին վարժարան, որուն միջոցով մեծ արդյունքը կարելի կըլլար ձեռք բերել:

ԱԶՍՅԱՆ Թ. Կոմիտաս վարդապետ.-

Կ.Պոլիս, 1931, էջ 149:

...Ես պիտի հասնեմ նպատակիս, նոյնիսկ, եթե ամբողջ կեանքս իսկ վրայ դնեմ: Դորա համար շատ թանգ եմ իմ սրտակից բարեկամներիս իւրաքանչիւր, նոյնիսկ չնչին համարած կամ բժախնդիի նկատողութիւնները:

ԿՈՄԻՏԱՍ: Նամակներ.- Ե., 2007, էջ 31-32

Ժամանակ է լինում, որ ես ընկղմած եմ կատարելապէս միայն հայ երաժշտութեան մէջ եւ ահա այն ժամանակ ես գրում եմ, ստեղծում եմ այնպիսի բան, ինչպիսին յարմար է մեր երաժշտութեան ոգուն, բայց լինում է եւ ժամանակ, որ առանց իմ կամքի ընկնում եմ մի այնպիսի երեւակայութեան շաւղի վերայ, որ կամ հայկական չէ, կամ նորա կողքիցն է անցնում:

ԿՈՄԻՏԱՍ: Նամակներ.- Ե., 2007, էջ 31

Ես կատարեալ չեմ, ինչպէս բոլոր մարդիկ, բայց՝ կատարելութեան ձգտող, նոյնիսկ այն դէպքում, երբ ես մերժում <եմ> մէկի կարծիքը, թէւ մերժում եմ առժամանակ, բայց այդ ինձ մտածել է տալիս, թէ ինչո՞ւ այս կամ այն կտորը դուր չէ եկել մէկին կամ միւսին, եւ ես աշխատում եմ հարցը լուծել:

Նույն տեղում, էջ 32

Իմ երգչի կարողությունները մեկ նպատակի միայն կծառայեն, մեծ ժողովուրդիս երգն ու երաժշտությունը ծանոթացնել երաժշտական աշխարհին և ապացուցել, որ հայ ստեղծագործ ժողովուրդը սկզբնական դարերեն ունեցել է իր ինքնուրույն երգն ու երաժշտությունը:

Ժամանակակիցները Կոմիտասի
մասին. - Ե., 1960, էջ 80

Ինձ համար չկա ուրիշ երկինք՝ քան իմ ժողովրդի հարազատ հոգին:

Նույն տեղում, էջ 243

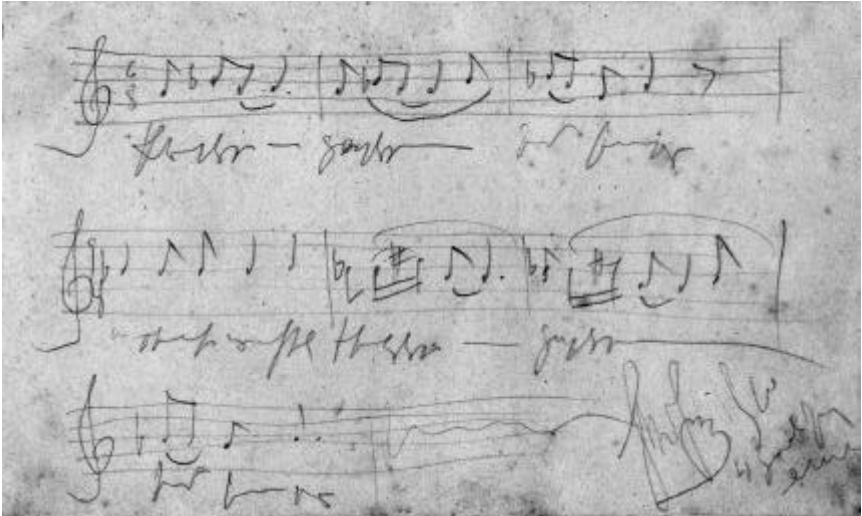
Մեկ ուզում եմ թռչեմ հեռու միայնակ, մեկ ուզում եմ փակվեմ մե-
նակ ու ճգնեմ, բայց ի՞նչ եմ անում որ չեմ ճգնում ... այո՛, բայց ոչ այս-
պիսի, այլ մուսայիս հետն եմ ուզում միայնակ ապրել, որ սիրտս
չպղտորվի, միտքս չխարդախվի, հոգիս չխռովի և խիղճս չմեռնի ...
Բայց և այնպես չեմ հուսահատվել. աշխատում եմ, շատ բան գրել, շատ
բան եմ արել...

Նույն տեղում, էջ 124

Ես տարիներու աշխատանքով շինեմ եմ իմ ուղեգիծը, ուրկէ ընթա-
ցեր եմ մինչեւ ցարդ եւ պիտի ընթանամ ասկէ ետք ալ, որքան ատեն որ
ուժ զգամ երակներուս մէջ. ոչ մէկ խոչընդոտ չի կրնար կասեցնել զիս
իմ առաքելութեանս մէջ. որուն նուիրականութեանը համոզուած եմ ես
բոլոր սրտովս:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:
Գիրք Բ, էջ 198

Կոմիտասի ձեռագիրը

2009թ. սեպտեմբերի 11-ին Հայաստանի Ազգային գրադարանին է նվիրել Ալեքսեյ Դավթի Հարությունովը (Արարատ Դավթի Մագուլյան)

ԳՆԱՅԱՏԱՆՔԻ ԽՈՍՔԵՐ

Ասույթներ, քաղվածքներ Կոմիտասի մասին

Ուր որ հայ կա, այնտեղ է Կոմիտասի երգը: Կոմիտասը համազգային մեծություն է: Նրա երգերով մեր ժողովուրդը ավելի գիտակցաբար զգաց իրեն, ավելի կապվեց իրար հետ, ինքնաճանաչեց:

...Կոմիտասը հայ երգով լույս աշխարհի հանեց դարերի խավարի մեջ կեղեքված ժողովրդի խուլ բողոքն ու ցասումը բռնության, ստրկության դեմ, նրա խեղդված վիշտը, իրավագուրկ կյանքը և պայծառ ապագայի հանդեպ տածած հավատը:

ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ

Երկերի ժողովածու: Դ.5. - Ե., 1977, էջ 68

Կոմիտասը ստեղծագործող էր նախ և առաջ: Կոմիտասի երգերը ստեղծագործություններ էին իրենց հյութալից, կառուցիկ և միաժամանակ **հարազատ պոլիֆոնիայով**:

Այդ պոլիֆոնիան չունի իր նախորդը, չունի իր տրադիցիան, դա հիմնովին Կոմիտասի սեփական ստեղծագործությունն է: Դա նրա մեծ երախտիքն է հայ երաժշտության զարգացման գործում:

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՍԻՐՃՅԱՆ

Երկերի ժողովածու: Դ.8, լրացուցիչ-

Ե., 1963, էջ 103

Կոմիտասը ցույց տվեց հայ աշխատավոր ժողովրդի հանճարը, նրա հոգեկան հարստության անսպառ գանձերը, նրա երաժշտական «ճարտարապետությունը», երաժշտական «մանրանկարչությունը», երաժշտական «տաղերգությունը», նրա երաժշտական «էպոսը»...: ...Նա հպարտություն տվեց հայ ժողովրդական մեծ արվեստին: Նա է

հիմնադիրը ազգային երաժշտության կուլտուրայի և հմուտ ուղե-
ցույցը:

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՅԱՆ

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին. –

Ե., 1960, էջ 6

Կոմիտասը, իհարկե, ինչպես բոլոր հանճարները, կոնկրետ մարդ է եղել, բայց թե ի՞նչ կոնկրետ: Եթե շատ կոնկրետ լիներ, էլ ի՞նչ Կոմի-
տաս: Նա իր մեջ կրել է բնությունը: Դա մեր հողն է, հողի համը, ջուրը,
սարերի օդը, էլ ինչ ասեն: Նա այդ բոլորը բյուրեղացնում է երգով:
Իհարկե, այստեղ կարևորը խոսքերը չեն: Կարևորը հենց երգն է, նրա
երգի նոտաների մեջ հենց այդ հողը, ջուրը զգում ես:

... Ինձ թվում է Կոմիտասը շատ ուժեղ է զգացել բնությունը, հողը,
և նա բնության երգն է ստեղծել, ոչ թե՝ ինչպես ասում են իր կոնկրետ,
անձնական երգը: Եթե այդպես լիներ, Կոմիտասը քիչ բան արած կլի-
ներ: Հանճարն էլ հենց էդ է էլի: Երկրի շունչը դարերով, ժամանակներով
է կուտակվում մարդու մեջ: Կոմիտասը այդ շնչով մարմնացած էակ է, և
նրա ուժը դրա մեջ է, այստեղից պետք է հասկանալ նրան:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐՅԱՆ

- Սովետ. արվեստ, 1969, N 10, էջ 5

Ես Կոմիտասի կյանքի գործը կնձանեցնեի հիմք զգելուն: Այդ հիմքը
լուսեղեն է, ներդաշնակ և միաժամանակ ամուր խարսխված հարազատ
հողին:

... Երբ լսում եմ Կոմիտասի երաժշտությունը, շոգից ծարաված
ճամփորդ եմ դառնում, որ պապական շուրթերով խմում ու խմում է կար-
կաչահոս աղբյուրից: Կոմիտասի երաժշտությունն էլ հենց այդ աղբյուրի
պես է. կենարար, մաքուր ու բանաստեղծական:

Կոմիտասը եղել է, կա ու կմնա իմ ամենամեծ ուսուցիչը: Կոմի-
տասն է հարթել առաջին ուղիները:

ԱՐԱՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

- Սովետ. արվեստ, 1969, N 10, էջ 1-2

* * *

Կոմիտասը մեր ազգային երաժշտական դպրոցի հիմքն է: Ինձ թվում է, որ ոչ մի հայ կոմպոզիտոր չի կարող իր վրա չկրել Կոմիտասի բարեբեր ներգործությունը: Կոմիտասի երաժշտությունը մի այնպիսի անաղարտություն է, մի այնպիսի վսեմաշուք լեզու, որ դժվար է այս կամ այն կերպ նրան չառնչվելը, նրա ազդեցությունը չկրելը:

Ամեն մի հայ կոմպոզիտոր պետք է իմանա Կոմիտասի ստեղծագործությունները, պետք է խորհի դրանց մասին: Ես միշտ եղել և գերված կմնամ Կոմիտասի երաժշտությամբ:

ԱՐԱՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 20

Ով որ լսել է իր՝ արցունքներով կարծես շաղախված ձայնը, այն թրթռուն, ոգևորված, նուրբ ու զգայուն երգը, երբեք չպիտի կարողանա մոռանալ ... ամբողջապես հոգի էր այդ ձայնը և կտաներ ունկնդրին դեպի անհունը ... Նա հայ երգին մարմնացյալ արտահայտությունն էր և ո՛ւր երթար, ի՛նչ հանգամանք էլ լիներ, նա իր երգով անսահման ոգևորություն էր ներշնչում իր շուրջը:

ՍԱՐԳՍԻՏ ԲԱԲԱՅԱՆ

Երգչուհի, Կոմիտասի մտերիմներից

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին.-

Ե., 1960, էջ 129

Եթե ուզեինք մեր արվեստի մշակներուն շքախումբը նմանեցնել համաստեղության մը, պիտի կրնայինք ըսել, որ մեր երկնակամարին վրա Կոմիտաս մեկն է ամենեն չքնաղ ու ամենեն աղամանդային փայլով շողացող աստղերեն: Մեկն է մեր այն փառքերեն, որոնք իրենց գործին մեծությունով ու տարողությունովը, իրենց մատուցած մեծ ծառայությունովը, ամբողջ ազգին մշտական երախտիքին են արժանացած: Անոր տաղանդը կարող ենք նմանեցնել նաև պրիսմակի մը (պրիզմա), որուն բազմաթիվ երեսներեն ամեն մեկը իր առանձին ցուլքը ունի: Ու եթե ուզեինք այդ պրիսմակը ծանոթացնել իր բոլոր կողմերով, հարկ

պիտի ըլլար անջատաբար ներկայացնել զինքը ոչ միայն իբրև նրբարվեստ ու ինքնատիպ երաժշտագետ, այլև իբրև ներհուն տեսաբան ու քննադատ, իբրև քաջ ազգագրագետ ու բանասեր, իբրև պերճաբան դասախոս ու քարոզիչ, այլ մանավանդ իբրև անբաղդատելի խմբավար ու անզուգական երգիչ:

ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Կոմիտասի աշակերտներից
ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին
Ե., 1960, էջ 170

... Ամենազլխավորն այն է, որ նրան հաջողվեց հավաքել մեր ժողովրդի հոգու հարստությունը, որը նրան է հասել դարերի խորքից, ինչպես որ մարգարիտն են հանում ծովի հատակից: Կոմիտասի ամեն մի երգ հայ ժողովրդի մարգարիտն է...

Կոմիտասը ոչ միայն հանճարեղ կոմպոզիտոր է՝ խմբերգերի մեծ վարպետ, այլև իր ստեղծագործությունների փայլուն, անկրկնելի մեկնաբանը:

ԱՌՆՈ ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆ

-Երեկոյան Երևան, 1969, 15 նոյեմբ.

* * *

Ես Կոմիտասին համարում եմ հայկական երաժշտության հավերժական խորհրդանիշ, իսկ նրա ստեղծագործությունը՝ մեծագույն օրինակ և աղբյուր, որից ներշնչանք կստանան հետագա հայ բոլոր կոմպոզիտորները: Ինձ հատկապես հոգեհարազատ է լակոնիկությունը, պարզությունը, պարկեշտությունը երաժշտության մեջ և երաժշտական միջոցների խնայումը:

ԱՌՆՈ ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆ

Коммунист, 1969, 21 нояб.

Կոմիտասը իր կյանքով, իր տիտանական ստեղծագործական աշխատանքով, մաքառումով և իր ճակատագրով, իմ պատկերացմամբ

խորհրդանշում է հայ ժողովրդի պատմությունը, պայքարը, ճակատագիրը: Կոմիտասը իրեն ծնող ժողովրդի նման իր ստեղծագործական, լուսավորչական գաղափարները իրականացնելու համար մաքառել է անասելի ծանր ու դժվարին պայմաններում:

... Կոմիտասն իր ստեղծագործությամբ, գիտական, տեսական հետազոտություններով շրջադարձային դեր խաղաց ազգային երաժշտական մշակույթի զարգացման գործում և միայն իրեն հատուկ հանճարով ու հեռատեսությամբ կանխորոշեց նրա առաջընթացի ուղիներն ու հեռանկարները:

ԷԴՎԱՐԴ ՄԻՐՁՈՅԱՆ

-Հայրենիքի ծայն, 1969, 19 նոյեմբ.

Կոմիտասի երգերը հնարավոր չէ լսել առանց հուզմունքի: Վիթխարի է դրանց ընդգրկումը՝ լուսավորից, քնարականից մինչև հերոսական-ողբերգականը, դրանք հանդիսանում են մեր ժողովրդի յուրատեսակ երաժշտա-պատմական հանրագիտարանը: Կոմպոզիտորների և կատարողների սերունդները դաստիարակվել են Կոմիտասի երգերով:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Коммунист, 1969, 21 нояб.

Երբ ես երգում եմ «Կռունկը» կամ «Պիրանի ծառը», երբեմն այն զգացողությունն եմ ունենում, որ յուրաքանչյուր հնչյուն ու դարձվածք ձեռքիցս բռնած ինձ քաշում են ինչ-որ անմեկին ոլորտներ, հուզական խորխորատներ: Այդ պահին ապրում եմ մի վիճակ, որ հավանաբար պիտի դիդրոյական կշտամբանք ծներ. ես, իրավ, մոռանում եմ սրահը, մոտ եմ մոռանալու նույնիսկ ինքս ինձ, բայց երբեք հնչյունների հորձանքի մեջ ապրող, փոթորկվող ու տոկացող մարդուն ... Դրա համար էլ ինձ համար դժվար է պնդել, թե վերջնական ու անփոփոխ է այնքան ծափեր ստացած «Կռունկի», «Ծիրանի ծառի» ու շուրջ չորս տասնյակ անուններ հաշվող կոմիտասյան երգացանկիս մյուս գործերի մեկնաբանությունը:

...Գձմարտապես Կոմիտաս հասկանալու համար բացսիրտ ու լայ-

նախոհ պիտի մոտենաս նրան, ուժով զսպես աչքերիդ մեջ ականա կուտակվող արտասուքը, որ անմշուշ տեսնես, լսես ժողովրդիդ ու նրա զավակի՝ Կոմիտասի լուսավոր, հուզառատ հոգին:

ԳՐՅՈՐ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

-Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.

* * *

Կոմիտասը նման էր վարպետ քարտաշի մը: Դարերէ ի վեր հայ ժողովուրդը ապրեցաւ զուլումներուն տեսակները եւ իւրաքանչիւր փլուզման, անփոխարինելի արժէքներ կորսուեցան: Յաջորդաբար ինկան մեր մշակոյթին ոգեղէն սիւները: Բարեբախտաբար քանի մը երաժիշտներ եկան եւ դուրս բերին մեր գոհար երգերը փլատակներուն տակէն, մաքրելով զանոնք փոշիներէ՝ ըստ իրենց ճաշակին: Այդ նուիրեալներուն մէջէն ամէնէն վաւերական, երաժշտական մեծ հմտութեամբ պատրաստուած օժտեալ դէմքը Կոմիտասն էր: Այո՛, քարտաշ մը: ... Իրմէ զատ ոչ ոք այդ հանճարային բոցով պիտի կարենար նոյնքան բարձրարժէք կատարելութեամբ մտատեսուածը իրագործել:

* * *

Կոմիտաս մեծ եղաւ մեր մէջ իր ունեցած երկու հիմնական առաւելութիւններուն շնորհիւ: Ուրեմն նախ իր առանձնաշնորհեալ եւ ազնուական ճաշակը՝ ու յետոյ, իր ներդաշնակելու արուեստին պարզութիւնը: Ասոնց հիմնական ապացոյց՝ իր «պատարագ»-ը:

ՕՅԱՆ ԴՈՒՐՅԱՆ

-Յառաջ, Բեյրութ, 1969, 25 մայիսի

Կոմիտասն աննյութեղէն ու հազարագույն մի էութիւն-տաճար է. նրա դեանը մոտենալու համարձակութիւնն և իրավունք կարող են ունենալ նրանք, ովքեր ժողովրդի մեծ արվեստի նկատմամբ ունեն երկյուղածութիւն և սրբազան դող:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԶԵՔԻՉՅԱՆ

-Հայրենիքի ծայն, 1969, 19 նոյեմբ.

Ամեն անգամ, երբ կատարում եմ նրա երգերը, մտքումս հառնում է նրա դաժան ու մռայլ ճակատագիրը: Կոմիտասով տարվել եմ դեռ շատ երիտասարդ տարիներին և մեծ սիրով կատարել բոլոր համերգներում: Զետաքրքիր ու հուզիչ Կոմիտաս էր երգում հայրս: Շատ ու ամենուր երգել եմ Կոմիտասի անմահ «Կռունկը»:

Անսահմանորեն սիրում եմ Կոմիտաս և քանի դեռ երգում եմ, ես չեմ բաժանվի նրանից:

Կոմիտաս ... սիրելի, անկրկնելի, մեծ Կոմիտաս:

ՊԱՎԵԼ ԼԻՍԻՑՅԱՆ

-Գարուն, 1969, N11, էջ 10

Անսահման հպարտությամբ և ուրախությամբ եմ գիտակցում, որ իմ հայրենիքն աշխարհին տվել է այնպիսի հրաշալի մի կոմպոզիտոր, ինչպիսին Կոմիտասն է:

Ստեղծագործական մեծ հուզմունքով եմ աշխատում Կոմիտասի ստեղծագործությունների վրա, դրանք ինձ հսկայական բավականություն են պատճառում:

ԶԱՐՈՒՅԻ ՂՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ

-Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.

Կոմիտասը խորհրդանշում է մի ողջ ժողովուրդ: Կոմիտասը մեր ազգային հպարտությունն է: Կոմիտասով միայն կարող ենք ցույց տալ օտարներին մեր երաժշտության վեհությունը, պարզությունը և մեծությունը:

... 1967թ. Մոսկվայում Չայկովսկու անվան կոնսերվատորիայում աշխարհահռչակ նկարիչ Ռոբուել Քենտի խնդրանքով կատարեցի մի քանի աշխարհիկ և հոգևոր երգեր: Քենտը հիացած և հուզված բացականչեց.

- Դուք այնպիսի՝ հիասքանչ երաժշտություն ունեք, պահպանեցեք այն...

Իսկ հանրահայտ փիլիսոփա Ասմուսի համար կոմիտասյան երաժշտությունը վեհ է ու խոր:

- Սա բախյալան երաժշտությանը զուգակշիռ մի երաժշտություն է, -
հայտարարեց նա:

ԼՈՒՍԻՆԵ ԶԱՔԱՐՅԱՆ

-Գարուն, 1969, N11, էջ 22-23

Կոմիտասը գույնի արտակարգ զգացողություն ունի ... Կոմիտասը դարաշրջանի խոշորագույն կոմպոզիտորներից մեկն էր, որ առաջին անգամ իր՝ կոմպոզիտորի մտածողությունը հիմնեց գույնի օրինաչափության վրա: Տեսե՞ք, ասում էր՝ Ձիգ տուո՞ւ, քաշի ... Սա եվրոպական բնորոշ ոչ մի տակտի, ռիթմի մեջ չի տեղավորվի, անկարելի է: Ձայնը դառնում է օդ, ձայնը դառնում է լույս, որը չի ենթարկվում պոլսացիայի օրենքին:

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ

-Գարուն, 1984, N 2, էջ 94

Եթէ ընդունել ենք, որ գոյութիւն ունի հանճարի՝ լոյսի եւ մռայլութեան երկու կերպ, ուրեմն Կոմիտասը, իհարկէ լոյսի հանճար էր, ոչ միայն իր ստեղծագործութիւնների, այլեւ հազարամեայ անցեալի ժառանգութեան արժեւորմամբ: Եւ նրա կենսագրութեան կողքին քայլող մռայլը եւ ողբերգականը դրսից պարտադրուածներն են սոսկ, որ առայսօր արթունօրէն ուղեկցում են նրա անուանը: Եթէ նրա ստեղծած գոհարները շարենք կողք-կողքի, կունենանք զրնգուն ձայների մի աշխարհ-հայրենիք՝ գրաւիչ ու կանչող:

* * *

Կոմիտասը մեր երաժշտամշակութային տարածքի սահմանումն ու քարտեզագրումն է տուել: Այսօր մեր մէջ շարունակում է գոյատեւել Արեւելք-Արեւմուտք փոխյարաբերութեան երաժշտական հոգեբանութեան ծանր դրոշմը: Այս կնճիռը հարթեցնող ուժն այսօր Կոմիտասն է, նրանից սկիզբ առած կոմպոզիտորական դպրոցը:

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ

Կոմիտաս Վարդապետ

Ուսումնասիրութիւններ եւ յօդուածներ:

Գիրք Ա. - Ե., 2005, էջ 7, 9

Կոմիտասն ինքը հայ ժողովուրդն է: Մեղվի պես նա տուն էր բերում մեր գեղջուկ երգերի նեկտարն ու անշոշափելի մանանամ: Կարո՞ղ է մեղուն թղթե ծաղիկներից մեղր բերել, իհարկե, ոչ: Հայ ժողովրդի բազմադարյան երգերը թղթե վարդեր չէին, այլ իրական, և Կոմիտասը իր հանճարով ոսկե մեղվի նման հանդիպեց նրանց: Իր հանճարեղ ոգու հնոցում ձուլեց հայ մեղեդու նախանյութը, հանքանյութը և դուրս բերեց այնպիսի քնքշություններ, երաժշտական ձևերի և խոսքի այնպիսի հույզ ու թարմություն, որոնք հուզեցին ոչ միայն իրեն՝ հայ ժողովրդին, այլև համաշխարհային երաժշտական աշխարհում աղոթքի արժանացավ Կոմիտասի անունով հայ ժողովրդի անունը:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՇԻՐԱԶ

-Հայրենիքի ծայն, 1969, 19 նոյեմբ.

Եվ ահա, նկատի ունենալով այն հայտնի իրավիճակը, որի մեջ է գտնվում աշխարհասփյուռ մեր ժողովուրդը, մենք պարտավոր ենք ասելու նաև, որ հիմա տվյալ իրական և տիրական հանգամանքներում մայր հայրենիքի շուրջ համախմբվելու, արտասահմանում հայ համազգային ոգին կենդանի պահելու խնդրում Կոմիտասի գործը վիթխարի է:

Կոմիտասն է այն կամուրջը, որին չի հսկում ոչ մի «սահմանապահ», որով անցնելու համար չի պահանջվում ոչ մի «վիզա»՝ ոչ մի կողմից և ոչ ոքի կողմից:

Այս է Կոմիտասի առաքելությունն այսօր:

ՊԱՐՈՒՅՐ ՍԵՎԱԿ

-Հայրենիքի ծայն, 1969, 19 նոյեմբ.

Կոմիտասը...

Եթե Հռիփսիմեի վանքը Հայաստանի, հայ ժողովրդի ոգու և էության քարակերտ պատկերն է, միջնադարյան մանրանկարչությունը՝ Հայաստանի գույնը, Սասնա Դավիթը՝ խոսքը, ապա նա՝ Կոմիտասը, Հայաստանի ծայն է - գուսպ, խոր, առնական, բայց փխրուն, տաք, կարտած, լի հառաչանքով, այլև օրհնությամբ, արցունքով, այլև ժպի-

տով, թախիծով, այլև լույսով, անհուն, անսահման լույսով:

Կոմիտասով այդ ծայնը լսելի է դառնում աշխարհին:

ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆ

Երկեր: 3 հատորով: Բ.2.- Ե.:

Սովետ. գրող, 1984, էջ 368

... «Սոնա յար» ենք երգում և չգիտենք, որ երգը հեղինակ ունի, և այդ հեղինակի անունը Կոմիտաս է: Կարծում ենք երգը հեղինակ չունի, ինչպես հեղինակ չունեն օդը, ջուրը, որոտը, ծաղիկն ու ծիածանը, մայրենի լեզուն:

Տարիներ էին պետք, ուսման ու աշխատանքի փորձի ու փորձության տարիներ, որպեսզի իմ սերունդը ճանաչեր ու հասկանար Կոմիտասին, որպեսզի հասկանար, թե ինչ ասել է «Գարուն ա, ձուն ա արել», որպեսզի հասկանար, թե ինչ ասել է «Սիրտս մման է էն փլած տներ»: Ու ճանաչեցինք, ու հասկացանք, ու լցվեցինք, ու հարստացանք Կոմիտասով:

Կոմիտասը դա Մենք ենք, մեր Բնությունը, մեր բնավորությունը, մեր պատմության Արիադնայի կծիկը, ժամանակներն իրար կապող ուղեցույց թելը, մեր արվեստի անկեղ մորենի՛ն, մեր սրտի «Սեզամ բացվիրը»:

Կոմիտասը մեր ոգու ինքնությունը դրոշմն է, մեր հավիտենության վկայականն աշխարհի առաջ:

ՀԱՍՈ ՍԱՀՅԱՆ

-Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.

Ջարմանալի ուժ, խորություն և բարձրություն, զարմանալի բույր ու երանգ ունեն կոմիտասյան մեղեդիները:

Թեև քսաներորդ դարի նախաշեմին դողանջեցին դրանք, բայց իրենց մեջ ունեին այն բոլոր հարստությունները, ինչ հայ մելոսն ստեղծել էր իր բազմադարյան ճանապարհին: Նրանց մեջ ասես լսելի էին բնության արարչաստեղծ ոգուն և արևին ձոնված հեթանոսական հիմների արձագանքները, հայ գեղջուկի պարզ ու սրտառուչ երգի

մրմունջները, վանքերի գմբեթների տակ հոգեկան տուրք դարձող շա-
րականների ու պատարագների խորհրդավոր հնչյունները, ժողովրդա-
կան զվարթ գուսանների լույսով ու հունորով լի երգերը:

ՎԱՅԱԳՆ ԴԱՎԹՅԱՆ

-Գրքերի աշխարհ, 1969, N11, էջ 4

Մեծ քաղաքացի է Կոմիտասը:

Վեղարավոր հանճար, անհրավունք սիրահար, խաչակիր աշխար-
հական: Նրա ամբողջ կյանքը մարաթոնյան մի վազք է հայ երգի որոն-
ման ճանապարհին: Գիշեր ու ցերեկ, արևին ու անձրևին, տոնախմբու-
թյուններին ու ուխտագնացություններին, հարսանիքներին ու սգի արա-
րողություններին Կոմիտասն անդադրում որոնում ու որոնում էր մեր
երգը: Եվ նա գտավ որոնածը: Գտավ հեքիաթային սիրահարին հատուկ
սիրով, կրքով ու ջերմությամբ: Դրանից հետո փրկված էր մեր երգը:

ՄԿՐՏԻՉ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

- Սովետ, Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.

Ասում են Կոմիտասը հայկական Բախ է, Շուբերտ: Այդ բոլորը լավ է,
դրանց մեջ ճշմարտություն կա, բայց Կոմիտասը Կոմիտաս է, միայն ու
միայն Կոմիտաս: Չէ՞ որ մեծ արվեստագետները մեկը մյուսին կրկնել
չեն կարող: Իսկ իմ Կոմիտասը ահա այնպիսին է, ինչպիսին կա, արդեն
տեսնում եք:

ԵՐՎԱՆԴ ՔՈՉԱՐ

-Երեկոյան Երևան, 1969, 17 նոյեմբ.

Կոմիտասը մեկն է այն երջանիկներից, որոնց բախտը զուգակց-
վում է ժողովրդին և դառնում նրա խորհրդանիշը:

Շատ արվեստագետներ Կոմիտասի կերպարը ստեղծելիս առաջին
պլան են քաշում 1915 թվականի դեպքերը և տեսնում Կոմիտասին խե-
լակորույս, մոռանալով, որ այդ տարեթիվը մի դրվագ է նրա կյանքում և
թերևս նրա տխուր վախճանը: ... Սրբություն դարձած դեմքերի հետ
արվեստագետը զգույշ պետք է վարվի: Եթե կա պատկերը, ապա նմա-

նությունը պարտադիր է: Նա այսպիսին էր. շեշտիր կամ հարստացրու, խորացրու:

ԳՐԻԳՈՐ ԽԱՆՁՅԱՆ
-Գարուն, 1969, N 11, էջ 8

Կոմիտասն ինձ վրա թողեց կատարյալ աշխարհիկ մարդու տպավորություն: Նա շատ լավ էր խոսում ռուսերեն: ... Ջրուցելով Կոմիտասի հետ, ես զգում էի և գիտական կենտրոնացման լրջությունը, և մարդկային հմայքի բարյացկամությունը: Միայն ավելի ուշ ծանոթանալով Կոմիտասի ստեղծագործություններին, ես համոզվեցի, թե որքան մեծ էր նրա տաղանդը, ինչ նշանավոր կոմպոզիտոր էր նա, ինչ հետաքրքիր և ինքնատիպ վարպետ, և որքան մեծ էր նրա դերը XIX դարի հայ երաժշտության զարգացման գործում: Որքան թանկ է ինձ համար խոստովանել, որ ես եղել եմ այն փոքրաթիվ ժամանակակիցներից մեկը, որն անձամբ ճանաչել է հայ երաժշտության մեծ սկզբնադիրներից մեկին:

ՄԻԽԱՅԻԼ ԳՆԵՍԻՆ
Կոմպոզիտոր, մանկավարժ
Հարությունյան Մ.Գ. Կոմիտաս.- Ե., 1969, էջ 17-18

Նրա խմբական երգերի մեջ տեսնում ենք մի շարք անձնական հայկական եղանակներ, որ հյուսված են ամբողջության հետ. դրանք ոչ միայն գեղեցիկ են իբր եղանակներ, ներդաշնակային նրբություններ, այլև իրենց բնավորությամբ կատարելապես հայ երգի ոգով են ներկայանում և շատ անգամ դժվար է զատել իսկականը հորինվածքից: Դա միայն հորինվածք չէ, այլ **ոճի ստեղծագործություն**: Ահա դրանում է կայանում Կոմիտասի գործի մնայուն նշանակությունը ոչ միայն հայ, այլև արևմտյան երաժշտության համար: Նրա խմբական երգերը օրինակելի են:

Դաշնամուրային մշակումների մեջ նրա ներդաշնակային ոճը բնական կերպով կապված է ժողովրդական երգի հոգու հետ: Ի՛նչ նրբություն, ի՛նչ անուշ բուրմունք: Չես իմանում, թե ինչո՞վ ավելի հրճվես.

ծաղկո՞վ, - ժողովրդական երգով, - թե՞ այն ծաղկատուն դաշտով, որի վրա նա բուսել է: Ահա ինչի հետ կհամենատեի Կոմիտասի ներդաշնակային ոճը: Իբրև օրինակ կբերեմ այստեղ «Անտունի» անունան երգը՝ երաժշտական տպավորականության սքանչելի մի գործ:

Պետք է ասել, որ Կոմիտասի երգերի մեջ նախնականը (պրիմիտիվ) զարմանալի կերպով հյուսվում է ամենանուրբ մանրագնին ներդաշնակության հետ, և այն միշտ համոզիչ է: Լսելով Կոմիտասի ներդաշնակությունները, դուք համոզված եք, որ դրանց միայն այդ ձևով կարելի էր ներկայացնել: Նա համոզում է ձեզ իր տաղանդի մեծ ուժով: Դա նրա գործի **ամենաբնորոշ գիծն է:**

ԹՈՎՄԱՍ ՀԱՐՏՄԱՆ

Ռուս կոմպոզիտոր

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին

-Ե., 1960, էջ 57-58

Հսկայական է նրա ծառայությունները հայ երաժշտության մեջ: Նրա գեղեցիկ գործերը դուրս եկան հարազատ Հայաստանի սահմաններից, դարձան համաշխարհային երաժշտական մշակույթի հպարտությունը: Կոմիտասը միայն մեծ կոմպոզիտոր չէ... Նա նաև անվանի երաժշտագետ է, հիանալի ազգագրագետ, այս բնագավառում շատ մեծ են նրա ծառայությունները:

... Հայ կոմպոզիտորները իրենց ստեղծագործությունների մեջ հետևում են և կհետևեն կոմիտասյան հիանալի ավանդույթներին:

ԴՄԻՏՐԻ ՇՈՍՏԱԿՈՎԻՉ

Ռուս կոմպոզիտոր, դաշնակահար, մանկավարժ

-Երեկոյան Երևան, 1969, 17 նոյեմբ.

Կոմիտասի երաժշտության մեջ չկա ոչ մի ավելորդ հնչյուն, ոչ մի ավելորդ միտք և ոչ մի ավելորդ զգացմունք: Սրանում է Կոմիտասի մեծությունը: Իսկ այսպիսի արվեստը սահմաններ չունի:

* * *

Կոմիտասի անունը թանկ է, որպես անունն ականավոր երաժիշտ-
ներից մեկի, որի տաղանդին, մտքին ու սրտին պարտական ենք ծնուն-
դով, զարգացմամբ ու ծաղկմամբ, մեր կյանքի այն հոյակապ հարս-
տության, որ անվանում ենք սովետական բազմազգ երաժշտական
կուլտուրա:

... Նա մեզանից յուրաքանչյուրի համար իր ժողովրդին, արվես-
տին, մարդուն, կյանքին անձնվեր ծառայելու օրինակ է:

* * *

Դառնալով պատմություն, նա շարունակում է մնալ այսօրվա մեջ,
և ավելին, օրեցօր ավելի ու ավելի է խուժում վաղվա օրվա մեջ:

...Կոմիտասի երաժշտության մեջ չկա ոչ մի ավելորդ հնչյուն, ոչ մի
ավելորդ միտք և ոչ մի ավելորդ զգացմունք: Սրանում է Կոմիտասի
մեծությունը: Իսկ այդպիսի արվեստը սահմաններ չունի:

ԴՄԻՏՐԻ ԿՈՔԱԼԵՎՍԿԻ

Ռուս կոմպոզիտոր, մանկավարժ

-Յայրենիքի ծայն, 1969, 26 նոյեմբ.

-Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.

-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 22

Կոմիտասը հայ ժողովրդի հնչող ոգին է: Կոմիտասը 20-րդ դարի՝
իր հետագա զարգացման մեջ գեղարվեստական փայլուն նմուշներ
տվող հայկական պրոֆեսիոնալ երաժշտական կուլտուրայի հանճա-
րեղ սկիզբն է:

Ես՝ ռուս կոմպոզիտորս, միշտ հնայվում եմ նրա երաժշտությամբ:

* * *

Երգի համաշխարհային տիտան է Կոմիտասը, բազմակողմանի

երաժիշտ ու գիտնական, այն բացառիկ դեմքերից, ովքեր էական դեր են կատարում իրենց ժողովրդի հոգևոր կյանքում:

ՏԻԽՈՆ ԽՐԵՆՆԻԿՈՎ

Ռուս կոմպոզիտոր

-Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.

-Սովետ. գրակ., 1969, N 10, էջ 4

Կոմիտասը մեծ արվեստագետ է, նրա երգերը միշտ հուզում են մարդկային սիրտը: Լսել և հմայվել նրա մեղեդիներով՝ ինձ համար մեծ բավականություն է:

Երազում եմ, որ իմ ղեկավարած ռուսական երգչախումբը կատարի մի քանի համարներ նրա «Պատարագից»:

Ինչպիսի՞ յուրահատուկ վարպետություն է դա:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍՎԵՇՆԻԿՈՎ

Դիրիժոր, երաժշտական գործիչ

-Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.

Ժողովրդական երաժշտության լադային և ռիթմային հիմքերին խորամուխ լինելով է Կոմիտասը մշակել հայ երաժշտական ֆոլկլորի լավագույն նմուշները, ստեղծել իսկական գլուխգործոցներ: Ֆակտուրայի թափանցիկությունը, նուրբ և շքեղ ձայնավարությունը, մանրակրկիտ ընտրված ներդաշնակ միջոցների անաղարտությունն ու պարզությունը և, վերջապես, որ շատ կարևոր է, շարադրման յուրօրինակ բազմաձայն կերտվածքը այսօր, բազում տասնամյակներ անց մեր մեջ հիացմունք և զարմանք են առաջացնում:

ԿԱՐԱ ԿԱՐԱԵՎ

Կոմպոզիտոր, մանկավարժ

-Երեկոյան Երևան, 1969, 18 նոյեմբ.

Ես կարող եմ համոզված ասել, որ Կոմիտասը իմ սիրած հայ կոմպոզիտորն է: Ես սիրում եմ նրան իր երաժշտության նախաստեղծ գեղեցկության, անարատության, մաքրության և գեղարվեստական

մտածողության բարձր ներդրման համար: Իմ համոզմամբ Կոմիտասը ավելի խորն է բացահայտել և մարմնավորել հայ ժողովրդական ձայնի առանձնահատկությունները, այն մաքրել է բոլոր նստվածքներից և դուրս է բերել, այսպես ասած, «դիատոնիկ լայնություն»:

ՕԹԱՐ ԹԱԲԹԱՔԻՇՎԻԼԻ

Կոմպոզիտոր

Коммунист, 1969, 21 нояб.

Եթե Կոմիտասը գրեր միայն «Անտունի»-ն, այդ էլ բավական կլիներ նրան խոշոր արվեստագետ համարելու:

ԿԼՈՂ ԴԵԲՅՈՒՍԻ

Ֆրանսիացի կոմպոզիտոր, դաշնակահար, դիրիժոր

Գասպարյան Ս. Կոմիտաս.

Ե., 1961, էջ 105

Նա առաջինը կարողացավ գտնել հայ երաժշտության նկարագրին միանգամայն հարմար դաշնակունը, որն այնուհետև հայտնվում է մեզ գերազանց քաղցրությամբ ու լիաբուխ փափկությամբ՝ հավասարապես երևան բերելով որոշ բանաստեղծական և հայեցող բնություն, որ նրա գեղեցկագույն զարդերից մեկն է:

ՖՐԵԴԵՐԻԿ ՄԱՎԼԵՐ

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին.-

Ե., 1960, էջ 33

* * *

1914 թվի Փարիզի երաժշտական կոնգրեսում, ուր հավաքվել էին աշխարհի գլխավոր երաժշտագետները, Կոմիտասը հայ ժողովրդական ու հոգևոր երգերից մի համերգ տվեց՝ հիացնելով ներկա եղող կոմպոզիտորներին:

Ժողովրդական երաժշտությունը, ինչպես և արորի, խոփի, զութանի երգերի մասին տված նրա դասախոսությունները, պիտի ասել, համագունարի նիստերից ամենից թանկագինը եղան:

Երբ Կոմիտասը դաշնամուրի մոտ նստեց մեղմորեն երգելու հայկական երգ, ունկնդիր հասարակությունը քարացած մնացել էր լուռ, և այնտեղ տիրեց այն վեհապանծ հմայքը, այն գերագույն պարզությունը, որ բխում է հայկական երաժշտությունից:

ՖՐԵՂԵՐԻԿ ՄԱԿԼԵՐ

Սորբոնի համալսարանի պրոֆեսոր
-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 21

... Հայ ժողովուրդը դարերի ընթացքում և չնայած իր համասփյուռ գոյության անակնկալներին, մնացել է հրաշալի կերպով օժտված գեղարվեստի բոլոր դրսևորումներում: Երաժշտական առումով նա տեր է բազմազան, նշանակալի, մերթ նրբահյուս ու մերթ ողբերգական մի արվեստի, հիմնված գլխավորապես գեղջկական երաժիշտների վրա, որը մեկն է ամենաբնորոշ ժողովրդական արվեստներից: Ամիրաժեշտ էր, սակայն, որպեսզի ազգի վերջին աղետներից առաջ դրսևորվի նախաձեռնությունը մի ուսյալ-լուսավորյալ արվեստագործի, որը կարենար քաղել և ներկայացնել այդ արվեստի ամենաարժեքավոր կողմերը: Այդ արվեստագործը Կոմիտասն եղավ:

ԱՍԵՂԵ ԳԱՍՏՈՒԵ

Իրանսիացի երաժշտագետ
Կոմիտասական: Հ.2.- Ե., 1981, էջ 264-265

Փարիզի առաջին այցելումից է սկիզբ առնում նրա ստեղծագործական ձեռագրի որոշ բարեշրջումը. այն դառնում է ավելի եթերային, ավելի լուսավոր, և այդ ժամանակից ի վեր նա ի վիճակի է եղել այնքան հարազատորեն արտահայտել խոր հույզերը ժողովրդական երգերի, որոնց նա տվել է պոլիֆոնիկ ձև:

Ի միջի այլոց, բնավ հեշտ գործ չէ ֆոլկլորային թեմաներ ներդաշնակելը: Տգետները երևակայում են, թե ձիրքի տեր որևիցէ կոմպոզիտոր կարող է գլուխ հանել դրանից: Խոշոր մոլորություն: Իրականում հազվագյուտ են այն երաժիշտները, որոնք օժտված են թանկարժեք ունակությամբ՝ չաղավաղել ժողովրդական եղանակները, որ

նրանք զգեստավորում և շատ հաճախ էլ ... ծպտում են: Բայց Հայր Կոմիտասն օժտված էր այդ կախարդական հատկությամբ բոլորից ավելի:

ՇԱՐԼ ԿՅՈԿԼԵՆ

Ֆրանսիացի կոմպոզիտոր, երաժշտագետ
Կոմիտասական: Հ.2.- Ե., 1981, էջ 268

* * *

1899 թվի Բեռլինի միջազգային ընկերության սրահում Կոմիտասի կարդացած դասախոսությունը հայ հոգևոր և ժողովրդական երաժշտության մասին պիտի մնա անմոռանալի: Առաջին անգամ է, որ Բեռլինում այդպիսի մի դասախոսություն է կարդացվում և գուցե մինչև այժմ Փարիզի աշխարհանդեսում անգամ այսպիսի դասախոսություն չի կարդացվել:

ՕՍԿԱՐ ՖԼԱՅՇԵՐ

Գերմանացի երաժշտագետ , մանկավարժ
-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 20

* * *

Կոմիտասը աննման վարպետ է. նրա դաշնակունն աներևակայելի դժվար ու գունավոր է. նրա մեներգի ու խմբերգերի շարահյուսումներն անկարելի է գերազանցել:

ԱԼՈՒՍ ՍԵԼԻԱՇ

Գերմանացի երաժշտագետ , խմբավար
-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 20

* * *

Կոմիտասը իր ժողովրդի իսկական հանճարն է. նրա անունը սրբություն է բոլոր մեծ ու փոքր ժողովուրդների համար: Նրա իմաստուն և նուրբ, ուժեղ և երբեք չճչացող, խոր, ինչպես իր ժողովրդի հոգին, ստեղծագործության բյուրեղյա մաքրությունը բարձր են գնահատում աշխարհի երաժիշտները:

Կոմիտասի երաժշտությունը լավ գիտեր և սիրում էր իմ հայրը, որը

նույնպես իր կյանքը նվիրեց մարիական ժողովրդի երաժշտական կուլ-
տուրային:

Խոնարհվում եմ Կոմիտասի պայծառ հիշատակի առջև:

ԱՆԴՐԵՅ ԷՇՊԱՅ

Կոմպոզիտոր, դաշնակահար
-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 20

* * *

Ես երաժշտական վերլուծության եմ ենթարկել Կոմիտասի ստեղծա-
գործությունները և եկել եմ այն եզրակացության, որ Կոմիտասը հռչա-
կավոր արվեստագետ է: Ոչ միայն հայերը, այլ ողջ երաժշտական աշ-
խարհը կարող է հպարտությամբ արտասանել այդ անունը:

ՌՈՒԲԵՐՏ ԼԱԽ

Ավստրիացի երաժշտագետ, կոմպոզիտոր
-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 21

* * *

Ոչ ոք ինձ չի կարող մեղադրել չափազանցության մեջ, եթե ես
ասեմ, որ այդ համերգը (1906թ. Փարիզ) մի հեղաշրջում էր և իր հայտ-
նությանը զարմացրեց մեզ: Ներկա եղողներից ոչ ոք, ի բացառյալ
նուրբ գիտականերից, իրեն պատկերացնել չի կարող այդ արվեստի գե-
ղեցկությունը, որն ըստ էության ոչ եվրոպական է, ոչ արևելյան, բայց
եզակի է իր տեսակի մեջ: Սքանչելի քաղցրահունչ, խորապես հուզա-
կան, չափավոր քնքույշ այդ մեղեդիները նրբակերտ են ու ավարտված:
Ճկուն ու կենդանի ռիթմերի առատությամբ հարուստ երաժշտություն է
դա՝ կարծեք հենց սրտի խորքից հոսելիս լինի, որպես սառնորակ,
վճիտ, արևշող հոսանք: Նրա մեջ փայլատակում է արեգակը, սակայն
ոչ Արաբիայի և Պարսկաստանի կիզող արեգակը, ավելի շուտ երկնա-
յին ոսկեփայլ լույս է, որի ջերմությունը փայփայում, փաղաքշում է ծյու-
նածածկ լեռների գագաթը, անտառների կանաչը, առվակների խոխո-
ջը: Մարդկային հոգուն վիճակվել է իր ընդերքում պահպանելու այդ
ժպտադեմ երկրի հարազատ հողի մաքրությունը, նրա սերն ու հավա-

տը դեպի լուսավորը, դեպի կյանքը: Այդ պարզության անզնահատելի գանձարանը ... հոսել է մեզ անձեռնմխելի հիասքանչ երգի ձևով՝ որպես հոտավետ պայծառ ծաղիկներ:

ԼՈՒԻ ԼԱԼՈՒՍ

Ֆրանսիացի երաժշտական քննադատ

-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 21

* * *

... Ես օտարս, եթե փորձեմ ձեր ներկայությամբ Կոմիտասին փառաբանել, հավակնություն մի՛ համարեք այդ , այլ երեւակայեցեք, թե ես որդին եմ այն բազմաթիվ ֆրանսիացիների, որոնք Կոմիտասին լսեցին Փարիզում առաջին աշխարհամարտից առաջ եւ չկարողացան զսպել իրենց զարմանքն ու հիացմունքը:

* * *

Նրա կյանքին անդրադառնալիս, հիրավի, դժվարանում ես ասել, թե նրա մեջ ո՞րն է ավելի զարմացնում ու հիացնում քեզ. մա՞րդը, թե՞ երաժշտագետը: Որպես մարդ Կոմիտասը ազգասիրության անզուգական օրինակ է: Հայ մշակութային գանձերի որոնմանը նվիրած իր կյանքը Արեւմտյան եւ Արեւելյան Հայաստանի միջեւ հավասարապես բաժանած լինելով եւ հայկազյան լեզվի բոլոր բարբառների հանդեպ իր ունեցած գուրգուրանքով նա մարմնացնում է հայ ժողովրդի համազգային միասնականությունը:

ԺԱՆ-ՊԻԵՐ ՍԱՀԵ

Ֆրանսիացի հայագետ

-Նորք, 2002.- N 2, էջ 114, 117

* * *

Ես կզարմանամ Կոմիտասի արտակարգ ընդունակություններուն վրա: Խորապես թափանցելով ժողովրդական երգին էության մեջ, ան

այդ երգերը ներդաշնակած է հազվագյուտ ճաշակով և ճշգրտությամբ:
Այն բոլոր երգերը, որոնք ես անձամբ լսած եմ ուղղակի իրմե և կամ
ուսումնասիրած եմ, ամեն բանե առաջ կփաստեն, թե Կոմիտաս եզակի
դեմք մըն է որպես ներդաշնակող և որպես պոլիֆոնիստ:

ՎԵԼԵՇ ԷԳՈՆ

Ավստրիացի երաժշտագետ
-Էջմիածին, 1969, N ԺԲ, էջ 22

Ա.Մելիքյան, Կոմիտաս վարդապետ, Ա.Շահ-Մուրադյան

ԿՈՄԻՏԱՍԸ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ

(Պատառիկներ հուշագրություններից)

Հիշում եմ մի գեղեցիկ օր: Էջմիածնում հյուր էի Կոմիտասի մոտ. նստել էինք նրա փոքրիկ պարտեզում, ստվերաշատ տանձենու տակ: Կոմիտասը նոր էր գտել «Մոկաց Միրզան» և մշակել էր այդ էպիկական հուժկու երգը: Շատ ոգևորված և երջանիկ էր զգում իրեն այդ գյուտով: Կատարեց ինձ մոտ արվեստի բացարձակ կատարելությամբ: Անկարելի է նկարագրել այդ: Ես հիացած էի և նույնպես երջանկացած: Դեռ մինչև այսօր ես հոգուս մեջ տեսնում եմ ոգևորված Կոմիտասին և լսում նրա սրտաբուխ ձայնը: Կոմիտասը հրապուրել, հմայել էր ինձ:

-Այս երգը շատ հին է,- ասաց նա,- հեթանոսական դարերից, թերև: Տես ի՞նչ հզոր ձայներ կան, ի՞նչ խրոխտ շեշտեր: Մեր բարձր լեռներից, շառաչուն ջրերից, խոժոռ ժայռերից են ծագում ամել: Մեր քաջ նահապետների հոգուց է բխել այս առնական երգը: Այնքա՛ն հին է նա, որ անշուշտ Ձե՛նով Օհանը երգել է, Սասունցի Դավիթը լսել...

Եվ ուրախությունից փայլում էին նրա աչքերը: Մեր գյուղական ժողովրդից վերցրած երգը Կոմիտասը բյուրեղացրած վերադարձրեց նրան: Այդ երգը եկավ քաղաք, բարձրացավ բեմերի վրա, հաղթական հնչեց բոլոր հանդեսներում:

ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ

Երկերի ժողովածու: Հ.5.- Ե., 1977, էջ 67-68

1899 թվականեն սկսյալ, երեք տարի շարունակաբար Կոմիտասին հետ պաշտոնավարած ենք Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանը: Այդ ժամանակամիջոցին կապրեինք նույն սենյակին մեջ: Երեք տարի Կոմիտասին հետ օր ու գիշեր նույն երդիկին տակ ապրելով, մոտեն ճանչցա անոր նկարագրի գծերը...

Կոմիտաս մարդկային բացառիկ առաքինություններու ծով էր: Չափազանց աշխատասեր, աննկուն կամքի տեր, անկեղծ, բարեհոգի, ընկերասեր, քաղցր և համեստ՝ ամենուն նկատմամբ: Մաքրակրոն էր ան և մեծ հայրենասեր մը: Բացի իր երաժշտական հանճարեն, քովմտի

շնորհքներ ալ ուներ. բանաստեղծ էր և ճարտար կոմիկ դերասան մը, որ ֆարսի մեջ ալ մեզ հայտնի էր: Վերին աստիճան սրամիտ, կենսուրախ և պատրաստաբան էր Կոմիտաս և սիրված ճեմարանի մեծեն ու փոքրեն: Կոմիտաս բացառիկ դուրեկան ձայն մը ուներ և արժանացած էր Խրիմյան Չայրիկի մասնավոր համակրանքին, Խրիմյան Չայրիկի կարգադրությամբ, տոնական օրերը, Կոմիտասը կղեկավարեր դպրաց դասը և պատասխանատու էր խորանեն երգված սաղմոսերգություններու և ավետարաններու ընթերցման:

* * *

Կոմիտաս մեծ ընթերցասեր մըն էր, ուժեղ էր հայոց լեզվի մեջ, և հայոց պատմությունը շատ լավ գիտեր: Մասնավորապես կկարդար Մովսես Խորենացին և Նարեկացին, իսկ Աբովյանին «Վերջ Չայաստանին» կանվաներ իր մասունքը:

Կպատմեր, որ իր ուսանողական տարիներեն ան ընտրած էր իր կյանքի ուղին: Ան հաճախ կըսեր, որ «Երաժշտական չոր մասնագիտությունը ոչ մի բավարարություն չի ներկայացներ իրեն, իր միակ փափագը խորանալն է անոր մեջ»: Միշտ կըսեր, որ ժողովրդական բանահյուսությունը իր հոգվույն մեջ զուգընթաց էր ժողովրդական երաժշտության հետ: Եվ կավելցներ վստահ շեշտով մը. «Ես պիտի հասնիմ իմ բուն նպատակին - մեր հայ ժողովրդական երաժշտության գանձերը դուրս պիտի բերեն հայրենի ավերակներեն...»:

ՉՐԱՅԱ ԱՃԱՌՅԱԼ

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին.

-Ե., 1960, էջ 75, 76-77

... Կոմիտասը դաշնակելուց առաջ երգի եղանակը զտում էր օտարամուտ տարրերից, որ և հեշտությամբ հաջողվում էր նրան, որովհետև Կոմիտասը քաջ ծանոթ էր ոչ միայն հայկական, այլև տաճկական, մեր արևելյան թուրքական, ինչպես և պարսկական եղանակներին: Այդ է պատճառը, որ նրա մշակած եղանակներն այնպես հարազատ են մեզ համար: Մեկ-մեկ նա երգում էր որևէ տաճկական երգ, ապա մեր հոգևոր

երգերից մեկը. թվում էր, թե այդ երկուսը միևնույն եղանակներն են: Բայց երբ նա հոգևոր երգերից հեռացնում էր օտար ազդեցությունը և առնում էր միայն հիմնական եղանակը, այն ժամանակ մեզ այնպես էր երևում, թե դա մի ժողովրդական երգ էր: Եվ իսկապես, նա անմիջապես երգում էր, և մենք իսկույն նկատում էինք մեր հոգևոր և ժողովրդական երգերի գրեթե նույնությունը:

Եվ Կոմիտասն այն կարծիքի էր, թե մեր հոգևոր երգերի եղանակները մեր ժողովրդական երգերի եղանակներն են:

ՍԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆ

Երկեր: Բ.Է.-Ե., 1975, էջ 434

Միջահասակ, նիհար, ջլուտ և զգայուն, դեմքը դեղնավուն, աչքերը արտահայտիչ ու վառվռուն, գլուխը ճաղատ, մորուքը ոչ «վարդապետավայել», այլ ծնոտի տակ միայն թողած, այսպես կոչված վագներյան, ինքը արագաքայլ և անհամբեր, միշտ շտապող, միշտ աշխատասեր, կյանքից գոհ, լավատես:

Այսպես էր Կոմիտասը:

Վանքում ապրում էր հին միաբանական խցերից մեկի մեջ, երկրորդ հարկը կազմող մի մեծ սենյակում:

Դաշնամուրի տեղակ նա իր կաբինետային աշխատանքները կատարում էր ֆիզիարմոնի վրա:

Չնայելով որ նրա սենյակը զարդարուն էր գորգերով ու նկարներով, բայց ինքն արվեստագետն ապրում էր, կարելի է ասել, սպարտական կյանքով, ուտելու մեջ պարզ ու չափավոր, չէր խմում ու չէր ծխում. քնում էր գարուն թե ձմեռ բաց պատուհանով և, որ գլխավորն էր, պառկում էր ուղղակի հատակի վրա, առանց ներքնակի ու բարձի: Նոտագրության մեջ մաքրասեր էր, գրում էր, իր իսկ տողած թղթերի վրա, այնպես որ նրա ձեռագրերից կարելի է ուղղակի կլիշե պատրաստել:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԼԵՎՈՆՅԱՆ

«Կոմիտաս» ժողովածու.- Ե., 1930, էջ 77-78

Մի անգամ, երբ ես իմ աշխատանոցում էի, խոհարարը եկավ, թե ոսկե զարդերով կառք կա կանգնած դռանը և քեզ են հարցնում: Վար իջա՝ տեսնեմ, կայսեր արարողապետ Իսմայիլ Ջանանի բեյը, որ կառքի միջից թուլյատվություն խնդրեց նկարներս տեսնելու:

Բարձրացանք մեր տան երկրորդ և երրորդ հարկերը, ու նա ուշի ուշով դիտեց բոլոր նկարները: Վար իջնելիս, երբ Կոմիտասի սենյակի դռան առջևից էինք անցնում, ասի որ չէի՞ք բարեհաճում Կոմիտաս էֆենդիին ծանոթանալ: Նա պատասխանեց. «Կուզեի, բայց կրնա ըլլալ որ խանգարեն»: Ասացի. «Բնավ չեք խանգարի» և Կոմիտասի սենյակի դուռը բանալով՝ ներս հրամցրի: Նրանք ծանոթացան և արարողապետը ոտքի վրա դիտեց այդ սենյակում կախված իմ նկարները: Սուրճ խմելուց հետո ինձ դարձավ՝ «Չեմ համարձակվում, ապա թե ոչ, պիտի խնդրեի Կոմիտաս էֆենդիին որևէ մի բան նվազել կամ երգել»:

Կոմիտասը լսելով այդ կամացույց և ֆրանսերենով ասված նախադասությունը, անմիջապես գնաց պիանոյի մոտ և ինքն իրեն ակորդներ վերցնելով՝ երգեց Շուբերտից գերմաներեն մի երգ, անչափ խորունկ զգացումով, որ մենք քարացել էինք: Նրա վերջացնելուց հետո էլ բավական ժամանակ լուռ էինք, երբ Թուրքիո դիվանագետը՝ ինքն իրեն չկարողանալով զսպել՝ ձեռքը սեղանին խփեց և ասաց. «Sapristi: (գրողը տանի) ութ հարյուր տարվա պետություն ենք և ցարդ այսպիսի մի արվեստի և արվեստագետների տաճար չունեցանք»:

Այդ սուլթանական գործեր վարող դիվանագետը մեկնեց սրտմտած: Իսկ նրա մեկնելուց հետո՝ ես շնորհավորեցի Կոմիտասին այդ հաղթանակի համար և վերկացանք երկուսս միասին «Լաչին նանա» պարեցինք:

Այդ պարը նա սովորել էր Կոտայքի Ղըրխբուլաղ գյուղում՝ ճեմարանի աշակերտ եղած ժամանակ:

ՓԱՆՈՍ ԹԵՐԼԵՄԵՋՅԱՆ

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին, էջ 190

Գեղեցիկ չէր: Նույնիսկ պիտի ըսեմ հակառակը՝ իր սև երկայն ռտենկոթին բռնագբոսիկ պաշտոնականությանը մեջ: Իր ոսկրոտ դեմքով ինծի կհիշեցներ Սոկրատի ինչ-ինչ դիմաքանդակները:

Պահ մը վերջը, սակայն, երբ տրվեցավ ինծի լսել իր մատներուն տակ հառնող առաջին ներդաշնակությունները դաշնամուրին ու մանավանդ իր արծակած առաջին երկարածիգ կանչերը մեր ամեհի ու քաղցր լեռներեն կարծես փրթած՝ խորհեցա վերստին Սոկրատին, բայց այս անգամ Պղատոնի այն էջին վերհիշումով, ուր Պղատոն զայն կնմանեցնե աթենացի քանդակագործներու աշխատանոցներուն մեջ տեսնվող այն խոշոր, տգեղ ու տարօրինակ «իլեն»-ներու քանդակներուն, որոնք պահոցներ են սակայն, կըսե, որ երբ բացվին աստվածներու վեհորեն գեղեցիկ արծանիկներ հայտ կբերեն:

ՇԱՀԱՆ ՌԵԹԵՆՍ ԲԵՐԲԵՐՅԱՆ

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին, էջ 83

Թե ի՞նչ ծավալ ուներ իր ձայնը, դժվար է ասել. մերթ հզոր տենորի տպավորություն էր անում, զիլ տարածուն, մերթ կարծես բարիտոն, նույնիսկ բաս, այնքան քնքուշ ու արտահայտիչ և մարդկային հոգին տակնուվրա անող, ու ազգին խոր ցավերը, հույզերը, ուրախությունները մարմնացնող, մերթ կարծես հառաչանքներ, հեծկլտանքներ էին ելնում նրա կրծքից, երբեմն էլ փայտի սղոցի ձայնի պես բան էր լսվում, կարծես իրեն կտրատում էին...

ՍԱՐԳՍԻՏ ԲԱԲՅԱՆ

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին, էջ 130

1914 թվի դպրոցական վերամուտին Կոմիտասը Բերա-Բանկալթիի Նիկողոսյան երկսեռ գիշերօթիկ և ցերեկօթիկ ազգային վարժարանի կողմն հրավիրվեցավ իբրև երաժշտության դասատու: ...Ան միշտ դասի ժամեն առաջ կուգար, և օգտագործելով մանուկներու զբոսանքի ժամերը, կհավաքեր զանոնք իր շուրջը և կերգեր ու կպարեր անոնց հետ: Իսկ երբ դասարան կմտնեին՝ այդ երեխաները այլևս նախորդ դասերու չարածիճի և անզուսպ երեխաները չէին, կարծես ուրիշ երեխաներ ըլ-

լային: Բավական էր, որ Կոմիտաս ըսեր. «Ուշադրություն, մանուկներ»,
և անոնք, կարծես մագնիսացած, կիետևեն անոր ամեն մեկ ցուցմուն-
քին: Ձվարթ տրամադրությունը Կոմիտաս կնկատեր երեխաներու
մտային և հոգեկան ընդունակություններու զարգացման նախապայ-
մանը, իսկ երեխաներուն մեջ այդ տրամադրությունը արթնցնելու հա-
մար անիկա օժտված էր բնական և մեթոդալուծիական բոլոր տվյալ-
ներով:

ԱՂԱՎՆԻ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ

Ժամանակակիցները Կոմիտասի մասին, էջ 262-263

Ժողովրդական երաժշտության մարզում ևս Հայր Կոմիտասը ան-
խոնջ հավաքում էր գեղջկական երգերը՝ այնքա՛ն համով-հոտով: Որ-
քան հետաքրքրությամբ էին լսվում նրա զվարճալի պատմությունները,
ուր նա քողազերծ էր անում իր խորամանկությունները, որոնց նա եր-
բեմն ստիպված էր եղել դիմել, որպեսզի չխրտնեցնի գեղջուկ երգիչնե-
րին թփերի տակ թաքնվելով կամ պառկելով գյուղական մի կտրին՝
այնտեղից ձայնագրելու համար բակում երգվող ու հորինվող խոսք ու
երաժշտությունը: Հաճախ մի որևիցե տոնի կապակցությամբ հավաք-
ված գյուղացիների բազմությունը նրան առիթ էր ծառայում հետա-
քրքիր ձայնագրումների: Օրինակ՝ Վարդավառի հանդիսություններին՝
Վաղարշապատում և Սուրբ Էջմիածնում, կամ Հովհաննես Մկրտչի
հռչակավոր ուխտագնացության ժամանակ՝ Մուշում:

ԱՄԵՂԵ ԳԱՍՏՈՒԵ

Կոմիտասական, հ.2, էջ 262.

Կոմիտաս, 1890թ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՆՎԻՐՎԱԾ ԿՈՄԻՏԱՍԻՆ

Եղիշե Չարենց

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ (Հատվածներ)

Դ

Հայրենի երգ իմ վսեմ,
Հազարամյա՛ մեր հանճար, -
Լոկ ժողովուրդն է հյուսել
Քո դաշնությունը պայծառ, -
Քեզ ժողովուրդն է խոնարհ
Տառապանքով իր ծնել,
Իր ավյունով պահել վառ,
Իր ոգու մեջ ընդունել...

Զ

Հնչյուններ ես հավաքել
Հենքի համար քո երգի
Դու՝ հանդերից մահաբեր
Հայրենական եզերքի.-
Եվ հայրենի հանդերի
Մրմունջներից չմարող
Հյուսել ես երգ անթերի
Սերունդների համար նոր: -

ԼԴ

Ո՛վ հայրենի մեր երգի
Հրե հանճար տառապած
Դու չտեսա՛ր քո երկրի

Արշալույսը փառապանծ...
Իբրև աճյունն դու եկար,
Իբրև մեռած տարագիր, -
Հին դաշնության դու վկա
Եվ առաջին քարակիր ...

ՃԼԶ

... Միջագետքից-Օրենբուրգ,
Հելլենսպոնտից մինչև Վան, -
Ո՞ր աշխարհում արդյոք սուրբ
Չկա մասունք նաիրյան...
Ո՞ր ավերով աշխարհի
Քո մերկ ոտքերը չանցան, -
Օ՛, նաիրյան հանճարի
Հագարամյա Սերմնացան ...

ՃԽԲ

Կխաղաղվի՛ վերջապես
Խոնջած աճյունը քո հար –
Դարձած մոխի՛ր կենսաբեր,
Դարձած ավյուն, դարձած քար: -
Անէացած, սրբացած
Կապրի ոգիդ հմայող՝
Դարձած ելնո՛ղ երգի ձայն-
Եվ հայրենի՛ դարձած հող...

Չարենց Ե. Անտիպ և չիավաքված երկեր.-
Ե.: ՀՍՄՀ ԳԱ հրատ., 1983, էջ 306-307, 314-315, 342, 344

ԿՈՄԻՏԱՍԻՆ

Ոչի՛նչ չեմ փոխի քո մեկ երգի հետ,
Իմ կյանքն է կապված քո մեկ երգի հետ,
Ամենից չքնաղ, ամենից շքեղ
Արև՛ն է զուգված քո մեկ երգի հետ:

Թոթովենց Վ. Երկեր: Երեք գրքով.-
Գիրք 1.- Ե., 1988, էջ 34

ԿՈՄԻՏԱՍ

Կոմիտաս, ինչպես սիրածից, քո երգից ես չեմ կշտանում,
Թվում է իմ Արագածի հեռավոր հովերն են գալիս, -
Թվում է դեռ պանդուխտ եմ ես ու երգդ ինձ տուն է տանում,
Ու դեմից Սևանն է կանչում, կարոտած իմ յարն է լալիս:

Երգիդ մեջ ձեռքով է անում ինձ հեռվից ծիրանի մի ծառ,
Բուրում է փոշոտ ճամփեքիս ձյունաշող, ծեր փշատենին,
Բլուրին վանքն է աղոթում, դռանը՝ մատաղի մի գառ,
Ու ձորում, ճերմակ հոնքերով ջաղացն է ննջում գետափին:

.....
Դու մեր հին վշտերի մորմոք, մեր սիրո ծիրանի դու ծով,
Կոմիտաս, թե մթին հեռվում հալվի էլ Մասիսն իմ անհետ,
Դու նորից Մասիս կմնաս մեր երգի նուրբ շշնջոցով,
Աշխարհի ծովերը մտած դու հայոց մայր մրմունջի գետ:

Շիրազ Յ. Երկեր: Ի.1. - Ե.: Սովետ. գրող.- 1981, էջ 176

ԲԵՅԹ՝ ԿՈՄԻՏԱՍԻՆ

Աշխարհի ծովը մտած դու հայոց մրմունջի գետ.-

Պանդուխտին դու տուն բերող անուշ ծուխ հայրենի տան...

Նույն տեղում, էջ 183

Պարույր Սևակ

ԱՆԼՈՒԵԼԻ ԶԱՆԳԱԿԱՏՈՒՆ (Հատված պոեմից)

Դու Ամենայն Հայոց երգի Վեհափառն ես,

Դու՝ մեր երգի Մեսրոպ Մաշտոց,

Գիրն ու տառն ես Հայոց երգի:

Հայոց երգի

Անձիր հերկի

Եվ ակոսն ու խորունկ առն ես,

Եվ մատնընտիր սերմը նրա,

Եվ խոստունը գալիք բերքի...

Եվ ծիրանի մեր այն ծառն ես,

Որ ինչքան էլ ճղակտոր՝

Շտկվել է և բար տվել,

Ու... մեր դարդը իրար տվել...

...Դու՝ մեր տավիղ,

Եվ քո լարը

Մինչև անգամ և հատվելիս

Հայերեն է նորից ճնգում:

Դու՝ մեր սրտի ձայնալարը,

Մինչև անգամ վհատվելիս

Հայերեն ես դարձյալ տնքում ...

Դու ես քարը

Եվ սրբատաշ մեր պատշարը.

Հացը օրվա

Եվ նեղ ժամի մեր պաշարը.

Մեր փակ հոգին, բաց աշխարհը,

Սրբագործված մեր նշխարը.

Եվ մեր ճարը՝

Օտարամուտ ախտի դիմաց.

Խնկածավալ մեր տաճարը՝

Օտարահոտ աղտի դիմաց.

Վերադարձի մեր պատճառը՝

Մեր հարկադիր գաղթի դիմաց.

Համահավաք մեր հանճարը՝

Ազգասփյուռ բախտի դիմաց...

Դու մեր հաստատ Մասիս սարը՝

Վստահելի թիկունքն ես մեր,

Մեր երգերի ծովասարը

Ու բյուրակյան ակունքն ես մեր,

Մեր արնոտված հավքի լեզուն,

Մեր կարոտած ֆիդան յարը,

Մեր լեփլեցուն հոգիների ձայնատարը,

Մեր երգերի խազը-նոտան-ձայնատառը,

Ձայնասրփյուռը կենդանի

Ու ձայների թանգարանը, -

Մեր հայկական երգարանը ...

Արտը մեզնից՝ դու ես մաճկալ,

Հարդը մեզնից՝ դու ցորենը,

Հարթը մեզնից՝ կատար դու սեզ.

Լուրթը մեզնից՝ երկինքը դու,

Շուրթը մեզնից՝ դու համբույրը,

Ցուրտը մեզնից՝ իսկ դու՝ կրակ,

Իսկ դու օջախ,

Իսկ դու թոնիր ...
Եվ մեզանից արդ ընդունիր
Երախտիքի այս խաչքուն՝ըը,
Այս խաչքունը՝ քո իսկ հերկի:
Ընդունիր դո՛ւ, դու՛ մեր երգի
Մշտահնչուն նվագարան.
Ընդունիր դու՛ մեր ցաքուցիր
Մասունքների հավաքարա՛ր.
Դու՛ խազերի մեր քերական,
Դու՛ հոգևոր մեր շարական.
Դու՛ սրբազան մի ավազան,
Որ մեր հոգին ախտահանեց.
Դու՛ բիբլիական մի գավազան,
Որ ուր դիպավ՝ աղբյուր հանեց.
Դու մեր կարոտ ու մեր մորմոք,
Մեր տաղի քուրմ,
Մեր խաղի մոգ,
Մեր մշտահունչ ու մշտարթուն,
Անլռելի զանգակատուն ...

Սևակ Պ. Երկերի ժողովածու 3 հատորով:
Հ.2. - Ե., 1983, էջ 243-246

Համո Սահյան

ԿՈՄԻՏԱՍ

Քո երգերի մեջ գութանի վար է,
Ծիրանի ծառ է ու խնկի ծառ,
Սիրավոր լոր է ու Սոնա յար է,
Թուխ այտի խալ է ու ծնկի ծալ:

Մոր լցված աչքը որդու գալուն է,
Շենքի քարին է զրկված հարկի, -
Անպոտ երկինք է, ձյունոտ գարուն է,
Կուց-կուց արյուն է արոր հավքի:

...Այսպես է երգը ... Երգը հնչում է,
Ու ներշնչվում են ցամաք ու ծով,
Մի բուռ երգի մեջ ապրում, շնչում է
Անդարձ աշխարհին իր անցուդարձով:

Սահյան Գ. Երկերի ժողովածու 2 հատորով.

Գ. 2. - Ե.: Գայաստան, 1976, էջ 57-58

Գևորգ Էմին

ԿՈՄԻՏԱՍԻՆ

Երբ ժողովուրդն է հավատացյալ
Էջմիածին էր գնում ուխտի,
Լոկ դու՛ Աստժո տեղն իմացար, -
Ուխտ գնալով ... ժողովրդին:

Էմին Գ. Երկերի ժողովածու 2 հատորով.

Գ.1., Բանաստեղծություններ. –

Ե., 1975, էջ 45

«ԷՐՎՈՒՄ ԵՄ, ԷՐՎՈՒՄ»

Ես նրան տեսա իր մոլեգնության գերագույն պահին.
Հևհևն ռիթմից դեմքը փոխված էր՝ այլայլված, դեղնած.
Ականջը դոփող եղանակի տակ մի անմարդկային ծռմովում էր նա:
Իսկ երբ ցավագար պատեֆոնն արդեն մարեց շնչաբեկ,
Դեռ քրտնաթաթախ երգապնակը ես ձեռքս առա.
Երգապնակը ... նրա երեսին տնաբույս մի ձեռք
Խն ռոկ-ըն-ռոլլի ծայնագրությունն էր կացրել բարակ:
Թաղանթի տակից մեր գրերն էին մանրիկ երևում,
Մեր երգն էր այնտեղ՝ «Էրվո՛ւմ եմ, էրվո՛ւմ» ...
Մթնեցին ասես աչքերս հանկարծ,
Սեղմվեց հոգիս վիրավորանքից, զայրույթից, ցավից.
Թվաց, որ այստեղ, այս սենյակներում
Իմ Կոմիտասը՝ հրից ու սրից հագիվ փրկված՝
Մի երրորդ անգամ մեռնո՛ւմ է դավից...

...Ո՛չ, կանգնիր, կանգնիր,
Մի՛ թողնիր, որ մեղկ այդ ալիքները կեսգիշերային՝
Օվկիանոսների այն ափից եկած,
Քեզ՝ քաշած իրենց ալեպտոլյտում՝ պոկե՛ն քո ծառից,
Եվ դու ճյուղի պես մի հողմահալած՝
Անտուն, անարմատ հածե՛ս աշխարհով,
Չորանաս, ընկնես հեռու մի հողում:
Մի թողնիր, որ այն, ինչ որ դարերում
Չկարողացավ թշնամին անել ջարդով ու սրով,
Արվի խոսքերի փաղաքուշ փայլով,
Ժպիտով սիրուն,
Երգով, համբույրով ու գուրգուրելով...

Պոկիր, շուտ պոկիր երգապնակից
Կրակե շապիկն այդ կանաչավուն.
Լսու՞մ ես, օտար թաղանթի տակից
Ջարագատ մի ձայն կանչում է ցավով, -
«Էրվո՞ւմ եմ, էրվում »...

Կապուտիկյան Ա. Երկերի ժողովածու
2 հատորով.- Բ.1. - Ե., 1974, էջ 408-409

Վիկտոր Կոչևսկի

ԷՋՄԻԱԾԻՆ

(Հատված)

Ես հավատում եմ, շա՛տ եմ հավատում
Մեծ Կոնիտասի երգին սրբազան,
Որին քշեցին կառափնատուն,
Բայց անգոր եղան և խաչ և գազան:
Նրա մեջ ահա, թախծոտ այդ երգի,
Էջմիածինը իր վիշտն էր ողբում,
Եվ ցավն էր ողբում դարավոր վերքի,
Որ ցասունի էր փոխվում օրնիբուն:
Այս երգը կապրի հավետ անթառամ,
Կհասնի ամեն մարդու ականջին,
Ժիժեռնակները երամ առ երամ
Տուն կգան նորից նրա ջերմ կանչին:

Թարգմ. Վ. Բաբայան
Գարուն ա... -Ե., 1969, էջ 80

Մամեդ Ռահիմ

ԱՐԱՐԱՏ

(Հատված)

Պատմիր ինձ, ով Արարատ, թե թուրքիայում քանի՞ նոր
Կոմիտասներ են թաղել – շուրթերին երգ անավարտ,
Քանի՞ նայրեր Ջոհրապի մահն են սգուն անեն օր,
Քանի՞ Սուբհի են խեղդել ... Պատմիր ինձ, ով Արարատ:

Թարգմ. Յ. Սահյան

Գարուն ա... Ե., 1969, էջ 59

Պավլո Տիչինա

ԿՈՄԻՏԱՍ

Սարի վրա սև անպ գոռաց,
Կայծակ տվեց ձորակուն,
- Գարուն ա ու ձյուն ա արել,
Կոմիտասն է հեկեկուն:
Կանցնեն անպեր, սև, տխրագին,
Նորից կգան նոր ցավեր,
Ու կցոլան երկնում կրկին
Արյան գույնի բյուր աստղեր:
Ժամանակի միջով կանցնի
Երգը նրա ալեկոծ,
Կոմիտասի հետ կլացի
Հողը հայոց՝ կրծքին խոց:

Թարգմ. Ս. Մուրադյան

Սովետ. Հայաստան, 1978, N 6, էջ 28

ԵՐԵՔ ԵՐԳ ԿՈՄԻՏԱՄԻՆ

Գ

Ապրողներ, դուք իմ երգը լսելիս,
Խնդրում եմ՝ հիշեք և չմոռանաք.
Ինձ սպանեցին թշնամիքը բիրտ
Ու վայրագությունն ամենավայրագ:
Եթե ապրում եմ թշնամանքը դեռ
Եվ վայրագությունն իր չոր վայունով,
Հիշեք, նրանք իմ տունը քանդել,
Ողողել երգս իմ իսկ արյունով:

Ես չեմ մոռացել.

Ձյունի վրա սև խանձողներ կային:
Եթե աշխարհում մարդասպան կա դեռ,
Հիշեք, որ նա է ինձ մատնել մահին...
Անձրևն արյուն էր, արյունը՝ անձրև:

Ես մեկն եմ միայն անթիվ զոհերից:
Հիշեցեք անցած փորձանքները դուք,
Բոլոր զոհերին հիշեցեք նորից,
Որ կանխեք ամեն արհավիրք ու բուք:

Ապրողներ, լսեք, աստված հայերին
Չար բախտ էր տվել ու նենգ հարևան,
Դրա համար դարձա սև մահվան գերին
Ես – Կոմիտասս հայոց երգահան:

Էլ սարսափ չունեն, պառկած եմ հողում,
Էլ չունեն տանջանք, տխրություն ու վիշտ
Լոկ ապրողների համար եմ դողում
Ես – Կոմիտասս հայոց երաժիշտ:

Բալկարերենից թարգմ. Յ. Սահյան
Գարուն ա ... - Ե., 1969, էջ 69-70

* * *

Կոմիտասի կյանքը և գործը ներշնչման աղբյուր է եղել բազմաթիվ բանաստեղծների համար: Գրվել են պոեմներ, բալլադներ, բանաստեղծություններ: Կոմիտասի նկատմամբ իրենց սրտի խոսքն են ասել նաև տարբեր ազգերի բանաստեղծներ:

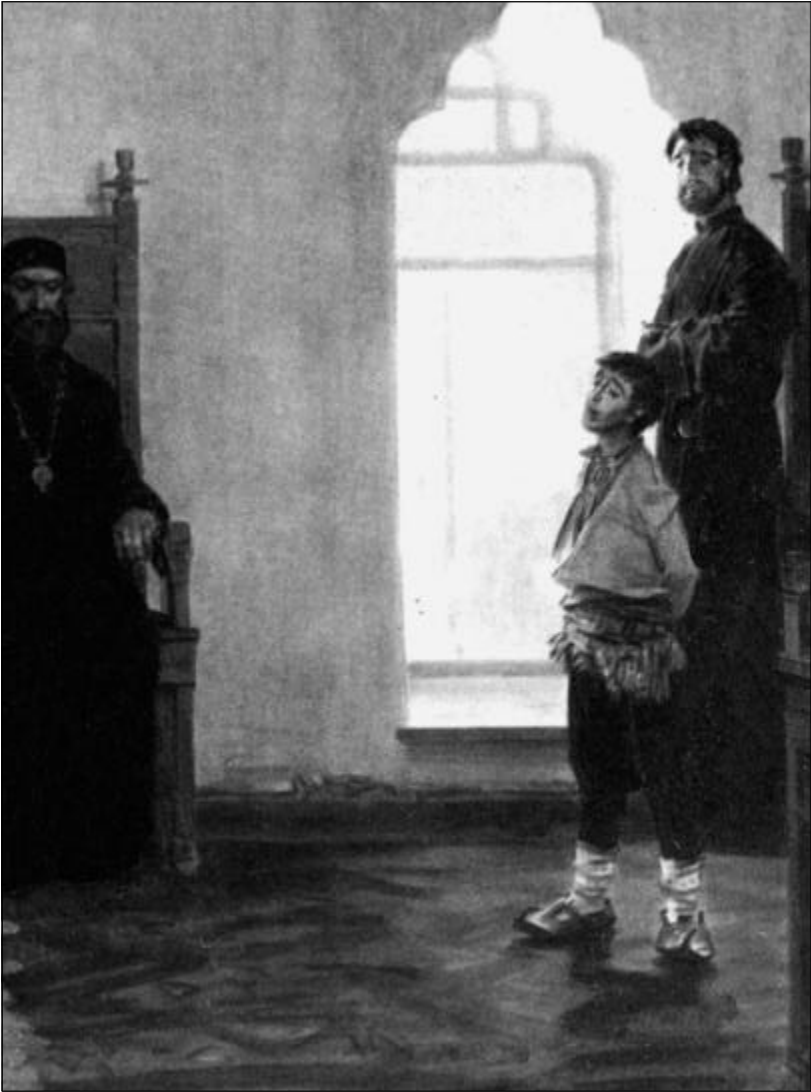
«Գարուն ա...» ժողովածուն (Ե., 1969), որը կազմել և խմբագրել է Գևորգ Դևրիկյանը, իր մեջ ամփոփում է հայ և այլազգի բանաստեղծների գործեր:

Բացի վերը նշված հեղինակների գործերից ժողովածուում տեղ են գտել Գուրգեն Մահարու, Նաիրի Ջարյանի, Գեղամ Սարյանի, Արման Կոթիկյանի, Կոստան Ջարյանի, Սարմենի, Վահրամ Ալազանի, Սողոմոն Տարոնցու, Վահագն Դավթյանի, Շերամի, Մարո Մարգարյանի, Լևոն Միրիջանյանի, Արսենի Տարկովսկու, Գեորգի Լեոնիձեի, Ամինե Ավդալի և ուրիշների բանաստեղծությունները:

Պարբերական մամուլում և տարբեր ժողովածուներում տպագրվել են բազմաթիվ բանաստեղծություններ, որոնց մի մասը ներկայացնում ենք ստորև:

Էջմիածին, 1901թ.

Սողոմոնը երգում է «Լույս զվարթ» շարականը: Դրվագ Գ.Խանջյանի նկարազարդումներից Պ.Սևակի «Անլռելի զանգակատուն» պոեմի համար

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՆՎԻՐՎԱԾ ԿՈՄԻՏԱՍԻՆ

(Մատենագիտական համառոտ ցանկ)

ԱՔՐԱՀԱՄՅԱՆ Ս. Երգերի արքան: (Հատվածներ «Կոմիտաս» պոեմից)

//Գրակ. Ադրբեջան, Բաքու, 1969, N 6, էջ 28-29:

ԱՃԵՄՅԱՆ ԻՐՄԱ: Կոմիտասի վերածուիլ: /Աճեմյան Ի. «Տալ միայն»

գրքում.- Իսթանպուլ, 1975, էջ 11-12:

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Ե. Կոմիտաս //Սովետ. դպր., 1969, 19 նոյեմբ.:

ԽԱՐԱՋՅԱՆ ՍԱՐԳԻՍ: Կոմիտասին //Սովետ. գրակ., 1969, N10, էջ 39:

ԲԱՆԴՈՒՐՅԱՆ ԳԱՐԻԿ: Կոմիտաս: /Բանդուրյան Գ. «Օազիս» գրքում.-

Ե., 1987.- էջ 16:

ԲԵԳԼԱՐՅԱՆ ՀՐԱԶՅԱ: Կոմիտասին: /Բեգլարյան Հ. «Գետերը չեն

հոգնում» գրքում.- Բաքու, 1981.- էջ 90-91:

ԲՈԼՈՐՉՅԱՆ ԹԱԹՈՒԼ: Կոմիտաս: /Բոլորչյան Թ. «Ամռան լուսաբաց»

գրքում: Ե., 1975.- էջ 107-108:

ԳԱԼՍՏԵԱՆ ԳԱՌՆԻԿ: Ներբողներ Կոմիտասին: /Գալստեան Գ. «Ժամա-

դրուքին աշխարհի հետ» գրքում.- Լոս Անճելըս, 2007.- էջ 88:

ԳԱՐԱՅԵԱՆ ՀՈՒՐԻ: Երգը ինձի համար: //Խօսնակ., Լիբանան.- 2000.-

սեպտ.-հոկտ.- էջ 43:

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՔԱԶԻԿ: Կոմիտաս: (Լիրիկական պոեմ) /Գրիգորյան Ք.,

«Կանչ հնձան» գրքում.- Ե., 1973.- էջ 143-148:

ԴԱՎԹՅԱՆ ՎԱՀԱԳՆ: Կոմիտաս: /Երկերի ժողովածու 2 հատորով: Հ.2.-

Ե., 1975.- էջ 213-225:

ՋԱՀՐԱՏ: Կոմիտաս //Հայրենիքի ձայն, 1972, 12 ապր.:

ՋԱՐԵԱՆ ԿՈՍՏԱՆ: Կոմիտաս վարդապետին //Յառաջ, Փարիզ, 1994.-

14 հոկտ.:

ՋԱՐՅԱՆ Ն. Կոմիտաս //Հայրենիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ԼՄԻՆ Գ. Կոմիտասն արքորի ճամփին //Սովետ. գրակ., 1969, N 10, էջ

27-28:

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԳԵՎՈՐԳ: Կոմիտաս: /Խաչատուր Գ. «Երգը թռչուն է»

գրքում.- Ե., 1974.- էջ 27:

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ: Կոմիտասի հիշատակին (Ձարդաքանդակ-

ներ) //Յոթիզոն.- 2003.- 3-9 հոկտ.- ք. 32.- էջ 5;

ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ ԱՆԱՅԻՏ: Կոմիտաս: /Կիրակոսյան Ա. «Արևածաղիկ» գրքում.- Ե., 1978.- էջ 14-15:

ԿՈԹԻԿՅԱՆ ԱՐՄԱՆ: Կոմիտաս: /Կոթիկյան Ա. «Ակոսներում» գրքում.- Ե., 1965.- էջ 21; Կոթիկյան Ա. «Խուրեցի Յովնան» գրքում.- Ե., 1946.- էջ 56:

ԿՈՆՈՄԻՏՑ ՎԱՂԴԻՄԻՐ: Կոմիտասի հիշատակին: //Թարգմ. Ա.Ավագյան.- Գարուն, 1980, N 4, էջ 36:

ԿՈՄԻՏԱՍԱԿԱՆ: (Ե.Չարենցի, Յ.Շիրազի, Գ.Մահարու, Կ.Ջարյանի, Պ.Սևակի, Ն.Ջարյանի, Ա.Կապուտիկյանի, Գ.Էմինի, Ա.Վշտունու բանաստեղծությունները նվիրված Կոմիտասին) //Սովետ. Յայաստան, 1969, 16 հոկտ.:

ԿՈՒԼԻԵՎ Կ. Մաղում է ծյունը //Ավանգարդ, 1969, 18 նոյեմբ.:

ՀԱԿՈՔՅԱՆ Կ. Հավերժի ձայնը //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ՀՈՎԵՆՑ Մ. Կոմիտասի արձանի առջև //Գրակ. թերթ, 1969, 14 նոյեմբ.:

ՄԱՀԱՐԻ Գ. Կոմիտաս: Երգ Կոմիտասին //Սովետ. Յայաստան, 1969, 16 հոկտ.:

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Ս. Կոմիտասին //Գրակ. թերթ, 1971, 30 հուլիսի:

ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ ԱՐՇԱԼՈՒՅԱ: Կոմիտաս: //Մարգարյան Ա. «Դու ինձ սպառում էիր» գրքում.- Ե., 1975.- էջ 99-100:

ՄԵՏԱՔՍԵ: Քարե աղբյուր: //Մետաքսե «Ջրույց աշխարհի հետ» գրքում.- Ե., 2007.- էջ 261-262:

ՄԻՐՉՈՅԱՆ ՕՖԵԼՅԱ: Անմար հուր: /«Վեցածայն խմբերգ» (Բանաստեղծ. ժողովածու) գրքում.- Թբիլիսի, 1977.- էջ 72-73:

ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ Ն. Կոմիտասն է երգում //Սովետ. Յայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.:

ՇԱՀԵՆ: Կոմիտաս: /Շահեն «Գուսան Յայաստանի» գրքում.- Ե., 1964.- էջ 39:

ՇԵՆՈՒԿԵԱՆ ՄԻՅՐԱՆ: Երգը: //Խօսնակ., Լիբանան.- 2000.- սեպտ.- հոկտ.- էջ 42-43:

ՉԼՈՅԱՆ Ս. Կոմիտասին //Սովետ. Յայաստան, 1969, 23 փետր.:

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ Ա. Կոմիտասին //Յայրենիքի ձայն, 1971, 27 հունվ.:

- ՍԱՐՄԵՆ:** Երգ անճահողթյան //Սովետ. Հայաստան, 1969, 20 նոյեմբ.:
- ՎԵՍՊԵՐ Մ.** Սոնետ հիացման //Գրակ. թերթ, 1970, 13 փետր.:
- ՎՇՏՈՒՆԻ Ա.** Կոմիտասին //Սովետ. Հայաստան, 1969, 16 հոկտ.:
- ՏԻԶԻՆԱ Պ.** Կոմիտաս /Թարգմ. Ս.Սուրադյան //Սովետ. Հայաստան, 1978, N 6, էջ 28:
- АХУМЯН Т.** Песни могучего сердца //Комсомолец, Ереван, 1969, 19 нояб.
- ЗАРЯН К.** Комитас /Пер. с арм. Л.Григорян //Лит. Армения, 1969, N10, с.3-4.
- ЗАРЯН Н.** Квартет имени Комитаса /Пер. с арм. С. Липкин //Лит. Армения, 1969, N10, с. 14-15.
- КАРЕНЦ В.** В твоих песнях /Пер. с арм. Н. Саакян //Лит. Армения, 1969, N10, с. 15-16.
- КАРЕНЦ В.** Поешь ты в каждой душе. /Пер. с арм. Н. Саакян //Коммунист, 1969, 20 нояб.
- КУЛИЕВ К.** Комитас //Комсомолец, Ереван, 1969, 14 дек.
- МАРГАРЯН А.** Комитас. /Пер. Я.Сарпин.- Коммунист, 1969, 22 окт.
- ПОЛЯКОВ Н.** Комитас //Лит. Армения, 1980, N3, с.57.
- ПРЯНИШНИКОВ Д.** Выдающийся армянский композитор //Совет Молдавия, 1969, 8 окт.
- РУХКЯН М.** Подвиг Комитаса //Комсомольская правда, 1969, 21 нояб.
- САРМЕН.** Комитас /Пер. С. Шервинского //Коммунист, Ереван, 24 авг.
- ТЕРЬЯН М.** Родоначальник армянской полифонии //Коммунист, Ереван, 1969, 20 нояб.
- ЧАРЕНЦ Е.** Звонкой песни разлив. /Пер. В.Рогова //Коммунист, 1969, 21 нояб.
- ЭМИН Г.** Комитас в пустыне. /Пер. с арм. И.Сельвинской //Лит. Армения, 1969, N10, с.4-5.

Կոմիտասի բանաստեղծությունները, անկախ գեղարվեստական արժեքից, նրա նուրբ հոգու, քնարական մտածողության, իրողությունները յուրովի ընկալելու և արտահայտելու վկայություն են: Կիրատարակե՞ր, արդյոք, իր բանաստեղծությունները Կոմիտասը, եթե ողբերգական ճակատագիր չունենար, թե՞ դա զուտ ինքնադրսևորման «թաշուն» ձև կմնար: Դժվար է ասել:

Բանաստեղծական ներքոհիշյալ փունջը ներկայացնում ենք, քանի որ ամեն մի մասունք յուրովի է բացահայտում մեծն Կոմիտասին:

ԿՈՄԻՏԱՍԸ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ

(Նմուշներ)

ԱՂԵՐՍ

Կա՛ց, Տե՛ր, Տե՛ր իմ,
 Բա՛ց, Տե՛ր, սե՛ր իմ.
 Ձարկին դևեր
 Իմ թևեր.
 Տո՛ւր, Տե՛ր,
 Հո՛ւր, Տե՛ր,
 Որպես խոտեր
 Էլ չըդդղան
 Իմ ոտեր...

ՃԱՆԱՊԱՐՀ

Բարակ ուղին սողալով,
 Ոտի տակին դողալով...
 Ճամփի ծայրին բուսել է
 Կյանքի ծառը շողալով:

 Ի՛նչ լայն սիրտ է, որ ունի
 Այս ճանապարհին Աճիունի...
 Մարդու, բույսի, գազանի
 Եվ թևավոր թռչունի:

* * *

Անուշ գարուն՝
Ծաղիկ, բողբոջ,
Զվարթ առուն՝
Կայտառ խոխոջ,
Կանաչ դալար,
Ծիծաղ ցողիկ,
Վտակ դալար,
Դուք ո՞ւր թողիք:

ԵՌ ՈՒ ՍԵՐ

Երկիրը եռուն է՝ կողիկը գոցելով՝ ծաղիկ-ծաղիկ,
Առվակը սիրուն է՝ հողիկը խոցելով՝ մաղիկ-մաղիկ,
Վարդիկը ջեռուն է՝ շողիկը բոցելով՝ լըռիկ-լըռիկ,
Յովիկը ծիրուն է՝ լողիկը ծոցելով՝ ջըռիկ-ջըռիկ:

ԻՄ ԵՐԱԶՈՒՄ

Եվ այս գիշեր, իմ երագուն, քեզ հետ մեկտեղ
պարեցինք,
Մեր-ոգիներ սուրբ սեղանին մողրամոմեր շարեցին:
Ոսկի-արծաթ ամպի ծալեն նուրբ ու բարակ քող
ճարեցինք,
Ինծի-քեզի կարմիր-կանաչ սիրո շապիկ կարեցին:

ԱՂՈԹՔ

(Նվեր օրհորդ Լուիզ Գավուքչյանին)

Վա՛րդ, դու կաթե՛ կարմիր ոգիդ,
ճերմակ շուշան՝ սիրտ ու հոգիդ,

Մանուշա՛կ
Անուշակ՝
Գուրգուրե
Ու բուրե:

Տո՛ւր, սուսունիկ՝ ոսկի արև,
Յո՛ւյս անթառամ՝ կյանք հարատև:

Օրե օր
Նորե նոր

Յար գարուն
Ջարդարուն:

1914, 25/ԺԱ, Կ.Պոլիս

Եվ ա՛յս գիշեր, քո երազում, տեսել ես, որ ես ու դու՝
Երես-երես ճանաչել ենք սիրո ծովում իրարու...

«Կոմիտաս: Փռչուր մը: Քնարերգություն» գրքից.- Ե., 2004

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԳՐԻ ԱՌԱԾ ԵՎ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿ ԵՐԳԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԵՐԿԵՐԻ Ժողովածու (Խմբ. հանձնաժող. Ռ.Ա.Աթայան և ուրիշն. - Ե.: Հայպետհրատ, 1969.- Վերնախոր.՝ Հայկ. ՍՍՀ Գիտ. ակադ., Արվեստի ին-տ.

Հ.1. Մեներգեր*: Ներածութ. և ծանոթագր. Ռ.Ա. Աթայան.- Ե., 1969.- 188 էջ:

Բովանդ.՝ **ՀՍՄՀ Գիտ. ակադ. Արվեստի ինս-ի կողմից; Խմբագրի կողմից - Մեներգեր դաշնամուրի նվագակցությամբ**; 1. Հով արեք; 2. Հաբրբան; 3. Երկինքն ամպել է; 4. Անտունի; 5. Գարուն ա; 6. Ծիրանի ծառ; 7. Քելեր, ցուլեր; 8. Քելե-քելե; 9. Սար, սար; 10. Կանչե կռունկ; 11. Ես սարեն կուգայի; 12. Ջինչ ու զինչ; 13. Ալագյազ (սարն ամպել է); 14. Խնկի ծառ; 15. Ալ այլուդս; 16. Կուժն առա; 17. Կաքավի երգը; 18. Չեմ կրնա խաղա; 19. Շողեր ջան; 20. Չինար ես; 21. Ես առուն; 22. Ալագյազ (բարձր սարին); 23. Հոյ Նազան; 24. Գարուն; 25. Կռունկ; 26. Ամպել ա կամար-կամար; 27. Ես աղջիկ եմ; 28. Էրվում եմ; 29. Տուն արի; 30. Գութանը հաց եմ բերում; 31. Ողբերգ; 32. Լուսնակը սարի տակին; 33. Ես գիշեր լուսնակ գիշեր; 34. Ջուր կուգա վերին սարեն; 35. Լե, լե, յանան; 36. Շախկըր-շուխկըր; 37. Ծիծեռնակ; 38. Ախ, մարալ ջան; 39. Օրօր; 40. Մոկաց Միրգա:

Հավելվածներ; 1. Կուժն առա (Ա, Բ); 2. Չեմ կրնա խաղա; 3. Շողեր ջան; 4. Չինար ես; 5. Ես առուն (Ա, Բ, Գ, Դ, Ե); 6. Տուն արի; 7. Գութանը հաց եմ բերում; Հատված «Հայ քնար»-ի առաջաբանից; «Հայ քնար միաձայն գեղջուկ երգերի» Ա տասնյակի նախաբանը; Հատված «Հազար ու մի խաղ» ժողովրդական երգարանի Ա հիսնյակի ծանոթությունից; Հատված «Հազար ու մի խաղ» Բ հիսնյակի ծանոթությունից; - ծանոթագրություններ - Ռ.Աթայանի:

Հ. 2. Խմբերգեր*: Խմբ. Ռ.Ա. Աթայանի.- Ե., 1965.- 280 էջ:

Բովանդ.՝ **Խմբագրի կողմից; Խմբերգեր**; 1. Իմ չինարի յարը; 2. Գարուն ա; 3. Գութաներգ; 4. Անձրևն եկավ; 5. Սարերի վրով; 6. Երի, երի ջան; 7. Լուսնակն անուշ; 8. Շողեր ջան; 9. Առավոտուն բարի լուս; 10. Շորորա, Անուշ; 11. Հով լինի; 12. Կուժն առա; 13. Սարեն ելավ; 14. Գնա, գնա; 15. Օրօր, Ադինո;

* 1969-2006թթ. լույս են տեսել Կոմիտասի երկերի ժողովածուի 14 հատորները: Դրանցից 1-ին հատորը հրատարակված է եղել նաև 1960-ին, 2-րդը՝ 1965-ին:

16. Սոնա յար; 17. Խունար պառկե; 18. Քաղիան; 19. Կաքավի երգը; 20. Հոյ, նազան իմ; 21. Ախ, մարալ ջան; 22ա. Ալագյազ /Ա./; 22բ. Ալագյազ /Բ./; 22գ. Ալագյազ /Գ./; 23ա. Խնկի ծառ /Ա./; 23բ. Խնկի ծառ /Բ./; 23գ. Խնկի ծառ /Գ./; 24. Քելեր ցոլեր; 25. Ծիրանի ծառ; 26. Լոռու գութաներգ; 27ա. Կալի երգ /Ա./; 27բ. Կալերգ և սայլերգեր /Բ./; 28ա. Սիփանա քաջեր /Ա./; 28բ. Սիփանա քաջեր /Բ./; 29. Գարուն:

Տարբերակներ: 1ա. Գարուն ա /7 տարբերակ/; 2ա. Գութաներգ /3 տարբերակ/; 3. Շողեր ջան; 4. Հով լինի; 5ա. Կուժն առա /5 տարբերակ/; 6ա. Սարեն ելավ /2 տարբերակ/; 7. Գնա, գնա; 8. Օրոր, Աղինո; 9ա. Քաղիան /2 տարբերակ/; 10. Հոյ, նազան իմ; 11. Ախ մարալ ջան; 12. Ալագյազ; 13. Խնկի ծառ; 14. Ծիրանի ծառ; 15. Լոռեցիների գութանի հորովել; 16ա. Կալերգ և սայլերգ; Կալիերգ; **Ծանոթագրություններ** /Ռ.Աթայանի/:

Ռ.3. Խմբերգեր: Խմբ. Ռ.Ա. Աթայանի.- Ե.: Հայաստան, 1969.- 308 էջ: Բովանդ.՝ **Խմբագրի կողմից; Խմբերգեր; Հարսանեկան երգեր. Շար Ա.:** 1. Երկնից, գետնից; 2. Մերիկ ջան հալալ; 3. Թագվորի մեր, դուս արի; 4. Թագվոր բարով; 5. Էն դիզան; 6. Առնեն երթամ իմ յարը; 7. Ել, ել, (Սայլի երգ); 8. Այ, հեվա, հեվա, սիրոս; 9. Վայ, լե, լե (Ողբերգ); 10. Հանդեն գաս գեղը մտնես; 11. Կապուտ քուռակ հեծել են; 12. Գութանը հաց են բերում; 13. Նամիկ, նանանիկ; 14. Լուսնակը սարի տակին; 15. Եկեք տեսեք ինչն է կերի զինչ; 16. Կայնել ես կանչում էլ չես; 17. Հինգ էծ ունեն; 18. Ջար, զընգը; 19. Էս գիշեր, լուսնակ գիշեր; **Հարսանեկան երգեր. Շար Բ.:** 20. Մեր թագվորին ինչ պիտի; 21. Գացեք բերեք թագվորամեր; 22. Օրինյալ բարերար աստված; 23. Մեր թագվորն էր խաչ; 24. Էն դիզան; 25. Դուն հալալ մերիկ; 26. Վարդ, զքե չըմ սիրի; 27. Եղնիկ; 28. Թագվորի մեր, դուս արի; **Հայ գեղջուկ երգեր և պարերգեր. Շար Ա.:** 29. Ամպել ա կամար-կամար; 30. Երևան բաղ են արել և Տուն արի; 31. Հոռոմ-հոռոմ; 32. Արևը կայնե կեսօր; 33. Մեր բաղունը նմի ծառ (Հոդալո); **Վիճակի երգեր:** 34. Երկնքի աստղերը (Սկլա, Սկլա), 35. Հեյ, գյուլ են; 36. Ծաղիկ ունեն նարնջի: **Հայ գեղջուկ պարերգեր. Շար Բ.:** 37. Յարիս անուն Պալասան; 38. Աղջի անուռ Շուշան; 39. Կալերի ճամբին կեցա; 40. Բաղի պատը դդում ա; 41. Պուճուր աղջիկ սևավոր; 42. Վարդ ա յարս; 43. Հոյ, իմ նազանի յարը; **Հայ գեղջուկ երգեր և պարերգեր. Շար Գ.:** 44. Ալագյազ աչերդ;

45. Սև ա չորբանի շունը; 46. Մի յար ունեն; 47. Ելեք տեսեք դուսը; 48. Այ տղա մեր գեղեցի; 49. Շախկըր-շուխկը; **Յայ գեղջուկ պարերգեր. Շար Դ.:** 50. Սարեն կուգա ջուխսմ դոչ; 51. Էրվում են; 52. Յար ջան, արի; 53. Էսօր ուրբաթ է; 54. Ջուր կուգա վերջն սարեն; 55. Ջաղացը մանի-մանի; 56. Առնեն երթամ էն սարը; **Յայ գեղջուկ պարերգեր. Շար Ե.:** 57. Կանաչ արտը բան եկա; 58. Նոր են նոր մածուն մերել; 59. Յարայ, էլլի յար; 60. Լուսնակը բակ ա բռնել; **Յայ գեղջուկ պարերգեր. Շար Զ.:** 61. Եկան Մոկաց հարսներ (Յարալո); 62. Մեր բաղը ծառ ա; Ին չինարի յարին; 63. Յովն անուշ (Արարատյան գիշեր); 64. Յով արեք; 65. Սարեր ջան; 66. Չինար ես, կեռանալ մի; 67. Փափուրի; 68. Ինչու՞ Բինգյոլը մտար և Սուսան սմբուլ; 69. Էս առուն ջուր ա գալի; 70. Սանդի երգ (Չավարածծ); **Տարբերակներ;** (8). Այ, հեվա, հեվա սիրտս; (10). Յանդեն գաս գեղը մտնես; (12). Գութանը հաց են բերում; (15). Եկեք տեսեք ինչն է կերի զինչ; (16). Կայնել ես կանչում էլ չես; (17). Յինգ էծ ունեն; (18). Ջար, զըմգը; (19). Էս զիշեր, լուսնակ զիշեր; (27). Եղնիկ; (30). Երևան բաղ են արել և Տուր արի; (31). Յոռոն-հոռոն; (32). Արևը կայնե կեսօր; (39). Կալերի ճամբին կեցա; (41). Պուճուր աղջիկ սևավոր; (51). Էրվում են; (52). Յար ջան, արի; (53). Էսօր ուրբաթ է; (54). Ջուր կուգա վերին սարեն; (56). Առնեն երթամ էն սարը; (57). Կանաչ արտը բան եկա; (58). Նոր են նոր մածուն մերել; (59). Յարայ, էլլի յար; (62). Մեր բաղը ծառ ա; (63). Ին չինար յարին; (64). Յովն անուշ; (66). Չինար ես; (67). Փափուրի; (68). Ինչու՞ Բինգյոլ մտար; (69). Էս առուն ջուր է գալի; (72). Սանդի երգ /Չավարածծ/ /**Ծանոթագրություններ** /Ռ.Աթայանի/:

Յ.4. Խմբերգեր և մեներգեր: Խմբ. Ռ.Ա.Աթայանի.- Ե.: Յայաստան, 1976.- 204 էջ:

Բովանդ.՝ **Խմբագրի կողմից; Խմբերգեր;** 1. **Ազգային օրհներգ, 1891թ.,** խոսք՝ Արշակ Թաշճյանի; 2. **Մայրենի լեզու,** խոսք՝ Ա.Նազարյանցի; 3. **Ով տեր աստված,** խոսք՝ Վ.Մանկունու; 4. **Թե թև ունեի** /Իղձ հայ պանդխտի/, խոսք՝ Ա.Ֆելեկյանի; 5. **Յայրենյաց սիրով վառված;** 6. **Օն թինդ ի խինդ,** խոսք՝ Կոմիտասի; 7. **Ազգային օրհներգ, 1895թ.,** խոսք՝ Ա.Թաշճեանի; 8. **Առ գետս Բաբելացոց,** Սաղմոս Դավթի, N 136; 9. **Առավոտ լուսաբեր,** խոսք՝ Գ.Փեշտիմալճյանի; 10. **Արևն իջավ սարի գլխուն,** խոսք՝ Ավ. Իսահակյանի; 11. **Մի գեղեցիկ պարզ զիշեր էր,** խոսք՝ Ա.Սափարյանցի; 12. **Յայրիկ, հայրիկ, քո հայրենիք,** խոսք՝ Մ.Ջանիկյանի; 13. **Մայր Արաքսի ափերով,** խոսք՝

Ռ.Պատկանյանի; 14. **Թող բլբուլ չերգե;** 15. **Հայ ապրիմք, եղբայրք,** խոսք՝ Խ.Նար-Պեյի; 16. **Տեր, կեցո դու գճայս,** խոսք՝ Մ.Թաղիադյանի; 17. **Հիմի էլ լռենք,** խոսք՝ Ռ.Պատկանյանի; 18. **Մեզ նոր արև ծագե;** 19. **Ոհ ի՛նչ անուշ,** խոսք՝ Մ.Պեշիկթաշլյանի; 20. **Մինչդեռ հուսով խայտա բնություն,** խոսք՝ Մ.Պեշիկթաշլյանի; 21. **Ով ի՛նչ քաղցր բան;** 22. **Պանծա դու Հայ միություն,** խոսք՝ Կոմիտասի; 23. **Ահա ծագեց կարմիր արև,** խոսք՝ Րաֆֆու; 24. **Իմ հայրենյաց հոգի Վարդան,** խոսք՝ Ս.Ֆելեկյանի; 25. **Ես լսեցի մի անուշ ձայն,** խոսք՝ Ս.Շահազիզի; 26. **Ով մեծաքանչ դու լեզու,** խոսք՝ Ն.Սեզպուրյանի; **Տարբերակներ;** 27(12). **Հայրիկ, Հայրիկ քո հայրենիք,** խոսք՝ Մ.Տանիկյանի; 28(13). **Մայր Արաքսի ափերով** /4 տարբերակ/, խոսք՝ Ռ.Պատկանյանի; 32(14). **Թող բլբուլ չերգե;** 33(15). **Հայ ապրիմք, եղբայրք,** խոսք՝ Խ.Նար-Պեյի; 34(16). **Տեր, կեցո դու գճայս** /3 տարբերակ/, խոսք՝ Ղ.Ալիշանի; 37(19). **Ոհ ի՛նչ անուշ,** խոսք՝ Մ.Պեշիկթաշլեանի; 38(20). **Մինչդեռ հուսով խայտա բնություն,** խոսք՝ Մ.Պեշիկթաշլյանի; 39(21). **Ոհ ի՛նչ քաղցր բան;** 40(23). **Ահա ծագեց կարմիր արև,** խոսք՝ Րաֆֆու; 41(24). **Իմ հայրենյաց հոգի Վարդան,** խոսք՝ Ս.Ֆելեկյանի; 42(25). **Ես լսեցի մի անուշ ձայն** /3 տարբերակ/, խոսք՝ Ս.Շահազիզի; 45(26). **Ով մեծաքանչ դու լեզու,** խոսք՝ Ն.Սեզպուրյանի; **Մեներգեր;** 46. **Դարդս լացեք, սարի սմբուլ,** խոսք՝ Ավ. Իսահակյանի; 47. **Ձայն տուր ո՛վ ծովակ,** խոսք՝ Րաֆֆու; 48. **Հայաստան,** խոսք՝ Հ.Սիրզա-Վանանդեցու; 49. **Բա՛մ, փորոտան,** խոսք՝ Ղ.Ալիշանի; **Հավելված;** 50. **Սուք գիշերվա մեջ,** խոսք՝ Մ. Տեր-Չաքարյանի; 51. **Տա՛ն-դո,** խոսք՝ Հ.Հովհաննիսյանի; 52. **Վարդը բացվել ա ծաղկոցին,** խոսք՝ Ռ.Պատկանյանի; 53. **Աղոթա-րանը բացվեցավ,** խոսք՝ Ռ.Պատկանյանի; 54. **Ձեյթու՛ն, անկախ դու աշ-խարհիկ;** 55. **Հապա, քաջազունք;** 56. **Ո՛վ հայկազունք; Ծանոթագրություն-ներ** /Ռ.Աթայանի/:

Հ.5. Մեներգեր և խմբերգեր: /Խմբ. Ռ.Ա. Աթայանի.- Ե.: Սովետ. գրող., 1979.- 212 էջ:

Բովանդ.՝ **Մեներգեր, զուգերգեր և եռերգ;** ա. **Երկու ռոմանս և երգ-մենախոսություն «Վենետիկի վաճառականը»** պիեսի համար: 1. Սուք էր երկինքը. խոսք՝ Հ. Թումանյանի; 2. Գիշերերգ. խոսք՝ Մ. Լերմոնտովի /Գյոթե-ից/; 3. Սիրո ծագումն ու՞րկից է. խոսք՝ Վ. Շեքսպիրի, թարգմ. Հ. Մասեխյանի; բ. **Գեղջկական;** 4. Լորիկ; 5. Ջուլու; 6. Քուն եղիր պալաս. խոսք՝ Ռ.Պատկանյա-

6ր; 7. Քուն եղիր պալաս. խոսք՝ Ռ.Պատկանյանի; 8. Մատնիքը մատովս չէր; 9. Ալ ձին նալն ի՞նչ կանեմ; 10. Մանի ասեմ; 11. Ծաղիկ ասեմ; 12. Մարոն ա կայնեմ; 13. Տուն արի; գ. **Աշուղական**; 14. Վա՛յ էն ազգին. խոսք՝ Խ. Արովյանի; 15. Այգեպան ի՞նչ ես անում. երգ՝ աշուղ Շիրինի /երկծայն/; 16. **Խմբերգեր /եռաձայն/**; ա. **Գևորգյան Ճեմարանի երգչախմբի երգացանկից**. 17. Քյա՛ սև սևավոր աղջիկ; 18. Այ նազանի; 19. Անձրևն եկավ; 20. Անձրևն եկավ; 21. Իմ չինարի յարը; 22. Սո՛նա յա՛ր; 23. Դե թո՛ւ արա, գո՛մեշ ջան; 24. Շողեր ջան; 25. Կոտ ու կես կորեկ ունիմ; 26. Սարերի սինձն ի՞նչ ա; 27. Լուսնակը լոս ի, բա՛բո; 28. Սա՛ր, սա՛ր; 29. Աղջկե՛ք, պար բռնեցեք /«Արևամանուկը» հեքիաթից/, խոսք՝ Ղ. Աղայանի; 30. Հո՛ յաման ու յար ջան; 31. Ելա տանիս; 32. Արի, արի քե՛» մատաղ; 33. Գութանը հաց եմ բերում; 34. Կայնել ես, կանչում էլ չես; 35. Առնեմ երթամ ի՛ն յարը; 36. Լուսինը սարի տակին; 37. Հո՛ յաման ու յար ջան; 38. Չինար յարի բան ասեմ; 39. Չինար յարի բան ասեմ; 40. Այ ինդիլո; 41. Ինչո՞ւ Բինգյուլը մտար; 42. Այ սիրուն կաքավ; 43. Աղջի Մարան; 44. Չինար ես; 45. Չինար ես; 46. Ես առուն ջուր է գալի; 47. Ես առուն ջուր է գալի; 48. Իմ չինարի յարը; 49. Փափուրի; 50. Փափուրի; 51. Այ ծամով աղջիկ; 52. Մեր թագավորն էր խաչ; 53. Ամպել ա կամար-կամար; 54. Ա՛խ, մա՛րալ ջան; 55. Հո՛յ, Նազան; 56. Ես գիշեր, լուսնյակ գիշեր; 57. Ես գիշեր լուսնյակ գիշեր; 58. Հաբրբան; 59. Սիրուն ջան; 60. Սո՛նա յա՛ր; 61. Հո՛վ արեք; 62. Գութանը հաց եմ բերում; 63. Գութանը հաց եմ բերում; 64. Լուսնակն անուշ; 65. Լուսնակն անուշ; 66. Յա՛ր ջան ու մարջան; 67. Ո՛տիդ արա; 68. Ո՛տիդ արա; 69. Ապարանը քարոտ ա; 70. Խումար; 71. Հո՛յ, նազան իմ յարը; բ. **Խմբերգեր Նիկողոսյան վարժարանի երգչախմբի համար**; 72. Ա՛խ, մա՛րալ ջան; 73. Ես առուն ջուր ա գալի; 74. Եսօր ուրբաթ է; 75. Սա՛ր, սա՛ր; 76. Նոր եմ նոր մաճուն մերել; 77. Անձրեվն եկավ; 78. Անձրևն եկավ; 79. Սո՛նա յա՛ր; 80. Սո՛նա յա՛ր; **Մանկական երգեր**; 81. Փայտե ձիուկ, խոսք՝ Կոմիտասի; 82. Օր, օր. խոսք՝ Կոմիտասի; 83. Ճուտիկներն ու մանկիկը. խոսք՝ Կոմիտասի; 84. Հա՛յր մեր... խոսք՝ Կոմիտասի: **Հավելվածներ**: ա. **Վեց դպրոցական խմբերգեր**; 85. Անձրևն եկավ; 86. Ա՛խ, մա՛րալ ջան; 87. Ջան գառնուկ; 88. Աղվես գնաց մտավ ջաղաց; 89. Աղվես պառկեց ճամբի տակին; 90. Գնացեք տեսեք ո՞վ է կերել այծը; բ. **«Ազգային երգարան» ժողովածուից**; 91. Լե՛պո-հո, լե՛ լե՛; 92. Նա լո՞ւս էր, ինչ լու՞ս ելավ; 93. Այծյամ /Անհոգ ես, չես գիտեր/. երգ աշուղ Ջիվանու;

ծանոթագրություններ (Ռ. Աթայանի):

Յ.6. Դաշնամուրային ստեղծագործություններ /Խմբ. Ռ.Ա.Աթայանի.-Ե.: Սովետ. գրող., 1982.- 240 էջ:

Բովանդ.՝ Նախաբան Ռ.Ա. Աթայան: **Մշո Շորոր:** Առաջին խմբերգություն; Երկրորդ խմբերգություն: **Յոթ պար: Առաջին խմբերգություն;** 1. Մանուշակի; 2. Երանգի; 3. Ունաբի; 4. Մարալի; 5. Շուշիկի; 6. Հետ ու առաջ; 7. Կարնո Շորոր; **Երկրորդ խմբերգություն;** 1. Մանուշակի; 2. Երանգի; 3. Ունաբի; 4. Մարալի; 5. Շուշիկի; 6. Հետ ու առաջ; 7. Կարնո Շորոր; **Վաղ և միջանկյալ տարբերակներ;** Երանգի /ա/; Երանգի /բ/; Երանգի /գ/; Ունաբի; Մարալի; Կարնո Շորոր /ա/, /բ/, /գ/, /դ/; **Յոթ երգ; Մանկական նվագներ;** ա. Տասներկու պիես ժողովրդական թեմաներով; բ. Փոքրիկ պոլիֆոն շարանվագ; գ. «Տողիկ»; **Ուսումնառական տարիների աշխատանքներից /Յավելված/;** Լարգետտո («Երգ առանց խոսքի»); բ. Ալլեգրետտո («Երգ առանց խոսքի»); գ. Սգո քայլերգ; **Ծանոթություններ և դիտողություններ; Մշո շորոր և յոթ պար;** Ընդհանուր տեղեկություններ; Առաջին կատարողները; «Պարերի» գոյացման ընթացքը, առաջին կատարումները և հրատարակությունը; **Մշո շորոր:** 1. Մանուշակի; 2. Երանգի; 3. Ունաբի; 4. Մարալի; 5. Շուշիկի; 6. Հետ ու առաջ; 7. Կարնո Շորոր; **Յոթ երգ; Մանկական նվագներ; Նմուշներ ուսումնառական տարիների աշխատանքներից /**Ռ. Աթայանի/:

Յ.7. Պատարագ: /Խմբ. Ռ.Ա.Աթայանի.- տպագր.պատրաստ. Գ.Գյոդակյան, Դ.Դերոյան.- Ե., «Անահիտ» հրատ., 1997.- 190 էջ:

Բովանդ.՝ **Խմբագրի կողմից; Պատարագ:** 1. Խորհուրդ խորին; 2. Ընտրեալդ ՅԱստուծոյ; 3. Յայս յարկ նուիրանաց /շարական խնկարկութեան/; 4. Բարեխոսութեամբ մոր Քո; 5. Այսօր տօն է /ավետիք թափորի/; 6. Ժամամուտ. ճաշու շարական; 7. Սուրբ Աստուած /ի տօնս Ծննդեան, Խաչի, Յարութեան, Տեառնընդառաջի/; 8. Եւ եւս խաղաղութեան եւ Յիշեա, Տէր; 9. Փառք Քեզ, Տէր. Հավատամք; 10. Մարմին Տէրունական; 11. Ով է որպէս Տէր /սրբասացութիւն Յիմանց եւ խաչի/; 12. Եւ եւս խաղաղութեան. Կեցո Տէր; 13. Քրիստոս ի մէջ մեր; 14. Ահիւ կացցուք. Ողորմութիւն եւ խաղաղութիւն; 15. Սուրբ, սուրբ; 16. Հայր երկնաւոր; 17. Յամենայնի օրինեալ ես, Տէր; 18. Որդի Աստուծոյ; 19. Հոգի Աստուծոյ; 20. Յիշատակութիւնք եւ Յիշեա, Տէր; 21. Գոհութիւն. Ըստ ամենայնի; 22. Եւ եղիցի ողորմութիւն. Ամեն: Եւ ընդ հոգւոյդ Քում; 23. Հայր մեր /աղօթք

Տերունական/; 24. Միայն սուրբ; 25. Ամեն: Հայր սուրբ; 26. Տէր ողորմեա; 27. Քրիստոս պատարագեալ; 28. Լցաք ի բարութեանց Քոց; 29. Գոհանամք; 30. Աղօթք ի մէջ եկեղեցվոյ. Եղիցի անուն Տեառն; **Հարակից երգեր:** 1. Օրհնեցէք, զովեցէք. Օրհնութիւն երից մանկանց; Սրբասացութիւնք: 2. Ով է որպէս Տէր. Հինանց եւ խաչի; 3. Բազմութիւնք հրեշտակաց. Ծննդեան, Ավետեաց, Վարդավառի, Աստուածածնի; 4. Հրեշտակային կարգաւորութեամբ. կիրակեից, եկեղեցւոյ, Ծաղկազարդի, Հրեշտակաց; 5. Որ վերանստիս. Ավագ հինգշաբթու; 6. Հրեշտակային կարգաւորութեամբ; 7. Բազմութիւնք հրեշտակաց; 8. Վասն յիշատակի. Պահոց, ննջեցելոց; Շարականք: 9. Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր /ճաշու շարական ճրագալոյցի, Ծննդեան/; 10. Գովեա, Երուսաղէմ, զՏէր /ճաշու շարական Յարութեան եւ Յինանց/; 11. Որ յանէից ստեղծող /Շարական հանգստեան/; **Տարբերակներ:** 1. Խորհուրդ խորին; 2. Խորհուրդ խորին; 3. Յայս յարկ նուիրանաց ուխտի /3-րդ եւ 4-րդ տուն/; 4. Սրկ. «Օրհնեա, Տէր»; 5. Տէր ողորմեա. Քեզ, Տեառնդ; 6. Ամեն: Հայր սուրբ; 7. Տէր, ողորմեա; 8. Տէր, ողորմեա, ԳՉ, Մեծի պահոց; 9. Քրիստոս պատարագեալ; 10. Երկիւղիւ, Աստուած մեր եւ Տէր, մեր; 11. Օրհնեցէք, զովեցէք. Օրհնութիւն երից մանկանց; 12. Գովեա, Երուսաղէմ, զՏէր (ճաշու շարական Յարութեան եւ Յինանց):

Արական երգչախմբին հատկացված Կոմիտասի Պատարագի պատմությունից; Ծանոթագրություններ (Ռ.Աթայանի):

Յ.Յ. Հոգեւոր ստեղծագործություններ /Խմբ. Ռ.Աթայանի, Գ.Գյոհակյանի, Դ.Դերոյանի.- Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 1998.- էջ 258:

Բովանդ.՝ **ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի կողմից; Նախաբան; Խմբերգեր;** Հատվածներ քառածայն Պատարագից (1899-1901)- Խորհուրդ խորին; Այսօր ժողովեալ; Սուրբ Աստուած; Մարմին Տերունական; Ամեն: Հայր երկնաւոր; Որդի Աստուծոյ; Հոգի Աստուծոյ; Միայն սուրբ; Տէր, ողորմեա; Տէր, ողորմեա; Պատարագ (1903-04, Ս.Էջմիածին) (հատվածներ).- Եւ ընդ հոգւոյդ Քում; Սուրբ Աստուած; Փառք Քեզ, Տէր; Մարմին Տերունական; Ով է որպէս; Քրիստոս ի մէջ; Սուրբ, սուրբ; Յամենայնի; Հոգևոր խմբերգեր՝ կատարված 1905 թվի թիֆլիսյան համերգներում.- 1. Հայր մեր; 2. Ալէլուիա. Լերինք; 3. Ով զարմանալի; 4. Այսօր ձայնն հայրական; 5. Էջ Միածինն ի Հօրէ; 6. Խորհուրդ խորին; 7. Փառք Քեզ, Տէր; 8. Սուրբ, սուրբ; 9. Յամենայնի; 10. Ամեն: Հայր

սուրբ; 11. Տէր, ողորմեա; 12. Աշխարհ անեմայն; 13. ըզՔեզ օրհնեմք; 14. Աստուածածին երկնային; Զոգևոր երգեր՝ կատարված 1906 թվին փարիզյան համերգում.- Դայր մեր; Տէր, ողորմեա; Յիշեսցուք ի զիշերի; Խորհուրդ խորին; Ով զարմանալի; Այսօր ձայնն հայրական; 1907թ. Կաթողիկոս Մ. Խրիմյանի հոգեհանգստի արարողության համար պատրաստած Պատարագի հատվածները.- Խորհուրդ խորին; Վասն յիշատակի; Ամէն: Դայր սուրբ; Տէր, ողորմեա; Կոստանդնուպոլիս, 1910-1915թթ. Զատվածներ «Գուսան» երգչախմբի երկսեսն կազմի համար գրված Պատարագից.- Փառք Քեզ, Տէր; Դայր մեր; Ամէն: Դայր սուրբ (Ա տարբերակ); Ամէն: Դայր սուրբ (Բ տարբերակ); Ամէն: Դայր սուրբ; Տէր, ողորմեա (Ա տարբերակ); Տէր, ողորմեա (Բ տարբերակ); Սուրբ, սուրբ (հատված); Սուրբ Աստուած. Երեկոյի մեծի ուրբաթու (Ա տարբերակ); Սուրբ Աստուած. Երեկոյի մեծի ուրբաթու (Բ տարբերակ); Սուրբ Աստուած. Երեկոյի; Կոստանդնուպոլիս, 1910-1915թթ. Ունլուայի և Զորհնեաց երգեր.- ա. Այսօր կանգնեցավ; բ. Այս խորհուրդ լցաւ; գ. Տէր, Քոյին; դ. Ահա ազատեա; ե. Սիրտ իմ սասանի; Ով զարմանալի; Այսօր ձայնն հայրական; Զատվածներ Պատարագից՝ գրված Էմի Աբգարի Պատարագի մեղեդիների հիման վրա.- Խորհուրդ խորին; Այսօր տօն է ծննդեան; Սուրբ Աստուած; Փառք Քեզ; Սուրբ, սուրբ; Յանեմայնի; Զոգի Աստուծոյ; Եղիցի; Շարականներ, երգեր.- Նորահրաշ պսակաւոր; Անծինք նուիրեալք; Դայրատունկ այգւոյն; Զրաշափառ Աստուած; Քաջամարտիկ, սուրբ նահատակ; Որ նորափետուր բանիւ (Կանոն սրբոց թարգմանչաց); Սուրբ ես, Տէր; Սուրբ ես, Տէր (Էջմիածնի եղանակ); Յօգնութիւն մեզ ժամանեա կարող Տէր; Սիրոյ քո հուր; **Զոգևոր երգասացութիւններ:** Որ յանէից ստեղծեր; Զոգևոր եղանակներ (Կուտինա).- 1. Միաշաբթ օր հանգստեան; 2. Կեցո, Տէր; 3. Ամէն եւ ընդ հոգւոյդ Քում; 4. Ամէն. Դայր սուրբ; 5. Միայն սուրբ; 6. Ամէն. Դայր սուրբ; 7. Ամէն. Դայր սուրբ; 8. Ի զիշերի; 9. Ով Դայր Աստուած; Զոգևոր եղանակներ (Էջմիածին).- 1. Դաւիկ; 2. Ահեղ ձայնս; 3. Դաւուն հաւուն; 4. Տէր, ողորմեա (Ստեղծող մանկանց); 5. Դասքն հրեական; 6. Տէր, ողորմեա; 7. Տէր, ողորմեա; 8. Միաշաբթ օր հանգստեան; 9. Կեցո, Տէր; 10. Տէր, ողորմեա; 11. Բաց մեզ, Տէր; 12. Եւ եւս խաղաղութեան; 13. Եղիցի անուն Տեառն օրհնեալ; 14. Թագաւորեսցէ, Տէր; 15. Փառք յարութեան Քո, Տէր; Ամէն եւ ընդ հոգւոյդ Քում; Զոգիդ Աստուած; Սաղմոսներ; Շարականներ.- Շարականների կոմիտայայն տարբերակներ, որ պահպանվել են երաժշտագետ

Պյեր Օբրիի արտագրությամբ; Ջանազան կատարողներից Կոմիտասի գրանած շարականներ; Կանոն վերացման սրբոյ խաչին Բ աւուրն; Կանոն վարագայ խաչին; Տաղեր, երգեր.- Հաւիկ; Հաւիկ; Սայլն այն իջաներ; Տիրամայրն; Գոչեր հրեշտակ; Մարիամ Մագթաղենին; Ուր ես, մայր իմ; Ճանապարհ եւ ճշմարտութիւն; Լոյս զուարթ; Եկեալքս ի մտանել արեգականն; Սուրբ Աստուած; Սուրբ Աստուած; Սուրբ Աստուած; «Մշո եկեցե՛լ»-ից; Վաղ շրջանի ստեղծագործություններ.- Հատվածներ պատարագից (1892, Կուտինա); Armenische Kirchengesänge (Հայկական եկեղեցական երգասացություններ); Ծանոթագրություններ (Ռ.Աթայան, Գ.Գյոդակյան, Դ.Դերոյան):

Հ.9. Հայ ժողովրդական երգեր: Գիրք Ա. /Կազմ., խմբ. և ծանոթագր. Ռ.Աթայանի.- Ե.: ՀՀ ԳԱ «Գիտություն» հրատ., 1999.- 224 էջ:

Բովանդ.՝ ՀՀ ԳԱ Արվեստի ինստիտուտի կողմից.- Առաջաբան, ա. Կոմիտասի երաժշտական-ազգագրական ժառանգությունը, բ. ժողովրդական երգերի կոմիտասյան գրանցման առանձնահատկությունները, գ. Ներկա ամբողջական հրատարակությունը; **Նախաբան Ա հատորի; Խմբագրի նախաբանը անգլերեն; Խմբագրի նախաբանը ռուսերեն; Հայ ժողովրդական երգեր;** Չորս երգ Կոմիտասի Առաջին ժողովածուից.- 1.Բոստան եմ դրի; 2. Ես օր աշուն ի, Մայրամ; 3. Էրթանք հ'երերին, Լալուխան; 4. Մեր թագվորին ի՞նչ պիտեր; 5. Մշեցոց Բինգյուլը; *Ժողովածու երկրորդ.*- 6.(1) Նոր ա բացվել սարի լալեն; 7.(2) Մայրիկ, ես գնում եմ; 8. (3) Կայնել ես վարդի հովին; 9(4) Ձիմ գլխի Ֆաթեն կիտամ; 10.(5) Հոտելու ջան; 11.(6) Գարուն ա՛ ձուն ա էկել; 12.(7) Այ տղա մեր գեղեցի; 13.(8) Դոն արի; 14.(9) Կայնել ես՝ կանչում էլ չես; 15.(10) Ջան, նագանի; 16.(11) Պուճուր աղջիկ, մի թռիր; 17.(12) Գութանը վարափոսին; 18.(13) Արի , սիրուն; 19.(14) Յար, լե, լե; 20.(15) Լուսնակ բակին իջել էր 21.(16) Երկինքն ամպել էր; 22.(17) Բամբակ եմ ցանել; 23.(18) Մեր տանի տեղը փոս ա; 24.(19) Լե, լե; 25.(20) Այ իմ յարս; 26.(21) Էդ Կարոյի չուխի ծալը; 27.(22) Տալոյի դէյրի գուլը; 28.(23) Դարիբ եմ, նոր եմ եկել; 29.(24) Ջան, յարո ջան, քո սավդեն; 30.(25) Դե, յար, յարո; 31.(26) Բաղչա գյուլու ղըրմըզի; 32.(27) Ջրդարով ջուր ա գալի; 33.(28) Արագը հեշտացել ա; 34. (29) Բարակ մեջքիս քամար պիտեր 35.(30) Պարտեզումը խաղ ես ասում; 36. (31) Ունջինար, յար, յար; 37.(32) Այ անուշ; 38.(33) Արևին տես; 39.(34) Կայնել ես ախա-բախա, յար; 40.(35) Սիրել եմ; 41.(36) Դարսա բերող բլեր է; 42.(37) Համ դու սիրուն; Չորս

երգ Երրորդ ժողովածուից.- 43. Յով արա, սարեր ջան; 44. Լուսնակն անուշ; 45. Նոր ա բացվել սարի լալեն; 46. Չիմ գլխի ֆաթեն կիտամ; Զորորո ժողովածու. «Ակնա ժողովրդական երգերի շար».- 47.(1) Օրոր; 48.(2) Հարսանեկան երգ; 49. (3) Քաշ հարեն հարսանեկան; 50.(4) Հարսանեկան երգ հինայի; 51.(5) Հարսանեկան երգ աղջիկ տանելուն; 52.(6) Հարսանեկան. հարսն ու թագավոր երբ տուն կժամանեն; 53.(7ա) Պարերգ բարեկենդանի; 54.(7բ) Պարերգ զատկի; 55.(8ա) Անտունի; 56.(8բ) Անտունի; 57.(9) Պեզըրկյանն իջեր է խանը; 58.(10) Հին երգ; 59.(11) Հին երգ Ղարիպի վրա; 60.(12ա) Ալեկեոզյու. Աբուլեխ գյուղի եղանակով; 61.(12բ) Ալեկեոզյու. Ձորակ գյուղի եղանակով; 62.(12գ) Ալեկեոզյու. Թուխմանուկի եղանակը; 63.(13) Երգ ղարիպի; 64.(14) Երգ համբարձման; 65.(15) Խմբերգ; 66.(16) Երգ թխաղի; 67.(17ա) Ծանր թխաղ; 68.(17բ) Ծանր թխաղ; 69.(17գ) Ծանր թխաղ; 70.(18) Արագ պարերգ; 71.(19) Արագ պարերգ; 72.(20) Արագ թխաղ; 73.(21) Արագ թխաղ; 74.(22) Արագ թխաղ; 75.(23) Արագ թխաղ; 76.(24) Երգ-պար; 77.(25) Ողբ; Ակնա ժողովրդական երգերի նորահայտ գրառումները.- 78. Հա յար: Աղբյուր մի Մըզրա լեռը (Անտունի); 79. Քեզի տնինք մեր տներ; 80. Հարսանեկան երգ (խոսքերը գրված չեն); 81. Հարսանեկան նվագեղանակ; 82. [Հարսանեկան հինայի երգ]; 83. Էկուր երթանք պաղչան ի վար; 84. Օրոր; 85. Բաղչա ունիմ, բար չունիմ (Օրոր); 86. Օրոր (խոսքերը գրված չեն); 87. Օրոր (խոսքերը գրված չեն); 88. Օրոր (խոսքերը անընթեռնելի են); Երկու վրացական երգ.- 89. Սուլիկո (խոսքերը գրված չեն); 90. Բոշո չար; Հավելված. «Ազգային երգարան» և «Հովհաննիսյան երգարան» ժողովածուներից.- 91. Չիզ տո, քաշի; 92. Յաման, ամի; 93. Որդին ասաց; 94. Հաբրբան; 95. Հաբրբան; 96. Ղաշանգ է; 97. Էլա հ'երթիս; 98. Նա լուս էր 99. Թալանն էկավ; 100. Թալանն էկավ; 101. Մեկ օր մենք ժողվանք կյացինք; 102. Սար, սար, սիրավոր են; 103. Կայնել ես դեմ ամրոցին; 104. Սարեն կուգա երկու ֆիդան; 105. Իջեք չայիրները; 106. Մարալո; 107. Բերդիցը դուրս ելա; 108. Լուսնակն անուշ; 109. Յով արա, սար ջան; 110. Սուրբ Կարապետ, քո վանքը; 111. Օ, յար; 112. Լե վը հո, լե լե; Մ. Եկնայանի ձեռագրով պահպանված երգերը.- 113. Անուշ ձայն ունիս, քնար; 114. Շորորա, Սալաթ; 115. Սիմոնն ելավ էն դաշը; 116. Մեռնի սաբաբի որդին; 117. Տարան Նուբարս, տարան; 118. Դե, գյուլուն, նայ, նայ; 119. Դուռ բաց արեք, մարդ են ես; 120. Վարդ կոշիկս; 121. Գացի արտեր, բռնի լոր; 122. Քելե, քելե, խորոտ

աղջիկ; 123. Էսօր ուրբաթե պաս ա; 124. Մշու սարեր մշուշ էր; 125. Զի՞նչ ու զի՞նչ տամ լողվորչուն; 126. Գյուլ դա օլդուն; 127. Տո գեշ կնիկ; 128. Լուսնակ գիշեր; 129. Արագն եկավ չափ տալեն; 130. Դուն շորորա, Շողեր ջան; 131. Ծաղիկ ունիմ՝ շատ բաց ա; 132. Ելանք գացինք օտարություն; 133. Մարե, Մարե; 134. Երի, երի, երի ջան; «Գանձարան հայկական երգերու» ժողովածուից.- 135. Աբարանը քարոտ ա; 136. Շուշուն ելեր կերթեր էգին; Ծանոթագրություններ և վերլուծական դատողություններ:

Յ.10. Հայ ժողովրդական երգեր: Գիրք Բ /Կազմ., խմբ., և ծանոթագր. Ռ.Աթայան.- Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2000.- 214 էջ:

Բովանդ.՝ **Նախաբան; Հայ գեղջուկ երգերի թեմային-ժանրային պատկերն ըստ Կոմիտասի հավաքած նյութերի՝ 1899-1904; Նախաբան անգլերեն; Նախաբան ռուսերեն; Հայ ժողովրդական երգեր; Ժողովածու հինգերորդ՝ «ժանրային»;** 1. **Շինական երգեր** ա. Դաշտի կամ բնության.- 1. Հո: Օրինեյալ է Աստված (Լոռու գութաներգ Վարդաբլուր գյուղի ոճով); 2. Հրեն, հրեն թումբումը (Գութանի հռոմվել Ղարաբաղի Ջրաբերդ գավառի); 3. Դե ձիգ տո, քաշի (Վարանդայի); 4. Ա կյութան (Վարանդայի); 5. Հոռովել, հո (Իգդիրի); 6. Ել, ել (Գութանի, Ապարան); 7. Դե թոլ արա, գոմեշ ջան (Կալի, Սայլի); 8. Սայլի երգ (Իգդիրի); 9. Լաչակը ճիտս եմ գգե (Քաղհանի); 10. Քաղիան կանեն; 11. Աղջի, քու չարդ տանեն; 12. Տվեք մարգերը հանենք (Չանաքի); բ. Առտնին երգեր.- 13. Վարե, վարե լման (Սանդի); 14. Սարեն կուգաս; 15. Վայ լո, ո, ո (Սանդերքի); 16. Հոյ նարըմ (Ճախարակի); 17. Քելա մարե (Իլիկի); 18. Օր, օր, օր (Օրորելու); 19. Քամին կփչե հարավ; 2. **Տոնական և ծիսական երգեր;** ա. Ծննդյան և Ջատկի երգեր (ավետիսներ).- 20. Արդ ցնծացեք; 21. Արդ ցնծացեք; 22. Արդ ցնծացեք; 23. Մայրամ գնաց; 24. Այսօր տոն է; բ. Բարեկենդանի երգեր.- 25. Աս տարի՝ տարի; 26. Եկեք տեսեք ի՞նչն է կերի զինչ, Ա տարբերակ; 27. Եկեք տեսեք ի՞նչն է կերի զինչ, Բ տարբերակ; գ. Ուխտի երգ.- 28. Էջմիածին երթամ ուխտ; դ. Վիճակի երգեր.- 29. 29ա. Ըսկլա, ըսկլա, Ա և Բ տարբերակներ; 30. Հեյ գյուլ եմ; 31. Ծաղիկ եմ քաղե; 32. Ծաղիկ ունեմ՝ բաց ա; 33. Ծաղիկ ունիմ նարնջի; 34. Ծաղիկ ունիմ նարնջի; 35. Մամի ասեն; 36. Անձրևն եկավ շաղալեն; ե. Հարսանեկան երգեր ու նվագներ.- 37. Մեր թագվորին ի՞նչ պիտի; 38. Գացեք բերեք թագվորամեր; 39. Մեր թագվորն էր խաչ; 40. Թագվոր, քո ձիուն; 41. Մեր թագվորին ի՞նչ կպիտեր; 42. Մեր թագվորին էլ ի՞նչ պիտեր;

43. Թագավորի քյավոր կանգնած պիտեր; 44. Աս թագիկ ո՞ւմ թագի նման էր; 45. Թագվոր, ի՞նչ բերեմ քե նման; 46. Մեր թագվորին ծաղիկ պիտեր; 47. Ծաղիկն էլ ինչենի՞ պիտի; 48. Թագվոր, բարով, հազար բարով; 49. Թագավոր, թագն ի գլուխ; 50. Օրհնեալ բարերար Աստված; 51. Էջմիածնա զորութենով; 52. Երկնուց գետնուց; 53. Օրհնե Յիսուս; 54. Գնացեք ասեք թագվորամեր; 55. Ծալ էրա; 56. Եղնիկ, դու ո՞ր սարն ես արծել; 57. Կաքավն եկավ; 58. Կաքավն եկավ; 59. Վարդ, գքե չըմ սիրի; 60. Դուն հալալ, մերիկ; 61. Մերիկ, դուն հալալ; 62. Խարսնիկ, վեր ելի (Մոկաց Գնեկանց գյուղից); 63. Խարսիկ, վեր արե (Մուշ); 64. Կերթամ, մայրիկ (Շիրակ); 65. Շենքիկ, մի ժաժա; 66. Օյ, օյ, յաման դարիպո (Ալաշկերտ, Խաստուր գյուղ); 67. Արդ հրամանավ աստվածային; 68. Խարսի կեսուր, դուս արի; 69. Թագվորի մեր, դյուս արի; 70. Թագվորի մեր, տյուս արի; 71. Թագվորի մեր, դյուս արի; 72. Թագվորի մեր, դուրս արի; 73. Վեր ելի, հայ (Մուշ); 74. Էն դիգան (Ռշտունյաց); 75. Էն քուլան; 76. Էն վերի գլխախնձոր; 77. Այն վերի գլխախնձոր; 78. Նա լուս էր; 79. Առնեմ, երթամ էն սարը; 80. Տանեն, թող տանեն; 81. Մշո հարսանեկան; 82. Շկավե գավե (խոսքերը՝ քրդերեն լեզվով, Փեսայի գովք); Հարսանեկան նվագներ; 83. Նվագ; 84. Ճամփի պար; 85. Հարսին եկեղեցուց տուն բերելու նվագ; 86. Թամգարա; 87. Շորոր; 88. Դանդաղ պար; Գ. Ողբերգեր, լացեր.- 89. Հագել ես դեղին; 90. Բաղումս ծիրան; 91. Ելեր կայներ խորոտիկ Մրտոն (Ռշտունիք, Վան); 92. Ախ; Աման, յաման (Ապարան); **3. Վիպական և պատմական երգեր** ա. Առասպելաբանական.- 93. Զինչ ու զինչ տամ; 94. Խոգին մարմին եղան եղբայր; 95. Քառսուն հոտաղ («Կարոս խաչ»); 96. Սուրբ Կարապետն էր Մշեցի; 97. Սուրբ Կարապետն երգան-երգան; 98. Սուրբ Կարապետն բարձր բոլոր; 99. 100. «Սուրբ Կարապետ» պատումի նվագային հատվածներ; բ. «Սասնա ծռեր» վեպի երգային հատվածներ., ա. առված Մոկսի Գնեկանց գյուղացի Խապոյան Զատիկից.- 101. Դառնամ զողորմին; 102. Տընցուցին խազար; բ. Գրառված նույն գյուղի բնակիչ՝ Աբրահամյան Նախոյից.- 103. Դառնամ զողորմին տըլըտամ; 104. Դառնամ զողորմին տըլըտամ; 105. Ըսպանայած քյառասուն նորընծայա տերտեր; 106. Տընցույուցին; 107. Խերախոտ խրողբեր; 108. Տըտանտըկիյիք; 109. Խազար խեթ; 110. Ձեռնիր, տյու կուտուր կեյեներ; 111. Սարեր, քյամի՛մ կույուզին; 112. Ողորմած բարերար Աստված; 113. Տա որ քնուկ էյեք; 114. Թըլոր Դավիթ; 115. Միեր; Տայ Միեր; 116. Խրողբեր, տյու էկիր բարով; 117. Էսօր ես երազըմ եմ

տիսեր; գ. Պատմա-վիպաքնարական երգ.- 118. Օրն էր ուրբաթ («Մոկաց Միրզա»); 119. Օրն էր ուրբաթ («Մոկաց Միրզա»); դ. Պատմա-ողբերգական և պատմա-կենցաղային երգեր.- 120. Խնուս գեղի մեջտեղը; 121. Աղե ջան, հացը թըխա; 122. Ելեք դուսը տեսեք; 123. Անձրևն եկավ; 124. Ծովու բերան մանդր ուռ էր; 125. Շաբոյ թորը; 126. Ապրի Եփրեմ; 127. Փշատի ծառ, գիլազի; 128. Վարդեվանն ելավ դաշը; **4. Պանդուխտի և պանդխտության երգեր («Անտունի երգեր»)**- 129. Ղարիբ են, տեղս քար ա; 130. Հոյ լա տնավիր տուն; 131. Լե, լե յաման; 132. Կռունկ, հյո՞ւստ կըկյաս (Մոկաց Գնեկանց գյուղ); 133. Կռունկ, հյո՞ւստ կըգյաս (Մոկաց Գնեկանց գյուղ); 134. Կռունկ, կանչե, կանչե; 135. Սիրտս նման է էն փլած տներ (Ռշտունիք); 136. Կռունկ, ուստի՞ կուգաս; 137. Աշե՛ երկինքն էր ամպե (Ռշտունիք); 138. Էրթանք Ըստամպեոլ; 139. Ստամպեոլն էր շինած; 140. Ծովուն հավք՛ն կեր; **5. Քնարական երգեր** ա. Սոցիալական գանգատի ու բողոքի երգեր.- 141. Ծիրանի ծառ; 142. Հա, տվեք, հետ տվեք; 143. Հով, հով, հովն ընկավ; 144. Ախ, մարալ ջան; 145. Ղարիբ են; բ. Զինվորի և զինվորագրության երգեր.- 146. Չյուն եկել տունն առել ա; 147. Մայրիկ, ես գնում են; 148. Սարերի վրով գնաց; 149. Չափուկ քելե, Հայկո ջան; 150. Մտա եկեղեցի; գ. Լավատեսական այլաբանություն.- 151. Արորն ասաց տատրակ հավքուն; դ. Հովվերգություն.- 152. Լուսնակն անուշ; 153. Լուսնակն անուշ; ե. Օրորոցային երգեր.- 154. Քուն եղիր, բալաս, Ա. տարբերակ; 155. Քուն եղիր, բալաս, Բ. տարբերակ; գ. Սիրո (սիրահարական երգեր).- 156. Յարս, յարս եկավ; 157. Արի համով, ոսկի ծամով; 158. Երկինքն ամպել է; 159. Կանգնել ես բախա-բախա; 160. Գութանը հաց են տանում; 161. Կարմիր վարդը ջամով ա; 162. Վրան են տվել սարին; 163. Հաբբան (Բլուր); 164. Էդ առուն ջուր ա էթում (Բլուր); 165. Ամպել ա կամար-կամար; 166. Մեր բաղը ծառ ա; 167. Մեր կալը հաց են տարել; 168. Հավար Ձուր; 169. Ջաղացի աջի կուռը; 170. Քեշքիլխու ձորեն եկող; 171. Արազը հեշտացել ա; 172. Ալ ձին նալն ինչ անե; 173. Ալ ձին նալն ինչ կանե; 174. Ալ ձին նալն ինչ կանե; 175. Լուսնակն ա կայնել դարին; 176. Լուսնակն ա կայնել դարին; 177. Կայնել են՝ կանչում էլ չես; 178. Սիրել են սիրեկանս; 179. Մատնիքը մատովս չէր; 180. Կայնել ես ախա-բախա; 181. Սարերին գարուն կուգա; 182. Ես սարեն կուգայի; 183. Տնեն էլար; 184. Դրնեն էլար; 185. Երկինքը ամպած է; 186. Ալագոզ աչերո; 187. Հորդ տունը; 188. Հանդեն գաս գեղը մտնիս; 189. Լռիկ նայում են; **6. Կատակի,**

Կենցաղային հումորի և երգիծանքի երգեր.- 190. Աստված անեղ, անժամանակ; 191. Բաղուն կա բաղմանչի; 192. Ելա տանիք; 193. Թաք տանեին, տանեին (Ախալցխա); 194. Մայրամ կանչեք, հանեք դուս (Մուշ); 195. Կուզյամ, կուզյամ Վանայ խետ; 196. Մայրիկին ֆայտոն բերին; 197. Լուսնակը լոս ի, բարո; 198. Խումար պառկեր՝ երես բաց; 199. Լոթի լոպազին գրողը տանի; 200. Քառսուն մանեթ, դաթ մը հալավ (Ախալքալաք); 201. Հինգ էժ ունեն; 7. **Պարերգեր.**- 202. Պոստան եմ դրե; 203. Վավիլեր, Ջուլո; 204. Նախրագնեն ուղի ծառ; 205. Ամպել ա բութա-բութա; 206. Սարեն կուգա ջուխտ՝մ դոչ; 207. Մշու սարեր մշուշ էր; 208. Եկին, եկին Մոկաց խարսներ; 209. Եկան, եկան Մոկաց հարսներ; 210. Էդ յան ուռ ա; 211. Հով այվանին քնել ես; 212. Ջան իման, ջան իման (Մոկաց Գնեկանց գյուղ); 213. Սարեն ելավ երկու մուխ; 214. Աղջկեք, պար բռնեցեք; 215. Աղջկեք, պար բռնեցեք; 216. Երևանա ճամբեն թոզ ա; 217. Չինար յարի բան ասեն; 218. Կանաչ արտը բան եկա; 219. Ես առուն ջուր ա գալի; 220. Ղաշանգ է; 221. ա. Հոյ իմ նագանի յարը; բ. Նիգյար, Նիգյար կայնի գամ; 222. Մի յար ունեն ավչի ա; 223. Հոյը Նարե, Նարե; 224. Ես յանը ուլքի; 225. Էջմիածնա վանքի սներ; 226. Լուսնակը բակ ա բռնել; 227. Շորորա, Անուշ ջան; 228. Մեր բաղը ծառ ա; 229. Մեր բաղը ծառ ա; 230. Ջուրը խմել եմ, սիրտս հովանա; 231. Աման մեր բաղի բանդեն; 232. Շախկըր-շուխկըր քամարս; 233. Բոբիկ մի ման արի; 234. Յար, քնել ա իմ յարը; 235. Ելնենք սարը; 236. Նոր ա բացվել բարի լուսը; 237. Աղջի դու հուր ես; 238. Տվեք, տվեք թողը հանենք; 239. Հարայ էլլի, էլլի յար; 240. Հայդե, հայդե, թանձարամ; 241. Յարս՝ անուն Պալասան; 242. Նայ, նայ, նայ; 243. Մարտական պարերգ; 244. Ալ այլուղս; 245-254. Յայլիներից առնված նմուշներ՝ կատարման յուրատեսակ ձևերով; 8. **Մանկական երգեր, հեքիաթի երգ, խաղերգեր.**- 255. Ասղուտ կուտ, կրկուտ; 256. Ասղուտ կուտ, կրկուտ; 257. Հեքիաթ, հեքիաթ, պապս ի; 258. Արև, արև, դուրս ելիր; 259. Սար, սար; 260. Կոտ ու կես կորեկ ունին; 261. Հավկիթ կռվեցնելու եղանակ (Շիրակ); 262. Պապույ, էժերդ ծախե (Օվաճրքի բարբառով); 263. Կիրակնուտ իրիկունը; **Լրացում Ա:** ա. Հարսանեկան (թագավորի) երգեր.- 264. Գացեք կանչեք գթագվորահեր; 265. Մեր թագվորն էր խաչ; 266. Մեր թագվորն էր աջ; 267. Մեր թագվորին ի՞նչ կուպիտեր; 268. Մեր թագվորին ի՞նչ կպիտեր; 269. Թագվոր, ի՞նչ բերեն քեզ նման; 270. Թագվոր, ի՞նչ բերեն քե նման; 271. Թագվոր, ի՞նչ բերին քե նման; 272. Մեր թագվորին

ծաղիկ պիտեր; 273. Մեր թագվորին ծաղիկ պիտեր; 274. Մեր թագվորին ծաղիկ պիտեր; 275. Ծաղիկն էլ ինչենի՞ պիտեր; 276. Թագվոր, բարով, խազար բարով; 277. Թագվոր, բարով, հազար բարով; 278. Թագվոր, բարով, հազար բարով; 279. Թագվոր թագն ի գլուխ; 280. Այս ծառն ծաղիկ պիտեր; 281. Թագվորի մեր դուրս արի; **Լրացում Բ:** Այլ երգեր 709 տետրակից.- 282. Առանց գրված խոսքերի; 283. Քաղիանի (առանց գրված խոսքերի); 284. Աղենց մեշի օլորը; 285. Գյուլուն ես; 286. Առանց խոսքի; 287. Քաղիանի, առանց խոսքի; 288. Ջորած ուխտը մոտեցել ա; 289. Վանքի պռատ պատին մեռնեն; 290. Ջուր ա գալիս արխունը (ճախարակի); 291. Առանց գրված խոսքերի; 292. Արագի են աղեքը; 293-297. Առանց գրված խոսքերի; 298. Օր, օր բալաս; 299-300. Առանց գրված խոսքերի: Ծանոթագրություններ և վերլուծական դիտողություններ; Հապավումներ:

Հ.11. Հայ ժողովրդական երգեր: Գիրք Գ: Ազգագրական ժողովածու: Մաս 1 /Կազմ., խմբ., և ծանոթագր. Ռ.Աթայանի.- Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2000.- 165 էջ:

Բովանդ.՝ **Նախաբան; Նախաբան անգլերեն; Նախաբան ռուսերեն; «Ազգագրական ժողովածու», մաս Ա.-** 1(1). Ընկերով կայնած քուչեն (Կարմիր վարդ); 2(2). Կայնել եմ, գալ չեմ կարա; 3(3). Չուն դնեմ թավեն, խաշեմ; 4(4). Հոյ, յար; 5(5). Շորորա, Սալաթ; 6(6). Լեզուս չի խոսում; 7(7). Հով, հով, հովն ընկավ; 8(8). Ծիրանի ծառ, բար մի տա; 9(9). Հա տվեք, հետ տվեք; 10(10). Հով, հով, հովն ընկավ; 11(11). Էս օր ուրբաթ ի; 12(12). Քելե, քելե, քելքով աղջիկ; 13(12բ). Քելե, քելե, քելքով աղջիկ; 14(13). Չինար ես, կեռանալ մի; 15(14). Ելեք, աղբեր; 16(15). Ծառի տակին կար կանեն; 17(16). Ամպել ա՛ ձուն չի գալի; 18(17). Գարուն ա, ձին ա արել; 19(18ա). Սիրուն ջան; 20(18բ.) Սիրուն ջան; 21(19). Կապուտ քուռակ հեծել եմ; 22(20). Ուխտ արա, Ծիրան ջան; 23(21). Արորն ասաց տատրակ հավքուն; 24(22). Յար, արի, յար; 25(23ա). Ախ, լոթի Սարան; 26(23բ). Ախ, լոթի Սարան; 27(24). Իմ հերը քեզ աղջիկ չի տա; 28(25). Ալ ու ալվան ես առել; 29(26). Փափուրի ջան; 30(27). Էս օր ուրբաթ պիտեր; 31(28). Հոլ արա, եզո; 32(29). Սարալ գոմեշ; 33(30). Չիզ տու, քաշի; 34(31). Հոռոլո, լո, լո; 35(32). Մեր տուն ձեր տուն; 36(33ա). Յաման ամի; 37(33բ). Յաման ամի; 38(33գ). Յաման ամի; 39(34). Յայլի ծաղիկ Գյուլի ջան; 40(35). Աղջի հարսնառդ եկավ; 41(36). Էս յանը ուլքի; 42(37). Հով, հով, հովն

ընկավ; 43(38). Կարմիր քարը տաշած ա; 44(39ա). Սարերեն գարուն կուգա; 45(39բ). Սարերեն գարուն կուգա; 46(40) Արագը հեշտացել ա; 47(41). Կալ եմ գցել կալսել եմ; 48(42). Արտերը վարած տեսա; 49(43). Աղջի, ինձ վառեց սերդ; 50(44). Գացի արտեր բռնի լոր; 51(45). Դե ֆլե ֆիկո; 52(46). Ամպել ա՝ թոն չի գալիս; 53(47). Աբարանը քարոտ ա; 54(48). Ծաղկավանքա ձորեն եմ; 55(49). Աղվես գնաց մտավ ջաղաց; 56(50). Ուն կերևա, ձուն կերևա; 57(51). Ծաղիկ Ծաղկեվանա ես; 58(52). Ջաղացս մանի մանի; 59(53); 60(54). Խորոտ էր, կոլոտ էր; 61(55). Ամպել ա ամպի տակին; 62(56). Ես քեզ տեսա; 63(57). Ոսկե մատնիք մատներիս; 64(58). Սեկ օր մենք ժողվանք գնացինք; 65(59). Նայ-նայ, փափոռի; 66(60). Ես ելա գնացի; 67(61ա). Ուռի ես կորանալ մի; 68(61բ). Ուռի ես կորանալ մի; 69(62). Որդին ասաց՝ մնաս բարյավ; 70(63). Հով այվանին քնել ես; 71(64) Սարերի սինձն ինչ ա; 72(65) Սերը ինչ ա; 73(66). Կաքավն ա կայնել քարին; 74(67). Օյ յար, ծաղիկ Ծաղկեվանա ես; 75(68); Թալանն եկավ; 76(69). Ղաշանգ եր. Արագի խոր աղեքը; 77(70). Կեցցե հայոց հավատը; 78(71). Սար, սար, սարի աղջիկ; 79(72). Սուրբ Կարապետ, քո վանքը; 80(73). Չուքի հոռովել; 81(74ա). Հո, հոլ ել, հոլ ել; 82(74բ). Հոլ արա գնանք; 83(75ա). Օթխի տակեն ջուր գնաց; 84(75բ). Օթխի տակեն ջուր գնաց; 85(76). Օթխի տակեն ջուր գնաց; 86(77). Էնեկո յարս; 87(78). Աման նագանի յարս; 88(79). Ես մի պուճուր հոտաղ եմ; 89(80). Ըռեհան եմ՝ բար չունիմ; 90(81). Ախ, վայ է, վայ է; 91(82). Հոյ, հոյ, Եղսո ջան; 92(83). Խնուս գեղի մեջտեղը; 93(84). Ինձմե մի նեղենա; 94(85). Արև թովռով ելավ; 95(86). Երևան բաղ եմ արել; 96(87). Մուղնվա ջուրը սառն ա; 97(88). Սարի գլխին պաղ աղբյուր; 98(89). Աղբրի գլուխ մարմար քար; 99(90). Լսեցեք, պարոններ; 100(91). Մի գնա, մի գնա; 101(92). Տասն ավուր ճանապարհ; 102(93). Հոգիս մարմին հանդիպեցին; 103(94). Փուխ ու կեսից բեռ բռնեցի; 104(95ա). Աղջի նագերով; 105(95բ). Աղջի նագերով; 106(95գ). Աղջի նագերով; 107(96). Տիլոյ աղջիկ; 108(97). Նեստորը գնաց Մարգարի գեղը; 109(98). Գացի տեսա չինարի ծառը; 110(99). Յար ջան, արի դու մի առնի; 111(100). Բարդու ծառը բար կուտա; 112(101). Մայրիկին յագմա բերին; 113(102). Ղարսա բերող բլեր է; 114(103). Բյուլբյուլ եմ; 115(104). Հոդալլո ջան; 116(105ա). Ծաղկավանքում ձուն կուգա; 117(105բ). Ծաղկավանքում ձուն կուգա; 118(106). Յար, յար, այ տղա գնա; 119(107). Շառաֆուն դուն, փուշով աղջիկ; 120(108). Ամպել էր ամպի նման; 121(109). Շիլեն ծալ;

122(110). Կանչում եմ, յար, արի; 123(111). Իմ աղբեր ծառան տակին; 124(112). Առավոտուն բարի լուս; 125(113). Ելա ջրերի հանդը; 126(114). Ելա գացի սար սնծի; 127(115ա). Բերդի բոլոր ավազ ա (Ալազյազ սարն ամպել ա); 128(115բ). Բերդի բոլոր ավազ ա (Ալազյազ սար ամպել ա); 129 (116). Սիրել եմ սիրեկանս; 130(117). Մեր դռանը խնկի ծառ; 131(118). Օրդան քաշեց; 132(119ա). Անծրևն եկավ շաղալեն; 133(119բ). Անծրևն եկավ շաղալեն; 134(120). Էս սարին թուշ եմ եկել; 135(121). Սև եմ, սևավոր հավք եմ; 136(122). Սարի տակին սառն աղբյուր; 137(123). Սարիցը պաղ քամին փչեց; 138(124). Ամպել ա կամար-կամար; 139(125). Ջուր կուգար վերին սարեն; 140(126). Գութանը հաց եմ տանում; 141(127). Քամի ելավ երան երան (Շորորա, Սալաթ); 142(128). Բաղեր, դուք կանաչեցեք; 143(129). Ծառան տակին ջուխտակ դոշ; 144(130). Սարեն եկավ ձիավոր; 145(131). Չեմ, չեմ, չեմ կրնա խաղա; 146(132ա). Նա լուս էր; 147(132բ). Նա լուս էր; 148(133ա). Կուժն առա, ելա սարը; 149(133բ). Կուժն առա, ելա սարը; 150(134). Սարերի վրով գնաց; 151(135). Էս գիշեր լուսը տեսա; 152(136). Տիգրան աղի մատի օղը; 153(137). Ջաղացս մանի, մանի; 154(138). Ել, ել, ելի պարենք; 155(139ա). Սև ձին նալն ինչ անե; 156(139բ). Ալ ձին նալն ինչ անե; 157(140). Աղջի անունդ Շուշան; 158(141). Հով այվանը մտել ես; 159(142). Էս տներ, մանդր տներ; 160(143). Խնձոր ունիմ՝ կծած ա; 161(144). Կաքավն իջավ վըր սարին; 162(145). Երթալու եմ (Խանում Եվա ջան); 163(146). Աստված քո աղբեր պահի; 164(147). Տո յար ջան; 165(148). Գրկով, գրկովդ ըլնեն; 166(149). Էսօր բարխե բալաք է; 167(150). Գոշա ջուրը սառել ա; 168(151). Նարե: Սարի ուսին բլեր ա; 169(152). Կայնել ես բաղի գլխին; 170(153). Սիրել ես՝ մոռանալ մի; 171(154). Ուռի ես՝ կեռանալ մի; 172(155). Վարդ եմ քաղել շաղերով; 173(156). Ջան աղջիկ, ինձի գովա; 174(157). Երթամ աղբյուրը ջրի; 175(158). Բացվեցավ բաղչանուն վարդը; 176(159). Հայ աման, աման; 177(160). Արոտով, արոտով; 178(161). Մանանս նստել է աղբրի քարին; 179(162). Մտի տներն սինին առ; 180(163). Քաշվի, կորի շան գյադա; 181(164). Սարին տակը ջուխտս՝ դոշ; 182(165). Հոյ նազան ու դիլբար; 183(166). Գյուլում, Գյուլում ջան; 184(167). Գարունը բամբակ ցանեն; 185(168). Այ Նազան, Նազան; 186(169). Օտար, օտար; 187(170). Յար, բարդու ծառը բարձել ա; 188(171). Յարին յար չունի; 189(172). Աղվեսդարը փլել ա; 190(173). Պարտքով կովը ծախեցին; 191(174). Սև տղան, կոլոտ տղան;

192(175). Կանաչ տեփուր մադան ա; 193(176). Այ ինդիլո, ինդիլո; 194(177ա). Այ սիրուն Սաթո; 195(177բ). Այ սիրուն Սաթո; 196(178). Հո, յաման ու յար ջան; 197(179). Սիրել ես՝ մոռանալ մի; 198(180). Արեգակի նման ես; 199(181). Քա սև, սև, սևավոր աղջիկ; 200(182). Առնեն երթամ իմ յարը; 201(183). Թագվորի մեր, դուրս արի; 202(184). Յար, լուսի լուսնակը; 203(185). Ես եմ քո խաղա-միջուն; 204(186). Լուսաստղ քիթ գցեց դուս; 205(187). Ախ, աման, յաման; 206(188). Քանաքեռ բարձր տեղ ա; 207(189). Պուճուր աղջիկ մի թռնի; 208(190); Յար: Այ հեվա սիրոս; 209(191). Գնացի բաղը; 210(192). Քույրիկս եկավ; 211(193). Այ լոթի աղջիկ; 212(194). Էթուն եմ բաղը; 213(195). Բաղչեթին սպանի օձ; 214(196). Չեր բաղին կա բաղմանչի; 215(197). Ես գութանն եմ; 216(198). Գնտով, թոփերով աղջիկ; 217(199). Քա, նանի ջան; 218(200). Կայնել ես կաժ կմանես; 219(201). Քո մատի մատնիքը; 220(202). Կայնել ես բախա-բախա; 221(203). Քո սրտով սիրածը; 222(204). Գնացի ջուրը ջրի; 223(205). Յար ջան, ուզուլմիշ արա; 224(206ա). Կայնել ես քարի վերա; 225(206բ.) Չի-նար ես, կեռանալ մի; 226(207). Օտար երկիր գալող կտրիճ; 227(208). Կոտ ու կես կորեկ ունիմ; 228(209). Տոն, տոն, տոն, աղբեր; 229(210). Արագը հեշտա-ցել ա; 230(211). Կայնել ենք ախա-բախա; 231(212). Ախ կանեն՝ արուն կուգա; 232(213). Կալ եմ զցել, կալսել եմ; 233(214). Հով, հով, հով եղնի; 234(215). Ախ. սևավոր, սևիկ աղջիկ; 235(216). Այ տղա մեր գեղեցի; 236(217). Ջան աղբեր; 237(218). Եկավ արանա քամին; 238(219). Հոյ նարըմ; 239(220). Թագվոր, դու բարով եկար; 240(221). Լե, լե, յաման; 241(222). Արագիլ, բարով եկար; 242(223). Քեզ որ տեսա; 243(224). Ես մեր տունը, դուն ձեր տունը; 244(225). Սոնալար; 245(226). Ջան, մարալ ջան; 246(227). Թուրս բերեք; 247(228). Բո-բիկ մի քելե; 248(229). Քեարվան կուգեր; 249(230). Մեկ կոլոտիկ; 250(231). Սաչանա ջուրը; 251(232). Տուն եմ շինել; 252(233). Հանդեն գաս գեղը մտնես; 253(234). Ես առուն ջուր է գալի; 254(235). Աղջի, նոր եկար կալեն; 255(236ա). Նազ մի անի; 256(236բ). Նազ մի անի; 257(236գ). Նազ մի անի; 258(237). Կեր-թան, ճամբես էս է; 259(238). Ամպել ա ամպի վերա; 260(239); Կանաչ արտիս քենարը; 261(240). Կարմիր քարը տաշած է; 262(241). Ես սիրեցի՝ ուրիշն առավ; 263(242). Ես գնում եմ; 264(243). Ելեր կայներ խորոտիկ Մրտոն; 265(244). Արծափի ջուրն; 266(245). Ծառը ես եմ; 267(246). Եկար մեր դռնով ընցար; 268(247). Ջար զընզը; 269(248). Ծառի տակը տալիս յա; 270(249).

Կարմիր ալուչա առնեն; 271(250). Առնեն կայնեն; 272(251). Շուշան, մին արի; 273(252). Յար լե, լե; 274(253). Ախ, մայրիկ ջան; 275(254). Թալիշու ճամբեն դուզ ա; 276(255). Ա՛յ աղջիկ, ծամով աղջիկ; Հավելում «Ազգագրական ժողովածու»-ին.- 277. Հով արեք, սարեր ջան; 278. Էս օր ուրբաթ պաս է; 279. Լուսնակն անուշ, հովն անուշ; 280. Ջիգ տու, քաշի; 281. Գութանը հաց են բերում; 282. Արազը հեշտացել ա; 283. Չինար ես, կեռանալ մի; 284. Կուժն առա, ելա սարը; 285. Երկինքն ամպել է; 286. Ալագյազ սարն ամպել ա; 287. Մեր դռանը խնկի ծառ; 288. Անձրեն եկավ շաղալեն; 289. Պարտեզ ունիմ; 290. Արև թռվռվել ելավ (Իմ չինարի յարը); 291. Մատնիքը մատովս չէր; 292. Ախ կանեն՝ արուն կուգա; 293; Լուսնակն ա կայնել դարին; 294. Ախ, մարալ ջան; 295. Կայնել ես վարդի հովին; 296. Կայնել ես վարդի հովին; 297. Առնեն երթան էն սարը; 298. Առնեն երթան էն սարը; 299. Գացի արտեր բռնի լրդ; 300. Հավար Ջուլը; 301. Կապուտ քուռակ հեծել են; 302. Նոր ա բացվել բարի լուս; 303. Աղջի, արի քե ֆաս առնեն; 304. Դու կայնել ես ընտրական; 305. Մարալ գոմեշ; Ծանոթագրություններ և վերլուծական դատողություններ:

3.12. Հայ ժողովրդական երգեր: Գիրք Դ: Ազգագրական ժողովածու: Մաս 2 /Կազմ. և ծանոթագր.՝ Ռ. Աթայան, խմբ.՝ Ռ.Աթայան, Գ.Գյողակյան.- Ե.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2003.- էջ 208:

Բովանդ.՝ Նախաբան; Նախաբան անգլերեն; Նախաբան ռուսերեն; «Ազգագրական ժողովածու», մաս Բ.- 1(256). Առավոտ լրդ մտավ արտ; 2(257). Դու իմ սրտին դյուր եկար; 3(258). Սիրել են սիրու սավդով; 4(259). Դոյ յո, դոյ յո; 5(260ա). Արդ ցնծացեք; 6(260բ). Արդ ցնծացեք; 7(260գ). Արդ ցնծացեք; 8(261ա). Դերիկո; 9(261բ). Դերիկո; 10(262). Աղջի, արի քե ֆաս առնեն; 11(263). Ցորեն են ցանել. 12(264). Գեշ կնիկ; 13(265ա). Ջան, իման; 14(265բ). Ջան իման; 15(266). Ելանք որ ելանք; 16(267). Մշո դաշտեր մշուշ էր; 17(268). Սարեն կուգաս սեյրան կենես; 18(269). Բոստան են դրե; 19(270). Նա Պըտեր; 20(271). Հեյ, նազըմ; 21(272). ...; 22(273). Մաշինեն եկավ; 23(274). Աղա երի; 24(275). Պուճուր աղջիկ, գալըմ ես; 25(276). Մային ա; 26(277). Ինդիլո; 27(278). Քառսուն մանեթ; 28(279). Օշորեցին թություն բերեց; 29(280). Երևան ասի յարս; 30(281). Մի բանա սիպտակ դոշո; 31(282). Ախ, յայլա, յայլա դիզը; 32(283). ...; 33(284). Ախ, Տիրուն ջան; 34(285). Երկանքը թաղի վերա; 35(286). Խաղ ասեն խաղի գլխին; 36(287). Իմալ էնեն; 37(288). Կայնել ես՝ կանչում էլ

չես; 38(289). Էրեսբաց ման եմ գալիս; 39(290). Լեպիո, հո լե; 40(290) Մարիամ, եկուր; 41(290). Տալիլ; 42(291). Յար ջան; 43(292ա). Երկանքս կաղա ծավար; 44(292բ). Յար, քու բարակ բոյիդ մեռնեն; 45(293). Սեղանի վրի պսպղան թուրը; 46(294). Մագդ խոնարհի; 47(295). Գութանը հաց եմ տարել; 48(296). Օրոր, օրօրդ ըլնեն; 49(297). Կարճիկ ունիմ դեղին ա; 50(298). Յաման էլո; 51(299). Դոն, դոն, դոն; 52(300). Օսաննա, Օսաննա; 53(301). Նոր ա, նոր ա; 54(302). Ջաղացիս աջի կուռը; 55(303ա). Էս դին ուռ ա; 56(303բ). Էս դին ուռ ա; 57(304). Հայ, դաշանգ գյուլ; 58(305). Մինըմ, մինըմ; 59(306ա). Քիրամիդ աղբար; 60(306բ). Քիրամիդ աղբար; 61(306գ). Խոնար պառնե երեսբաց; 62(307). Ինչո՞ւ Բինգյուլը մտար; 63(308). Աղջի, հագածդ չիք ա; 64(309). Այ տղա օտար; 65(310). Քելեր, ցուլեր իմ յարը; 66(311). Սարի սովոր; 67(312). Եկար մեր դոնով անցար; 68(313). Ախ, սոնալար; 69(314). Մեր մշակին ոսկի քյամար; 70(315). Հոյ, մար, հեյ, մար; 71(316). Չինար յարի բան ասեն; 72(317). Մի ծառ ունիմ; 73(318). Մարոն ա կայնե; 74(319). Հագել ես դեղին; 75(320). Ուշի ուշերը; 76(321ա). Լավն ասեք; 77(321բ). Լավն ասեք; 78(322). Կայնե սեյր անեն; 79(323). Էս քո շինալ; 80(324). Տո յար ջան; 81(325). Իմ աղբեր ծառան տակին; 82(326). Հարբբան; 83(327). Ելեք տեսեք որն ի կերե; 84(328). Մամլա-քաթսան մաքթուի; 85(329). Կարմիր քարը տաշած ա; 86(330). Կալ եմ գցել կալսել եմ; 87(331). Կայնել ես վանքի հովին; 88(332ա). Սարեն ելավ երկու մուխ; 89(332բ). Եզբակն եկան Իգդիր վառեց; 90(333). Ծամերդ, ծամերդ; 91(334). Աղջի Սոնա; 92(335). Նեստորը գնաց Մարգարի գեղը; 93(336). Աղվես-դարը, յար, բլեր ա; 94(337). Կայնել ես էրի-երի; 95(338). Ուռի ես՝ կեռանալ մի; 96(339). Բաղունս կա բաղմանչի; 97(340). Ղարասուի դեմի սազը; 98(341). Այ տղա, անունդ Սարգիս; 99(342). Ախ, մարալ ջան; 100(343). Ղարիբ եմ, Կարս գնացի; 101(344). Էս աղջիկ եմ՝ ալ կուզեն; 102(345). Մեռա բաղին լալելով; 103(346). Ստեփանի ձիան դաշը; 104(347). Աբարանը քարոտ ա (Աման Թելլո); 105(348). Կանչել են արտերը; 106(349ա). Փափուրի, կանչել են արտերը; 107(349բ). Փափուրի, կանչել են արտերը; 108(350ա). Կանաչ արտը հաց տարա; 109(305բ). Կանաչ արտը հաց տարա; 110(351). Քելե յար կողբցի; 111(352). Մաշինեն եկավ; 112(353). Ջուր կգա վերին սարեն; 113(354). Աբարանը քարոտ ա; 114(355). Կանաչ արտի քենարը; 115(356). Կանաչ արտի քենարը; 116(357). Կանաչ արտը հաց տարա; 117(358). Արի, յար ջան; 118(359).

Աղջիկ, աղջիկ, ալ աղջիկ; 119(360). Սարերը ման եմ եկել; 120(361). Շըխկըր, շուխկըր; 121(362). Վառվում եմ, վառվում; 122(363). Աղե ջան, հացը թըխա; 123(364). Ամպել ա կամար-կամար; 124(365). Ալ ձին նալն ինչ կանե; 125(366ա). Լավն ասեք; 126(366բ). Լավն ասեք; 127(367). Յարե հա, յարե վախ; 128(368). Մայրիկ, ես կուզեմ ոսկի շալ; 129(369). Լուսնակն անուշ; 130(370). Մաշինեն եկավ; 131(371). Հողալլո ջան; 132(372). Աբարանը քարոտ ա; 133(373). Էջմիածին երթամ ուխտ; 134(374ա). Ջուր կուզա վերին սարեն; 135(374բ). Ջուր կուզա վերին սարեն; 317 տետրի երգերը.- 136(1). Երկեն գոմը սալեր եմ; 137(բ). Յար, քու բարակ բոյին մեռնեն; 138(2). Երկնքից անցավ խազը; 139(3). Նանիկ, նանանիկ; 140(4). Դոն, դոն, գյուլում յար; 141(5). Սարերու սեյրանլի յար; 142(6). Իրիկվան մութը կոխեց; 143(7). Ծաղիկ ըսեմ ու շարեմ; 144(8). Էլի, Մարո, եղար գովական; 145(9). Էլի, Մարո, եղար գովական; 146(10). Վայ, վոյ; 147(11). Ես Ալեքն եմ; 148(12ա). Կերթամ, մայրիկ, կերթամ; 149(12բ). Կերթամ, մայրիկ, կերթամ; 150(13). Պովեզը բռռաց; 151(14). Հոյ Նազան իմ; 152(15). Ախ, նանի ջան; 153(16). Ինար յարին, օյ, օյ; 154(17). Բոլոր երես, պզտի բերան; 155(18). Յաման, մեր բաղի բանդեն; 156(19); Կես գիշեր՝ լուսնյակ գիշեր; 157(20). Հայրե, հայրե, թանձարան; 158(21); Համբարձման երկուշաբթին; 159(22). Հոյ նար; 160(23); Այ Մարան, Մարան; 161(24); Գնա, գնա, հետիդ եմ; 162(25). Կանչե, կռունկ; 163(26ա). Տարան, տարան իմ յարը; 164(26բ). Տարան, տարան իմ յարը; 165(26գ). Տարան, տարան իմ յարը; 166(27ա). Հարբբան; 167(27բ). Նարե, Նարե, հեյ Նար; 168(28ա). Ջան, մարալ ջան, գացի հեռեցա; 169(28բ). Սիրելիս, ինձ ատել ես; 170(29ա). Նաներ, նաներ Ջուլո; 171(29բ). Նաներ, նաներ, Ջուլո; 172(30). Օյ, օյ, յաման դարիպո; 173(31). Թագվոր, բարով; 174(32). Մեր թագվորին ծաղիկ պիտեր; 175(33). Ալազյազ բարձր սարին; 176(34). Վրան եմ դրել դարին; 177(35). Բամբակ եմ ցանել; 178(36). ...; 179(37). Ես սարեն կուզայի; 180(38). Աղջի, անունդ ասա; 181(39). Թագվոր, ի՞նչ բերեմ քու նման; 182(40). Պետ դիզան; 183(41). Բազրգյան եկավ; 184(42). Ել, ել, ել; 185(43ա). Վարդ, ըզբեզ չըմ սիրի; 186(43բ). Վարդ, ըզբեզ չըմ սիրի; 187(44ա). Հո, հո, եզնը ջան; 188(45). Արանը բաղ եմ արել; **Հավելում «Ազգագրական ժողովածուի» Բ մասին.**- 189. Սիրել եմ սերն երեսին; 190. Ես գիշեր, լուսնակ գիշեր; 191. Քելմա քելե; 192. Ելա տանիս թափ քելեցի; 193. Ամպել ա կամար-կամար; 194. Քելմա քելե;

195. Աղջի, անունդ Օսան; 196. Էրթիկ, էրթիկ բռնել ես; 197. Մարգի միջի իլլու-
նը; 198. Ախ, մարալ ջան; 199. Հոյ, նար; 200. ...; 201. Ջաղացիս աջի կուռը;
202. Ծովուն հավք՝մ կեր; Տարանջատ գրառուսներ.- 203. Սիրել եմ սերն երե-
սին; 204. Սիրել եմ սերն երեսին; 205. Սիրել եմ սերն երեսին; 206. Սիրել եմ
սերն երեսին; 207. Սիրել եմ սերն երեսին; 208. Սիրել եմ սերն երեսին; 209.
Աբարանը քարոտ ա; 210. Ալ ձին նալն ինչ կանե; 211. Արազը հեշտացել ա;
212. Հեյ Նազան իմ; 213. Մանի ասեմ մե բերան; 214. Ախ: Հաբրբան, հաբրբան;
215. Սիրել եմ սերն երեսին; 216. Կապուտ քուռակ հեծել եմ; 217. ...; 218. Յար
լե, սիրել եմ սերն երեսին; 219. Սիրել եմ սերն երեսին; 220. Կապուտ քուռակ
հեծել եմ; 221. ...; 222. Արև դիպավ էն պատին; 223. ...; 224. Էրվում եմ; 225. ...;
226. Լուսնակը սարի արտեն; 227. Մուշեղ ջան, արի մեր տուն; 228. ...; 229.
Գյալին, գյալին; 230. Մեր ուռի ծառն էր; 231. Կուռտիկ ունիմ՝ դեղին ա; 232. Ես
Ալեքն եմ; 233. ...; 234. Հոռոմ, Հոռոմ; 235. Այ իմ մեզարով աղջիկ; 236. Աման
յար; 237. Թագվոր, ի՞նչ բերեմ քոյ նման; 238. Ասելդ ինչ ա; 239. Ելա կերթամ,
հաց կու տանիմ; 240. Հոյ նարմ; 241. Ախ, երնեկ եմ ձեզի; 242. Եկին, եկին Մո-
կաց խարսներ; 243. Եկին, եկին Մոկաց խարսներ; 244. ...; 245. ...; 246. ...; 247.
Հավար նազանի; 248. ...; 249. ...; 250. Սարի տակը մշուշ էր; 251. ...; 252. Սիրել
եմ սերն երեսին; 253. Քաղեցի արտըմ գարի; 254. Հով էրեք, սարեր; 255. Վարդ
եմ քաղե; 256. Իմ յարը դուռն է դրած; 257. Դուշըմ թռավ մեր արտեն; 258. Ժա-
մադոնեն դուս կուգաս; 259. Իջանք չայիրները; 260. Իջանք չայիրները; 261.
Մարալո, սարի աղջիկ; 262. Ջաղչին առուն կանաչ էր; 263. Վայ, մայրիկ ջան;
264. Վայ, մայրիկ ջան; 265. Քելե, քելե, թոզը հանենք; 266. Մազերդ սև, թուշը
կարմիր; 267. Մարալի բյուլբյուլ; 268. Պյուլպյուլը տալին վրա; 269. Պյուլ-
պյուլ էր տալին վրա; 270. Սարեն եկար սեյրանի պես; 271. Այ սար ու սեյրանա
յար; 272. Այ սար ու սեյրանա յար; 273. Դու կայներ ես կարմընջին; 274. Դու
կայներ ես կարմընջին; 275. Ջաղցի դուռը տաշած է: «**Հայ գեղջուկ երգեր**»
Ժողովածու իններորդ, 1913թ.- 276(1). Աղջի, մերըդ մեռել ա; 277(2). Գիշեր-
վան լուսնյակը; 278(3). Ամպել ա, ձյուն չի գալի; 279(4). Աղջի, անունդ Շուշան;
280(5). Գյուլ հա, գյուլ հա; 281(6). Կալերի ճամբեն դուզ ա; 282(7). Բաղչի պա-
տը դըդում ա; 283(8). Սարը կրակ եմ արել; 284(9). Թագա մածուն եմ մերել;
285(10). Պուճուր աղջիկ սևավոր; 286(11). Կայնել եմ՝ գալ չեմ կարող;
287(12ա). Եռճամ; 288(12բ). ...; 289(12գ). ...; 290(12դ). ...; 291(12ե). ...;

292(12գ). ...; 293(13). Դոյ, իմ նազանի յարըս; 294(14). Աման յար; 295(15). Բաղչի պատը ղըդում ա; 296(16). Սարը կրակ են արել; 297(17). Ուստի՞ կուգաս, յարո; 298(18). Վարդո ջան; 299(19). Մտիկ արա էն ղըշին; 300(20). Բամբրկի տակին; 301(21). Ծրագը վառ ա; 302(22). Մեր բամբակը, ձեր բամբակը; 303(23). Ուռի ծառ ըլնեի; 304(24). Կայնել ես, կաժ կըմանես; 305(25ա). Արև, ջան արև; 306(25բ). Արև, ջան արև; 307(26). Գութանը մանի-մանի; 308(27). Յար ջան, մերը մեռել ա; 309(28). Ջաղացըս մանի-մանի; 310(29ա). Բերդիցըն աշեցի; 311(29բ). Բերդիցըն աշեցի; 312(30). Ազիզ բալիս ըսպանեցին; 313(31). Դանդումը մնաց յարս; 314(32). Սարերը կրակ են արել; 315(33). Վայ քյամարըս; 316(34). Ուսկի՞ցը կուգասը հույշիկը; 317(35). Սուտ ազգականներըս հարցրին; 318(36). Ես քեզ սիրի; 319(37). Խանե յամման; 320(38). Գուլե հեյ; 321(39). Պարեղանակ; 322(40). Ես քեզի սիրեցի; 323(41). Ելիր, Մարո, ելիր; 324(42). Ջաղացի դուռը փոս ա; 325(43). Բոբիկ մի ման արի; 326(44). Քաղիան են անում; 327(45). Խնձոր ունեն՝ կծած ա; 328(46). Երևան բաղ են արել; 329(47ա). Սարեն կուգա ջուխտըն դոչ; 330(47բ). Սարեն կուգա ջուխտըն դոչ; 331(48ա). Ալագոյո աչերո; 332(48բ). Ալագոյո աչերո; 333(49). Երևան բաղ են արել; 334(50). Սև ա չոբանի շունը; 335(51). Ջուխտ սարի հովին մեռնեն; 336(52). Զինվոր տարան Կարոյին; 337(53). Զյուն եկել՝ դուռն առել ա; 338(54). Ես քեզի սիրեցի; 339(55). Սպաս են եփե աղի; 340(56). Դարայ էլի; 341(57). Թագվոր բարով; 342(58). Մեր թագվորն էր խաչ; 343(59). Քաղենք, բերենք մեր թագվորին; 344(60). Թագվորամեր, դուս արի; 345(61). Դուն հալալ մերիկ; 346(62). Զինվոր մի գնա; 347(63). Ելեք դուսը; 348(64). Ապարանը քարոտ ա; 349(65). Գութանը վարափոսին; 350(66ա). Բալնիցի ղըռանը; 351(66բ). Բալնիցի դուռը; 352(67). Ասեն ով էր; 353(68). Ես անբախտ դարիբն են; 354(69). Արևս ամպի տակ; 355(70). Աղջի Դոռոն; **Դավելված. Երգեր, որ մեզ են հասել աշակերտների ձեռքով գրված.** 356. Ես աղջիկ եմ, ալ կուգեմ; 357. Երևանա ղշերը; 358. Այ աղջի ջան; 359. Սոնա, Սոնա; 360. Սուլդաթ էր յարըս; 361. Այ հևա, հևա, սիրտըս; 362. Մարոն ա կայնել տերտերի ղըռան; 363. Կանաչել ա սար ու ձոր; 364. Իմ յարը հանդին տեսա; 365. Յաման, աղբեր, նամակը; 366. Ծիրանի ծառ ծըռվեր ա; 367. Դոն, դոն, գյուլուն յար; 368. Կապույտ ամպը պարզում չի; 369. Քաշի, ջեյրան, քաշի:

Յ.13. Հայ ժողովրդական երգեր: Գիրք Ե: Ժողովրդական երգերի ժողովածու («Ձայնակարգային»): Ֆաքսիմիլային հրատարակություն /Կազմ. և ծանոթագր.՝ Ռ. Աթայան, Խմբ.՝ Ռ.Աթայան, Գ.Գյողակյան.- Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2004.- էջ 223:

Բովանդ.՝ Նախաբան; Նախաբան ռուսերեն; Նախաբան անգլերեն; Հայ ժողովրդական երգեր, ժողովածու Տասներորդ, ձեռ. թիվ. 325, Կազմված 1907-1909թթ. հին և նոր գրառումներից.- Միաձայնակարգ եղանակներ, գրառված՝ ա. Բենկորճ հիմնահիմնչունուով.- 1(209). Ես յանը ուլքի; 2(211). Ես յանը ուլքի; 3(142). Ջուր կուգա վերին սարեն; 4(210). Ջուր կուգա վերին սարեն; 5(6); Վարդ կոշիկս; բ. Խոսրովային հիմնահիմնչունուով.- 6(145). Տուն արի; 7(124). Դե գյուլում, նա, նա; 8(4). Թաք տանեին; 9(141). Ծառի տակին կար կանեն; 10(2). Արուքը գնաց գեղանը; 11(75). Ես օր ուրբաք ի պաս ի; 12(194). Մեր թագվորն էր խաչ; 13(144). Հով այվանին քնել էս; 14(149). Գետան ջուրը սառել ա; 15(201). Ձյուն ա գալի; 16(202). Ձուն դնեն թավեն, խաչեն; 17(31). Ես մարալ, դու ջեյրան; 18(70). Դյուս արի; 19(16). Արագն եկավ լափ տալեն; 20(135). Սար, սար սիրավոր են; 21(29). Ելա սարերը սեյրան; 22(27). Խաղ ասեն խաղի գլխին; 23(186). Աստված քու աղբեր պահի; 24(88). Վայ լե, լե... էրվես դու, վառվես; 25(90). Վայ լե, լե... Հակոբին սիրիր; 26(185). Կաքավն ա կայնել քարին; 27(89). Գարուն ա՝ ձուն ա արել; 28(228). Աման յարո; 29(66). Ալամ-սալամի յարո; 30(65). Մարալո; 31(10). Մարալո; 32(70). Դու լուսնակ էս; 33(110). Այ աղջիկ, ծամով աղջիկ; 34(107). Սիրուն ջան; 35(109). Դե քելի, Մարան ջան; 36(72). Ջանի, ման; 37(171). Ախ, լոթի Մարան; 38(13). Արագն եկավ լափ տալեն; 39(71). Տուն են շինե գետոց բերան; 40(91). Քամին ելավ երաներան; 41(86). Սիրուն Արագ, ջան Արագ; 42(9). Յաման, ամի; 43(44). Աղջիկ նագերով; 44(56). Մարալո; 45(74). Արդ ցնճացեք; 46(215). Սիրունի քունը տարավ; 47(199). Ես յանը ուլքի; 48(104). Ես էլ կուզեն; 49(137). Իջեք չայիրները; 50(214). Աղջի, արի քե ֆաս առնեն; 51(102). Ամպել ա կամար-կամար; 52(229). Նեստորը գնաց Մարգարի գեղը; 53(19). Յաման, ամի; 54(115). Հաբրբան; 55(87). Լե, լե, լե, էս ինչ; 56(216). Երևան բաղ են արել; 57(200). Վայ լե, լե, լե. Ես դարիբ են; 58(68). Դուքնի յորդան; 59(45). Տիգրան աղի մատի օղը; 60(14). Հաբրբան; 61(148). Հաբրբան; 62(63). Սիրուն Շաման; 63(32). Յաման, ամի; 64(138). Ձինչ ու զինչ; 65(30). Ամպել ա՝ ձուն չի գալիս; 66(103). Ես

էլ կուգեն; 67(116). Հանդէն գաս; 68(192). Մեր թագվորն էր խաչ; 69(44բ). Մը քորսե տանինա; 70(146). Ջուր գնաց; 71(67). Ալ ու ավվան ես առել; 72(42). Գացի արտեր; 73(111). Աղբերս գացել երևան; 74(52). Հո տալլո ջան; 75(21). Խորոտ էր; 76(143). Ղարսա բերդի պլանը; 77(28). Կանաչ արտի; 78(14). Որդին ասաց; 79(22). Մելըքի ձինը կապուտ; 80(36). Արևն առավ սարն ի վեր; 81(220). Քելե, քելե, քելքով աղջիկ; 82(11). Հով արա, սարեր; 83(34). Արազը հեշտացել ա; 84(113). Ամպել ա կամար-կամար; 85(69). Նա լուս էր; 86(221). Իմ աղբեր ծառան տակին; 87(56). Ես օր աշուն ի; 88(59). Գնացի կալը; 89(50). Ելեք չալիները; 90(175). Հաբրբան; 91(112). Հաբրբան; 92(197). Քըշ, տարին օտար; 93(83). Գյուլդա օլդուն; 94(92). Լուսնակ ես ամպի միջին; 95(140). Ծաղկեվանա ձորեն են; 96(40). Մտավ տունը, փակեց դուռը; 97(226). Լեզուս չի խոսում, լալ են; 98(219). Կապել ես կարմիր նարոտ; 99(54). Գյուլլի՝ չիթն հռանգի; 100(55). Գնացի ջուրը՝ ջրի; 101(136). Յարոտ են; 102(150). Մայրամ կանչեք; 103(53). Ալագյազ գլխիս դունան ա դառել; 104(78). Տուն են շինե գետու բերան; 105(236). Լե, լե, յաման; 106(227). Ընկերով կայնած քուչեն; 107(225). Ծաղիկ ես՝ քու ալեն են; 108(196). Ես դին աղբյուր ա; 109(126). Ծաղիկ ըսեմ ու շարեն; 110(218). Այ տղա, դուն ասա; 111(5). Աստված անեղ, անժամանակ; 112(73). Օլիկ-մոլիկ մի յարո; 113(213). Տարան Նուբարս; 114(222). Մարե, մարե; 115(139). Զինչ ու գինչ; 116(48). Յարոտ են; 117(223). Մեր տուն, ձեր տուն; 118(39ա). Հավար Ջուլը; 119(217). Ծաղիկ ունեմ՝ շատ բաց ա; 120(77). Ես օր ուրբաթ պիտեր; 121(230). Աղվեսդարը, յար, բլել ա; 122(198). Ղարիբ են՝ տեղս քար ա; 123(41). Հագար երնակ էր; 124(168). Յայլի ծաղիկ, Գյուլիգար; 125(167). Օ, յար: Ծաղիկ, Ծաղկեվանա ես; 126(3). Շողոյիկ մորթուրն եկել է; գ. Ներքնախաղ հիմնահնչյունով.- 127(82). Քեզի կասեն հռեսի հարս; 128(43). Մշու սարեր մշուշ էր; 129(173). Վրան են զարկել սարին; 130(20). Ելեք, աղբեր; 131(121). Հովն անուշ; 132(64). Մի ճար արա; 133(128). Մինթանա ունիմ՝ մով ա; 134(127). Քամին փչեց; դ. Պարույկ հիմնահնչյունով.- 135(174). Խնչոն գնաց Բայազեդ; 136(165). Դուռ բաց արեք; 137(60). Հըն դը լեն, օ տալո; 138(118). Եկար, մեր դոնով անցար; 139(119). Նամիկ, նանանիկ; 140(120). Նամիկ, նանանիկ; 141(117). Սարերու սեյրանլի յար; 142(131). Ես աղջիկ եմ բաղի պես; 143(61). Արի երթանք սար՝ սնծի; 144(122). Գութանը վարափոսին; 145(188). Գարունը նոր ա բացվել; 146(189). Մեր դռանը խնկի ծառ; 147(176). Դուն շորո-

րա, Շողեր ջան 148(158). Աղբեր՝ն ունիմ՝ Աղասի; 149(166). Հով, հով, հովն ընկավ; 150(76). Փափուրի ջան; 151(84). Տո գեշ կնիկ; 152(24). Ջուրը խմել են; 153(164). Իրիկվան մութը կոխեց; 154(79). Ծալ էրա; 155(163). Ամպել ա՝ ձուն չի գալի; 156(160). Արի գնանք՝ մեր տունը տես; 157(106). Աղվես գնաց, մտավ ջաղաց; 158(105). Ծաղիկ ես; 159(7). Բերզենի ջան, բերզենի; 160(132). Յայլու միջին խաղում էր; 161(159). Յայլու միջին խաղում ես; 162(162). Այ Սոնալար; 163(152). Նար գյուլում; 164(18). Մայրիկ, ես գնում են; 165(17). Լուսնակն անուշ; 166(26). Կողբա բերդը բլեր ա; 167(93). Ուն կերևար, ձուն կերևար; 168(161). Իմ յարը հանդին տեսա; 169(157). Բերդի բոլոր ավազ ա; 170(153). Ամպել ա՝ ձուն չի գալի; 171(195). Գյունրվա միջի վանքը; 172(46). Սոնա յար; 173(47). Զիլինե, Զիլինե; Ե. Փուշ հիմնահնչյունով.- 174(58). Բյուլբյուլի բաղը; 175(96). Դե հլե, ընման; 176(85). Վայ լե, լե. սևավոր Սառան; 177(177). Դոն, դոն, դոն, գյուլում յար; 178(178). Ելեք, աղբեր; 179(179). Երի, երի, երի ջան; 180(180). Մի ճար արա; 181(181). Մեր խնկենի ծառը; 182(182). Աման, օյ; 183(183). Երկնքից անցավ խազը; **Փոփոխվող ձայնակարգով եղանակներ.**- ա. Հիմնահնչյունների նույնությամբ (պրիմալին հարաբերություն).- 184(184). Դու նստել ես դոշակին; 185(1). Աման, մեր մարդը; 186(80). Աղջի, արի քե ֆաս առնեն; 187(133). Բաղունս կա բաղմանչի; 188(49). Չուն դնեն թավեն, խաշեն; բ. Մեկաստիճան հեռավորությամբ (սեկունդային հարաբերություն).- 189(62). Հոյ, յար, ազիզ յար; 190(8). Յաման, ամի; 191(35). Յաման, ամի; 192(193). Մեր թագվորին ինչ պիտաներ; 193(156). Գացեք բերեք թագվորամեր; 194(207). Մեր թագվորն էր խաչ; 195(190). Մեր թագվորն էր խաչ; 196(212). Թագվորի մեր, դուս արի; 197(32). Այ տղա, հերովն արի; 198(123). Դար ի վեր ջուր ա գնում; 199(203). Երևան՝ չարսու բազար; 200(206). Կապուտ քուռակ հեծել են; 201(204). Գութանը հաց են տանում; 202(205). Գութանը հաց են բերում; 203(51). Տվել են, կելնեն սարը; 204(151). Հա դուրբան, քե դուրբան; 205(125). Երկեն գոմը սալեր են; 206(15). Կայնել են՝ զալ չեն կարա; գ. Երկաստիճան հեռավորությամբ (տերցիային հարաբերություն).- 207(12). Ամպել ա՝ թոն չի գալիս; 208(38). [Ես քեզ տեսա]; 209(25). Ես սարեն կուգայի; 210(208). Վեր էլի; 211(57). Ախ լոթի Մարան; 212(224). Ծարավել են՝ ջուր չկա; 213(23). Չիմար ես, կեռանալ մի; 214(187). Կաքավ են; 215(94). Ոսկե մատնիք մատներիս; 216(108). Տղա, տղա, մեր տղա; 217(134). Սարեն եկավ ձիավոր; 218(172).

Գուլյուջի քարեր; 219(191). Մեր թագվորն էր խաչ; 220(99). Այ տղա, սև չուխավոր; 221(155). Շիրակի հավկիթ կռվեցնելու եղանակ; 222(154). Յար արի, յար; 223(130). Քանաքեռ բանձր տեղ ա; 224(129). Ես մի կանաչ խիյար եմ; 225(95). Բաղունս ծիրան; դ. Եռաստիճան հեռավորությամբ (կվարտային հարաբերություն).- 226(98). Ես աղջիկ եմ, հեր չունեմ; 227(147). Պզտի աղջիկ, զալըմ ես; 228(97). Ես Կոստոն եմ Բայազիդցի; 229(169). Ծամերդ, ծամերդ; 230(33). Քելե, քելե, քելքով աղջիկ; 231(100). Իմ աղբեր ծառան տակին; 232(101). Աղջի, հարսնառդ եկավ; 233(235). Ընկա թաղե թաղ; Ծանոթագրություններ և վերլուծական դիտողություններ:

Յ.14. Հայ ժողովրդական և աշուղական երգեր, նվագներ, թուրքական երգեր, քրդական երգեր և նվագներ: Գիրք Զ /Կազմ. և ծանոթագր.՝ Ռ.Աթայան., խմբ.՝ Ռ.Աթայան, Գ.Գյոդակյան.- Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2006.- 167 էջ:

Բովանդ.՝ **Նախաբան; Նախաբան ուսերեն; Նախաբան անգլերեն; Արևմտահայ ժողովրդական երգեր: Ա. «Վանա երգեր», գրառված Տ.Չիթունուց 1909-ին (ծեռագիր թ. 313).**- 1(1). Մեկ պզտկեկ խայիկ; 2(2). Հոյ մարե; 3(3). Էն դիզան; 4(4). Խաչն էր խաչ; 5(5). Թագվորի մեր, տյուս արի; 6(6). Թագվոր, ի՞նչ բերիմ քյո նման; 7(7). Թագվորինը ո՞վը կըպիտերը; 8(8). Էսօրը Փիրուզեն; 9(9). Փըրթիրը կուզյա պաղ ջուր սարեն; 10(10). Կակզմանա ձորեն եմ; 11(11). Առվոտ խեստ բարի լուսուն; 12(12). Դե, հե, զընզը, զընզը; 13(13). Հինգ էժ ունեմ; 14(14ա). Մեյ ջրեն արաղ քյաշեք; 15(14բ). Լաճու մոր շարբաթ բիրեք; 16(14գ). Լաճու մոր, լաճու մոր; 17(15). Աղա լաճ; 18(16). Առավետուն աղոթըրնին; 19(17). Լվերն եկին երան, երան; 20(18). Լուն ու ճանճ; 21(19). Նաներ; նաներ; 22(20ա). Նար, հոյ; 23(20բ). Կակո, մամո, կարգա գիս; 24(21ա). Խամբարձուն հերկեն գիշեր; 25(21բ). Խամբարձուն հերկեն գիշեր; 26(22). Մայրամ գնաց դուռն ի հերին; 27(23). Քյուֆը, քյուֆը; 28(24). Ածին մածածին; 29(25). Դղեզ թռավ սարերուն; 30(26). Հըմը գյուլը, հըմը վարդ; 31(27). Մեկ օր մենքը ժողվանք; 32(28). Սոխաբան չեր; 33(29). Քյա սև, սևավոր մարե; 34(30). Ելը, ելը; 35(31ա). Սանդ կըծիծեն գյարին, ցորեն; 36(31բ). Օ, տալ Ակո; 37(32). Էսօր մեր երեց; 38(33). Կոտ ու կեսը կորեկ ունեմ; 39(34). Խայու աղջիկ; 40(35). Ես օր ես երազ ըմ եմ տիսեր; **Բ.Վանի երգեր, գրառված Տ.Չիթունուց 1914-ին.**- 41(1). Մայրամ գնաց դուռը հերին; 42(1). Մայրամ գնաց դուռը հերին;

43(1բ). Քյուֆը, քյուֆը; 44(2). Արև, արև, տյուս ելի; 45(2բ). Արև, արև, դուս արի; 46(3). Ածին նածածին; 47(4). Դղեզ թռավ սարերուն; 48(4). Էզ բարև; 49(5). Թագվոր, ի՞նչ բերին քյո նման; 50(5). Չըն գյուլ, հըն վարդ; 51(5բ-6). Յոյ, նար, ջանըն նար; 52(6). Լուսնակ անուշ բուրո ա; 53(6բ). Ճաշիկը, դյու փըթա; 54(7). Ռեհան եմ ցանե; 55(7բ). Յարընը, յար; 56(8բ). Խաչն էր խաչ; 57(9բ). Նաբիկո, նաբիկո; 58(10բ). Ասաց` դիլբար; 59(11). Նար, հոյ; 60(11բ). Տարը լիլա; 61(12). Քյա սև, սևավոր մարե; 62(12). Յո, ել, ել; 63(12բ). Յեքյաթ, հեքյաթ; 64(13). Լորկե, լորկե; 65(146/13). [Գինը] ելավ տաս կուրու; **Գ Շատախի երգեր, գրառված 1910-1914թվ. ընթացքում (ծեռագիր թ. 441)**. 66. ա. Յոյնար, հոյնար, մշեցի, բ.պուտկով փիլավ իփիցի, գ. Յոյնար; 67. Ճերմակը կարաս; 68. Առնոս սարը; 69. Մանդո անծրև; 70. Եկեք երթանք; 71. [խիո, խիո]; 72. Վիճակ, վիճակ; 73. Ջան գյուլուն; 74. Ջան գյուլուն; 75. Աս տարի` տարի; 76. Քելա մարե; **Դ.Արևմտահայ գյուղական և ժողովրդական այլ երգեր, գրառված 1910-1914 թվականների ընթացքում.**- 77. Մայրամ կանչեք խանեք դուս; 78. Կուզյամ, կուզյամ; 79. Մեկ հավք՛ն էլնիմ; 80. Վարդն ի բացվե Վանա քաղքին; 81. Ծովին հավքըն կեր; 82. Մարալո, ես աս գեղին ձորեն եմ; 83. Գեղին վերև; 84. Քեշքիլիսու ձորեն եկող; 85. Եկեք տեսեք; 86. Լալա բաղեր ծածկեր ի; 87. Բաղնիքը ցուրտ է; 88. Աշկեն, յո՞ր կորդաս; 89. Պուկայ, էծերդ ծախե; 90. Օ, Շաքարո; **Նմուշներ արևմտահայ քաղաքային ժողովրդական երգերից.**- 91. Արևելք առաջին; 92. Իզնիմիտին ճամբան քարոտ է; 93. Սիմավոնին տունը; 94. Պախճեն ֆիշեն բսեր է; 95. Առանց խոսքի; 96. Առանց խոսքի; 97. Վարդը բացվել է; 98. Արևն իջավ սարի գլխուն; 99. Իմ Յայրենյաց հոգի Վարդան; 100. Մայր Արաքսի ափերով; 101. Ես լսեցի մի անուշ ձայն; 102. Թող բլբուլ չերգե; 103. Ծիծեռնակ; 104. Դարդս լացեք, սարի սմբուլ; 105. Մի գեղեցիկ պարզ գիշեր էր; 106. Չայն տուր, ով ծավակ; 107. Քուն եղիր, բալաս; 108. Քուն եղիր բալաս; **Երկու աշխարհիկ տաղ և հայ աշուղական երգեր.**- 109. Առավոտ լուսաբեր Յայաստան երկրի; 110. Ի ննջմանեդ արքայական; 111. Անմահ պատարագներ; 112. Առանց խոսքի; 113. Առանց խոսքի; 114. Ակնարկյա, ով իմ սիրուհիս; 115. Այգեպան, ինչ ես անում; 116. Վայ էն ազգին; 117. Յայկագուն պատանիք; 118. Անհոգ ես, չես գիտեր; 119. Ուջա տաղլարըն (Քյորոլի); **Յայկական նվագներ, հայկական կենտապարեր և զուգապարեր.**- 120. Անվանումը նշված չէ; 121. Անվանումը նշված չէ; 122. Անվանումը նշված չէ; 123. Անվանումը նշված չէ;

124. Անվանումը նշված չէ; 125. Անվանումը նշված չէ; 126. Անվանումը նշված չէ; 127. Անվանումը նշված չէ; 128. Անվանումը նշված չէ; 129. Անվանումը նշված չէ; 130. Անվանումը նշված չէ; Հայ գեղջուկ պարեր.- 131. Անվանումը նշված չէ; 132 [«Լարախաղաց»]; 133. Անվանումը նշված չէ; 134. [Զինչ օմիմ]; 135. Նարե (Շորագյալ); 136. Բերզենի (կամ՝ Ուս-ուսի); 137. Մին տուր; 138. Անվանումը նշված չէ; Զորս պարեղանակ.- 139. Երանգի (ա); 140. Երանգի (բ); 141. Թամզարա; 142. Վեր-վեր; «Սրինգի նվագ» (շարանվագ) և հովվական; 143(ա); 144(բ); 145(գ); 146(դ); 147. (Հովվական); Զուռնայի նվագ.- 148. [Ա] Միրգա բագյուլ; 149. [Բ] մշո շորոր; 150 [Գ] Մշո քեօչարի; 151. [Դ] Արգրումի ոճով; 152. [Ե] Վերջաբան; 153. [Հարսանեկան մեղեդի]; Դաշնամուրային մշակումներում օգտագործված պարեղանակների ուրվագրումներ.- 154. [«Մշո շորոր»]; 155. [«Կոխի եղանակ»]; 156. [«Քոչարի»]; 157. Անվանումը նշված չէ; 158. Անվանումը նշված չէ; **Այլազգի երգեր և նվագներ.**- Արևելյան թուրքական եղանակներ.- 159(1). Վուսլաթընտան; 160(4). Հիճրիօ օքու սինեմ տէլեր; 161(11). Կէլ պէյիմ կէլ; 162(16). Պահար օլտու; 163(23). Ախ, սու եօլու; 164(27). Այ տօղար պետիր Ալլահ; 165(33). Բուզիչէպ պիս էտերիմ; 166(38). Քիմ տեմիչ-տիր սուզիչի; 167(41). Պիր զիւֆիւ սիեախ; 168(45). Կեօչիմեհին եօլունա; 169(53). Տենիզ քունսուզ օլո՞ւր մու; 170(58). Պիր թարաֆտան սըքայօր; 171(60). Այ աչըլսա եազ քափուլար; 172. Ազգըն էտերի (Հիճազ); 173. Անվանումը նշված չէ; 174. Անվանումը նշված չէ; 175. Անվանումը նշված չէ; 176. Ազան (Երևանի եղանակ); **Քրդական երգեր և նվագներ.**- 177. Ղանդիլի Սիափուլ; 178. Լեյլի Մեջնում; 179. Ջամբալիե; 180. Հասան աղա; 181. Միրգա աղա; 182. Քուլլըք Գեարօ; 183. Քուլլըք Գեարօ; 184. Սամգին; 185. Դարվիչի Աւդի; 186. Սեւահաջե; 187. Համըղե Շանգե; 188. Համե Մուսե; 189. Սէյրան; 190. Լե, լե, գավրե; 191. Անվանումը նշված չէ; 192. Հար վանե; 193. Ու լե յաման; 194. Ջնդի բեճա մեյդանե; 195. Նըմկը խըրթանե; 196. Միրանա; 197. Անվանումը նշված չէ; 198. Սրնգի մեղեդի; 199. Սրնգի մեղեդի; **Հավելված.- Հայկական պարեղանակներ՝ գրված Կոմիտասի աշակերտների ձեռքով.**- 200. Անվանումը նշված չէ; 201. Ալվարդ; 202. Չորի պար; 203. Կարնո պար; 204. Աշտարակ; 205. Շախկըր-շուխկըր; 206. Խնկի ծառ; 207. Դերիկո; 208. Վարիկո; 209. Յաման ամի; 210. Չամբար (թաշկինակ); 211. Ուռում պար; 212. Պար առավոտու; 213. Շավալի; 214. Վեր-վերի; 215. Վեր-վերի; 216. Վեր-վերի; 217. Վեր-վերի; 218. Պար

պըպզուկի; 219. Լոք-պար; 220. Լարախաղաց; 221. Լարախաղաց; Հապավումներ: Ծանոթագրություններ և վերլուծական դիտողություններ; Կոմիտասի Երկերի ժողովածուի ազգագրական հատորների (IX-XIV) ժողովական երգերի և նշանների համահավաք այբբենական ցանկ:

1891

ԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐՀՆԵՐԳ: /Ամեն հայի սրտից բխած/ Երաժշտություն Սողոմոն Սողոմոնյանի, ուսանող Ա. լսարանի ճեմարանի Մայր Աթոռ Ս.Էջմիածնի, /քառածայն խառը խմբի համար հայկական նոտագրությամբ/; Խոսքերը գրեց Ա. Թաշչյանը, ուսանող Գ. լսարանի ճեմարանի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի.- Վաղարշապատ, 1891.- 1 էջ:

1895

ՇԱՐ ԱԿՆԱ ժողովրդական երգերի, ձայնագրեց Կոմիտաս վարդապետ: (Մեներգ հայկական ձայնանիշերով (նոտաներով): Վաղարշապատ, 1895.- 16 էջ.- Հ.ճանիկյանի «Հնությունք Ակնա» գրքում, Թիֆլիս, 1895.

1900

ԼՈՌԵՑԻՆԵՐԻ գութանի հորովել (Ձայնագրեց և դաշնակեց) քառածայն խմբի համար /Կոմիտաս վարդապետ.- «Գեղարվեստական ալբոմ, Կ. Այվազովսկու հիշատակին» գրքում: Ս. Պետերբուրգ, 1900, էջ 16-23:

1903

ՔՐԴԱԿԱՆ եղանակներ (Ձայնագրեց Կոմիտաս վարդապետ) մեներգեր առանց նվագակցության).- Մ., 1903.- 12 էջ.- (խոսքերը քրդերեն, հայերեն և լատինական տառերով):

1905

ԳԱՐՈՒՆ Ա (Ձայնագրեց և դաշնակեց) բազմաձայն խառը խմբի համար /Կոմիտաս վարդապետ; (երգվեց առաջին անգամ հոգևոր ժողովրդական համերգում, ուրբաթ, ապրիլի 1-ին, Թիֆլիսի Արտիստական ընկ. թատրոնում).- Տարագ, Թիֆլիս, 1905, N 11, էջ 137:

1907

ՀԱՅ ՔՆԱՐ: Հավաքածու գեղջուկ երգերի (1-12): Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ.- Փարիզ, /1907/.- 45 էջ:

1908

ԿԱՔԱՎԻ ԵՐԳԸ: Ժողովրդական բանաստեղծություն /Մշակեց Հովհ. Թումանյան; ձայնագրեց Կոմիտաս վարդապետ (մեներգ, խումբ և դաշնամուր).- Թիֆլիս, «Հասկեր» մանկական ամսագրի հրատ., 1908.- 3 էջ:

ՀՈՅ ՆԱԶԱՆ: Հայ ժողովրդական պարերգ: Գրի առավ և դաշնակեց [արական եռաձայն խմբի համար] Կոմիտաս վարդապետ.- Գեղարվեստ, Թիֆլիս, 1908, N 2, 147-150 էջ:

ՉԵՄ ԿՐՆԱ: Հայ ժողովրդական երգ: Գրի առավ և ներդաշնակեց [երգ և նվագ] Կոմիտաս վարդապետ.- Գեղարվեստ, Թիֆլիս, 1908, N 1, էջ 100:

1909

ԱԿ ՄԱՐԱԼ ՋԱՆ: Հայ գեղջուկ երգ: Գրի առավ և դաշնակեց [քառաձայն արական խմբի համար] Կոմիտաս վարդապետ.- Գեղունի, Վենետիկ, 1909, N 6, 45 էջ:

1910

Նույնը «Ամենուն տարեցույց» գրքում: Կ.Պոլիս, 1910, 213 էջ:

1911

ԻՍ ՉԻՆԱՐԻ: «Հայ քնար»-ից (1907). մեներգ և դաշնամուր, քառա-
ծայն խումբ. գրի առավ Կոմիտաս վարդապետ. - Արագած, Նյու-Յորք,
1911, N 2, էջ 10:

1912

ՀԱՅ ԳԵՂՋՈՒԿ ԵՐԳԵՐ N 13-22. Մեներգ և դաշնամուր /Գրի առավ և
դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ.- Լայպցիգ, /1912/.- 30 էջ.- Խոսքերը՝
հայ և ֆրանս.

Նույնը հրատարակված է Կոմիտասյան Խնամատար հանձնաժո-
ղովի կողմից, Փարիզ, /Ա.Թ./.

ՀԱՅ ԳԵՂՋՈՒԿ ԵՐԳԵՐ /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս վարդա-
պետ N 23-32 [Զանազան խմբերի համար առանց նվագակցության].-
Լայպցիգ, /1912/.- 42 էջ:

Նույնը վերահրատարակված է Կոմիտասյան Խնամատար հանձնաժողո-
վի կողմից, Փարիզ, /Ա.Թ./.

1913

ՈՎ ՍԵԾԱՍՔԱՆՉ ԴՈՒ ԼԵՁՈՒ /Դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ
[քառաձայն խառը խմբի համար].- Կ.Պոլիս, 1913, 12/23 հոկտեմբեր,-
6 էջ:

1914

ՏԵՐ ՈՂՈՐՄՅԱ /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ

[քառաձայն խառը խմբի համար].- «Ամենուն տարեցույց» գրքում:
Կ.Պոլիս, 1914, էջ 1:

1915

ԵՐԻ ԵՐԻ ԵՐԻ ՋԱՆ: (Գեղջուկ երգ): [Բազմաձայն խառը խմբի համար]: /Այս երգը քաղված է Կոմիտասի հրատարակած Յայ գեղջուկ երգերի ժողովածուից՝ «Յայ քնար» երգարանից, որը լույս է տեսել Փարիզում, 1907. Արտատպվել է «Ամենուն տարեցույց» գրքում: Կ.Պոլիս, 1915, էջ 247-257:

1925

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ. նոր շարք: Տետր Ա. Պարերգեր /Գրի առավ և դաշնակեց դաշնամուրի համար Կոմիտաս վարդապետ.- Փարիզ, Հրատարակություն Կոմիտասյան հանձնաժողովի, 1925.- 14 էջ:

Նույնը վերահրատարակված է Թոռչյանի խմբ. –Ս-Լ., 1934.-19 էջ:
Նույնը վերահրատարակված է Ե., Հայպետհրատ, 1946.

1926

ԳՐ.ԳՐՈՒՄ: Մեծ վարպետն իր գործով: Ճաշու շարական Ս. Ջատկի /Դաշնավորեց Կոմիտաս վարդ.- «Ամենուն տարեցույց» գրքում: Վենետիկ, 1926, 444-447 էջ:

1928

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ: Նոր շարք, տետր Գ. «Սիփանա քաջեր» քայլերգ /Ներդաշնակեց քառաձայն խառը խմբի համար Կոմիտաս վարդապետ.- Փարիզ, 1928.- 8 էջ.- Խոսքերը՝ հայ. և ֆրանս.:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ: Նոր շարք, տետր Դ.: Չորս մեներգ դաշնակի ընկերակցությամբ և չորս խմբերգ /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ.- Փարիզ, 1928.- 12 էջ.- Խոսքերը՝ հայ. և ֆրանս.:

1930

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ: Նոր շարք, տետր Ե.: Մեներգեր և խմբերգեր /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ.- Փարիզ, 1930.- 29 էջ.- Խոսքերը՝ հայ. և ֆրանս.:

1931

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ: Ազգագրական ժողովածու /Հայերեն նուտագրությունից փոխադրեց եվրոպականի, առաջաբանով և դիտողություններով. Սպիրիդոն Մելիքյան.- Ե.: Պետհրատ, 1931.- 105 էջ:

1932

ԱՅ ԱՂՋԻԿ /Գրի առավ և դաշնակեց քառածայն խառը խմբի համար Կոմիտաս վարդապետ. - Անահիտ, Փարիզ, 1932, N 5-6, էջ 42:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ, 1-ին սերիա, տետրակ առաջին, մեներգեր դաշնամուրի նվագակցությամբ /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1932.- 48 էջ:

1933

ԴԱՇՆԱԻՈՐԵԱԼ երգեցողությունք Սրբոյ Պատարագի Հայաստանյաց Առաքելական Ս. եկեղեցւոյ վասն միասեռ արական խմբի.- Փարիզ, 1933.- 73 էջ:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ: Նոր շարք, Տետր Զ. Սիրերգեր և պարերգեր, երկսեռ խմբի համար /Հավաքեց և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ; գրի առավ Վ.Սարգսյան.- Փարիզ, 1933.- 12 էջ:

1934

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՅԵՐԳԵՐ, 1-ին սերիա, տետրակ յերկրորդ, խմբերգեր /Գրի առավ յեվ ներդաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1934.- 47 էջ:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՅԵՐԳԵՐ: Տետրակ յերկրորդ.- խմբերգներ /Գրի առավ յեվ դաշնակեց Կոմիտասը.- Ե., Պետհրատ, Գեղ. հրատ. բաժին, 1934.- 47 էջ: (Պատ. խմբագիր՝ Յե.Չարենց):

1935

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ, 2-րդ սերիա, տետրակ առաջին, մեներգեր /Գրի առավ և ներդաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Պետհրատ, 1935.- 47 էջ:

ՄԵՆԵՐԳԵՐ դաշնամուրի նվագակցությամբ /խմբ.՝ Թոռոջյանի.- Մոսկվա-Լենինգրադ.- Պետական երաժշտական հրատ., 1935.- 91 էջ.- Խոսքերը հայ. և ռուս.:

ՄԵՆԵՐԳԵՐ .- Ե., 1935.- 46 էջ:

1937

ԽՍՐԵՐԳԵՐ.- Ե., 1937.- 46 էջ:

ՔԵԼԵ, քելե; Քելեր ցոլեր; Լուսնակն անուշ; Ախ, մարալ ջան; Ես սարեն կուգայի; Այ աղջիկ /մեներգ/- Աճեմյան Գ. «Հայերեն երգեր» գրքում: Անթիլիաս, 1937, էջ 12-17:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ: Նոր շարք, տետր Է, հարսանեկան խմբերգեր /Հավաքեց և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ.- Փարիզ, 1937.- 15 էջ.- Խոսքերը՝ հայ. և ֆրանս.:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ: Երկրորդ սերիա, տետր երկրորդ, խմբերգեր /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Պետհրատ, 1937.- 64 էջ:

1939

ՄԵՆԵՐԳԵՐ դաշնամուրի նվագակցությամբ / խմբ.՝ Վ.Թոռոջյանի.- Մ.-Լ.: Պետական երաժշտական հրատ.- 1939.- 92 էջ.- Խոսքերը՝ հայ. և ռուս.

1940

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ Խաղիկներ.- Ե., 1940.- 584 էջ:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ: Նոր շարք, տետր Բ.: Չորս ժողովրդական երգ /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ.- Փարիզ, 1940.- 12 էջ:

ՇԱՐԱԿԱՆՔ եւ երգք.- Նյու Յորք, 1940.- 120 էջ:

1946

ՀԱՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, տետր 2-րդ /Կոմիտաս վարդապետի տաղք և ալեյուք Հայաստանյաց Առաքելական Ս. եկեղեցւոյ, ինը խմբերգ վասն բազմաձայն երկսեռ խմբի, յոթ մեղեդի միաձայն առանց նվագարանի.- Փարիզ, 1946 /1947/.- 20 էջ:

ՊԱՐԵՐ: Դաշնամուրի համար.- Ե.: Հայպետհրատ, 1946.- 15 էջ: Տեքստը հայ. և ռուս.:

1950

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ: Հ. 2. Հայ ժողովրդական երգեր և պարերգեր /Կազմեց Մ.Ղ.Աղայան, խմբագրեց Ք.Քուշնարյան.- Ե.: Հայպետհրատ, 1950.- 176 էջ:

ԱՆԱԳՅԱԶ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԱՆՏՈՒՆԻ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1950.- 5 էջ:

ԳԱՐՈՒՆ Ա: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԵՍ ՍԱՐԵՆ ԿՈՒԳԱՅԻ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԵՐԿԻՆՔՆ ԱՄՊԵԼ Ա: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԷՍ ԱՌՈՒՆ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԽՆԿԻ ԾԱՌ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԾԻԾԵՆՆԱԿ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԾԻՐԱՆԻ ԾԱՌ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ԿՈՌԻՆԿ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 4 էջ:

ԿՈՒԺՆ ԱՌԱ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ՀՈՎ ԱՐԵՔ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ՉԻՆԱՐ ԵՍ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 3 էջ:

ՔԵԼԵՐ-ՑՈՒԼԵՐ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 4 էջ:

ՔԵԼԵ-ՔԵԼԵ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.; Հայպետհրատ, 1950.- 4 էջ:

ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետի նորագյուտ յոթանասուն անտիպ երգերեն քառասուն ժողովրդական երգեր /Դաշնավորեց Գոհարիկ Ղազարոսյան, Կ.Պոլիս, 1942-1947.- Անթիլիաս (Լիբանան), 1950.- 29 էջ:

1951

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱՄՇՏՈՒԹՅՈՒՆ: Նոր շարք, տետր Ը: Հայ շինականի երգեր /Յավաքեց և դաշնակեց Կոմիտաս վարդապետ, միասեռ և երկսեռ խմբի համար: Ձայնագրեց Վ. Սարգսյան/.- Փարիզ 1951.- 10 էջ.- Խոսքերը՝ հայ. և ֆրանս.:

1953

ԳԱՐՈՒՆ Ա: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1953.- 3 էջ:

ԶԻՆՉ ՈՒ ԶԻՆՉ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1953.- 3 էջ:

ԿԱՆՉԵ ԿՈՒՒՆԿ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1953.- 3 էջ:

ՉԵՄ ԿՐՆԱ: [Մեներգ և դաշնամուր] /Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1953.- 3 էջ:

1955

ԱՅ ՍԱՐԵՐ, ԲԱՐՉՐ ՍԱՐԵՐ: [Մեներգ]. դոկտոր Մելքոն Քրիշչյան. - Անթիլիաս /Լիբանան/, 1955.- 2 էջ:

ՎԵՑ ԵՐԳ: /Փոխադրություններ դաշնամուրի համար Ռ.Անդրիասյանի: խմբագրությամբ Գ. Սարաջևի.- Ե.: Հայպետհրատ, 1955.- 35 էջ:

ՏԵՐ ԿԵՑՈ ԴՈՒ ԶԻԱՅՍ: [Քառաձայն խառը խմբի համար, դաշնամուրի ընկերակցությամբ Վ. Սարգսյանի]: Երգացանկ Արմենիա երգչախմբի / խմբագրող Վ. Սարգսյան, Ա. շարք, N 3¹ և 3². Փարիզ, Ա.Թ.- 6 էջ:

1958

ՔԵԼԵՐ ՑՈԼԵՐ /Փոխադր. ջութակի և դաշնամուրի համար՝ Կ.Դոմբակի.- Ե.: Հայպետհրատ, 1958.- 4 էջ:

1959

ԵՐԿՈՒ ԵՐԳ: 1. Քելեր-ցոլեր: 2. Քելե-քելե /Փոխադրությունն դաշնամուրի համար Գ. Սարաջյանի.- Ե.: Հայպետհրատ, 1959.- 11 էջ:

1960

ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ.- Ե., 1960-1965թթ., Գ. 1, 2:

1965

ԷՍ ԱՌՈՒՄ: /Փոխադրությունը դաշնամուրի համար Ս. Նավասարդյանի.- Ե.: Հայաստան, 1965.- 6 էջ:

1968

ԿԱՔԱՎԻԿ: Փոխադրումը քանոնի և դաշնամուրի համար Խ. Ավետիսյանի, V դասարան.- Ե., 1968.- 4 էջ: (Վերնախոր. Կուլտ մինիստր. ուս. հաստ. հանրապետ. մեթոդ. կաբինետ):

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ: Մշակված դպրոցական երգչախմբերի համար /Կազմ. և խմբ. Ռ.Ա.Աթայան.- Ե., 1968.- 18 էջ: Ձեռագրի իրավունքով:

ՔԵԼԵ, ՔԵԼԵ: Փոխադրումը քանոնի և դաշնամուրի համար Խ. Ավետիսյանի, IV դասարան.- Ե., 1968.- էջ 4: (Վերնախոր. Կուլտ մինիստր. ուս. հաստ. հանրապետ. մեթոդ. կաբինետ):

1969

ԽՍՐԵՐԳԵՐ /Կազմեց և խմբագրեց Ռ.Ա.Աթայան: Ե.: Հայաստան, 1969.- 72 էջ.- Խոսքերը` հայ. և ռուս.:

ՄԵՆԵՐԳԵՐ դաշնամուրի նվագակցությամբ /Կազմեց` պրոֆ. Ս.Ջ. Ասլամազյան.- Մ.: Մուզիկա, 1969.- 64 էջ.- Խոսքերը` հայ. և ռուս.:

1974

ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆՔ ՍՐԲՈՅՆ ՊԱՏԱՐԱԳԻ: Հայաստանեայց Առաքելական Ս.Եկեղեցւոյ վասն քառաձայն արական խմբի: Վերատեսեալ ի ձեռն Վարդան Սարգսեանի, մեկենասութեամբ Տիար Ժիրայր Գաբրիէլեանի.- Անթիլիաս, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հրատ., 1974.- 72 էջ:

2001

ԵՐԳԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ /Կազմ.՝ Հ.Տեր-Սիմոնյան: Ե.: Կոմիտաս, 2001.- 40 էջ: Տիտղթ. հայ. և անգլ.:

ԸՆՏԻՐ ԵՐԿԵՐ: Մշակումներ և փոխադրումներ ջութակի [8 էջ առանձին], և դաշնամուրի համար /Կազմ. և խմբ.՝ Հ.Սմբատյանը: Ե.: Կոմիտաս, 2001.- 32 էջ: Տիտղթ. հայ. և անգլ.:

ԽՍԲԵՐԳԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ /Կազմ. և խմբ.՝ Դ.Ղազարյանը: Ե.: Կոմիտաս, 2001.- 40 էջ: Տիտղթ. հայ. և անգլ.:

ՄՇԱԿՈՒՄՆԵՐ դաշնամուրի համար /Ռ.Անդրիասյան, Գ.Սարաջյան: Ե.: Կոմիտաս, 2001.- 40 էջ: Տիտղթ. հայ և անգլ.:

2005

ՄԵՆԵՐԳԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ: /Կազմ.՝ Ջարուհի Ղազարյան, խմբ.՝ Դավիթ Ղազարյան: Ե.: ԵՊԿ հրատ., 2005.- 60 էջ: Հայ. և անգլ. լեզ.: Տիտղթ. հայ. և անգլ.:

2006

ՀՈԳԵՎՈՐ, տաղեր, երգեր, մեներգեր /Կազմ.՝ Ջարուհի Ղազարյան, խմբ.՝ Դավիթ Ղազարյան, Ջարուհի Ղազարյան: Ե.: ԵՊԿ հրատ., 2006.- 48 էջ: Հայ. և անգլ.:

ՔՐԴԱԿԱՆ ՄԵՂԵՂԻ: Սրնգի վրա.- ա.տ. և ա.թ.- 1 էջ, (ձեռագիր,

ունի Ն.Թեյմուրազյանի ստորագրությունը՝ 1941թ.):

ԱՆՏՈՒՆԻ: Գեղջկական երգ: Բոստոն, Պէրպլերեան գրատուն, ա.թ.-
4 էջ:

ԱԶԱՆ: Երևանի եղանակ: Ա.տ. ք.- 2 էջ, (առաջին էջի վրա կա
Ն.Թեյմուրազյանի ստորագրությունը՝ 1941թ.):

ՀԱՐԻՐԱՆ: Գեղջկական երգ: Բոստոն, Պէրպլերեան գրատուն, ա.թ.-
4 էջ:

ՅՕ՝Յ, ՆԱԶԱՆ: [Հայ ժող. պարերգ]: /Գրի առաւ և դաշնակէց Կոմի-
տաս վարդապետ, ա.տ. և ա.թ.:

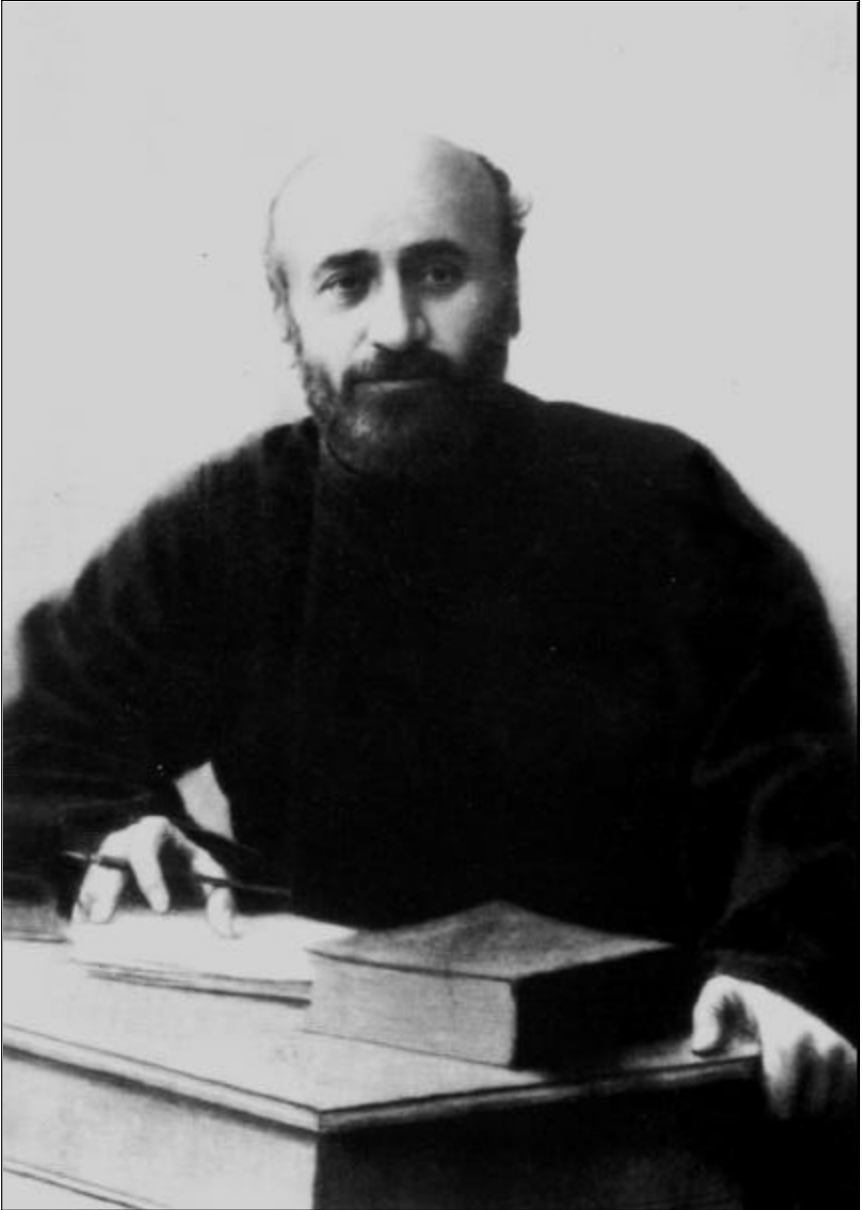
1958

АРМЯНСКИЕ НАРОДНЫЕ ПЕСНИ: Для хора без сопровожде-
ния /Сост.: Р.Шавердян; русский текст Эм. Александровой.- М.:
Музгиз, 1958.- 48 с.

1974

ИЗБРАННЫЕ ХОРЫ. Без сопровождения /Сост.: Х.Торджян.-
М.: Музыка, 1974.- 92 с.

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԳՐՔԵՐԸ

1910

ՀԱՅ ԳԵՂՋՈՒԿ ՊԱՐԸ.- Բաքու, 1910.- 15 էջ:

1911

ՁԵՌԱՑ ՏԵՏՐԱԿ ՀԱՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՎ ԳԵՂՋՈՒԿ ՀԱՄԵՐԳԻ /Խմբ.՝ և համառոտ ներածութ. Կոմիտաս վարդապետ.- Ալեքսանդրիա, 1911.- 42 էջ:

ՁԵՌԱՑ ՏԵՏՐԱԿ ՀԱՅ ԳԵՂՋՈՒԿ ՀԱՄԵՐԳԻ որ ղեկավարությամբ Կոմիտաս վարդապետի և սիրահոժար մասնակցությամբ իր 300 երկսեռ երգիչներու /Խմբ.՝ համառոտ ներածութ. Կոմիտաս վարդապետ.- Կ.Պոլիս, /1911/- 40 էջ:

1913

1913թ., մայիսի 13-25-ի համերգը. Հայ գեղջուկ երգերի համառոտ ամփոփումը.- Կ.Պոլիս, 1913.- 8 էջ:

1938

ՀԱՅ ԳԵՂՋՈՒԿ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ /Առաջաբ.՝ Ա.Զոպանյանի. Փարիզ, 1938.- 69 էջ:

1939

ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ /Ներածութ.՝ Թ.Ազատյանի.- Կալկաթա-հրթամբուլ, 1939.- 72 էջ:

1941

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ /Հավաքեց՝ Ռ.Թեր-լենեզյան.- Ե.: Հայպետհրատ, 1941.- 200 էջ:

1969

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ /Կազմ. խմբ. և առաջաբ.՝ Լ.Վ.Միրի-ջանյան.- Ե.: Հայաստան, 1969.- 95 էջ:

1998

KOMITAS: Armenian sacred and folk music /Translated by Edward Gulbekian, introduction by V.N.Nersessian.- Richmond, 1998.- 192 p., Text. french, english, german.

2000

ՆԱՍԱԿՆԵՐ /Կազմ., առաջաբ., ծանոթագր.՝ Յողիկ Բեքարյանի, խմբ.՝ Օֆելյա Կարապետյան.- Ե., ԳԱԹ հրատ., 2000.- 224 էջ:

2001

KOMITAS: Essays and Articles /English translation by Vatsche Barsoumian.- Pasadena, 2001.- 244 p.

2004

ՓԸՇՈՒՐ ՄԸ: Քնարերգություն /Կազմ.՝ Այդին Մորիկյան.- Ե., 2004.- 104 էջ:

2005

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ և յօդուածներ: Երկու գրքով: Գիրք Ա: Աշխատասիր.՝ Գուրգէն Գասպարեան, Մարինէ Մուշեղեան /Խմբ.՝ Տ.Մանսուրյան.- Ե.: «Սարգիս Խաչենց» հրատ., 2005.- 518 էջ: (Երաժշտական մատենաշար):

2007

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ և յօդուածներ: Երկու գրքով: Գիրք Բ: Աշխատասիր.՝ Գուրգէն Գասպարեան, Մարինէ Մուշեղեան /Խմբ.՝ Տ.Մանսուրյան- Ե.: «Սարգիս Խաչենց» - Փրինթինգո.- 2007.- 574 էջ: (Երաժշտական մատենաշար):

ՆԱՍԱԿՆԵՐ: Երկրորդ, լրացված տպագրություն: Տեքստը կազմեց Յողիկ Բեքարյանը, խմբ.՝ Օֆելյա Կարապետյան: Ե.: ԳԱԹ հրատ., 2007.- 272 էջ: (Վերնախոր. Ե.Չարենցի անվ. գրակ. և արվեստի թանգարան):

Յողիկ Բեքարյան

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԽՄԲԱԳՐԱԾ ԳՐՔԵՐԸ

1903

ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ԽԱՂ: Ժողովրդական երգարան: Առաջին հիսնյակ /Խմբ.՝ Կոմիտաս վարդապետ, Մ.Աբեղյան.- Վաղարշապատ, 1903.- 70 էջ.

1904-1905

ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ԽԱՂ: Ժողովրդական երգարան: Հիսնյակ 1-2.- 2-րդ տպագրություն /Խմբ.՝ Կոմիտաս վարդապետ, Մանուկ Աբեղյան.- Վաղարշապատ, 1904.- 1905

Հիսնյակ 1.- 1904.- 72 էջ:

Հիսնյակ 2.- 1905.- 103 էջ:

1940

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԽԱՂԻԿՆԵՐ: Գյուղական երգեր իրենց փոփոխականերով /Խմբ.՝ պրոֆ. դ-ր Մանուկ Աբեղյան, մասնակի աշխատակցությամբ Կոմիտասի.- Ե.: Հայպետհրատ, 1940.- 582 էջ:

1969

ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ԽԱՂ: Ժողովրդական երգարան: Առաջին հիսնյակ /Խմբ.՝ Կոմիտաս, Մ. Աբեղյան: 3-րդ հրատ.- Ե.: 1969.- 136 էջ:

ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ԽԱՂ: Ժողովրդական երգարան: /Խմբ.՝ Կոմիտաս, Մ. Աբեղյան.- Ե.: 1969.- 134 էջ:

ԳՐՔԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՄԱՍԻՆ

1924

ԹԵՐԼԵՄԵՁԵԱՆ ՌՈՒՔԷՆ: Կոմիտաս վարդապետ: Կեանքը եւ գործունեութիւնը.- Վիեննա, տպ. Մխիթարեան, 1924.- 96 էջ:

1930

ԿՈՄԻՏԱՍ: Ժողովածու՝ նվիրված Կոմիտասի ծննդյան 60-ամյակին /Կազմեց Ռուբեն Թերլեմեզյան. - Ե.: Պետհրատ, 1930.- 111 էջ:

1931

ԱԶԱՏԵԱՆ Թ. Կոմիտաս վարդապետ: Առաջին հատոր: Իր կեանքն ու գործունեութիւնը.- Կ.Պոլիս, 1931.- 167 էջ:

1932

ՄԵԼԻՔՅԱՆ ՍՊԻՐԻԴՈՆ: Կոմիտասի ստեղծագործությունների անալիզը: (Կոմիտասի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ).- Ե.: Հրատ. Մելքոնյան ֆոնդի, 1932.- 32 էջ:

1935

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Կյանքն ու գործունեությունը.- Բեյրութ, 1935.- 29 էջ:

1936

ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ ՇԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտաս վարդապետ: Անձը եւ գործը.- Պուլքրէշ [Բուխարեստ], 1936.- 32 էջ:

ՏԱՅԵԱՆ Ղ. Կոմիտաս վարդապետ: Ուսումնասիրական տեսություն.- Վենետիկ, 1936.- 93 էջ:

1938

«ԿՈՄԻՏԱՍ» Երաժշտական Միություն: Պուքրէշ, հիմնուած 1926 թ., դեկտ.: /Կենսագրական ակնարկ՝ Կոմիտաս վարդապետ Զ.Գր. Յէպրեան/.- Պուքրէշ [Բուխարեստ], 1938.- 32 էջ:

1944

ՄԵՐՐԱՊԵԱՆ Զ. Կոմիտաս վարդապետ /1869-1935/: /Վարդապետին ծննդյան 75-ամյակին առթիվ/.- Աթէնք, 1944.- 16 էջ:

1946

ՆԱՐՅԱՆ ՍՈՒՇԵՂ: Կոմիտաս: Լիրիկական պոեմ.- Ե.: Հայպետհրատ, 1946.- 40 էջ:

1947

ԳԱՄՊԱՐՅԱՆ ՍԱՍՍՈՆ: Կոմիտաս.- Ե.: Հայպետհրատ, 1947.- 105 էջ:
«ԿՈՄԻՏԱՍ» Երգչախումբ: Հայկական մեծ համերգ երգչախումբ-նվագախումբ 30 մարտ, 1947թ., կրոն-թեատրի մեջ: Հայտագիր.- /Ա.տ./, 1947.- 8 էջ:

ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ ԱՂԱՎՆԻ: Հուշեր: Կոմիտաս: (Հեղինակի նկարներով).- Ե.: Հայպետհրատ, 1947.- 45 էջ:

1950

ՍԱՐՈՒԹԵԱՆ Մ. Կոմիտաս: Տրամա 5 արար.- Պուլեմոս Այրես, 1950.- 71 էջ:

ՍՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ. Կոմիտասի տեղն ու նշանակությունը հայկական երաժշտության պատմության մեջ: Ե.: 1950.- էջ 31-45.- Առանձնատիպ ՅՍՍՀ ԳԱՍ N 11 տեղեկագրից:

1953

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Արժեքավոր ներդրում հայ երաժշտական ժառանգության մեջ: (Նոր նյութեր Կոմիտասի արխիվից).- Ե.: 1953.- էջ 79-88.- Առանձնատիպ ՅՍՍՀ ԳԱ N 6 (հաս.գիտ.) տեղեկագրից:

1955

ՔՐԻՇՉԵԱՆ ՄԵԼՔՈՆ: Խորտակուած Քնար Աննար Կանթեղ: (Ճեմարանական յուշեր).- Անթիլիաս - Լիբանան, 1955.- 160 էջ (8թ. նկ.):

1956

ԱԴԱՍՅԱՆ Ա. Նոր վավերագրեր Կոմիտասի մասին.- Ե., 1956, էջ 102-114.- Առանձնատիպ ՅՍՍՀ ԳԱ N 9 (հաս.գիտ.) տեղեկագրից.

ԹԱՐԳՅՈՒԼ Լ. Կոմիտաս: (Վեպ).- Ե.: Հայպետհրատ, 1956.- 402 էջ:

1957

ԿՈՍԻՏԱՍ /Սողոմոնյան Սողոմոն Գևորգի/: Բիբլիոգրաֆիա/ Հավաքեց և կազմեց Հայկական ՍՍԲ արվեստի վաստակավոր գործիչ Ն.Ա.Թեյմուրազյան.- Ե., 1957.- 113 էջ.- Վերնախոր.- Ալ. Մյասնիկյանի անվ. պետ. ռեսպուբ. գրադ. նոտային-երաժշտական կաբինետ.

1959

ՍԵՎԱԿ ՊԱՐՈՒՅՐ: Անլռելի զանգակատուն: (Պոեմ նվիրված Կոմիտասի կյանքին ու անմահ գործին).- Ե.: Հայպետհրատ, 1959.- 270 էջ:

1960

ԺԱՍԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ Կոմիտասի մասին /Կազմեց՝ Գ.Ն.Գասպարյան.- Ե.: Հայպետհրատ, 1960.- 340 էջ:

1961

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Ս.Գ. Կոմիտաս: Կյանքը, գործունեությունը, ստեղծագործությունը /Խմբ. Ռ.Ա.Աթայան.- Ե.: Հայպետհրատ, 1961.- 237 էջ:

1962

ԱՍԱՏՈՐԵԱՆ ՅԱԿՈԲ Յ. Կոմիտաս վարդապետ եւ հայ երգը.- Նիւեորք, 1962.- 90 էջ:

1964

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասյան նյութերը Թորոս Ազատյանի արխիվում: /Կոմիտասի 1913-ին ձայնագրած ժող. երգերի 2-րդ ժողատետրը/.- Ե.: 1964, էջ 59-74.- Առանձնատիպ ՀՍՍՀ ԳԱ N 11 տեղեկագրից.

1965

ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ ԼԻՊԱՐԻՏ: Կոմիտաս: Դրամա 3 արարվածով.- Ե.: Հայպետհրատ, 1965.- 60 էջ:

Պ.ՍԵՎԱԿԻ «ԱՆԼՈՒԵԼԻ ԶԱՆԳԱԿԱՏՈՒՆ» գրքի նկարագրողունները: /Նկ. Գ.Խանջյան., կազմեց և ձևավորեց Ա.Տոնիկյանը.- Ե.: 1965.- 48 էջ (Վերնախոր. Հայաստանի նկարիչ. միութ., Հայաստանի նկարչի տուն):

1966

ՍԵՎԱԿ ՊԱՐՈՒՅՐ: Անլռելի զանգակատուն: (Պոեմ) /Նկ. Գ. Խանջ-յանի.- Ե.: Հայաստան, 1966.- 270 էջ:

1967

«ԿՈՄԻՏԱՍ» ԵՐԳՋԱԽՈՒՄԲ: «Կոմիտաս» երգչախումբի 12-րդ տարեկան համերգ: Ղեկ. Ռուբեն Գրիգորեան: /Ծրագիր/; Մեղֆորդ, 1967.- 24 էջ.- Տեքստը հայ. և անգլ.:

1969

ԱԹԱՅԱՆ Ռ.Ա. Կոմիտասի երաժշտական-ազգագրական ժառանգությունը.- Ե., 1969, էջ 43-62.- Առանձնատիպ «Պատմա-բանասիր. հանդես» N 2-ից:

ԱՆԱՆՅԱՆ Գ. Ոգեշնչող կերպար: Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակը.- Ե.: 1969.- (29-38) էջ.- Առանձնատիպ Բանբեր Երևանի համալսարանի 1969 N 3:

ԱՐԱՄՅԱՆ ՌԱՖԱՅԵԼ: Ո՛վ զարմանալի: [Պատմվածքներ Կոմիտասի մասին].- Ե.: Հայաստան, 1969.- 193 էջ:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ ՑԻՑԻԼԻԱ: Կոմիտաս: [Կյանքն ու ստեղծագործ.].- Ե.: Հայաստան, 1969.- 224 էջ:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Կոմիտաս վարդապետ: Հայ երաժշտութեան առաքեալը.- Պէյրուս, հրատ. Համազգայինի երաժշտ. կեդր. յանձնախումբի, 1969.- 77 էջ (Գրքի 51-77 էջերում զետեղված է Շ.Ռ.Պէրպէրեանի «Ամբողջական երաժիշտը» ուսումնասիրությունը նվիրված Կոմիտասին):

ԳԱՐՈՒՆ Ա... (Բանաստեղծությունների ժողովածու նվիրված Կոմիտասին) /Կազմ. և խմբ. Գ.Դևրիկյան.- Ե.: Հայաստան, 1969.- 118 էջ:

ԳՈՒՍԱՆԻ երաժշտահանդեսը նուիրուած Կոմիտաս վրդ-ի հարիւր ամեակին.- Ա.տ. և թ.- 20 էջ.- Տեքստը հայ. և անգլ.:

ԼՐԱՑԱԿ հայ հանճարեղ կոմպոզիտոր Կոմիտասի 100-ամյակը: Ֆոտոլրաբեր, նոյեմբեր.- Ե.: ԶԶԳ, 1969.- 7 էջ:

ԿՈՄԻՏԱՍ /1869-1969/: Ասույթներ, քաղվածքներ, կենսագրական և մատենագիտական տեղեկություններ /Յավաքեց և կազմեց Ա.Շահագիզյան.- Ե., 1969.- 148 էջ.- Վերնախոր.՝ Ալ. Մյասնիկյանի անվ. համ-րապետ. գրադ.:

ԿՈՄԻՏԱՍ: Ծննդյան 100-ամյակը (Մեթոդական խորհուրդներ և նյութեր ակումբային աշխատողներին).- Ե., 1969.- 22 էջ.- Վերնախոր.՝ ՅՍՍՀ կուլտ. մինիստր., Կուլտ-լուս. աշխատանքի հանրապետական գիտամեթոդական կաբինետ.:

ԿՈՄԻՏԱՍ: /Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ: Ֆոտոբուկլետ/.- Ե.: ԶԹԸ թատերահուշամվերների ֆ-կա, 1969.- 18 առանձին թ. նկ.:

ԿՈՄԻՏԱՍ երգչախումբ: Երգահանդես մվիրուած Կոմիտաս վարդապետի ծննդյան 100-ամեակին՝ նախաձեռնությամբ Կոմիտաս երգչախմբի /Ղեկ. Ռ.Գրիգորյան.- Մեդֆորդ, 1969.- 24 էջ.- Տեքստը անգլ. և հայ.:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: 100-ամեակ (1969-1935) /Կազմ. և գեղա-զարդ.՝ Մ.Մինասեան.- Ա.Տ., ա.թ.- [32] էջ:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ նուիրած հարիւրամեակի տօնակատա-րութիւն: Յայտագիր.- Fresno, Ա.թ.- [12] էջ:

ԿՈՄԻՏԱՍԱԿԱՆ: [Ժողովածու] Զ.1 /Խմբ. կոլ.՝ Ռ.Աթայան (զլխ. խմբ.) Գ. Գյոդակյան, Ն. Թահմիզյան և ուրիշն. ... /.- Ե.: ՅՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1969.- 260 էջ:

Զ. 2, 1981.- 270 էջ:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Անձը և գործը: Իր ծննդեան 100-ամեակին առիթով /Խմբ. H.Asadourian, S.Manuelian, J.Antreassian.- New York, 1969.- 145 էջ: Տեքստը հայ. և անգլ.:

ԿՈՒՐՏԻԿՅԱՆ Ս. Կոմիտասյան դրղանջներ: (Ակնարկ).- Ե.: Յայաս-տան, 1969.- 72 էջ:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Մ.Գ. Կոմիտաս: (Ծննդ. 100-ամյակի առթիվ).- Ե.: 1969.- 50 էջ.- Վերնախոր.՝ ՅՍՍՀ «Գիտելիք» ընկ.:

ՄԵԾ համերգ մվիրուած Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան հարիւր

ամեակին, Պոսթոն, 1969.- 4 էջ: Տեքստը հայ. և անգլ. (Ազդագիր):

ՄԻՐԻՋԱՆՅԱՆ ԼԵՎՈՆ: Երգի հովիվը: Պոեմ.- Ե.: Հայաստան, 1969.- 96 էջ:

ՍՈՒՇԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ: Կոմիտաս վարդապետ: Տրամախոս. ԺԳ պատկ. իր ծննդեան 100-ամեակին.- Պուլեոնո Այրես, 1969.- 47 էջ:

ՅԻՇԱՏԱԿԻ մեծ համերգ նուիրուած՝ հայ երգի մեծահանճար վարպետ Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 100-ամեակին: «Քնար» երգչախումբ, ղեկավար՝ Ա.Սայեան, կիրակի, 8 յունիսի, 1969.- Ֆիլատելֆիա: 1969.- 52 էջ:

ՅՈՒՅԱՆ Ի.Ո. Կոմիտաս.- Ե.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ. 1969.- 249 էջ.- Վերմախր.՝ ՀՍՍՀ Գիտ. ակադ., Արվեստի ինստ.:

ՉԱՐԵՆՑ ԵՂԻՇԵ: Կոմիտաս: Պոեմ.- Ե.: Հայաստան, 1969.- 34 էջ:

ՄԻՄԵՕՆԵԱՆՑ ԱՐՄԵՆ ԱԲ. ՔՅՆՅ. Կոմիտաս վարդապետ: ծննդեան հարիւրամեակին առթիւ համառօտ ակնարկ իր կեանքի եւ ստեղծագործութեան.- Պոսթոն, Մէս, 1969.- 103 էջ:

ՍՕՖԵԱՆ ՎԱՅՐԱՄ: Նախառագ հայկական: Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 100-ամեակին առթիւ.- /Ա.տ./ 1969.- 10 էջ:

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ Վ. Հավերժ ճամփորդ: [Կյանքը և գործունեութ.]- Ե.: Հայաստան, 1969.- 216 էջ:

ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ: «Գարուն ա...»: (Պատմուածքներ): Մեծն Կոմիտաս: (Ծննդեան հարիւրամեակին առթիւ): 1869-1969.- Պէյրութ: 1969.- 100 էջ:

ՔՐԻՇՉՅԱՆ ՍԵԼԲՈՆ: Անմար կանթեղ: [Հուշեր]. - Ե.: Հայաստան, 1969.- 192 էջ:

1970

ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ, ՍԱՐԳԻՍ: Հայ երգի 2 հսկաներ: Սայաթ-Նովա, Կոմիտաս վարդապետ.- Չիկագո, 1979.- 183 էջ:

ԿՈՄԻՏԱՍԸ հայկական կերպարվեստում: Ե., 1969: Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված Հայաստանի նկարիչների ստեղծագործութիւնների ցուցահանդես: Կատալոգ /Կազմեց՝ Գ.Խոստիկյան.-

Ե., 1970.- 144 էջ.- Վերնախոր.՝ ՀՍՍՀ Կուլտ. մինիստր., Հայաստ. նկարիչն. միութ., Հայաստ. նկարչի տուն:

ՓԱՆՈՍԵԱՆ ՍՄՔԱՏ Վարք Կոմիտաս Կուտինացիի: (Վիպակ).- Պէրուք, /ա.թ./.- 112 էջ:

1972

ՅԱԿՈՐԲԱՆ ԵՂՈՒԱՐԴ: Կոմիտասի հմայքին տակ: Երաժշտ. ուսումնասիր. եւ քննախօս. ժողովածու.- Պէրուք, հրատ. Շիրակ հրատարակչատան, 1972.- 188 էջ (Կոմիտասի մասին կան տեղեկություններ):

1979

ՀԱԿՈՔՅԱՆ ԷԴՎԱՐԴ: Ժամանակակիցները Կոմիտասին հմայքին տակ.- Գահիրե: Նուպար, 1979.- 92 էջ:

1980

ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ ՍԱՐԳԻՍ ԱԲ. ՔՅՆՅ: Հայ երգի 2 հսկաներ. Սայաթ-Նովա: Կոմիտաս /Յառաջաք. Մ.Եպիսկ. Աշճեան.- Ա.տ., 1979.- 184 էջ (95-182 էջը նվիրված է Կոմիտասին):

1981

ԿՈՍԻՏԱՍԱԿԱՆ: [Ժողովածու] Հ.Է. /Կազմ. Մ.Մուրադյան, խմբ. Ռ.Աթայան.- Ե.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ. 1981.- 270 էջ, 3 թ. նկ., նոտա:

1984

ԿՈՍԻՏԱՍ: (Մեթոդամատենագիտական նյութերի ժողովածու) /Կազմող-հեղինակ Ռ.Ա.Ղազարյան. խմբագիր պրոֆ. Մ.Գ.Հարությունյան.- Ե., 1984.- 147 էջ (Վերնախոր. Ալ. Մյասնիկյանի անվ. ժողովրդ. բարեկամ. շքանշ. ՀՍՍՀ պետական գրադարան):

1986

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: 1896-1935 /Առաջաբ.՝ Մեսրոպ արք. Աշճե-
ան.- New York, 1986.- 48 էջ.- Տեքստը՝ հայ. և անգլ.:

ՊԱՏՐԻԿ ԱՌԱՔԵԼ: Կոմիտասյան դրաման: [Փաստագր. վիպակ
դպր. բարձր տարիքի համար].- Ե.: Սովետ. գրող, 1986.- 176 էջ:

1987

ԱՔՐԱՅԱՄՅԱՆ, Ա.Լ. Կառուցվածքային սեմինարիան և դրա դրսևո-
րումները Կոմիտասի երգերում.- Ե.: 1987.- (96-106 էջ).- (Առանձնա-
տիպ. Պատմա-բանասիրական հանդես 1987, N 2):

ՍԱՆՈՒԿԵԱՆ ԹՈՐԳՈՍ ԱՐՔ. Կոմիտասի հանճարը.- Նյու Յորք:
1987.- 219, 100 էջ.- Տեքստը՝ հայ. և անգլ.:

1990

ՍԵՎԱԿ ՊԱՐՈՒՅՐ: Անլռելի զանգակատուն*: Պոեմ.- Ե.: Խորհրդ.
գրող, 1990.- 256 էջ:

1992

ԹԵՐԼԵՍԵՉՅԱՆ ՈՒՐԲԵՆ: Կոմիտաս.- Ե.: ԶԳԱ հրատ., 1992.- 146 էջ:

1994

ԱՍԱՏՈՒՐՅԱՆ ՅԱԿՈՔ: Կոմիտաս վարդապետի հետ: Հայ երգի
արահետներով /Առաջաբ.՝ Վազգեն Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց.- Թե-
նըֆլայ: Ա. հ., 1994.- 320 էջ:

* Պ.Սևակի «Անլռելի զանգակատուն» պոեմն առանձին գրքով հայերեն հրատարակվել է
Թեհրանում՝ 1963-ին, 1981-ին, Բեյրութում՝ 1963-ին, 1981-ին (Գ.Խանջյանի նկ.), տեղ
է գտել Երկերի ժողովածուի վեց հատորյակի (Ե., 1972-1976թթ.) 4-րդ հատորում, Եր-
կերի ժողովածուի երեք հատորյակի (Ե., 1982-1983թթ.) 2-րդ հատորում:

ԳՐԱԿԱՆ նշխարք Կոմիտաս վարդապետի բեղուն գրչեն: Նպաստ մը Կոմիտաս վարդապետի սրբադասման հարցին /Աշխատասիր.՝ Դր. Աբէլ վրդ. Օղլուգեան.- Մոնթրեալ, 1994.- 236 էջ:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ ՆԻԿՈՂՈՍ: Կոմիտասը և հայ ժողովուրդի երաժշտական ժառանգութիւնը.- Փասատենա: Դրագարկ, 1994.- 282 էջ:

1999

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտաս սքանչելագործ.- Ե.: ԳԱԹ հրատ., 1999.- 342 էջ:

2000

ԳՅՈՂԱԿՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ: Կոմիտաս: Ե.: ԳՅ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2000.- 80 էջ:

2002

ԲԱԴԻԿՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը՝ ինչպիսին եղել է: [Գիտական կենսագրություն: Արխիվային նյութեր, հուշագրություններ].- Ե.: Զանգակ - 97, 2002.- 432 էջ:

2003

ԲԱՂԴԻՇԵԱՆ ԳԵՈՐԳ: Անդրադարձ թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեանի «Կոմիտասի հանճարը իր պատարագին մեջ» ուսումնասիրութեան.- Երուսաղէմ, տպ. Ս.Յակոբեանց, 2003.- 84 էջ:

ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ ԷԴ. Կոմիտասի չորս խմբերգի մեկնաբանությունը.- Ե.: Արճեշ, 2003.- 52 էջ:

ՍԱՆՈՒԿԵԱՆ ԹՈՐԳՈՍ ԱՐՔ.: Կոմիտասի հանճարը իր պատարագին մեջ.- Երուսաղէմ, տպ. Ս.Յակոբեանց, 2003.- 248 էջ:

2004

ՄԻՐԻՋԱՆՅԱՆ ԼԵՎՈՆ: Երգի հովիվը*: Պոեմ [Ստեղծագործ. մասին գրախոս., կարծիք., մամակ.].- Ե., Ոսկան Երևանցի, 2004.- 152 էջ:

2006

ՀՈՐԼԱԶ ԼԵՈՆԻԴ: Կոմիտաս: (Քնարական պոեմ) /Թարգմ. ուկր. Լ.Միրիջանյան, նկ. Վ.Մանդակունի.- Ե.: Ամրոց գրուպ, 2006.- 29 էջ:

ОТДЕЛЬНЫЕ ИЗДАНИЯ О КОМИТАСЕ

1956

ШАВЕРДЯН АЛЕКСАНДР. Комитас и армянская музыкальная культура. /Под ред. Р.А.Атаяна.- Ереван, Айпетрат, 1956.- 344 с.

1964

АТАЯН Р.А. Комитас – собиратель и исследователь армянской народной песни.- М.: Наука, 1964.- 8с.

1969

ГАСПАРЯН С. Комитас – основоположник армянской классической музыки (1869-1935).- М.: Знание, 1969.- 23 с.

* «Երգի Հովիվը» պոեմը առանձին գրքով լույս է տեսել արաբերեն՝ Միշել Սուլեյմանի թարգմանությամբ (Բեյրութ, 1974թ.), անգլերեն՝ Միշա Գյուտյանի թարգմանությամբ (Լոնդոն, 1983թ.): Թարգմանվել է նաև ռուսերեն (թարգմանիչ՝ Վլադիմիր Սերգեև) և գետեղվել Լ. Միրիջանյանի ռուսերեն ժողովածուում («Պռազդնիկ ցվետով», Մոսկվա, 1988թ.):

ГЕОДАКЯН Г.Ш. Комитас.- Ереван, изд-во АН Арм. ССР, 1969.- 109 с.

1980

ВАРТАНЯН В.Л. Вечный странник: Страницы жизни Комитаса. /Пер. с арм. Р.Сукиасяна.- Ереван: Совет. грох, 1980.- 196 с.

1982

СЕВАК П. Неумолкаемая колокольня: Поэма /о Комитасе/ /Пер. с арм. Г.Регистана.- М.: Сов. писатель, 1982.- 232 с.

1989

ШАВЕРДЯН А.И. Комитас /Под ред. Р.А.Атаяна, Н.К.Тагмизяна.- 2-е изд. доп.- Москва; Сов. композитор, 1989.- 320 с.; портр.

SEPARATE PUBLICATIONS ABOUT KOMITAS

KOMITAS VARDAPET. Farther of modern Armenian music. New York, 1957.- 8 p.

ATAYAN R. Komitas. 100th Anniversary Komitas. New York, 1969.- 32 p.

KOMITAS VARDAPET. Presents the life and songs of Komitas. New York (s.d.) 4 p.

PAPAZIAN HRANT. Komitas. Vie et oeuvres.- Istanbul, 1987.- 32 p.

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. Ֆրանց Վերֆելը և Կոմիտասը.- Վիեննա [2000] գերմաներեն (տե՛ս սույն գրքի էջ 203-ը՝ Սիլվա Սուբիասյանի հոդվածը):

ԿՈՄԻՏԱՍԸ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ (համառոտ)

ԱՐԵԼՅԱՆ Մ. Վերջին տեսակցությունը [Յուզեր] //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 20:

ԱՐՈՎՅԱՆ ՄԵԼԱՆՅԱ: Կոմիտաս. հայ երգի լուսավորիչը ու հավերժի ճամփորդը... //Առազաստ, Գլենդել, 2002, Բ. տարի, թ. 13, հոկտ.- էջ 14-16:

ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ Ա.Լ. Կառուցվածքային սիմետրիան և դրա դրսևորումները Կոմիտասի երգերում //Պատմա-բանասիր. հանդես. /ՅՍՍՀ ԳԱ, 1987, N2.- էջ 96-106.- Ամփոփումը ռուս.:

ԱՂԱՄՅԱՆ ԱՆԱՀԻՏ: «Պու անմահ հայրն էս երգի մեր համայն»։ [Կոմիտաս 120] //Հայոց լեզ. և գրակ. դպր., 1989, N5, 15 17-20:

ԱՂԱՄՅԱՆ ՌՈՒԶԱՆ: Հնչում է Կոմիտասի «Պատարագը» //Սովետ. Հայաստան.- 1987.- N 8.- էջ 26: (Երևանում կայացած համերգի մասին):

ԱԶԱՐՅԱՆ Հ. ԱՐՈՒՄ: Անցեալի էջերէն Կոմիտաս Վարդապետ: (Մանուկի յիշողութենէն) //Ծիծեռնակ.- Գահիրէ, 2005, Ե տարի, թ. 2(18), ապր.- էջ 59-61:

ԱԶՆԱՎՈՒՐՅԱՆ Գ. Կոմիտասը Մարգարիտ Բաբայանի նամակներում: //Մ. Բաբայանի նամակները ուղղված Ա. Չոպանյանին՝ Կոմիտասի մասին: Հրատարակում./- Բանբեր Հայաստանի արխիվների, 1969, N3.- էջ 95-110:

ԱԹԱԲԵԿԵԱՆ ՅՈՎԻԿ: Մեր երգի կանթերը: [Հայ ազգային երաժշտության բանահավաք-երաժիշտ, կոմպոզիտոր՝ Կոմիտասի մասին] //Հայացք, Նիկոզիա, 2003, հունիս, թիվ 18.- էջ 18:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Ավետիք Իսահակյան և Կոմիտաս //Սովետ. արվեստ, 1975, N10.- էջ 22:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Գրչի խաղեր //Գարուն, 1969, N11.- էջ 16-21:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Ժողովրդական սկզբնաղբյուրից անկախ երգերը //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 32-37:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասը հայ ժողովրդական երգերի հավաքող //Բանբեր Երևանի համալս., 1969, N2.- էջ 145-152.- Ամփոփումը ռուս.:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասը մանկավարժ //Սովետ. Հայաստան, 1969, 12 նոյեմբ.:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասի առաջին տպագրված ստեղծագործությունը: /«Ազգային օրհներգի» ստեղծման պատմությունից/ //Էջմիածին, 1973, N 2.- էջ 34-40:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասի գործը և դրա նշանակությունը հայ արվեստում //Խորհրդ. Ղարաբաղ, 1989, 16 նոյեմբ.:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասի դաշնամուրային պարերը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 18 նոյեմբ.:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասի նշանակությունը հայ արվեստում //Լենինյան ուղիով, 1969, N11.- էջ 13-17:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասի նորահայտ խմբերգը: (Խ.Աբովյանի «Վերջ Հայաստանի» վեպի հատվածի հիման վրա Կոմիտասի «Վայ էն ազգին» երգի մասին) //Սովետ. արվեստ, 1977, N12.- էջ 36-37:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասի սխրանքը //Սովետ. Հայաստան, 1969, N11.- էջ 4-7:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասի ստեղծագործական ժառանգության մի քանի հարցեր //Պատմա-բանասիր. հանդես, 1969, N4.- էջ 15-29.- Ամփոփումը ռուս.:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ.Ա. Կոմիտասի ուսումնառությունը Բեռլինում //Պատմաբանասիր. հանդես /ՅՍՍՀ ԳԱ.- 1988.- N 2.- էջ 48-59.- Ամփոփումը ռուս.:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասյան մասունք: (Երեք բանաստեղծ. մասին) //Սովետ. գրակ., 1971, N6.- էջ 167-168:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Կոմիտասյան նորահայտ մասունքները //Հայրենիքի ձայն, 1987, 29 ապր.- էջ 4:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Հայ ժողովրդի մեծ երախտավորը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. Հայ քաղաքային ժողովրդական երգը Կոմիտասի ստեղծագործության մեջ //Լրաբեր հաս. գիտ. /ՅՍՍՀ ԳԱ, 1969, N11.- էջ 27-34:

ԱԹԱՅԱՆ Ռ. ...Հնուտ էր երգողական տառերին: Հայկական խա-

զային նոտագրության մասին: /Կոմիտասի կողմից խազերի վերծանման մասին/ //Զահակիր, Կահիրե, 1969, 20 նոյեմբ.:

ԱՐԱՅԱՆ Ռ. Ղարաբաղյան հորովելները Կոմիտասի գրառումներում //Սովետ. Հայաստան, 1988, N 7.- էջ 29-30:

ԱՐԱՅԱՆ Ռ. Մեր Կոմիտասը //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 92-95:

ԱՐԱՅԱՆ Ռ. Ներսես Շնորհալու «Վարդանանց նորահրաշը» Եկմայանի և Կոմիտասի մշակմամբ //Պատմա-բանասիր. հանդես, 1972, N4.- էջ 87-99.- Ամփոփումը ռուս.:

ԱՐԱՅԱՆ Ռ. Նոր նյութեր Կոմիտասի ժառանգությունից //Գրակ. թերթ, 1969, 30 մայիսի:

ԱՅՎԱԶՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ. Կոմիտասը, Չարենցը, Մանսուրյանը՝ նույն ոլորտում //Հայաստանի Հանրապետություն, 1997, 16 մայիսի, թ. 91.- էջ 4:

ԱՆԱՆՅԱՆ Գ. Ոգեշնչող կերպար //Բանբեր Երևանի համալս., 1969.- էջ 29-38.- Ամփոփումը ռուս.:

ԱՆԱՍԵԱՆ ՀԵՆՐԻԿ: Կոմիտասի հանճարը եւ մեր... անճարակութիւնը //Ակօս, Ստամբուլ, 2001, 8 հունիսի, թ. 271.- էջ 7:

ԱՆԱՍԵԱՆ ՀԵՆՐԻԿ: Հայ երաժշտական արուեստը մեծ եղեռնի տարիներին: [Կոմիտասի և շատ այլ հայ երաժիշտների մասին] //Նոր օր, Լոս Անջելես, 2006, թ. 16, 22 ապր.- էջ 13, 23:

ԱՆԱՍՅԱՆ ՀԵՆՐԻԿ: Հայ երգի Մեսրոպ Մաշտոց Կոմիտասը... //Համայնապատկեր, 2000, թ. 5.- էջ 7-8:

ԱՆԴԻԿՅԱՆ Ա. Արդյոք հրաշք տեղի կունենա՞ր... [Հուշեր] //Երեկոյան Երևան, 1969, 27 հունիսի, Սավառնակ, Կահիրե, 1969, թիվ 11-12.- էջ 8-10:

ԱՆՄԱՀ ԿՈՄԻՏԱՍ (Ն.Զ.) //Ազատ օր, Աթենք, 1996, թ. 15473, 23 ապր.- էջ 10, 11:

ԱՌԱՋԻՆ անգամ հնչեցին Կոմիտասի խազագրած երգերը [Երևանում. երաժշտագետ Արթուր Շահնազարյանի կողմից վերծանված] //Ազատ օր, Աթենք, 2002, 16 փետր, թ. 17208.- էջ 5:

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ ԳՈՐԱՐ: Աստղերը տեսնող աչքերի համար են (Ամենայն հայոց կաթողիկոսին ուղղված Կոմիտասի նամակների և Կոմի-

տասյան ժառանգության հրատարակման մասին) //Անդրադարձ, 1993, հուլիս (N 7).- էջ 2:

ԱՈՒՔԵԼՅԱՆ ՍԵԳԵՅ: Կոմիտասը կինոյում (Մեծ երգահանի ծննդյան 120-ամյակի առթիվ) //Էկրան, 1989, N 12.- էջ 4-6:

ԱՍԱՏՐՅԱՆ ՀԱԿՈՒՐ: Հայկական պատարագ //Արվեստ, 1990, N 4.- էջ 10-11:

ԱՍԱՏՈՒՐՅԱՆ Հ. Կոմիտաս //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 97-99:

ԱՍԱՏՈՒՐՅԱՆ Հ. Հայ երգի առաքյալը //Սովետ. Հայաստան, 1969, N11.- էջ 17-18:

ԱՍԱՏՈՒՐՅԱՆ Հ. Հոռոպելները //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 22-28:

ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ ՅԱԿՈՒՐ Յ. Կոմիտաս վարդապետի հետ //Բագին. Բեյրութ, 1995, LԴ տարի, ապր.- մայիս-հունիս, 4-5-6.- էջ 142-143:

ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ ԱՐՓԻԿ: Կոմիտասը արևմտյան երաժշտական մտքի գնահատությամբ //Վերածնված Հայաստան, 1990, N 5.- էջ 26-28:

ԱՐԱՄՅԱՆ Ռ. Կաքավիկ: (Պատմվածք) //Հայաստանի աշխատավորուհի, 1969, N11.- էջ 12-15:

ԱՐԱՄՅԱՆ Ռ. Կոմիտաս էր նկարում: /Մ.Սարյանի աշխատանքի մասին/ //Գրակ. թերթ, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԱՐԱՄՅԱՆ Ռ. Կոմիտասյան սրինգ //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ԱՐԱՄՅԱՆ Ռ. Սրինգ: (Պատմվածք) //Հայրենիքի ձայն, 1969, 29 հոկտ.:

ԱՐԱՄՅԱՆ Ռ. Սուրբ-սուրբ //Հայրենիքի ձայն, 1969, 30 հուլիսի; - Արև, Կահիրե, 1969, 15 նոյեմբ.; Ջարթոնք, Բեյրութ, 1969, 29 հոկտ.:

ԱՐԱՄՅԱՆ Ռ. Վիրավոր լորիկ: (Պատմվածք) //Գրակ. թերթ, 1969, 31 հոկտ.:

ԱՐԱՄՅԱՆ Ռ. Տեր ողորմյա: (Պատմվածք) //Սովետ. գրակ., 1969, նո.10.- էջ 29-37:

ԱՓԻՆՅԱՆ ԱՐԳԱՐ: Հայ հոգին սկզբնական իր կերպի մեջ: Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյան. «Կոմիտասի հանճարը»: //Հայք, 1995, 29 մարտի, թ. 52.- էջ 6:

ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆ Ա. Հայ ժողովրդի մարգարիտը //Ավանգարդ, 1969,

18 նոյեմբ.:

ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆ Ս. Կոմիտաս և Նարեկացի //Երեկոյան Երևան, 1969, 18 հոկտ., Ավանգարդ, 1969, 18 նոյեմբ.:

ԲԱԴԱԼՅԱՆ ՄԵԼԱՆՅԱ: Կոմիտասի վիրտուալ թանգարանի «բացումը» //Ազգ, 2004, 19 մայիսի, ք. 91.- էջ 6:

ԲԱԴԱԼԵԱՆ ՄԵԼԱՆԻԱ: 1915-ի նահատակներին եւ Կոմիտաս վարդապետին սրբացնելու խնդիրը՝ հատունացած //Աշխարհ, Փարիզ, 2005, ք. 2039(387), 10 սեպտ.- էջ 7:

ԲԱԴԱԼՅԱՆ ՄԵԼԱՆՅԱ: Ե՞րբ կբացվի Կոմիտասի թանգարանը //Միհր, 2004, ք. 6.- էջ 63-65:

ԲԱԴԻԿՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Գևորգյան ճեմարանի երախտավորները: Կոմիտաս վարդապետ (Ծննդյան 130 և մահվան 65-ամյակի առթիվ) //Էջմիածին, 2000, փետրվ.- էջ 93-107:

ԲԱԴԻԿՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը և ռուս ժողովուրդը //Հայաստանի կոմունիստ, 2000, 2-9 հունիսի.- էջ 2:

ԲԱԴԻԿՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասի կողմնորոշումը: Ծննդյան 130-ամյակի առթիվ //Ազգ, 1999, 22 դեկտ.- էջ 6:

ԲԱԴԻԿՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Վարդապետը և ռուսական երաժշտությունը: //Հայաստանի Հանրապետություն, 2004, 15 դեկտ., ք. 227.- էջ 5:

ԲԱԼԱԳՅԱՆ ԼԻԱ: Կոմիտասի անտիպ նամակը [Ուղղված Արշակ Չոպանյանին] //Արվեստ, 1990, N4.- էջ 2-4:

ԲԱԼՅԱՆ Զ. Մեր ուսուցիչը [Հուլիտ] //Գարուն, 1969, N11.- էջ 10-15:

ԲԱՂՂԱՍԱՐՅԱՆ ԱՆԱՀԻՏ: Կանոնը և Կանոնին նմանակումը հայ ժողովրդական երգերի Կոմիտասի խմբերգային մշակումներում //Լրաբեր հաս. գիտ. /ՀՍՍՀ ԳԱ, 1983, N5.- էջ 30-36.- Ամփոփումը ռուս.:

ԲԱՂՂԱՍԱՐՅԱՆ ԱՆԱՀԻՏ: Նամակային պոլիֆոնիան Կոմիտասի խմբերգերում: (Անտիֆոնային և ռեսպոնստորային նմանակներ) //Լրաբեր հասար. գիտ. /ՀՍՍՀ ԳԱ, 1987, N 4.- էջ 40-48.- Ամփոփումը ռուս.:

ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ ՄԵԼԱՆՅԱ: Փըշուր մը Կոմիտաս: (Երգահան Վահան Արծրունու նախաձեռնությամբ Կոմիտասի հանճարի առջև խոնարհվող մարդկանց մի խումբ՝ նրա 135-ամյակի առթիվ, հրատարակել է Կոմիտասի բանաստեղծությունների «Փըշուր մը» ժողովածուն: Նախագծի

հեղինակ և ղեկավար Վահան Արծրունի, կազմող և խմբագիր Այդին Մորիկյան) //Առավոտ, 2004, 13 նոյեմբ., թ. 209.- էջ 6:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Մ. Ինքնաճանաչման և գոյատևման ուղիով //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Մ. Կոմիտասը՝ մտածող //Սովետ. Հայաստան, 1969, 19 հոկտ.:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց.Գ. Կոմիտասի ստեղծագործական սկզբունքները //Պատմա-բանասիր. հանդես, 1969, N4.- էջ 49-60.- Ամփոփումը ռուս.:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց. Կոմիտաս //Բազմավեպ, Վեներտիկ, 1969, N11-12.- էջ 278-286:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց. Կոմիտասը համաշխարհային չափանիշով //Գրակ. թերթ, 1969, 14 նոյեմբ.:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց. Կոմիտասը հայ երգարվեստի դպրոցի հիմնադիր //Սովետ. Հայաստան, 1969, 23 հոկտ.:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց. Կոմիտասը հայոց առեղծվածն է ու փարոսը //Ավանգարդ, 1999, 19 հոկտ.- էջ 1, 6; 26 հոկտ. - 1 նոյեմբ; 16-22 նոյեմբ.- էջ 4-5; 7-13 դեկտ.- էջ 4-5:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց. Կոմիտաս - մի ամբողջ դար //Գրակ. Ադրբեջան, Բաքու, N6.- էջ 10-24:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց. Նոր նշանակալից երկ: (Կոմպոզիտոր Լևոն Աստվածատրյանի Կոմիտասին նվիրված սիմֆոնիայի մասին) //Երեկոյան Երևան, 1975, 21 նոյեմբ.:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ Ց. Ֆրանսիական արվեստագետները Կոմիտասի ստեղծագործության մասին //Պատմա-բանասիր. հանդես, 1966, N4.- էջ 41-52.- Ամփոփումը ռուս.:

ԳԱԼՇՈՅԱՆ Մ. Սպասում: «Ծիրանի ծառ» պատմվածաշարից //Հայաստանի աշխատավորուհի, 1978, N2.- էջ 10-22:

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ ԱԼԲԵՐՏ: Կոմիտասն ու Ջիվանին հանդիպեցին //Երեկոյան Երևան, 1997, 24 մայիսի, թ. 36.- էջ 6:

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Գ. Երգային հայերենը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Գ. Ժողովրդի երգը //Գրակ. թերթ, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ Ա.Գ. Հայ երաժշտության հանճարը //Պատմա-բանասիր. հանդես, 1969, N4, էջ 7-14.- Ամփոփումը ռուս.:

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ ԹԱՍԱՐ: Կոմիտասի կիսանդրին Կանադայում //Երկիր, 2005, ք. 11, 25 մարտի.- էջ 13:

ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ԳՈՐԱՐ: Կոմիտասի «Սուրբ պատարագի» նոր ձայնագրությունը [Թողարկվել է Գերմանիայի Քյոլն քաղաքում] //Ազգ, 2006, ք. 86, 12 մայիսի.- էջ 6:

ԳԵՈՐԳԵԱՆ ԿՈՄԻՏԱՍ: Քիւրտերը, Կոմիտասը եւ կարգ մը այլ հարցեր... //Աշխարհ, Փարիզ, 2005, ք. 2039(387), 10 սեպտ.- էջ 8:

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ նվիրված կոմիտասագիտությանը //Լրագիր, 1994, 27 հոկտ., ք. 191.- էջ 6:

ԳՅՈՂԱԿՅԱՆ Գ. Կոմիտասի ոճը և մեր դարի երաժշտությունը //Ավանգարդ, 1969, 18 նոյեմբ.:

ԳՅՈՂԱԿՅԱՆ Գ. Հայ երաժշտության Հոմերոսը //Հայրենիք ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ Կ. Կոմիտասին նվիրված: [Մեկնարկեց 135-ամյակին նվիրված միջոցառումների շարքը] //Հայաստանի Հանրապետություն, 2004, 23 նոյեմբ., ք. 211.- էջ 5:

ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ ԿԱՐՊԻՍ: Կոմիտասի նուիրուած երեկոյ [Աթենքում: Ծննդյան 125, մահվան 60-ամյակի առթիվ] //Ազատ օր, Աթենք, 1995, 16 փետր., ք. 15221.- էջ 6:

ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ Կ. Կոմիտասը «Անահիտ» հանդեսի էջերում //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 101-106:

ԴԱՆԻԵԼ ԵՐԱԺԻՇՏ: «Ամեն հայի սրտից բխած», «Վրա՛ հասիր, հայ ազգասեր, ձեռքից կերթա Հայաստան»: //Ժամանակ, 1999, 4 մայիսի.- էջ 12:

ԴԱՆԻԵԼ ԵՐԱԺԻՇՏ : «Գրի առավ և դաշնակեց Կոմիտաս Վարդապետ» //Հայք, 1996, 28 փետր., ք.36.- էջ 6:

ԴԱՆԻԵԼ ԵՐԱԺԻՇՏ: Մանկական շուրթերով: [«Հայր մեր» երգի ստեղծման ժամանակաշրջանը և արժեքը] //Հայաստանի Հանրապետություն, 2002, 23 ապր.- էջ 5:

ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ ՄԱՎՐ: Դժվարին երկունք: [Կոմիտասի գործերը և

ստեղծագործությունները հավաքելու և հրատարակելու մասին է պատմում Գևորգ Գյոդակյանը] //Չայացք Երևանից, 2000, թ. 6.- էջ 42-43:

ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Ս. «Հաստատենք կոմիտասյան դիկտատուրա». Այսօր մեծ երգահանի ծննդյան 135-ամյակն է //Առավոտ, 2004, թ. 195, 26 հոկտ.- էջ 6:

ԴԱՌՆ խօսքեր Փարիզի ձեռնարկներուն առթիւ: [Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ] /Ա.Թ. /Ա.Ս. //Յառաջ, Փարիզ, 1994, 22-23 հոկտ., թ. 18.443.- էջ 3:

ԴԱՎԹՅԱՆ ՌՈՐԵՐՏ: Նարեկացի և Կոմիտաս //Ազգ, 2003, 8 հոկտ., թ. 182.- էջ 6:

ԴԱՎԹՅԱՆ Յ. Որտեղի՞ց է գալիս կռուկը //Չայրենիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ԴԱՎԹՅԱՆ Վ. Խոսք Կոմիտասի մասին //Գրքերի աշխարհ, 1969, 30 նոյեմբ., N11.- էջ 4-5:

ԴԱՎԻԴՈՎ ՌԵՄ: Կոմիտասը Վրաստանում (Ծննդյան 120-ամյակի առթիվ) //Խորհրդ. Վրաստան, 1989, 2 նոյեմբ.:

ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ: Կոմիտաս վարդապետի մի քննադատականի շուրջ //Էջմիածին, 2006, Ա.- էջ 139-140:

ԴԱՐՅԱՆ Զ. Սոխակ: Գերանդին: Պատարագ: (Պատմվածքներ) //Սովետ. Հայաստան, 1971, N2.- էջ 34-36:

ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ: Բաց թանգարան՝ մեկ միլիոնանոց փակ ֆոնդերով: Շուտով կլուծվի Կոմիտասի դաշնամուրի վերանորոգման հարցը //Ժամանակ, 1999, 21 մայիսի.- էջ 6:

ԴԵՄՉԵՆԿՈ Ա. Ի. Ֆուլկլորիզմը և խորոնոսպի պրոբլեմը Կոմիտասի ստեղծագործություններում //Արվեստ, 1991, թ.7.- էջ 23-29:

ԴԵՊԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԿՅԱՆՔԻՑ: [Հուշեր] //Սովետ. Հայաստան, 1969, N11.- էջ 20:

ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ Գ. Մեր երգի Արարատին: (Կոմիտասը հայ և օտար գեղարվեստական գրականության մեջ) //Չայրենիքի ձայն, 1969, 13 օգոստ.:

ԴՐՎԱԳՆԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԿՅԱՆՔԻՑ.- [Հուշեր] //Չայրենիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ԵՐԼՄԱԶԵԱՆ Խ. Հայ երաժշտութեան հիմնքարը՝ Կոմիտաս (1869-1935) //Յառաջ, Փարիզ, 1994, 14 հոկտ., ք.18.437.- էջ 2; 15-16 հոկտ., ք. 18.438.- էջ 2:

ԶԱՐԵԱՆ ԹԱԳՈՒՅԻ: Ինչպէ՛ս ճանչցայ Կոմիտաս վարդապետը: (Կոմիտասի ծննդյան 140-ամյակի առթիվ) //Ազգ, 2009, ք. 144, 1 օգոստ.- էջ Ե:

ԶԱՔԱՐԵԱՆ ԱԼՄԱՍՏ: Կոմիտասյան սրբազան դրվագներ և... անլռելի դողանջներ //Գրակ. թերթ, 2002, 26 ապր.- էջ 2, 9:

ԶԱՔԱՐՅԱՆ Լ. Մշակույթի տոն //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ԶԱՔԱՐՅԱՆ Վ. Կոմիտասը Էջմիածնում //Երեկոյան Երևան, 1969, 17 նոյեմբ.:

ԷՄԻՆ Գ. Նա դեռ գալու է //Երեկոյան Երևան, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ Ն. Դիտողութիւն Կոմիտաս վարդապետի «Պատարագին» վերաբերող մի թյուր կարծիքի մասին //Էջմիածին, 1979, N12.- էջ 31-38:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ Ն. Ժողովրդականի ոգով: Կոմիտասի «Պատարագը» //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 38-45:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ Ն.Կ. Կոմիտասը և հայկական խազերի վերծանութեան խնդիրը //Պատմա-բանասիր. հանդես, 1969, N4.- էջ 30-48.- Ամփոփումը ռուս.:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ Ն. Կոմիտասը և հայոց հոգևոր երգարվեստի հարցերը //Գարուն, 1969, N11.- էջ 31-39:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ Ն. Կոմիտասը և Նարեկացու տաղերը //Բանբեր Երևանի համալս., 1969, N3.- էջ 39-57.- Ամփոփումը ռուս.:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ, Ն. Կ. Կոմիտասը և Ներսես Շնորհալու երաժշտաբանաստեղծական ժառանգությունը //Պատմա-բանասիր. հանդես /ՀԽՍՀ ԳԱ, 1989, ք.2.- էջ 101-115.- Ամփոփումը ռուս. լեզ.:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ, Ն. Կ. Կոմիտասի 1892թ. հոգևոր երգերի ժողովածուն //Լրաբեր հաս. գիտ. /ՀԽՍՀ ԳԱ, 1990, N 2.- էջ 53-73.- Ամփոփ. ռուս. և անգլ.:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ Ն.Կ. Կոմիտասի մտորումները տրոհության և առոգանության նշանների հարաբերության մասին //Լրաբեր հաս. գիտ. /ՀՍՍՀ

ԳԱ, 1970, N8.- էջ 54-58.- Ամփոփումը ռուս.:

ԹԱՅՄԻՉՅԱՆ Ն.Կ. Կոմիտասի «Շար Ակնա ժողովրդական երգերի» ժողովածուն պատմա-քննական լույսի տակ //Լրաբեր հաս.գիտ. /ՅՍՍՀ ԳԱ, 1969, N11.- էջ 7-26.- Ամփոփումը ռուս.:

ԹԱՇՉՅԱՆ Ս. Գոհար Գասպարյանի Կոմիտասը //Սովետ. արվեստ, 1970, N7.- էջ 46-47:

ԹՈԹՅԵԱՆ ԱՐՓԻ: Կոմիտաս [Մահվան 60-ամյակի առթիվ] //Յառաջ, Փարիզ, 1995, 20 հոկտ., ք.18.704.- էջ 1:

ԹՈՒՄԱՃԱՆ Մ. Կոմիտասի գաղափարը //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 9-11:

ԹՈՒՄԱՃԱՆ Մ. Կողջունենմ, կողջունենմ ... //Հայաստանի աշխատավորուհի, 1969, N11.- էջ 20-21:

ԹՈՒՄԱՃԱՆ Մ. «Սոնա յար» /Կոմիտասի և Կ.Պոլսում կազմած նրա երգչախմբի մասին// Հայրենիքի ձայն, 1969, 30 ապր.:

ԼԻԼՈՅԱՆ ՀԵՆՐԻԿ: Շագալ - Կոմիտաս («Ֆրանսիական մանրապատումներ» շարքից //Սովետ. Հայաստան, 1988, N 12.- էջ 34: (**Կոմիտասի** մեղեդիները նկարիչ Մարկ Շագալին նվիրված վավերագրական շարժանկարում հնչեցնման մասին):

ԼՈԳՄԱԳՅՈՉՅԱՆ ՏԻՐԱՆ: Կոմիտաս վարդապետի թուրքերեն ստեղծագործութիւնները //Սիոն, Երուսաղեմ, 2004, հուլիս-դեկտ., ք. 7-12.- էջ 266-275:

ԼՈՔՄԱԳՅՈՉՅԱՆ ՏԻՐԱՆ: Կոմիտասի երաժշտական ժառանգությունից //Էջմիածին, 2002, ք. Դ.- էջ 63-71:

ԼՈՔՄԱԿԵՕՉԵԱՆ ԾՈՎԻՆԱՐ: Հայ եւ գերմանացի Կոմիտասը եւ մենք (Ա, Բ.) //Ալփու.- Ստամբուլ, 2005, ք. 501, 503, 11, 18 նոյեմբ.- էջ 7:

ԽԱՉԵՐԻ կոմիտասյան վերծանության հայտնությունը //Սիիր, 2001, ք.17, դեկտ.- էջ 5:

ԽԱՆՉՅԱՆ Գ. Կոմիտասը հայ երգի խորհրդանիշն է: (Հարցազրույց Գ. Խանջյանի հետ) //Երեկոյան Երևան, 1969, 11 նոյեմբ.:

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Ա. Երաժշտությամբ գերված //Երեկոյան Երևան, 1969, 15 նոյեմբ., Ավանգարդ, 18 նոյեմբ., Բանվոր, Լենինական, 1969, 21 նոյեմբ., Կոմունիստ, Բաքու, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Ա. Հայ երաժշտական դպրոցի հիմնադիրը //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 1-2:

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Ա.Ի. Մոսկվան նշում է Կոմիտասի հոբելյանը: Երեկո միութայինների տան սյունազարդ դահլիճում /Ա.Ի.Խաչատրյանի զեկուցումը/ //Սովետ. Հայաստան, 1969, 4 դեկտ.: Ավանգարդ, 1969, 5 դեկտ.: Հայրենիքի ձայն, 1969, 10 դեկտ.:

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Հ. Անմար է կոմիտասյան հանճարը //Խորհրդր. Հայաստան, 1989, 23 նոյեմբ.: Երեկոյան Երևան, 1989, 23 նոյեմբ.:

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ Տ. Ծաղկեպսակ՝ Կոմիտասի հուշարձանին: [Փարիզում] //Փակագիծ, 2005, 27 ապր., ք. 43.- էջ 6:

ԽՏԱՍԱԼԻԿ՝ նուիրուած Կոմիտաս Վարդապետին [Հասնիկ Պապյանի և Վարդան Մամիկոնյանի կատարմամբ] //Ծիծեռնակ, Կահիրե, 2006, ք. 2-3 (22-23), ապր.-հուլիս.- էջ 103-112 [հեղ.՝ Հ.Ա.]:

ԽՐԱԽՈՒՆԻ Զ. Կոմիտասը բանաստեղծ //Գարուն, 1969, N 11.- էջ 24-27:

ԽՕՐԱՍԱՆԳԵԱՆ ՀԱՅԿ: Կոմիտաս վարդապետ. անձնական յուշերու //Սիոն, Երուսաղէմ, 2006, ք. 4-6.- էջ 210-214; Ծիծեռնակ, Կահիրե, 2006, Զ տարի, ք. 1 (21), հունվ.- էջ 63-67:

ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ Է. Մեծ ու սիրելի //Սովետ. դպր., 1969, 19 նոյեմբ.:

ԾԵՐՈՒՆՅԱՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿ: Տեղադրվեց Կոմիտասի կիսանդրին //Հայաստանի Հանրապետություն, 1994, 6 դեկտ., ք. 237.- էջ 4: (էջմիածնում տեղադրելու մասին):

ԿԱՆՑՅԱՆ ԼԵՎՈՆ: Երաժշտության արքան ու հայագիտության կաղնին: [Կոմիտաս-125]: //Ազգ, 1994, 15 նոյեմբ., ք. 219.- էջ 6:

ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆ ՍԻԼՎԱ: Կոմիտասը էություն է //Գրակ. թերթ, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆ ՍԻԼՎԱ: Հայ երաժշտության Ձվարթնոցը //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆ ՍԻԼՎԱ: Չայն, որ գալիս է դարերից //Սովետ. Հայաստան, 1969, N11.- էջ 1:

ԿԱՐԱԵՎ Կ. Ժողովրդական ստեղծագործության ակունքների մոտ //Ավանգարդ, 1969, 18 նոյեմբ., Երեկոյան Երևան, 1969, 18 նոյեմբ.:

ԿԱՐԱԿՈՉՅԱՆ Ո. Հացի բույրը: Հայրենի հողը: Կոմիտասի երգը: Եղնիկը: Արծիվը: //Մանրապատումներ Կոմիտասի մասին//Գրակ. Աղբյուր, Բաքու, 1969, N6.- էջ 33-34:

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ԱՐՄԵՆ: Կոմիտասը Երևանում... //Երևան 7 օր, 2004, 21-23 հունիսի, թ. 28.- էջ 6: (1908թ. փետրվարի 22-ին Կոմիտասի երգչախմբի համերգը Երևանում):

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Հ. Ժողովրդի երաժշտակերտ պատմությունը.- //Սովետ. Հայաստան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ԿԱՐԵՆՑ Վ. Կոմիտասյան երգի բառերը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 14 հոկտ.:

ԿԱՐԳԻԿՅԱՆ ՀԱՄԼԵՏ: Կարոտի զանգ //Գրակ. թերթ, 1989, 23 նոյեմբ.:

ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ ԱՆԱՀԻՏ: Կոմիտասի ավանդույթների շարունակումը: [Կոմիտաս - 130] //Հայաստանի Հանրապետություն, 1999, 19 հոկտ.- էջ 5:

ԿՈՄԻՏԱՍ: Գավառի ոգին: /1913թ. մայիսի 5-ին Պոլսում Եսայան վարժարանի սաների միության հերթական չորրորդ գրական ասուլիսում, որը նվիրված էր Ռուբեն Զարդարյանի «Ցայգալույս» գրքին, Կոմիտասի եզրափակիչ ելույթը./ //Սովետ.Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետը համաշխարհային մեծ երաժշտագետների գնահատմամբ: (Օ.Ֆլայշերի, Ա.Մելիշարի, Տ. Խրեննիկովի, Ա.Էշպայի, Թ.Հարտմանի, Լախի, Լ.Լալուայի, Ֆ.Մակլերի, Կ.Դեբյուսիի, Վ.Էգոնի, Մ.Գնեսինի, Դ.Շոստակովիչի, Դ.Կոբալևսկու և Ա. Խաչատրյանի կարծիքները մեծ երգահանի մասին) //Էջմիածին, N ԺԲ.- էջ 20-22:

ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետ-130: Կոմիտասի դերը հայ մշակույթի պատմության մեջ //Նախիջեւան, 1999, թ. 9-10.- էջ 4: Ստ.՝ Ռ.Հ.:

ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետ ոգեկոչուեցաւ Գատրգիղի մէջ ծննդեան 135-ամեակի առիթով //Մարմարա, Ստամբուլ, 2004, 8 մայիսի, թ. 7433 (16822).- էջ 1, 4:

ԿՈՄԻՏԱՍԸ թուրք իրականության մեջ //Ազգ, 1998, 13 հոկտ., թ. 7:

ԿՈՄԻՏԱՍԸ իր ժամանակի երաժշտական մտքի գնահատմամբ.- //Գարուն, 1969, N11.- էջ 40-42:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ անունով: /Մեր հանրագիտարանը, կազմեց՝ Հայկ Խաչատրյանը //Հայրենիքի ձայն, 1969, 23 ապր.:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ արձանը Փարիզի «Կանադա» հրապարակում //Ազգ, 2001, 21 մարտի.- էջ 6: Ստ.՝ Հ.Ծ.:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ժողովածուն՝ անգլերեն //Երկիր, 2002, 28 հունիսի - 4 հուլիսի.- էջ 12:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ խելագարության հոգեբանական ուսումնասիրությունը //Ազգ, 2001, 28 ապր.- էջ 6: Ստ: Հ.Ծ.:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ խմբերգային ժառանգությունը՝ երեք ձայնասկավառակներում //Հայաստանի Հանրապետություն, 1998, 17 սեպտ., ք. 183.- էջ 5:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ 125-ամյակին նվիրված միջոցառումներ Ֆրանսիայում: //Ազգ., 1994, 15 սեպտ., ք. 177.- էջ 6:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԾՆՆԴՅԱՆ 100-ԱՄՅԱԿԸ ԼՈՆԴՈՆՈՒՄ //Գրակ. թերթ, 1969, 4 ապր.:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ հիւանդութեան պատմութիւնը՝ հայ հոգեբոյժին ուսումնասիրութեամբ //Զարթօնք, Բեյրութ, 1994, ք. 271 (16, 192), 29 նոյեմբ.- էջ 3:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ձեռագիրները Երեւանի մէջ (50 տարի առաջ 11 փետրվար 1956): //Ազգակ.- Բեյրութ, 2006, ք. 279(22208), 11 փետր.- էջ 8:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ճշմարտությունը //Հայ զինվոր, 2007, ք. 15, 21-28 ապր.- էջ 9:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ յուշարձան Քէպէգ քաղաքին մէջ: [Քվեբեկի Հայ Դատի հանձնախմբի նախաձեռնությամբ այդ քաղաքի հանրային զբոսայգում պետք է դրվի Կոմիտաս վարդապետի կիսանդրին: Կանադայի Քվեբեկ քաղաքում] //Ազատ օր, Աթենք, 2005, ք. 18171, 24 մայիսի.- էջ 9:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ վիրտուալ թանգարանի բացումը //Ազգ, 2004, 30 հունիսի, ք. 120.- էջ 6:

ԿՈՄԻՏԱՍԵԱՆ ինը երգերու առաջին ունկնդրութիւն՝ Երեւանի մէջ [Նվիրված Կոմիտասի մահվան 70 ամյակին] //Մարմարա, Ստամբուլ, 2005, ք. 7803, 21 հուլիսի.- էջ 1, 4:

ԿՈՄԻՏԱՍԻՆ նվիրված ուսումնասիրություն: [Դոկտոր Ռիտա Սու-

լաիյան-Գոլյունջյանի (ԱՄՆ) հեղինակել է Կոմիտասի մասին մի ուսումնասիրություն՝ «Խելագարության արմատները՝ Կոմիտաս, հայր սուրբի դիմագիծը» վերնագրով //Երկիր, 2001, 13 ապր.- էջ 4:

ԿՈՄԻՏԱՍՅԱՆ պատարագը Լեհաստանում /Ա.Բ. //Ազգ, 2007, թ. 87, 11 մայիսի.- էջ 6:

ԿՈՄԻՏԱՍՅԱՆ ՏՈՆԱՅԱՆԴԵՍՆԵՐ ԷՋՄԻԾԻՆՈՒՄ: /Յուլյարձանի և թանգարանի բացումը/ //Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.:

ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ Ա. Կոմիտասի առաքելությունը //Գրակ. թերթ, 1969, 14 նոյեմբ.:

ԿՈՒՐՏԻԿՅԱՆ Ս. Կոմիտասյան դողանջները //Սովետ. գրակ., 1969, N 10.- էջ 44-82:

ԿՈՒՐՏԻԿՅԱՆ Ս. Հայոց երգը //Գրակ. թերթ, 1969, 14 նոյեմբ.:

ՀԱԼԻԴԵ ԷԴԻՐ: Հիշողություն Կոմիտասի մասին /Առաջաբ.՝ Ո՞վ է Հալիդե Էդիրը. Խաչիկ Սամվելյան //Վարուժան, 1993, նոյեմբ. (թիվ 13).- էջ 7:

ՀԱԿՈԲՅԱՆ Գ. Ամենայն հայոց... Ողիսևար.- [Հուշեր] //Հայոց լեզ. և գրակ. դպր., 1969, N3-4.- էջ 97-99:

ՀԱԿՈԲՅԱՆ ԼԻԼԻԹ: Վերադարձած երգ՝ վերադարձած հանճար: [Չարենցի կարծիքը հայ երաժշտական արվեստի զարգացման վերաբերյալ, նաև՝ Չարենցի՝ Կոմիտասի հանդեպ ունեցած պաշտամունքի մասին] //Գրակ. թերթ, 2006, թ. 43, 8 դեկտ.- էջ 5:

ՀԱԿՈԲՅԱՆ ՀԱԿՈԲ: Կոմիտաս 1869-1935 //Ազգ, 2004, 26 հունիսի, թ. 118.- էջ Ա-Դ:

ՀԱԿՈԲՅԱՆՑ Գ. «Մոկաց Միրզա» երգի պատմությունը //Ավանգարդ, 1969, 18 նոյեմբ.:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ ԾՈՎԱԿ: Կոմիտասի հուղարկավորությունը. 28 մայիսի, 1936 թվական //Երեկոյան Երևան, 1996, 28 մայիսի, թ. 39.- էջ 5:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ ԾՈՎԱԿ: Մեռավ հոգեկորո՞ւյս, արդյոք... Կոմիտասը խելագար չի՞ եղել: [Կոմիտաս, մահվան 60-ամյակը]: //Ավանգարդ, 1995, 20 հոկտ., թ. 18:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ Ծ. Մորս հուշերից //Գրակ. թերթ, 1969, 7 նոյեմբ.:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ ՈԱՖԱՅԵԼ: Կոմիտաս վարդապետ: //Յնչակ Հաստանի, 1994, 20 օգոստ., թ. 42.- էջ 11-12:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ ՈԱՖԻԿ: Առաքելություն: Կոմիտաս-120 //Սովետ. արվեստ, 1989, թ.10.- էջ 2-7:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ ՈԱՖԻԿ. Կոմիտասը և հայկական երգեցողական դպրոցի առանձնահատկությունները //Հայաստանի Հանրապետություն, 1994, 11 հոկտ., թ.197.- էջ 6:

ՀԱՅ ՀԱՆՃԱՐԵՂ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐԸ: Հայկ. ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի արվեստի ինստիտուտի, Հայաստանի կոմպոզիտորների միության և Երևանի պետական կոնսերվատորիայի միացյալ գիտական նստաշրջանը՝ նվիրված Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակին //Սովետ. Հայաստան, 1969, 19 նոյեմբ.; Ավանգարդ, 1969, 20 նոյեմբ; Երեկոյան Երևան, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՀԱՅՈՑ երգի վեհափառը: Հանդիսավոր նիստ Երևանում: Կոմիտասի ծննդյան 120-ամյակի առթիվ //Գրակ թերթ, 1989, 23 նոյեմբ.:

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ Ղ. Զինար: Որբուկները: /Կոմիտասյան եղելություններ/ //Սովետ. Հայաստան, 1969, 23 նոյեմբ.:

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ ՌՈՒԲԵՆ: Հայ երգի անլռելի զանգակատունը: Մոսկվան հարգեց Կոմիտասի 130-ամյակը //Ազգ, 1999, 24 նոյեմբ.- էջ 6:

ՀԱՆՃԱՐԵՂ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆ ՈՒ ՄՏԱԾՈՂԸ: Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի, Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի նախագահության և Մինիստրների սովետի հանդիսավոր նիստը՝ նվիրված հայ մեծ կոմպոզիտոր Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակին //Սովետ. Հայաստան, 1969, 22 նոյեմբ.; Երեկոյան Երևան, 1969, 22 նոյեմբ.:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Վ. Կոմիտասն ու Մարանը [Պատմվածք] //Սովետ. Հայաստան, 1969, N10, էջ 20-22:

ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Է. Մեր նվերը: «Անտունի» բալետի մասին //Հայրենիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Ս. Կոմիտասը և Կ.Պոլսի «Գրական Ասուլիսները» //Սովետ. դպր., 1969, 16 ապր.:

ԶԱՅՆԱՍՎԱՎՈՒԿ «Կոմիտաս»: [Ֆրանսաբնակ Ռուբեն Էլբակյա-

նի ձայնասկավառակի շնորհանդեսի մասին] //Երկիր, 2005, ք.35, 23 սեպտ.- էջ 13:

ՂԱԶԱՐՅԱՆ ՈԱՅԻԿ: Երկյուղածությամբ և խոնարհումով: (Կոմիտասի ծննդյան 135-ամյակի առթիվ).- //Յոզևոր հայրենիք, 2004, հոկտ.- էջ 4:

ՂԱՆԱԼԱՆՅԱՆ Ա.Տ. Կոմիտասը և ժողովրդական երգի բանաստեղծական խոսքը //Լրաբեր հաս. գիտ. /ՅՍՄՅ ԳԱ, 1970, N2.- էջ 69-76.- Ամփոփումը ռուս.:

ՂԱՆԴԻԼՅԱՆ Ց. Թումանյանը և Կոմիտասը երեխաների աչքերով //Գրակ. թերթ, 1969, 28 մարտի.:

ՄԱՐԵ ԺԱՆ-ՊԻԵՌ: Կոմիտասի մասին: (Հրապարակման է ներկայացրել Ներսես արքեպիսկոպոս Պողոսյանը) //Նորք, 2002, N 2.- էջ 113-117:

ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ Տ. Ժամանակի ճշմարտությունը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 16 նոյեմբ.:

ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ Տ. Կոմիտաս //Գարուն, N11.- էջ 2-4:

ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ Տ. Հանուն նորովի բացահայտման //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 12-16:

ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ Տ. ճանաչեք մեր հանճարը //Գրակ. թերթ, 1969, 24 հոկտ.:

ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ Տ. Քսաներորդ դարի մեծերի հետ //Հայրենիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Մ. Դարուղի: Աղբրանց առուն մեջ քարերուն... (Պատմվածքներ) //Գարուն, 1969, N7.- էջ 16-26:

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Մ. Ձայն ամենայն Հայոց: /Պատմվածք/ //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 40-43:

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Մ. Օրն ավետյաց: Մաղթանք: /Պատմվածքներ/ //Գարուն, 1969, N 6.- էջ 51-57:

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Ռ. Գրիգոր Խանջյան ինը երգ՝ Կոմիտասի //TV ալիք, 2005, 18-24 ապր, ք. 17.- էջ 17:

ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ ՀՐԱԶՅԱ: Կոմիտասի նամակները՝ մեկ գրքում //Նորաթերթ, 2000, 23 մայիսի.- էջ 13:

ՍԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ ՄԻՔԱՅԵԼ: Կոմիտասը նորովի [Կոմիտաս - 120] //Յայտն լեզ. և գրակ. դպր.- 1989, N 5.- էջ 21-23:

ՍԵԼԵՈՆՅԱՆ ՀՈԿՅ. «Երանի՜ թե օգտակար ըլլայի»: /Կոմիտասի մանկավարժ. գործունեության մասին/ //Սովետ. դպր., 1969, 11 հունիսի:

ՍԵԼԵՈՆՅԱՆ ՀՈԿՅ. Հառիճի մենաստան, 1905թ., ամառ: [Հուլներ] /Ե.Տեր-Սինասյանի հուշերը Կոմիտասի մասին/ //Գարուն, 1969, N4.- էջ 20-29:

ՍԵԼԵՈՆՅԱՆ ՀՈԿՅ. «Չիք փրկություն արտաքո Ռուսիո»: /Հայ ժողովրդի փրկության ելքը ռուս ժողովրդի հետ կապելու Կոմիտասի հայացքների մասին/ //Գրակ. թերթ, 1969, 1 օգոստ.:

ՍԵԼԵՈՆՅԱՆ ՀՈԿՅ. Ռումելի-Հիսար, 1912թ.: (Կոմիտասի մասին) //Գրակ. թերթ, 1969, 28 մարտի:

ՍԵԼԻՔ-ՕՐԱՆՁՅԱՆՅԱՆ ԿԱՐՈ: Հանճարեղ ստեղծագործողը: [Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ] //Երեկոյան Երևան, 1969, N271, 20 նոյեմբ.:

ՍԵԼԵՈՆՅԱՆ ՍԵԼԻՔՍԵԹ: Կոմիտասը և Շիրակը //Արվեստ, 1990, թ. 6.- էջ 53-55:

ՍԵԾ երգահանի [Կոմիտաս] կիսանդրիի բացման արարողությունը [ֆրանսիայի Վիլժուֆ քաղաքի հոգեբուժական հիվանդանոցի բակում] //Նոր կյանք, Բուխարեստ, 1995, թ. 11 (1791), նոյեմբ.- էջ 9:

ՍԵՍՐՈՊՅԱՆ Ա. Կոմիտասը Պարտիզակի մեջ: /Կոմիտասը Պոլսամերձ գյուղաքաղաքում 1913 թվականի ամառը անցկացնելու մասին/ //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 83-85:

ՍԵՐՃԱՆԵԱՆ ՎԱՐԴԱՆ: Կոմիտաս վարդապետ կը խօսի: Իր ուշագրաւ արտայայտութիւնները՝ հանդարտ վայրկեանի մը մէջ: [Կոմիտասի 125-ամյակի առթիվ] //Յառաջ, Փարիզ, 1994, 12 հոկտ, թ. 18.435.- էջ 2:

ՍԻՆԱՍԵԱՆ Օ. Անավարտ ճանապարհ: /Կոմիտասին արքայազնի մասին/ //Պայքար, Բոստոն, 1977, 23, 27, 28 ապր.:

ՍԻՆՈՐՍԿԻ Վ. Իմ զարմանալի բարեկամը: [Հուլներ] /Քեմբրիջի համալսարանի պրոֆ. Վլ. Մինորսկու հուշերը Կոմիտասի մասին/- Գրակ.

թերթ, 1965, 22 հոկտ.:

ՄԻՐԶՈՅԱՆ ԷԴ. Երջանիկ է մեր ժողովուրդը Կոմիտասով //Չայրե-
հիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՄԻՐԻՉԱՆՅԱՆ Լ. Գողթան երգիչների շառավիղը //Սովետ. Չայաս-
տան, 1969, 14 նոյեմբ.:

ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ Ն. Չանճարի մարդկային նկարագիրը [Կոմիտասի
մասին] //Չայ զինվոր, 2009, թ. 13, 1-8 ապր.- էջ 7:

ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ Ն. «Մոկաց Միրզեն» երգի պատմությունը [Կոմիտա-
սի հավաքած և ձայնագրած «Մոկաց Միրզեն» երգի մասին] //Չայ զին-
վոր, 2009, թ. 12.- 25 մարտի - 1 ապր.- էջ 8:

ՄՅՈՒՆԻՆԵՆՈՒՄ թողարկվել է «Նվիրում Կոմիտասին» խտասալիկը
//Չոգևոր հայրենիք, 2006, թ. 10, հոկտ.- էջ 6:

ՄՈՒԹԱՅԵԱՆ ԱՐՄԵՆ: Կոմիտասեան գիտաժողով Սորպոնի մէջ:
[Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ] //Յառաջ, Փարիզ, 1994, 27
հոկտ., թ. 18.446.- էջ 3:

ՄՈՒՇԵԴՅԱՆ ՍԱՐԻՆԵ: Մի ստեղծագործության պատմություն
(Պիեռ Օբրիի առաջարկով Կոմիտասի գրած «Չայ գեղջուկ երաժշտու-
թյունը» ուսումնասիրության մասին:) //Երկիր, 1998, 1 հոկտ.- էջ 7:

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ ՉՈՎՅԱՆՆԵՍ: «Աստված եթե հայոց ձայնը չլսի, ապա
ո՞ւմ ձայնն է լսելու» //Ազգ, 1997, 4 հոկտ, թ. 190.- էջ 6:

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ. Կոմիտասի աշխարհայացքը //Երեկոյան Երևան,
1969, 30 հոկտ.:

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ. Կոմիտասի գործունեությունը Կոստանդնուպոլ-
սում.- Պատմա-բանասիր. հանդես, 1979, N4, էջ 14-24, 1980, N1.- էջ
115-125.- Ամփոփումը ռուս.:

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ. Կոմիտասը Եվրոպայում //Սովետ. Չայաստան,
1969, 19 նոյեմբ.:

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ. Կոմիտասի երաժշտական, ազգագրական ժառան-
գությունը //Երեկոյան Երևան, 1969, 18 նոյեմբ.:

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ.Չ. Կոմիտասի նամակները //Լրաբեր հաս.գիտ.
/ՉՍՍՉ ԳԱ, 1969, N 11.- էջ 35-42:

ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ.Չ. Կոմիտասի վերջին այցելությունը Չայաստան

//Պատմա-քանասիր. հանդես, 1969, N 4.- էջ 61-69:

ՍՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ. Կոմիտասի վոկալ ստեղծագործությունը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 4 նոյեմբ.:

ՅԱՐԳԱՆՔ Կոմիտասի Տատեան Սանուցի ելույթին ոգեկոչուեցաւ անմահ երաժշտագետը //Ալօս, Ստամբուլ, 2001, 7 դեկտ., ք. 297.- էջ 7:

ՅՈՇԻՍՈՒՐԱ ՏԱԿԱՅՈՒԿԻ: ... Ինձ դուր են գալիս Կոմիտասն ու Արամ Խաչատրյանը: [Հարցազրույց ճապոնացի Տակայուկի Յոշիմուրայի հետ] վարեց /Կարինե Հարությունյանը //Օրրան, 2002, 27 նոյեմբ.- էջ 3:

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ Ա. ՄԱԿԱՐ: «Վա՛յ մեզի, եթե հպարտանանք միայն անցիալով...» [Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակը իրաքահայ համայնքում] //Յառաջ, Փարիզ, 1995, 27 հունվ., ք. 18.514.- էջ 2:

ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ ԿԱՐՕ: Կոմիտաս - 125 [Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակի հանդիսություն Մարսելում] //Յառաջ, Փարիզ, 1995, 16 փետր., ք. 18.529.- էջ 3:

ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ ԿԱՐՕ: Կոմիտաս - 125 [Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակի կապակցությամբ համերգ Մարսելում] //Յառաջ, Փարիզ, 1995, 8 մարտի, ք. 18.544.- էջ 2-3:

ՅՈՒԶԲԱՇՅԱՆ ՅՈՒՐԻ, ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ ՎԵՐԱ: Կոմիտասի հայացքները երգարվեստի ու պարի համամարդկային նշանակության մասին //Մանկավարժական միտք, 2005, ք. 2-3.- էջ 127-130:

ՆԱԶԱՐՅԱՆ ԾՈՎԻՆԱՐ: Կոմիտաս Կոմիտասից հետո //Հայաստանի Հանրապետություն, 2003, 28 օգոստ., ք. 159.- էջ 5:

«Կոմիտաս. տասը հայտնություն», այսպես վերնագրված Վահան Արծրունու նոր ալբոմ-գրքույկի հրատարակման վերաբերյալ:

ՆԱԶԱՐՅԱՆ ՆԵԼԼԻ: Եղավ, որ լինի հայ երգը (Կոմիտասը՝ աշխարհին) //Հայաստանի Հանրապետություն, 2004, 19 մայիսի, ք. 90.- էջ 2:

ՆԱԶԱՐՅԱՆ ՍԱՐԳԻՍ: Երիտասարդ Կոմիտասը Փարիզում //Հայրենիքի ձայն, 1993, 23-29 սեպտ.- էջ 6:

ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ ԱՆԱՀԻՏ: «Կոմիտասն՝ ինչպիսին եղել է»: Ծննդյան 135-ամյակի առթիվ //Ազգ, 2004, 2 հունիսի, ք. 100.- էջ 6:

ՆԱԿՈՅԱՆ ՄՐԵՐ: Երաժշտական «Ազգապատում» [Կոմիտասի եր-

կերի ժողովածուի ակադեմիական հրատարակության նորատիպ հատորների շնորհանդեսը //Ազգ, 2001, 24 հունիսի.- էջ 6:

ՆԱԿՈՅԱՆ ՄՅԵՐ: Երախտարժան հրատարակում: [Լույս է տեսել Կոմիտասի «Պատարագ»-ը] //Ազգ, 1998, ք. 50, 21 մարտ.- էջ 6:

ՆԱԿՈՅԱՆ ՄՅԵՐ: Կոմիտասի երկերի ժողովածուն //Երաժշտական Հայաստան, 2002, ք. 2, էջ 35-36.- (Հոգևոր երաժշտություն, նոր հրատարակություններ):

ՆԱՏԵՅԱՆ ԺԻՐԱՅՐ: Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 125-ամեակին նուիրուած հանդիսութիւն [Թեսաղոնիկեում] //Ազատ օր, Աթենք, 1995, 6 մայիսի, ք. 15284.- էջ 6:

ՆԱՐՅԱՆ Մ. Կոմիտասի Սայաթ-Նովյան էջերից մեկը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 11 հոկտ.:

ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ: Խոսք Կոմիտաս վարդապետի մասին //Ժամանակ, 2000, 24 հունիսի.- էջ 6:

ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ: Կոմիտաս և Շահան Պերպերյան //Վասն հայության, 2002, 14 օգոստ.- էջ 9:

ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ Վ. Մեզ ստեղծողը: [Կոմիտասի մասին] //Առավոտ, 2000, 4 հոկտ.- էջ 6:

ՆՈՐ աշխատություն Կոմիտասի մասին (Տեղեկատվություն Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ դրկտոր Աբել վարդապետ Օղլուկյանի կողմից հրատարակած աշխատության մասին) //Երկիր, 1994, 26 նոյեմբ., ք. 129.- էջ 6:

ՆՈՐ ձայնագրություններ՝ վաճառքում «Նվիրում Կոմիտասին»: [Լազերային սկավառակում ընդգրկված է Կոմիտասի 26 և 9 գերմաներեն երգեր] //Օրեր, Պրահա, 2006, ք. 2.- էջ 47:

ՆՈՐ ուսումնասիրութիւն Կոմիտասի մասին: [Երաժշտագետ Նիկոլոս Թահմիզյանի «Կոմիտասը եւ հայ ժողովուրդի երաժշտական ժառանգութիւնը» հատորը] //Ազատ օր, Աթենք, 1995, 18 փետր., ք. 15.223.- էջ 6:

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է ԿՈՄԻՏԱՍԻ 100-ԱՄՅԱԿԻՆ: (Փարիզի «Պլեյել» դահլիճում կայացած հանդիսավոր երեկոյի մասին) //Սովետ. Հայաստան, 1969, 27 նոյեմբ.; Երեկոյան Երևան, 1969, 25 նոյեմբ.; Ավանգարդ,

1969, 27 նոյեմբ.:

ՆՐԱ ԶԻՇԱՏԱԿԸ ԱՆՍԱՅ Է: Միտինգ մեծ Կոմիտասի գերեզմանի մոտ //Սովետ. Հայաստան, 1969, 20 նոյեմբ; Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.; Ավանգարդ, 1969, 20 նոյեմբ.:

ՇԱՐՆԱԶԱՐՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ. Համայնքի ոգին //Ավանգարդ, 1989, 3 նոյեմբ.:

ՇԱՐՆԱԶԱՐՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ: Հայկական խազերն այլևս դարձել են ընթեռնելի: Վերստին հայտնաբերված է խազերի Կոմիտասի բանալին: [Հարցազրույց կոմիտասագետ Արթուր Շահնազարյանի հետ, վարեց] /Սյուզի Բադոյանը //Հետաքննության իրավունք, 2002, ք. 23.- էջ 7:

ՇԱՐՆՈՒ ՇԱՐԱՆ: Ազատ Կոմիտաս (հատվածներ) //Հայացք, 1997, 22 նոյեմբ.- էջ 9:

ՇԱՐՆՈՒ Շ. [Կոմիտասի մասին հիշողություն ծննդյան 125-ամյակի առթիվ] //Յառաջ, Փարիզ, 1994, 14 հոկտ., ք. 18.437.- էջ 3:

ՈՍԿԵՐՉՅԱՆ Ս. Կոմիտասը Գևորգյան ճեմարանում /Նախկին ճեմարանցու հուշերից/ //Սովետ. մանկավարժ, 1969, N10.- էջ 81-88:

ՉԱԳՈՒՇՅԱՆ Ա. Ամեն երգի թևերով: /Կոմիտասի և նրա երգերի մեկնաբաններ Ա.Շահ-Սուրադյանի, Մ. Բաբայանի, Վ.Տեր-Առաքելյանի, Շ.Տալանի, Ա.Տեր-Աբրահամյանի, Տ.Նալբանդյանի, Գ.Գասպարյանի, Լ.Զաքարյանի, Ա.Պոզապալյանի, Ա.Փեխլիվանյանի և ուրիշների մասին/ //Երեկոյան Երևան, 1969, 15 նոյեմբ.:

ՉԱՉԱՆԻ ԿԱՐԼԵՆ: Ծառայություն քրդական երաժշտությանը (Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ) //Գրակ թերթ, 1989, 23 նոյեմբ:

ՉԱՐԵՆՑ Ա. Եղիշե Չարենցի Կոմիտասյան ստեղծագործությունները //Սովետ. գրակ., 1969, N 10.- էջ 114-126:

ՉԵՔԻՋՅԱՆ Հ. Անկրկնելի մեծություն //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ՉԵՔԻՋՅԱՆ Հ. Մեծ ներդաշնակություն //Գրակ. թերթ, 1969, 21 նոյեմբ.:

ՉԵՔԻՋՅԱՆ Հ. Սրբազան դողով //Հայրենիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՉԻԿՎԱԶԵ Գ. Միշտ իր ժողովրդի հետ //Երեկոյան Երևան, 1969, 24 նոյեմբ.:

ՉՈՊԱՆՅԱՆ Ա. Կոմիտաս վարդապետը: /Չատվածներ Արշակ Չոպանյանի «Անահիտ» ամսագրում 1901թ. հրատարակված հոդվածից/ //Չայրենիքի ծայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՉՈՊԱՆՅԱՆ Ա. «Չիշատակներ Կոմիտասեն»: [Չուշեր] /Չոպանյանի ձեռագիր հուշերը, որը հրապարակել է Գոհար Ազնավուրյանը./- Ավանգարդ, 1969, 18 նոյեմբ.:

ՊԱԼՅԱՆ Խ. Կոմիտասը սրինգ է նվագում //Գարուն, 1969, N11, էջ 28:

ՊԱԼՅԱՆ ԽՈՐԵՆ: Կոմիտաս... 130 //Էջմիածին, 1999, օգոստ.- սեպտ., Ը.Թ.- էջ 93-98:

ՊԵՏՈՅԱՆ Վ. Նա ձայնից ճանաչում էր հողը.- [Չուշեր] //Չայրենիքի ծայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՊԵՐՏ ՇԻՎԱՅԵՐ: Կոմիտաս ինչո՞ւ և արտականի ճառ ընտրեց՝ «քիւրտ երաժշտութիւնը» ... (երաժշտապատմական) //Մարմարա, Ստամբուլ, 2002, 18 յունիս.- էջ 3:

ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ Ա. Կոմիտաս վարդապետի ուսումնասիրությունները հայկական խազերի վերաբերյալ //Աշխարհ, Փարիզ, 1969, 24 մայիսի:

ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ Ա. Կոմիտաս վրդ.-ի 1906թ. համերգները Փարիզում //Աշխարհ, Փարիզ, 1969, 8 մարտի:

ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ Ա. Կոմիտաս վրդ.-ը Փարիզի 1914 թվականի կոնգրեսում //Աշխարհ, Փարիզ, 1969, 12 մարտի:

ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ Շ.Ո. Ժամ մը Կոմիտասի հետ.- [Չուշեր] //Զարթոնք, Բեյրութ, 1969, 30 նոյեմբ.:

ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ ՇԱՅԱՆ: Գանձաքանի մտածումը կրողը //Վասն հայության, 2002, 14 օգոստ.- էջ 9:

Բովանդ.- Կոմիտասը խմբավար; Կոմիտասը երգիչ; Կոմիտասը հորինող:

ՊՅՈՒԼՊՅՈՒԼՅԱՆ-ՔԵՐԵՍԵՋՅԱՆ Ս. Կոմիտասի հիվանդության շրջանի հուշերս.- [Չուշեր] //Չայաստանի աշխատավորուհի, 1969, N11.- էջ 16-18:

ՋՈՒԼՅԱԿՅԱՆ ԳՈՐԱՐ: Դու, մեր երգի Մեսրոպ Մաշտոց: [Կոմիտասի վերահուղարկավորության 70-րդ տարվա առիթով Չայաստանի Ազգային գրադարանը կազմակերպեց այցելություն շիրիմին] //Չոգևոր

հայրենիք, 2006, ք. 5, մայիս.- էջ 1:

ՋՈՒԼՅԱԿՅԱՆ ԳՈՐԱՐ: Կոմիտասյան ոգու վերադարձը //Գրակ. թերթ, 2006, 9 հունիսի, ք. 21.- էջ 3:

ՋՈՒԼՅԱԿՅԱՆ ՍԱՆԴՐՈ: «Կոմիտասի» վերադարձը //Երեկոյան Երևան, 1990, 8 դեկտ.:

«Կոմիտաս» ֆիլմի մասին՝ նկարահանված ԳՖՅ-ում: Ռեժիսոր Դոն Ասկարյան:

Ռ.Ա. Կոմիտաս և Աբելյան //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 19:

ՌՇՏՈՒՆԻ ՇՈՒՇԱՆ: Կոմիտասի կերպարը Երվանդ Քոչարի արվեստում //Ազգ, 1994, 6 մայիսի.- էջ 6:

ՍԱՅԱԿՅԱՆ ԱՐՈՒՄՅԱԿ: Կոմիտասն (Դիմանկար) //Երաժշտական Զայաստան, 2001, ք. 1.- էջ 4-6:

ՍԱՅԱԿՅԱՆ ԼԱՎԻՆՏԻ: Կոմիտասի շիրիմի մոտ //Չայաստանի Զանրապետություն, 2005, 25 հունվ., ք. 11.- էջ 5:

ՍԱՅԱԿՅԱՆ ԼՈՒՄԻՆԵ: Կոմիտասի գործունեության արժեքավորումը ժամանակակիցների կողմից //Երաժշտական Զայաստան, 2005, ք. 3.- էջ 30-33:

ՍԱՅԱԿՅԱՆ ՆԵԼԼԻ: Կոմիտաս //Ավանգարդ, 1989, 15 սեպտ.:

ՍԱՅԱՆ Յ. Կոմիտասը՝ մենք ենք //Սովետ. Զայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.:

ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասի կյանքի և գործունեության համառոտ տարեգրություն //Սովետ. արվեստ, 1969, N10 - 1974, N 11:

ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Մի անհայտ էջ Կոմիտասի կենսագրությունից //Էջմիածին, 2002, Բ-Գ.- էջ 83-90:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ԱՆԱԴԻՏ: Զուշեր Կոմիտասի մասին: [Կոմիտասի ժամանակակից Վաղինակ Բյուրատի հուշերը] //Լրագիր, 1994, 12 մարտի.- էջ 6:

ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԱՐՄԻՆԵ: Կոմիտասը չի ավարտվում: Կոմիտասյան մասունքներ //Խարիսխ, 2005, ք. 7, հուլիս-օգոստ.- էջ 15:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ Լ. Կոմիտասը և ռուսական երաժշտությունը //Ավանգարդ, 1969, 28 հոկտ.:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ Յ. Արաբական մամուլը Կոմիտասի համերգների մա-

սին //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 128:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՄԿՐՏԻՉ: Խոսք սիրո և ակնածանքի: [Կոմիտասի 100-ամյակի առթիվ] //Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ., ք. 272.- էջ 4:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՏԱԹԵՎ: Խղճի պարտք, հոգու մղում ... [Կոմիտասի մասին] //Փակագիծ, 2006, ք. 76, 26 ապր.- էջ 7:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ: Թող նշվի նաև օրը Կոմիտասի //Ավանգարդ, 2007, ք. 43, 14-20 նոյեմբ.- էջ 5:

ՍԱՐՅԱՆ ԳԵՂԱՍ: Նա այրվեց ժողովրդի համար //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ՍԱՐՅԱՆ ՂԱԶԱՐՈՍ: Այդպիսին է միայն հանճարը //Սովետ. Հայաստան, 1969, 21 նոյեմբ.:

ՍԱՐՅԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍ: Կոմիտասի հետ //Հայրենիքի ձայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՍԱՐՅԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍ: Սարյանը Կոմիտասի հետ: Գրի առավ Շահեն Խաչատրյանը //Սովետ. արվեստ, 1969, N10.- էջ 3-8:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Երգչախմբեր Կոմիտասի անունով //Կանչ, 1998, 19 օգոստ., ք. 33.- էջ 6:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ. Կոմիտաս գիտնական-հետազոտողը //Ազգ, 1998, 4 ապր., ք. 58.- էջ 6:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտաս երգիչը: [Նշանավոր մարդկանց տպավորությունները Կոմիտասի մասին] //Հայաստանի Հանրապետություն, 1996, 17 դեկտ.- էջ 3:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը ազգագրագետ-բանահավաք //Ազգ, 1998, 24 ապր., ք. 71.- էջ 6:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը՝ խմբավար //Հայաստանի Հանրապետություն, 1997, 19 ապր., ք. 74.- էջ 6:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը և Աբելյանը //Գիտություն, 1997, մարտ:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը եւ հայ եկեղեցին //Հայաստանի Հանրապետություն, 1995, 25 նոյեմբ., ք. 295.- էջ 3:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը եւ Չոպանյանը //Հայաստանի Հանրապետություն, 1994, 17 դեկտ., ք. 246.- էջ 6:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը եւ ռուսական երաժշտությունը //Յայաստանի Հանրապետություն, 1997, 17 հունիսի, թ. 112.- էջ 5

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը և Մարտիրոս Սարյանը //Գիտություն, 1996, 1-15 հոկտ., թ. 17:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասը եւ Մակար Եկնալյանը տարածայնության ու ներդաշնակության տարերքում //Ազգ, 1998, 6 մայիսի, թ. 78.- էջ 6:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասի գլուխգործոցը //Գիտություն, 1996, 16-30 նոյեմբ., թ. 20.- էջ 1, 3:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: «Կոմիտասի հինգ սաները» (Միհրան Թումանյան, Բարսեղ Կանաչյան, Վաղարշակ Սրվանձտյան, Վարդան Սարգսյան, Հայկ Սեմերջյան:) //Կանչ, 1998, 3 հունիսի, թ. 22.- էջ 6:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասի հիվանդության առեղծվածը //Գիտություն, 1996, 18-26 փետրվ., թ. 2; 1-15 մարտի, թ. 3: Հազվագյուտ նկարներ:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասի ռուսանողական հանձնարարությունը //Յայաստանի Հանրապետություն, 1996, 3 օգոստ., թ. 152.- էջ 3:

ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԽԱՉԻԿ: Կոմիտասն է մեկնաբանում //Յայաստանի Հանրապետություն, 1996, 30 մայիսի, թ. 102.- էջ 3:

ՍԵՎԱԿ Պ. Դիմանկարի փոխարեն //Գրակ. թերթ, 1969, 21 նոյեմբ.:

ՍԵՎԱԿ Պ. Կոմիտասն այսօր //Հայրենիքի ծայն, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՍԵՎԱԿ Պ. Մեր «Ո՛վ զարմանալի»-ն //Երեկոյան Երևան, 1969, 20 նոյեմբ.:

ՍԵՅՐԱՆՅԱՆ ԲԵՆԻԿ: Սրտի ծուխ: (Պատմվածք) //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 14-24:

ՍԵՐՈԲՅԱՆ Հ. Տարոնի սոխակը: /Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ/ //Սովետ. Վրաստան, Թբիլիսի, 1969, 20 նոյեմբ.:

ՍԻՐՈՒՆԻ Հ.Ճ. Կոմիտաս: (Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ) //Նոր կյանք, Բուխարեստ, 1969, 28 փետր.:

ՍԻՐՈՒՆԻ Հ.Ճ. Կոմիտաս պանթեոնին մեջ //Սովետ. գրակ., 1969, N10.- էջ 129-160:

ՍԵՄԵՐՃԵԱՆ ՍԵՎԱՆ: Կոմիտասի պատմական ծառայութիւնը //Շի-

րակ, Բեյրութ, 2005, ապր.-հունիս.- էջ 56-61:

ՍԵՄԵՐՃԵԱՆ ՍԵՎԱՆ: Կոմիտաս որպէս երգիչ, խմբավար եւ դասա-
խօս //Շիրակ, Բեյրութ, 2005, հուլիս-սեպտ.- էջ 44-47:

ՍԵՐԲԱԿԱՆ ամսագիրը Կոմիտասի մասին //Ազգ, 1998, 28 մարտ,
թ. 55.- էջ 6:

ՍԵՐՈՒՅԱՆ ՆԱՐԻՆԵ: Մեր հոգու հացը երբեք չպետք է պակասի:
Ամեն հայի մեջ մի քիչ Կոմիտաս կա, ինչպէս որ ամեն մարդու մեջ՝ մի
քիչ Աստված: [Կոմիտասի 130 ամյակին նվիրված ցերեկույթ Չարենցի
անվան արվեստի և գրականության թանգարանում] //Ժամանակ., 1999,
23 ապր.- էջ 12:

ՍԻՍՈՆՅԱՆ ԼԻԼԻԹ: Սողոմոն Սողոմոնյանը և մենք: Կռակաշտու-
թյունը սպանում է ճշմարտությունը: //Լրագիր, 1994, 21 ապր., թ. 60.-
էջ 6:

«**ՍԻՐՍՍ** նման է էն փլած տներ» [Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակի
առթիվ] //Յառաջ, Փարիզ, 1994, 14 հոկտ., թ. 18.437.- էջ 3:

ՍՎԻՐԻԴՈՎ Գ. Վեհությունն ու զորությունը //Երեկոյան Երևան,
1969, 15 նոյեմբ.:

ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ Գ. Կոմիտասը Կոստանդնուպոլսում //Պատմա-բա-
նասիր. հանդես, 1969, N 3.- էջ 97-110.- Անփոփումը ռուս.:

ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ ՍԻԼՎԱ: «Ֆրանց Վերֆելը և Կոմիտասը» [Մեսրոպ
արքեպիսկոպոս Գրիգորյանի հեղինակությամբ Վիեննայում գերմանե-
րեն լույս տեսած գրքի մասին] //Արարատ, Բուդապեշտ, 2000, 30 ապր.-
էջ 17:

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ Վ. Հավերժ որոնվող կերպար: (Կոմիտասը գեղա-
նկարչության մեջ) //Ավանգարդ, 1969, 11 դեկտ.:

ՎԱՐՍՅԱՆ Շ. Կոմիտասյան ձայնապնակների ալբոմ: (Կոմիտասի
100-ամյակի առթիվ ամերիկահայերի կողմից հրատարակված) //Հայ-
րենիքի ձայն, 1970, 4 նոյեմբ.:

ՎՐԱՑՅԱՆ ՍԻՄՈՆ: Կյանքի ուղիներով: Հուշագրություն //Սորք,
1991, թ. 4.- էջ 48:

ՏԵՐ-ԱՌԱՔԵՅԱՆ ՎԱՀԱՆ: Կոմիտասի եւ Թումանյանի մի հանդիպ-
ման մասին [Կոմիտասի սանի հուշը ընթերցողին է ներկայացնում

Խաչիկ Սաֆարյանը] //Ազգ, 1998, 20 մայիսի, ք. 88.- էջ 6:

ՏԵՐ-ՂԱԶԱՐՅԱՆ Ս. Կոմիտասը մանկավարժ //Սովետ.դպր., 1969, 19 նոյեմբ.:

ՏԵՐ-ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ-ՏԵՐՅԱՆ Մ. Կոմիտասի խմբերգային ստեղծագործությունները //Լրաբեր հաս.գիտ. /ՅՍՄՐ ԳԱ, 1982, N 6.- էջ 53-63.- Ամփոփումը ռուս.:

ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆ Լ. Նոր էջ «Անուշ» օպերայի ստեղծման պատմությունից: (Կոմիտասի անավարտ ստեղծագործության մասին) //Գրակ. թերթ, 1978, 16 հունիսի:

ՏԻԳՐԱՆՅԱՆ Գ. Կոմիտասը և արդիականությունը //Երեկոյան Երևան, 1969, 19 նոյեմբ.:

ՏԻԳՐԱՆՅԱՆ Գ. Կոմիտասի օպերային մտահաղացումները: (Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ) //Սովետ. Հայաստան, 1969, 13 նոյեմբ.:

ՏՈՒՐԵԱՆ ՕՐԱՆ: Մեծատաղանդ Կոմիտասը: [Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ] //Յառաջ, Բեյրութ, 1969, 25 մայիսի, ք.31.- էջ 5, 7:

ՑԻՑԻԿՅԱՆ Ա. Նա Կոմիտաս էր երգում: (Բարսեղ Կանաչյանի մասին) //Սովետ. արվեստ., 1969, N10.- էջ 46-47:

ՑՈՒՑԱՐԱՆԴԵՍ Կոմիտասի ծննդյան 130-ամյակին: [Ազգային գրադարանում] //Երկիր, 1999, 15 դեկտ.- էջ 7:

ՌԻՇԱԳԼԵԱՆ ԿԱՐՕ: Ինչպես փլաւ մեծ վարպետը: (Յուշեր Կոմիտասի հիվանդութեան շրջանէն (1915-1919) //Յառաջ, Փարիզ, 1994, 8-9 հոկտ., ք. 18.433.- էջ 3; 11 հոկտ., ք. 18.434.- էջ 3; 12 հոկտ., ք. 18.435.- էջ 3; 13 հոկտ., ք. 18.436.- էջ 3; 14 հոկտ., ք. 18.437.- էջ 3; 15-16 հոկտ., ք. 18.438.- էջ 3:

ՓԱԼԱՆԴՈՒԶՅԱՆ Ա. Կոմիտասյան ոգու վերադարձը: [Կոմիտաս վարդապետի վերահուղարկավորման 70-ամյակի առիթով միջոցառումներ] //Երևան 7 օր, 2006, ք. 39, 31 մայիսի - 2 հունիսի.- էջ 5:

ՓԱՓԱԶՅԱՆ ՎԱՐՐԱՄ: Կոմիտաս //Կանչ, 2000, 5 ապր.- էջ 7; 2000, 12 ապր.- էջ 7: [Հուշեր]:

ՓԻՏԵՃԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ: Նիկողոս Թահմիզեան եւ Կոմիտասը... //Նոր կեանք, Գլենդել, 1996, ք. 9, 8 փետր.- էջ 9, 40; ք. 10, 15 փետր.- էջ 9, 40:

ՔԵՐԵՍԵՏԵՉՅԱՆ Գ. «Եվ եհաս Կոմիտաս...».- [Հուլետր] //Աշխարհ, Փարիզ, 1969, 22 նոյեմբ.:

ՕՉՅԱՆ Վ. Հավար Ձուլը: /Պատմվածք/ //Գրակ. Ադրբեջան, Բաքու, 1969, N6.- էջ 30-32:

ՕՐՍԱՆՅԱՆ Յ. Կոմիտասը պահանջում է համառ աշխատանք: (Հարցազրույց ՍՄՅՄ ժող. արտիստ Թաթուլ Ալթունյանի հետ) //Սովետ. Հայաստան, 1969, 25 հոկտ.:

ՖԱԹԵՄԻ Մ. Կոմիտասը Եգիպտոսում //Ավանգարդ, 1969, 18 նոյեմբ.:

«**ՖԼՈՐԱ** ընտանիքի հիմնադրամի» պատուերով ձայնագրուած է Կոմիտասի «Պատարագը» [Պրոֆ. Հրանտ Խաչատրյանի նախաձեռնութեամբ (ԱՄՆ)] //Ազատ օր, Աթենք, 2006, ք. 18342, 6 փետր.- էջ 5:

ՖՈՎ-ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ ԼՈՒԻՉ (ՍԵՐ). Հայր Կոմիտասի մահն ու անմահութունը (Հատված): [Ֆրանսահայ հոգեբույժի ուսումնասիրութուններից] /Առաջար. և հրատ. Գրիգոր Ջանիկյան //Գրակ. թերթ, 2005, ք. 45, 23 դեկտ.- էջ 4, 5:

АМБАРЦУМЯН ЦОВАК: Как спасли “Храм искусства?” [О Комитасе. Свою версию предлагает на суд историков и музыковедов - композитор Амбарцумян Ц.] //Республика Армения.- 1994.- 23 апр.

АМБАРЦУМЯН ЦОВАК: С именем Комитаса, но... без него? //Республика Армения.- 1994.- 5 окт.

АРАМЯН Р. Сурб-сурб. (Рассказ о Комитасе) /Пер. с арм. Л.Бояджян //Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 17-23.

АРАМЯН ФЕЛИКС: Спарпет Смбат и единственная любовь Комитаса - Шогер [О единственной любви Комитаса рассказывал полководец Смбат, который работал садовником] //Аргументы и факты.- 2005.- N 26.- июнь.- с. 17.

АРМЯНСКИЕ исследования в еврейском университете Иерусалима: [Изучение документов, связанных с Геноцидом армян в Османской империи, а также лекция, прочит. архиепископом Торгомом Манукяном, “Гений Комитаса-вардапета и его песни”] //Голос Арме-

нии.- 2000.- 23 марта.- с. 6.

АРУТЮНЯН А. Подлинно народный [О Комитасе] //Коммунист.- Ер., 1969, 20 нояб.- с. 2.

АРУТЮНЯН А. Пример служения народу: [К 120-летию со дня рождения Комитаса] //Коммунист.- Ер., 1989.- 21 нояб.

АТАЯН Р. Комитас //Комсомолец.- Ер., 1969.- 12 нояб.

БАБАДЖАНЯН АРНО: Вечный символ //Коммунист.- Ер., 1969.- 21 нояб.- с. 3.

БАБАДЖАНЯН АРНО: Жемчужина армянского народа //Комсомолец.- Ер., 1969.- N 137.- 19 нояб.- с. 2.

БАГДАСАРЯН А.О. Имитация в “танцах” Комитаса //Вестник обществен. наук.- 1989.- N 3.- с. 77-85.

БАДИКЯН Х. Русские ноты великого Комитаса. (К 130-летию юбилею гениального музыканта) //Голос Армении.- 1999.- 9 окт.- с. 6.

БЕКАРЯН ЦОГИК. В ореоле немеркнувшего света [Издательством Музея литературы и искусства выпущено полное собрание писем Комитаса] //Новое Время.- 2000.- 27 апр.- с. 8.

БРУТЯН Ц. Комитас и его музыкально-педагогические воззрения //Коммунист.- Ер., 1969.- N 165.- 17 июля.- с. 3.

БЮСТ Комитаса в Шавиле [Франция] //Лит. Армения.- 1986.- N 5.- с. 111.

ВЕЛИКОМУ музыканту. [Торжества посвященные 100-летию со дня рождения великого армянского композитора - Комитаса] //Сов. культура.- 1969.- N 138.- 22 нояб.- с. 1

ВЕЛИКИЙ певец Армении. [Исполнение его произведений в Москве, к 100-летию великого армянского композитора Комитаса] //Известия.- 1969.- N 286.- 5 дек.- с. 6.

В МОСКВЕ отметили юбилей Комитаса: [130-летие композитора] //Новое Время.- 1999.- 4 дек.- с. 8.

В ЦЕНТРЕ Парижа, в 500 метрах от Эйфелевой башни. [В Париже открыт памятник Комитасу] //Голос Армении.- 2003.- N 45.- 26

апр.- с. 1.

ГАЛШОЯН М. Абрикосовое дерево (Рассказы о Комитасе): Благословенный день; Молитва маре; Горная тропа; Ручей змеится меж камней...; Песнь твоя в душе моей...; Ожидание; Глас всея Армении... Пер. А.Тер-Акопян //Лит. Армения.- 1981.- N 10.- с. 2-22.

ГАСПАРЯН ГОАР: Благодаря великому музыканту: [К 120-летию со дня рождения Комитаса] //Коммунист.- 1989.- 21 нояб.

ГАСПАРЯН ГОАР: Слово о композиторе. Его подвиг [О Комитасе арм. композиторе] //Коммунист.- Ер., 1969.- N 272.- 20 нояб.- с. 2.

ГАСПАРЯН С. Великий художник и мыслитель. К 100-летию со дня рождения [Об основоположнике арм. классической музыки] //Коммунист, Ер., 1969.- N 245.- 18 окт.- с. 3.

“**ГДЕ** армянин, там и песня Комитаса.” //Сов. культура.- 1989.- 7 окт.- С. 11.

ГЕНИАЛЬНЫЙ армянский композитор. /Объединенная научная сессия Института искусств Академии наук Арм. ССР, Союза композиторов Армении и Ереванской государственной консерватории, посвященная 100-летию со дня рождения Комитаса //Коммунист.- Ер., 1969.- N 271.- 19 нояб.- с. 3.; Комсомолец.- Ер., 1969.- N 137.- 19 нояб.- с. 2-4.

ГЕНИАЛЬНЫЙ композитор и мыслитель. /Торжественное заседание ЦК КП Армении, Президиума Верховного Совета и Совета Министров Арм ССР, посвященное 100-летию со дня рождения Комитаса [Состоялось 21-го нояб. в театре Оперы] //Коммунист.- 1969.- N 274.- 22 нояб.- с. 1-3.

ГЕНИЙ армянского народа. К 120-летию со дня рождения Комитаса: [Статьи] //Коммунист.- Ер., 1989.- 21 нояб.

Содерж.: Геодакян Г. На все времена; Давидов Р. Неиссякаемый источник; Шостакович Д., Хренников Т. Слова признания.

ГЕОДАКЯН Г.Ш. Комитас и мировое музыкальное искусство //Ист.-филол. журн. (АН Арм. ССР).- Ер., 1969.- N 4, с. 70-82.- Резюме

ме на арм. яз.

ГОМЦЯН НАТАЛИЯ: На очереди - этнографические тома: Изданы 8-11 тома академического издания полного собрания сочинений великого Комитаса: [Все предыдущие и последующие тома подготовлены музыковедом, профессором Р.Атаяном] //Голос Армении.- 2001.- 17 июля.- с. 6.

ГОМЦЯН НАТАЛИЯ: Сочетание прекрасного и вечного [О концерте Асмик Папян и пианиста Вардана Мамиконяна] //Голос Армении.- 2005.- 28 июля.- с. 7.

ДАВТЯН В. Слово о Комитасе. К 100-летию со дня рождения //Лит. газета.- 1969.- N 48.- 26 нояб.- с. 7.

ДЕМИРЧЯН Д. О Комитасе [Воспоминания] //Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 62-63.

ДЖАГАЦПАЯН К. Твой дух вовеки будет жить: К 125-летию со дня рождения Комитаса //Голос Армении.- 1994.- 25 окт.

ЕГИАЗАРЯН Г. Поэт в музыке [О Комитасе. К 100-летию со дня рождения] //Коммунист.- Ер., 1969.- 21 нояб.- с. 3.

ЗАТИКЯН МАГДАЛИНА: Виртуальный музей Комитаса [В сети интернет по адресу www.Komitas.am действует виртуальный музей] //Палитра.- 2004.- N 1-2.- январь-июль.- с. 9.

ИЗДАН сборник песен Комитаса //Голос Армении.- 2005.- 26 июля.- с. 6.

ИСААКЯН АВ. Бессмертная память [Воспоминания о Комитасе] //Лит. Армения.- 1969.- N10.- с. 61-62.

ИСААКЯН А., ХАЧАТУРЯН А., И ДР. Слова признания: [О Комитасе] //Коммунист.- 1989.- 21 нояб.

КАБАЛЕВСКИЙ Д. Величие его гения [О Комитасе. К 100-летию со дня рождения] //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 20 нояб.- с. 3

КАРАЕВ К. У истоков родного творчества. [К 100-летию со дня рождения Комитаса] //Коммунист.- Ер., 1969.- N 136.- 21 нояб.- с. 2; Комсомолец.- Ер., 1969.- N 136.- 16 нояб.- с. 4.

КАРАПЕТАН ГУРГЕН: Комитас и его Голгофа //Свободомысл-
208

лие.- 2009.- N 77.- 24 апр.- с. 6.

КОМИТАС и Франция: [О мероприятиях, посвященных 125-летию со дня рождения Комитаса, разработанных Министерством культуры Франции и Армении] //Республика Армения.- 1994.- 17 сент.

КОРЕЛИ М. Его образ [Воспоминания о Комитасе] //Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 69-73.

КП АРМЕНИИ. ЦК. К 120-летию со дня рождения Комитаса: [О создании юбилейной комиссии] //Коммунист.- Ер., 1989.- 8 июля.

К 140–ЛЕТИЮ Комитаса [Сообщение ген. секретаря Международной федерации по хоровому искусству Жан-Клода Уилкинсона] //Голос Армении.- 2008.- N 38.- 10 апр.- с. 7.

КУРТИКЯН С. Комитасовские колокола. /Пер. с арм. А.Ханбян.- //Лит. Армения.- 1982.- N 1.- с. 52-74.

ЛЕВОНЯН Г. Любимое имя. [Воспоминания о Комитасе] //Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 73-77.

МАНСУРЯН Т. Без мифов и легенд. [О Комитасе] //Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 88-90.

МАНУКЯН М. Благославенный день. Молотва маре. [Рассказы о Комитасе] /Пер. с арм. А.Тер-Акопян //Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 6-13.

МЕЛИКЯН А. Это было, было...: [О семье Спиридона Меликяна и Комитаса] //Респ. Армения.- 1991.- 8 фев.

МИКАЕЛЯН КАРЕН: Возвращение Комитаса. [В Париже открыт памятник Комитасу] //Новое Время.- 2003.- N 948.- 26 апр.- с. 8.

МИКАЕЛЯН КАРЕН: Комитас. Один на всех [О выставке в доме художника по поводу установки памятника Комитасу в Канаде] //Новое Время.- 2005.- N 1201.- 24 марта.- с. 8.

МИКАЕЛЯН КАРЕН: Школа злословия по-армянски [Отклик на статью “Парижская статуя Комитаса”, опубликованную в газете “168

жам”, N 44] //Новое Время.- 2006.- 2 мая.- с. 5.

МИКОЯН Н., МЕЛИКСЕТАН Р. Москва отмечает юбилей Комитаса. Вечер в Колонном зале Дома Союзов. [К 100-летию со дня рождения] //Коммунист.- Ер., 1969.- N 284.- 4 дек.- с. 1-2; Комсомолец.- Ер., 1969.- N 144.- 5 дек.- с. 1-3.

МИНАСЯН А. Драматическая жизнь //Наука и религия, 1969, N10.- с. 95-96.

МИРЗОЯН ЭД. Гениальный композитор и мыслитель. Доклад Эд. Мирзояна на торжественном заседании ЦК КП Армении, Президиума Верховного Совета и Совета Министров Армянской ССР, посвященном 100-летию со дня рождения великого арм. композитора Комитаса //Коммунист.- Ер., 1969.- N 274.- 22 нояб.- с. 2-3.

МУЗЫКА Комитаса под сводами Иерусалимского университета. //Респ. Армения.- 2000.- 16 марта.- с. 1.

МУРАДЕЛИ ВАНО: О Комитасе. (Наши интервью) //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 2.

НОВАЯ запись “Патарага” Комитаса //Азг.- 2006.- 7 фев.- с. 12.

ОГАНЕСЯН Э. Неумирающие песни Комитаса. К 100-летию со дня рождения //Труд.- 1969.- 21 нояб.

ОГАНЕСЯН ЭД. Слова признания: [К 120-летию со дня рождения Комитаса] //Коммунист.- Ер., 1989.- 21 нояб.

ОСЕПЯН ЛЕВОН. Песнь Комитаса. (Невыдуманные рассказы): //Голос Армении.- 1999.- 6 нояб.- с. 6.

ОСЕПЯН ЛЕВОН. Песнь Комитаса. [О Комитасе (Согомон Георгиевич Согомонян, 1869-1935гг.) - армянском композиторе, певце, фольклористе] //Ноев Ковчег.- 2002.- N8.- с. 5.

ПАПЯН АСМИК. Комитас начинается с немецкого [Беседа с певицей А. Папян] /Беседовала Роза Егиазарян //Новое время.- 2005.- 26 июля.- с. 8.

ПАРСАДАНЯН В., УРМУЗ Л. Бесконечно благодарны. Я видел его молодым. (Рассказывают ученики Комитаса). //Коммунист.- Ер.,

1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 4

“ПАТАРАГ” Комитаса в исполнении Камерного ансамбля “Овер” //Республика Армения.- 2006.- 3 февр.- с. 7.

“ПАТАРАГ” Комитаса на CD //Голос Армении.- 2006.- 11 февр.- с. 11.

САРКИСЯН СВЕТЛАНА: Немецкие песни Комитаса //Երաժշտական Հայաստան, 2006, րիվ 3.- էջ 38-39:

САРМЕН. Комитас. [Стихи] /Пер. С.Шервинского //Коммунист.- Ер., 1969.- N 198.- 24 авг.- с. 4.

СВЕШНИКОВ АЛЕКСАНДР: Славный сын своего народа //Коммунист.- Ер., 1969.- N273.- 21 нояб.- с. 2

СВИРИДОВ ГЕОРГИЙ: Величие и сила Комитаса. //Коммунист.- Ер., 1969.- N 137.- 19 нояб.- с. 2.

СВИРИДОВ ГЕОРГИ: Настоящая радость. //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 3.

СИМОНЯН–ЛОКМАГЕЗЯН ЦОВИНАР. Проснись, уставшее, обиженное сердце //Голос Армении.- 2008.- N 131.- 4 дек.- с. 7.

Содерж.: Комитас в Берлине; Гвозди на всю жизнь; История исполнения Lied-d. [Певцом Тираном Локмагезяном]; Дни немецкой культуры в Ереване.

СПЕНДИАРОВА М. Великий волшебник //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 4.

ТАГМИЗЯН Н. Из литературного наследия Комитаса //Сов. музыка, 1969, N 10.- с. 84-86.

ТАГМИЗЯН Н. Комитас и таги Григора Нарекаци. [О создании арм. композитором песенного цикла на слова арм. поэта] //Муз. жизнь.- 1969.- N 19.- с. 17.

ТАКТАКИШВИЛИ ОТАР: Мой любимый композитор //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 2.

ТЕРЛЕМЕЗЯН Ф. Посещение больного Комитаса [Воспоминания] //Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 64-65.

ТУМАДЖЯН М. Встреча и потеря [Воспоминания о Комитасе]

//Лит. Армения.- 1969.- N 10.- с. 83-87.

УКАЗ Пезидента Республики Армения. О праздновании 125-летия со дня рождения Комитаса и О. Туманяна //Республика Армения.- 1994.- 5 июля.

ФОВ–ОВАННИСЯН ЛУИЗ: Тайна больницы Виль Жуиф [Интервью французского психиатра Луиз Фов-Ованнисян о жизни и болезни Комитаса] //Лилит Епремян //Новое время.- 2006.- 25 марта.- с. 7.

ХАЧАТУРЯН АРАМ: Пленен музыкой Комитаса [К 100-летию со дня рождения] //Комсомолец.- Ер., 1969.- 19 нояб.- с. 3.

ХАЧАТУРЯН АРАМ: Чародей армянской музыки //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 2.

ХАЧИКЯН Я. Туманян нашей музыки //Сов. музыка, 1969, N 10.- с. 80-84.

ХРЕННИКОВ ТИХОН: О Комитасе. (Наши интервью) //Коммунист, Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 2.

ЧОЛАКЯН МЕРИ. Впервые в Армении - немецкие песни Комитаса [в исполнении хоровой капеллы Carolina в рамках дней дружбы Армения-Германия] //Голос Армении.- 2005.- N 108.- 11 окт.- с. 6.

ЧХИКВАДЗЕ Г. Великий творец и гражданин. К 100-летию со дня рождения Комитаса //Заря Востока.- 1969.- 21 нояб.

ШАВЕРДЯН Р. Комитас. К 100-летию со дня рождения (арм. композитор) //Муз. жизнь.- 1969.- N 19, с. 15-16.

ШАХВЕРДЯН ГАГИК. Восстановим память о Дануме //Голос Армении.- 2006.- 28 анв.- с. 11.

ШОСТАКОВИЧ ДМИТРИЙ: О Комитасе. (Наши интервью) //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 2.

ЭМИН Г. Неиссякаемый родник //Коммунист, Ер., 1969.- 21 нояб.- с. 2.

ЯРУСТОВСКИЙ Б. Негаснувший пример //Коммунист.- Ер., 1969.- N 273.- 21 нояб.- с. 2.

ԱՆՎԱՆԱՑԱՆԿ

- Աբգար էմի - 126
Աբելյան [Յովհաննես] - 201
Աբելյան Մ. - 178
Աբեդյան Մանուկ - 17, 21, 23, 24, 25, 91, 165
Աբովյան Խաչատուր - 8, 90, 123, 179
Աբովյան Մելանյա - 178
Աբրահամյան Ա.Լ. - 174, 178
Աբրահամյան Նախո - 130
Աբրահամյան Ս. - 111
Ադամյան Ա. - 168, 178
Ադամյան Ռուզան - 178
Ազատյան Թորոս - 63, 161, 166, 169
Ազարյան Յ.Արուս - 178
Ազնավուրյան Գոհար - 178, 199
Աթաբեկյան Յովիկ - 178
Աթայան Ռոբերտ - 119, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 129, 133, 137, 142, 145, 157, 168, 169, 170, 171, 173, 178, 179, 180, 200
Ալազան Վահրամ - 108
Ալիշան Ղ. - 8, 122
Ալթունյան Թաթուլ - 205
Աղայան Ղ[ազարոս] - 31, 123
Աղայան Մ. - 154
Աճառյան Յրաչյա - 90
Աճեմյան Գ. - 153
Աճեմյան Իրմա - 111
Այվազյան Յովհաննես - 180
Անանյան Գ. - 170, 180
Անասեան Յենրիկ - 180
Անդիկյան Ա. - 180
Անդրեասեան Սարգիս - 173
Անդրիասյան Ռ. - 156, 158
Աշճեան Մեսրոպ արք. - 173, 174
Առաքելյան Գոհար - 180
Առաքելյան Ե. - 111
Առաքելյան Սերգեյ - 181
Ասատուրեան Յակոբ - 169, 174, 181
Ասլամազյան Ա.Զ. - 157
Ասկարյան Դոն - 200
Ասմուս - 73
Աստվածատրյան Լևոն - 183
Ավագյան Ա. - 112
Ավդալ Ամինե - 108
Ավետիսյան Արփիկ - 181
Ավետիսյան Խ. - 157
Ավետիսյան Վերա - 196
Արամյան Ռաֆայել - 170, 181
Արլբիրզ Ֆրից - 24
Արժրունի Վահան - 182, 196
Արփիարյան Արփիար - 14
Ափինյան Աբգար - 181
Բաբայան Մարգարիտ - 26, 27, 28, 33, 38, 39, 40, 41, 69, 93, 178, 198
Բաբայան Շուշանիկ - 27
Բաբայան Վ. - 105
Բաբաջանյան Ա. - 181
Բաբաջանյան Առնո - 70
Բաբաջանյան Ս. - 182
Բադայան Մելանյա - 182
Բադիկյան Խաչիկ - 57, 175, 182
Բադոյան Սյուզի - 198
Բալազյան Լիա - 182
Բալյան Զ. - 182
Բախ - 77
Բաղդասարյան Անահիտ - 182
Բաղդիշեան Գեորգ - 175
Բանդուրյան Գարիկ - 111
Բարսեղյան Մելանյա - 182
Բաշինջաղյան [Գևորգ] - 31
Բեգլարյան Յրաչյա - 111
Բելերման - 18
Բերբերյան Ա. - 199
Բերբերյան Շահան Ռեթոս - տես Պերպերեան
Բերլիոզ - 19
Բեջարյան Յողիկ - 162, 163
Բլումենթալ եղբայրներ - 43
Բյուրատ Վաղինակ - 200
Բյուրջյան Թաթուլ - 111
Բրուտյան Մ. - 183
Բրուտյան Յիցիլիա - 170, 183
Գաբրիելեան Ժիրայր - 158

Գալշոյան Մուշեղ - 183
 Գալստեան Գառնիկ -111
 Գասպարյան Ալբերտ - 183
 Գասպարեան Գուրգեն - 163
 Գասպարյան Արիստակես -36
 Գասպարյան Գոհար -72, 183, 187, 198
 Գասպարյան Գ.Ն. - 169
 Գասպարյան Թամար - 184
 Գասպարյան Սամսոն - 167, 169, 184
 Գասպարյան Սարգիս - 13, 82
 Գաստուն Ամեդե - 83, 94
 Գավուքչյան Լուիզ - 116
 Գարայեան Յուրի - 111
 Գարեգին եպիսկոպոս - 170
 Գեորգեան Կոմիտաս - 184
 Գյողակյան Գևորգ - 124, 125, 127, 137, 142, 145, 171, 175, 184, 185
 Գյոթե - 122
 Գնեսին Միխայիլ - 42, 78, 189
 Գրիգորյան Կ. -184
 Գրիգորյան Ռուբեն - 170, 171
 Գրիգորյան Քաջիկ - 111
 Գյուտյան Միշա - 176
 Գոնոս - 46, 47
 Գույունճեան Կարախո - 184
 Գևորգ Դ կաթողիկոս - 10, 11, 42
 Գևորգյան Գոհար - 184
 Դալլաքյան Կ. - 184
 Դանիել Երաժիշտ - 184
 Դանիելյան Էդ. - 175
 Դանիելյան Մավր - 184
 Դանիելյան Ս. - 185
 Դավթյան Յ. - 185
 Դավթյան Ռոբերտ - 185
 Դավթյան Վահագն - 77, 108, 111, 185
 Դավիդով Ռեն - 185
 Դարբինյան Յովհաննես - 185
 Դարյան Զ. - 185
 Դեբյուսի Կլոդ - 82, 189
 Դեմիրճյան Արմենուհի - 185
 Դեմիրճյան Դերենիկ - 67, 68
 Դեմճենկո Ա.Ի. - 185
 Դերձակյան Գևորգ - 10
 Դերոյան Դ. - 124, 125, 127
 Դոդոխյան Գ. - 18
 Դուլուխանյան Զարուհի - 73
 Դոմբաև Կ. - 156
 Դուրյան Օհան - 72, 204
 Դևրիկյան Գևորգ - 108, 170, 185
 Ելլնազեան Խ. - 186
 Եկմալյան Մակար - 16, 19, 128, 180, 202
 Եղիշե - 8
 Զահրատ - 111
 Զարդարյան Ռուբեն - 41
 Զարեան Թագուհի - 186
 Զարյան Կոստան -111, 112
 Զարյան Նաիրի - 108, 111, 112
 Զարյան Ռուբեն - 189
 Զաքարեան Ալմաստ - 186
 Զաքարյան Լ. - 186
 Զաքարյան Լուսինե -74, 198
 Զաքարյան Վ. - 186
 Զոհրապ Գ. - 106
 Էգոն Վելշ - 87, 189
 Էդիր Յալիդե - 191
 Էլբակյան Ռուբեն - 192
 Էմին Գևորգ - 103, 111, 112, 186
 Էմին Մեհմեդ - 41
 Էշապա Անդրեյ - 85, 189
 Թահմիզյան Լիկոլոս - 171, 175, 186, 187, 197, 204
 Թադիադյան Մ. - 122
 Թաշճյան Արշակ - 121, 148
 Թաշչյան Ս. - 187
 Թարգյուլ Լ. - 168
 Թաքթաքիշվիլի Օթար - 82
 Թեյնուրազյան Ն. - 159, 168
 Թերլեմեզյան Ռ. - 162, 166, 174
 Թերլեմեզյան Փանոս - 39, 41, 47, 92
 Թոթոյեան Արփի - 187
 Թոթովենց Վահան - 99
 Թոռչյան Մ.Լ. - 151, 153, 154
 Թորգոմյան - 46, 47
 Թունաճան Միհրան - 187
 Թունանյան Յովհաննես - 24, 30, 31, 41, 122, 149, 193, 203

Թունանյան Մարիամ - 23, 24
 Թունանյան Միհրան -202
 Իզմիրլյան Մատթեոս -31
 Իոսափիմ Յոզեֆ -17
 Իսահակյան Ավ. - 31, 50, 67, 89, 121, 122,
 178
 Լալուա Լուի -27, 86, 189
 Լախ Ռոբերտ - 85, 189
 Լեոնիձե Գեորգի - 108
 Լերմոնտով Մ. - 122
 Լիլոյան Զենրիկ - 187
 Լիսիցյան Պավել -73
 Լոգմագյոզյան Տիրան - 187
 Լոքմակեոզեան Ծովինար - 187
 Լևոնյան Գարեգին - 26, 91
 Խանջյան Գրիգոր - 78, 169, 170, 187, 193
 Խաչատրյան Արամ - 3, 68, 69, 187, 188,
 189, 196
 Խաչատրյան Գարեգին - 34
 Խաչատուր Գևորգ - 111
 Խաչատրյան Զ. - 188
 Խաչատրյան Զայկ - 190
 Խաչատրյան Զրանտ - 205
 Խաչատրյան Շահեն - 201
 Խաչատրյան Տ. - 188
 Խապոյան Զատիկ - 130
 Խարազյան Սարգիս - 111
 Խոստիկյան Գ. - 172
 Խրախունի Ջ. - 188
 Խրեննիկով Տիխոն - 81, 189
 Խրիմյան Սկրտիչ - 15, 16, 18, 22, 25, 29,
 90, 126
 Խորասանճեան Զայկ - 188
 Ծատուրյան Է. - 188
 Ծերունյան Անդրանիկ - 188
 Կամսարական Տիգրան - 37
 Կանաչյան Բարսեղ - 202, 204
 Կանցյան Լևոն - 188
 Կապուտիկյան Սիլվա - 76, 104, 105, 112,
 188
 Կարա -Մուրզա Քրիստափոր - 15
 Կարակոզյան Ռ. - 189
 Կարապետյան Արմեն - 189
 Կարապետյան Գևորգ - 111
 Կարապետյան Զ. - 189
 Կարապետյան Օֆելյա - 162, 163
 Կարան Կարա - 81, 188
 Կարենց Վ. - 189
 Կարճիկյան Զամելտ - 189
 Կիո Պոլ -27
 Կիրակոսյան Անահիտ - 112, 189
 Կյոկլեն Շարլ - 84
 Կյուլեսերյան Բաբկեն - 31
 Կոբալևսկի Դմիտրի - 80, 189
 Կոթիկյան Արման - 108, 112
 Կոլոմիցե Վլադիմիր - 112
 Կոչևսկի Վիկտոր - 105
 Կոստանյան Ա. - 191
 Կոստանյան Կարապետ -17, 18, 28
 Կուլիև Կայսին - 107, 112
 Կուրտիկյան Ա. - 171, 191
 Զակոբյան Գ. - 191
 Զակոբյան երվանդ - 45
 Զակոբյան Լիլիթ - 191
 Զակոբյան Կ. - 112
 Զակոբյան Զակոբ -191
 Զակոբյանց Գ. - 191
 Զամբարծումյան Ծովակ - 191
 Զամբարծումյան Ռաֆիկ - 192
 Զայրապետյան Ղ. - 192
 Զայրապետյան Ռուբեն - 192
 Զարենց Աստվածատուր - 46
 Զարտման Թովմաս - 79
 Զարոբյունյան Ալեքսանդր - 71
 Զարոբյունյան Կարինե - 196
 Զարոբյունյան Մ.Գ. - 78, 172, 173
 Զարոբյունյան Վ. - 192
 Զովենց Մ. - 112
 Զովիաննիսյան Է. - 192
 Զովիաննիսյան Թագուհի - 9
 Զովիաննիսյան Զովիաննես -41
 Զովիաննիսյան Զ. - 122
 Զովիաննիսյան Ա. - 192
 Զովսեփյան Գարեգին -29
 Զորլաչ Լեոնիդ - 176
 Ղազարյան Դ. - 158

Ղազարյան Ջարուհի - 158
 Ղազարյան Ռաֆիկ - 6, 17, 28, 173, 193
 Ղազարոսյան Գոհարիկ - 155
 Ղանեքյան Հովակիմ - 12
 Ղանալանյան Ա.Տ. - 193
 Ղանդիլյան Ց. - 193
 Շանիկյան Հ.Կ. - 14, 16, 148
 Մազգիտ - 42
 Մալեգյան Վահան - 38
 Մակլեր Ֆրեդերիկ - 82, 83, 189
 Մահարի Գուրգեն - 108, 112
 Մահե ժան Պիեռ - 86, 193
 Մամիկոնյան Վարդան - 188
 Մանդակունի Վ. - 176
 Մանդինյան Սեդրակ - 14
 Մանթաշյան Ալեքսանդր - 16, 26
 Մանկունի Վահրամ - 11, 24, 28, 29
 Մանսուրյան Տիգրան - 74, 163, 180, 193
 Մանվելյան Լևոն - 14
 Մանուկեան Թորգոմ արք. - 174, 175, 181
 Մանուկյան Մ. - 193
 Մանուկյան Ռ. - 193
 Մանուկյան Ս. - 112
 Մասեհյան Հ. - 122
 Մատթեոս Բ - 32, 34
 Մարգարյան Արշալույս - 112
 Մարգարյան Մարո - 108
 Մարիամ - 9
 Մարտիրոսյան Հրաչյա - 193
 Մարտիրոսյան Միքայել - 194
 Մարութեան Մ. - 167
 Մեգպուրյան Ն. - 122
 Մելիաշ Ալուս - 84
 Մելիշար Ա. - 189
 Մելիք-Օհանջանյան Կարո - 194
 Մելիքյան Սպիրիդոն - 41, 152, 166
 Մելքոնյան Հովհաննես - 194
 Մելքոնյան Մելիքսեթ - 194
 Մեիրապեան Հ. - 167
 Մեսրոպ Մաշտոց - 100, 180
 Մեսրոպյան Աղավնի - 94, 167, 194
 Մետաքսե - 112
 Մերձանեան Վարդան - 194
 Մինասյան Մ. - 171
 Մինասեան Օ. - 194
 Մինորսկի Վ. - 194
 Միրզա-Վանանդեցի Հ. - 122
 Միրզոյան Եղվարդ - 71, 195
 Միրզոյան Օֆելյա - 112
 Միրիջանյան Լևոն - 108, 162, 172, 176, 195
 Միքայելյան Ն. - 112, 195
 Մյասնիկյան Ալեքսանդր - 33
 Մովսես Խորենացի - 8, 90
 Մորիկյան Ալդին - 162, 183
 Մուքաֆեան Արմեն - 195
 Մուշեան Յարութիւն - 172
 Մուշեղ - 13
 Մուշեղյան Մարինե - 163, 195
 Մուրադյան Հովհաննես - 195
 Մուրադյան Մ. - 168, 173, 195, 196
 Մուրադյան Ս. - 106, 113
 Յազմաշյան Հ - 49
 Յակոբեան Եղուարդ - 173
 Յոլյան Ի.Ռ. - 172
 Յոշիմուրա Տակայուկի - 196
 Յովհաննեսեան Ա.Սակար - 196
 Յովսէփեան Կարո - 196
 Յուզբաշյան Յուրի - 196
 Նազարեանց Տ. - 24
 Նազարյան Ծովինար - 196
 Նազարյան Նելլի - 196
 Նազարյան Սարգիս - 196
 Նազարյանց Ս. - 121
 Նալբանդյան Տ. - 198
 Նահապետյան Անահիտ - 196
 Նավասարդյան Մ. - 157
 Նավոյան Միկել - 197
 Նատեյան Ժիրայր - 197
 Նար Պեյ Խ. - 122
 Նարեկացի - 8, 90
 Նարյան Մուշեղ - 167, 197
 Ներսիսյան Լիպարիտ - 169
 Նիկողոսյան Վարդան - 197
 Շազալ Մարկ - 187
 Շահազիզ Ս. - 122

Շահագիզյան Ա. - 171
 Շահեն - 112
 Շահ-Մուրադյան Արմենակ- 27, 38, 43, 198
 Շահնագարյան Արթուր - 180, 198
 Շանթ Լևոն - 41
 Շահնուր Շահան - 198
 Շեխուկեան Սիիրան - 112
 Շերամ - 108
 Շեքսպիր Վ. - 122
 Շիկահեր Պերճ - 199
 Շիրազ Յ. - 75, 99, 112
 Շիրին - 123
 Շմիդտ Ռիխարդ - 17, 18, 19, 20
 Շնորհալի Ներսես - 180, 186
 Շոտականովիչ Դմիտրի - 3, 79, 189
 Շուբերտ - 77, 92
 Ոսկերչյան Ա. - 198
 Չալգուշյան Ա. - 198
 Չաչանի Կարլեն - 198
 Չարենց Ա. - 198
 Չարենց Ե. - 9, 97, 98, 112, 153, 172, 180, 191, 198
 Չեքիջյան Հովհաննես - 72, 198
 Չիթունի Տիգրան - 33, 145
 Չիլոյան Ա. - 112
 Չիկվածե Գ. - 198
 Չուպանյան Արշակ - 22, 26, 27, 28, 31, 32, 44, 161, 178, 199, 201
 Պալյան Խ. - 199
 Պալյան Տրդատ -31
 Պապյան Հասմիկ - 188
 Պատկանյան Ռ. - 22, 122
 Պատրիկ Առաքել - 174
 Պարթևյան Արա - 49
 Պարսամյան Ա. - 112
 Պեշիկթաշյան Մ. - 8, 122
 Պետոյան Վարդան - 46, 199
 Պերպերեան Շահան - 93, 166, 170, 197, 199
 Պիտանյան Աստվածատուր - 14
 Պղատոն - 93
 Պյուլպյուլյան-Քերեստեջյան Սրբուհի - 48, 199
 Պռոշյան Պերճ - 29
 Պոբ Մ. - 41
 Պոզապալյան Ա. - 198
 Պոզապալյան Ներսես - 193
 Ջանանի Իսմայիլ բեյ - 92
 Ջանիկյան Գրիգոր - 205
 Ջանիկյան Մ. - 121, 122
 Ջիվանի - 25, 183
 Ջուլիական Գոհար - 199, 200
 Ջուլիական Սանդրո - 200
 Ռահիմ Մամեդ - 106
 Ռշտունի Շուշան - 200
 Սահակյան Արուսյակ - 200
 Սահակյան Լավրենտի - 200
 Սահակյան Լուսինե -200
 Սահակյան Նելլի -200
 Սահյան Համո - 76, 102, 103, 106, 108, 200
 Սաղաթեյան Հովհաննես - 14
 Սամվելյան Խաչիկ - 191, 200
 Սայաթ-Նովա - 173
 Սայեան Ա. - 172
 Սարաջև Գ. - 156
 Սարաջյան Գ. - 157, 158
 Սարգսյան Անահիտ - 200
 Սարգսյան Արմինե - 200
 Սարգսյան Լ. - 200
 Սարգսյան Դավիթ - 2
 Սարգսյան Հ. - 200
 Սարգսյան Մկրտիչ - 77, 201
 Սարգսյան Վարդան - 70, 158, 202
 Սարգսյան Վ. - 152, 156
 Սարգսյան Տաթև - 201
 Սարգսյան Տիգրան -201
 Սարմեն - 108, 113
 Սարյան Գեղամ - 108, 201
 Սարյան Դազարոս - 201
 Սարյան Մարտիրոս - 68, 181, 201, 202
 Սափարյանց Ս. - 121
 Սաքս Կուրտ - 49
 Սաֆարյան Խաչիկ - 175, 201, 202, 204
 Սեդրակյան Արիստակես -14
 Սեմերեջյան Հայկ - 49, 202
 Սեմերճեան Սևան - 202

Սեյրանյան Բենիկ - 202
 Սեվակ Պարույր - 3, 4, 75, 100, 102, 112, 168, 169, 170, 202
 Սերգեն Վլադիմիր - 176
 Սերոբյան Յ. - 202
 Սերոբյան Նարինե - 203
 Սիամանթո - 45
 Սիմոնյան Լիլիթ - 203
 Սիմոնեանց Արսեն - 172
 Սիրանույշ - 31
 Սիրունի Յ.Ճ. - 202
 Սմբատյան Յ. - 158
 Սմբատյան Մեսրոպ - 16
 Սոկրատ - 93
 Սողոմոն - (տե՛ս Սողոմոնյան Սողոմոն)
 Սողոմոնյան Գևորգ - 9, 10
 Սողոմոնյան Սողոմոն (Կոմիտաս) - 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 148, 168, 203
 Սրվանձտյան Վաղարշակ - 202
 Սվեշնիկով Ալեքսանդր - 81
 Սվիրիդով Գ. - 203
 Ստեփանյան Գ. - 203
 Սուլախյան-Գույունջյան Ռիտա - 190
 Սուլեյման Միշել - 176
 Սուրայան Գևորգ արք. - 38
 Սօֆեան Վահրամ - 172
 Վազգեն Ա - 174
 Վարդանյան Վ. - 172, 203
 Վարժապետեան Տիգրան - 172
 Վարսյան Շ. - 203
 Վարուժան Դանիել - 41, 45
 Վեսպեր Մ. - 113
 Վշտունի Ա. - 112, 113
 Վրացյան Սիմոն - 203
 Տալյան Շ. - 198
 Տատեան Ղ. - 167
 Տարկովսկի Արսենի - 108
 Տարոնցի Սողոմոն - 108
 Տեր-Աբրահամյան Ա. - 198
 Տեր-Առաքելյան Վահան -29, 198, 203
 Տեր-Վաբրիելյան Սարգիս - 14
 Տեր-Չաքարյան Մ. - 122
 Տեր-Ղազարյան Մ. - 204
 Տեր-Մարտիրոսյան-Տերյան Մ. - 204
 Տեր-Մելյան Մեսրոպ - 35
 Տեր-Սինասյան Երվանդ - 25, 194
 Տեր-Սինասյան Լ. - 204
 Տեր-Սիմոնյան Յ. - 158
 Տիգրանյան Գ. - 204
 Տիգինա Պավլո - 106, 113
 Տոնիկյան Ա. - 169
 Դաֆֆի - 8, 22, 122
 Տիցիկյան Ա. - 204
 Ուշագլեան Կարո - 204
 Փալանդուզյան Ա. - 204
 Փանոսեան Սմբատ - 173
 Փանոսյան Սողոմոն - 22
 Փափազյան Վահրամ - 31, 204
 Փեհլիվանյան Ա. - 198
 Փեշտիմալճյան Գ. - 121
 Փիտեճեան Գրիգոր - 204
 Քենտ Ռոբուել - 73
 Քերեստեյան Գ. - 205
 Քոչար Երվանդ - 77, 200
 Քրիշչյան Մելքոն - 156, 168, 172
 Քուշնարյան Զ. - 154
 Օրբի Պիեր - 21, 195
 Օղլուզեան Աբել - 175, 197
 Օսրորոկ -41
 Օվյան Վ. - 205
 Օրմանճյան Յ. - 205
 Ֆաթեմի Մ. - 205
 Ֆելեկյան Մ. - 121, 122
 Ֆլայշեր Օսկար - 18, 19, 20, 84, 189
 Ֆոլ-Յովիաննիսյան Լուիզ - 205
 Ֆրիդլանդեր - 18
 Ֆուռլան - 41
 Александрова Эм. -159
 Атаян Р. - 206, 208
 Ахумян Т. - 113
 Бабаджанян Арно - 206
 Багдасарян А.О. - 206
 Бадикян Х. - 206
 Бекарян Цогук - 206
 Брутян Ц. - 206
 Галшоян М. - 207

Гаспарян Гоар - 207
 Гаспарян С. - 207
 Геодакян Г. - 207
 Гомцян Наталия - 208
 Григорян Л. - 113
 Давидов Р. - 207
 Давтян В. - 208
 Демирчян Д. - 208
 Джагацпанян К. - 208
 Егиазарян Г. - 208
 Егиазарян Роза - 210
 Епремян Лилит - 212
 Зарян К. - 113
 Зарян Н. - 113
 Затикян Магдалина - 208
 Исаакян А. - 208
 Кабалевский Д. - 208
 Караев К. - 208
 Карапетян Гурген - 208
 Каренц В. - 113
 Корели М. - 209
 Кулиев К. - 113
 Куртикян С. - 209
 Левонян Г. - 209
 Локмагезян Тигран - 211
 Мамиконян Вардан - 208
 Мансурян Т. - 209
 Манукян М. - 209
 Маргарян А. - 113
 Меликян А. - 209
 Меликян Спиридон - 209
 Меликсетян Р. - 210
 Микаелян Карен - 209
 Микоян Н. - 209
 Минасян А. - 210
 Мирзоян Эд. - 210
 Мурадели Ваню - 210
 Нарекаци Григор - 211
 Оганесян Э. - 210
 Осепян Левон - 210
 Папян Асмик - 208, 210
 Парсаданян В. - 210
 Поляков Н. - 113
 Прянишников Д. - 113
 Рогова В. - 113
 Рухкян М. - 113
 Саакян Н. - 113
 Саркисян Светлана - 211
 Сармен - 113, 211
 Сарпин Я. - 113
 Свешников Александр - 211
 Свиридов Георгий - 211
 Симонян - Локмагезян Цовинар - 211
 Согомонян Согомон - 210
 Спендиарова М. - 211
 Тагмизян Н. - 211
 Тактакишвили Отар - 211
 Терлемезян П. - 211
 Тер-Акопян А. - 207, 209
 Терьян М. - 113
 Тумаджян М. - 211
 Туманян О. - 212
 Торджян Х. - 159
 Урмуз Л. - 210
 Уилкинсон Жан Клод - 209
 Фов-Ованнисян Луиз - 212
 Ханбабян А. - 209
 Хачатурян Арам - 208, 212
 Хачикян Я. - 212
 Хренников Тихон - 207, 212
 Чаренц Е. - 113
 Чолакян Мери - 212
 Чхиквадзе Г. - 212
 Шавердян Р. - 159, 212
 Шахвердян Гагик - 212
 Шервинский С. - 113, 211
 Шостакович Д. - 207, 212
 Эмин Г. - 113, 212
 Ярустовский Б. - 212
 Antreassian J. - 171
 Asadourian H. - 171
 Barsoumian Vatsche - 162
 Gulbekian Edward - 162
 Manuelian S. - 171
 Nersessian V.N. - 162

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Երկու խոսք	3
Կոմիտաս. կյանքի և գործունեության համառոտ տարեգրություն	9
Կոմիտասն է ասում	51
Հայ երաժշտության մասին	51
Պարի մասին	55
Լեզվի և երաժշտության մասին	58
Դաստիարակության մասին	60
Իր մասին	63
Գնահատանքի խոսքեր	67
Կոմիտասը հուշերում	89
Բանաստեղծություններ նվիրված Կոմիտասին	97
Կոմիտասը բանաստեղծ (Նմուշներ)	114
Կոմիտասի գրի առած և ներդաշնակ երգերի հրատարակությունները	119
Կոմիտասի գրքերը	161
Կոմիտասի խմբագրած գրքերը	165
Գրքեր Կոմիտասի մասին	166
Կոմիտասը պարբերական մամուլում (համառոտ)	178
Անվանացանկ	213

ՌԱՖԻԿ ԱՐՇԱԼՈՒՅՍԻ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ

Մատենագիտական ժողովածու

**RAFIK ARSHALUYS GHAZARYAN
KOMITAS**

**Bibliographical collection
Yerevan, 2009
(in Armenian language)**

РАФИК АРШАЛУЙСОВИЧ КАЗАРЯН

КОМИТАС

**Библиографический сборник
Ереван, 2009
(на армянском языке)**

Խմբագիր՝ Դ.ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Սրբագրիչ՝ Գ.ԶՈՒԼՅԱԿՅԱՆ

Համակարգչային շարվածքը՝ Լ.ՂԱԶԱՐՅԱՆ

Յ.ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

Համակարգչային ձևավորումը՝ Ն.ՍԱՄՎԵԼՅԱՆԻ

Թուղքը՝ օֆսեթ: Տպագրությունը՝ օֆսեթ: Չափսը՝ 60x84 1/16:
Ծավալը՝ 14 տպ. մանուլ:

Տպագրվել է «.....» տպարանում

1. - פתח ופתח לו פתח
* בפתח ופתח

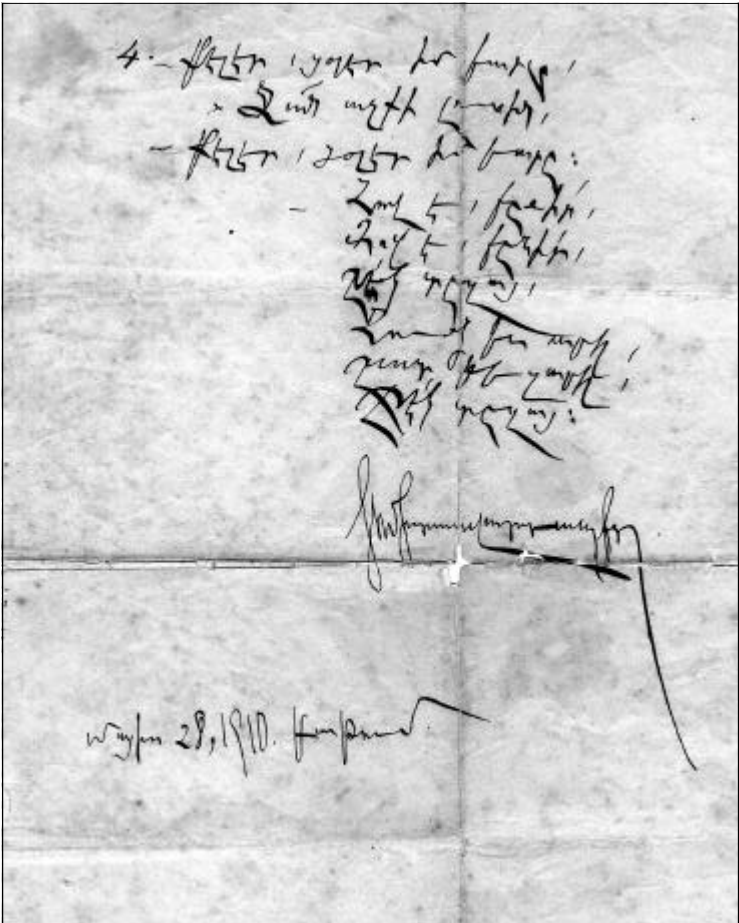
- פתח ופתח לו פתח:
פתח ופתח,
פתח ופתח,
פתח ופתח,
פתח ופתח,
פתח ופתח:

- 2. פתח ופתח לו פתח,
* בפתח-פתח ופתח

- פתח ופתח לו פתח:
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח:

3. - פתח ופתח לו פתח,
* פתח ופתח ופתח

- פתח ופתח לו פתח:
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח,
פתח ופתח ופתח:

Կոմիտասի ձեռագիրը
2009թ. սեպտեմբերի 11-ին Հայաստանի Ազգային գրադարանին է նվիրել
Ալեքսեյ Դավթի Հարությունովը (Արարատ Դավթի Մագուլյան)

Մեր հողից, ջրից, մեր Լեռններից ու
Յորտերից է բուսել Կոմիտասի Նրօզ :
Մարտիրոս Ապրիլան

**Կոմիտասը մեր ժողովրդի
հպարտությունն է, նրա գործը՝
մեր ազգային անսպառ
հարստությունը:**

ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ